

Ritva Takkinen & Anna Puupponen (toim.)

MAISTERIKSI VIITTOMAKIELESTÄ

11 sukellusta suomalaiseen viittomakieleen

Ritva Takkinen & Anna Puupponen (toim.)

Maisteriksi viittomakielestä

11 sukellusta suomalaiseseen viittomakieleen

Kansi: Ville Korkiakangas

Julkaisun pysyvä linkki: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7189-2>

URN:ISBN:978-951-39-7189-2
ISBN 978-951-39-7189-2 (PDF)

Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2017

SISÄLLYS

ESIPUHE: SUOMALAINEN VIITTOMAKIELI JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOSSA - 13 VUOTTA MAISTERIOPINTOJA JA PALJON MUUTA	5
<i>Ritva Takkinen ja Anna Puupponen</i>	
KUINKA SUOMALAISESSA VIITTOMAKIELESSÄ ILMAISTAAN PÄÄTTYNYT TAI LOPPUUN SUORITETTU TOIMINTA?	12
<i>Juhana Salonen</i>	
HUOMIOITA MONINKERTAISEN KIELLON ILMENEMISESTÄ SUOMALAISESSA VIITTOMAKIELESSÄ	27
<i>Juha Manunen</i>	
HAVAINTOJA SEMANTTISEN VASTAANOTTAJAN MERKITSEMISESTÄ SUOMALAISESSA VIITTOMAKIELESSÄ	40
<i>Niina Lappalainen</i>	
OSOITUKSISTA SUOMALAISEN VIITTOMAKIELEN LUENTOTEKSTISSÄ ..	55
<i>Liisa Halkosaari</i>	
LISTAPOIJUISTA SUOMALAISESSA VIITTOMAKIELESSÄ	70
<i>Karoliina Miettinen</i>	
MIKSI SANAHAHMOHUULIO LEVITTÄYTYY?	83
<i>Marika Rauhansalo</i>	
TAPOJA ILMAISTA OLEMASSAOLOA SUOMALAISESSA JA FLAAMILAISESSA VIITTOMAKIELESSÄ	103
<i>Danny De Weerd ja Ritva Takkinen</i>	
KÄSIOTTEELLE IKONINEN KÄSIMUOTO	113
<i>Jarkko Keränen</i>	
VIITTOMAKIELI VERKOSSA	128
<i>Riitta Violin-Karén</i>	
MONIKIELISESSÄ VIITTOVASSA PERHEESSÄ KIELET TÄYDENTÄVÄT TOISIAAN - LASTEN MONIKIELISYYDELLÄ ON MONIA ETUJA	140
<i>Mari Lindholm ja Maritta Tarvonen-Jarva</i>	
TUKIRAKENTEITA VIITTOMAKIELISEEN OPETUKSEEN - OHJAAVA OPETUSKESKUSTELU SUOMALAISILLA VIITTOMAKIELELLÄ	151
<i>Armi Kosonen</i>	

ESIPUHE: SUOMALAINEN VIITTOMAKIELI JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOSSA - 13 VUOTTA MAISTERIOPINTOJA JA PALJON MUUTA

Tässä esipuheessa luomme aluksi katsauksen viittomakielen opetuksen historiaan Jyväskylän yliopistossa. Sitten esittelemme lyhyesti tämän julkaisun satoa eli artikkeleita, joita osa viittomakielestä maisterintutkinnon suorittaneista on omista pro gradu- eli maisterintutkielmistaan kirjoittanut.

1 Viittomakielen opetus Jyväskylän yliopistossa

Viittomakielen opetusta on ollut Jyväskylän yliopistossa jo 1970-luvulta asti, jolloin erityispedagogiikan oppiaineessa järjestettiin viittomakielen kursseja kuurojen opetukseen erikoistuville erityisopettajille. Viittomakielen opetuksen alullepanija oli silloinen lehtori, kasvatustieteiden kunniatohtori Onerva Mäki. Viittomakielen opetus nähtiin tärkeäksi laajentaa jopa omaksi opetuskokonaisuudeksi eli approbatur-opinnoiksi. Tätä asiaa lähtivät ajamaan 1990-luvun alussa silloiset erityispedagogiikan professori Sakari Moberg ja viestinnän apulaisprofessori Matti Leiwo. Heidän onnistui saada S. ja A. Bovalliuksen säätiöltä kaksivuotinen rahoitus viittomakielen lehtorin palkkaamiseksi Viestintätieteiden laitokselle humanistiseen tiedekuntaan.

Viittomakielen approbatur-opetus alkoi syksyllä 1992. Se koostui kielitieteen, viittomakielen rakenteen ja kuurojen kulttuurin opinnoista sekä kieliopinnoista. Aluksi opetuksesta vastasivat Auli Meronen ja Markku Jokinen. Jatkorahoitus Bovalliuksen säätiöltä turvasi opetuksen vielä kahdeksi vuodeksi eli keväeseen 1996 asti, jolloin opettajana toimi Ulla-Maija Haapanen. Samana vuonna humanistinen tiedekunta teki päätöksen perustaa vakituinen viittomakielen lehtoraatti. Matti Leiwon siirtyessä samana vuonna suomen kielen professoriksi lehtoraatti siirtyi suomen kielen laitokseen. Syksyllä 1997 viittomakielen lehtoriksi tuli Ritva Takkinen.

Vuonna 1999 saatiin viittomakielen aineopinnot käyntiin. Niissä perehdyttiin syvemmin viittomakielten rakenteeseen sekä kuurojen historiaan ja vahvistettiin kielitaitoa. Aineopintoihin oli tällöin paljon erillisen opintokokonaisuuden opiskeluoikeuden hakijoita. Olihan viittomakielen approbaturia opetettu jo muutamia vuosia Jyväskylän yliopiston lisäksi esimerkiksi Kuurojen kansanopistossa Jyväskylän avoimen yliopiston kautta.

Vuonna 2002 valmistui ensimmäinen väitöskirja suomalaisen viittomakielen alalta soveltavaan kielitieteeseen (Takkinen 2002). Tästä seurasi, että viittomakieleen saatiin maisteriohjelma opetusministeriön rahoittamana vuonna 2004, jolloin perustettiin myös määräaikainen professuuri, johon valittiin Ritva Takkinen. Maisteriohjelman alkaessa oppiaineen nimeksi tuli suomalainen viittomakieli. Tuona vuonna valmistui lisäksi kaksi uutta viittomakieltä käsittelevää väitöskirjaa, toinen erityispedagogiikan (Meronen 2004) ja toinen soveltavan kielitieteen (Fuchs 2004) alalta. Professuuri mahdollisti myös suomalaisen viittomakielen jatkokoulutuksen tohtorin tutkintoon asti ja ensimmäinen viittomakielen väitöskirja valmistuikin vuonna 2008 (Jantunen 2008).

Suomalaisen viittomakielen maisteriohjelmaan otettiin opiskelijoita vuosina 2004 ja 2005, jonka jälkeen maisteriopintoihin on otettu vuosittain opiskelijoita, mikäli heitä on hakenut. Vuonna 2004 otettiin ensimmäiset opiskelijat myös kandidaatinopintoihin. Kandidaatinopintoihin ja maisteriohjelmaan vuonna 2004 tulleet olivat siis ensimmäisiä opiskelijoita, jotka suorittivat suomalaisen viittomakielen opintoja pääaineenaan suomalaisessa yliopistossa. Tämän lisäksi vuonna 2005 ja 2006 otettiin opiskelijoita viittomakielen aineenopettajakoulutukseen. Kasvatustieteellisessä tiedekunnassa oli puolestaan alkanut jo vuonna 1998 viittomakielinen luokanopettajakoulutus, johon koulutussuunnittelijaksi tuli Markku Jokinen ja myöhemmin Jaana Keski-Levijoki.

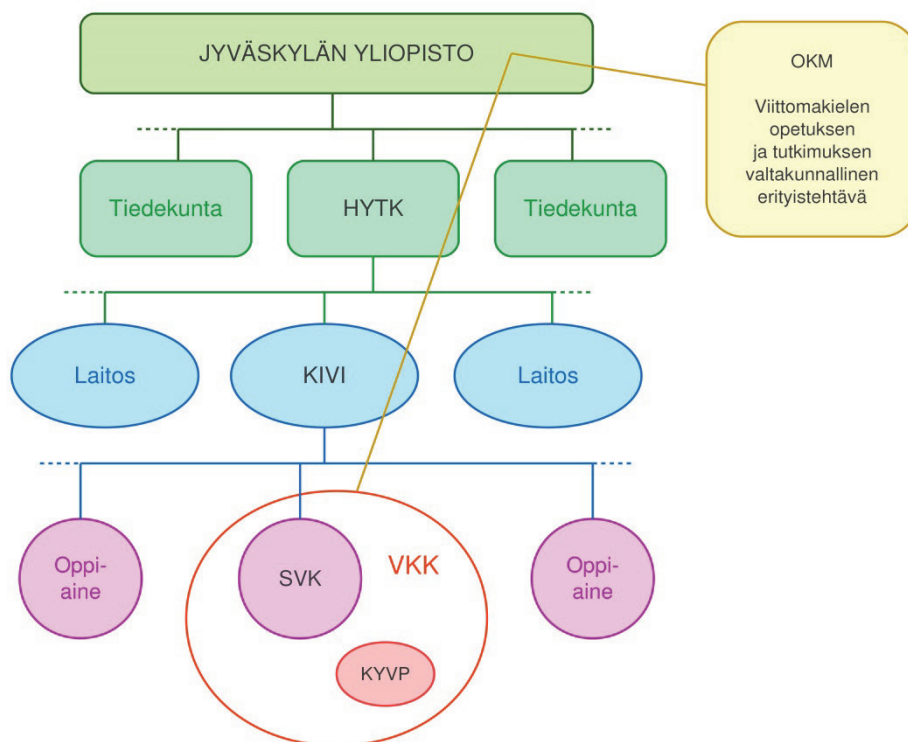
Pysyvämpi rahoitus saatiin viittomakielen tutkimukseen ja opetukseen 2010, jolloin Humanistiseen tiedekuntaan perustettiin viittomakielen keskus. Viittomakielen keskus palvelee valtakunnallista tehtävää suomalaisen viittomakielen akateemisen tutkimuksen ja koulutuksen alalla. Tärkein tutkimuksellinen tavoite on laajaan kieliaineistoon perustuva tutkimus ja referenssi-kieliopin laatiminen, jonka pohjalle taas voidaan rakentaa opetuksessa tarvittava pedagoginen kielioppi. Toinen merkittävä tutkimuksen alue on viittomakielen oppiminen ja omaksuminen sekä viittomakielisten kaksi- ja monikielisyys. Keskus on tutkimusyhteistyössä kotimaisten ja ulkomaisten yliopistojen ja tutkimuslaitosten kanssa tutkimuksen ja opetuksen edistämiseksi.

Viittomakielen keskuksen tehtävä on myös kouluttaa suomalaisen viittomakielen asiantuntijoita. Lisäksi se antaa sivuaineopetusta muihin ammatteihin kouluttautuville, jotka haluavat laajentaa asiantuntemustaan viittomakieleen, viittomakieliseen kulttuuriin sekä viittomakielisiin ja kuurojen yhteisöön liittyvissä asioissa. Koulutuksen lisäksi viittomakielen keskuksen tehtävänä on välittää tutkimustietoa kieliyhteisölle ja muulle yhteiskunnalle. Sen on jatkuvasti reagoitava yhteiskunnallisiin ja koulutustarpeiden muutoksiin, jotta koulutus voidaan kohdistaa kulloinkin niille aloille, joilla on yliopistotasoisesti koulute-

tun työvoiman tarvetta. Elinikäinen oppiminen pitää taata viittomakielisille ja viittomakielten parissa työskenteleville.

Jatkossa tärkeä tehtävä on myös täydennyskoulutuksen järjestäminen viittomakielialalla toimiville henkilöille. Viittomakielisten opettajat niin peruskoulu- kuin ammattikoulutuksessa, viittomakieltä eri oppilaitoksissa opettavat, viittomakielentulkkit ja -ohjaajat sekä muut viittomakielialalla toimivat ja viittomakielisten kanssa työtä tekevät tarvitsevat uuden tiedon lisääntyessä päivitystä ammattitaitoonsa.

Kuviossa 1 esitetään suomalaisen viittomakielen oppiaineen (SVK) ja viittomakielen keskuksen (VKK) sijoittumista Jyväskylän yliopiston organisaatioon. Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) on antanut Jyväskylän yliopistolle valtakunnallisen erityistehtävän viittomakielen korkeimman koulutuksen ja tutkimuksen järjestämiseksi. Viittomakielen keskus on sijoitettu humanistis-yhteiskuntatieteelliseen tiedekuntaan (HYTK, aikaisemmin humanistinen tiedekunta) ja siellä kieli- ja viestintätieteiden laitokseen (KIVI, aikaisemmin kielten laitos). Suomalainen viittomakieli on samanlainen oppiaine kuin muutkin oppiaineet laitoksessa ja toimii samojen sääntöjen ja periaatteiden mukaan kuin muutkin oppiaineet yliopistossa. Suomalaisen viittomakielen lisäksi viittomakielen keskus tarjoaa perusaineopetusta Kuurojen yhteisö, kulttuuri ja viittomakielisyys -nimisessä opintokokonaisuudessa (KYVP), joka vastaa Deaf Studies -opintoja, joita tarjoavat eräät ulkomaiset yliopistot.

KUVIO 1. Viittomakielen keskus osana Jyväskylän yliopistoa

Viittomakielen oppiaineesta on tähän mennessä valmistunut kaksi tohtoria: vuonna 2008 Tommi Jantunen ja vuonna 2016 Maartje De Meulder (De Meulder 2016). Maistereita on valmistunut vuodesta 2009 lähtien 25. Osa valmistuneista maistereista työskentelee viittomakielen opettajina muun muassa tulkkiopetuksessa ja osa suorittaa jatko-opintoja. Suoraan maisteriopintoihin tulleista ja valmistuneista suurin osa on viittomakielentulkkeja, jotka ovat halunneet syventää ammattitaitoaan viittomakielen aine- ja syventävillä opinnoilla. Suomalaisen viittomakielen oppiaine on opiskelijamäärältään pieni, mutta sen tehtävä on tärkeä viittomakielen ja viittomakielisen yhteisön näkökulmasta. Jyväskylän yliopisto on ainoa yliopisto Suomessa, jossa viittomakieltä voi opiskella tohtorin tutkintoon asti. Myös yliopistoyhteisö ja kotilaitos, kieli- ja viestintätieteiden laitos, on ottanut sen uusimpana tulokkaana tasa-arvoisena kielenä muiden kielten joukkoon.

2 Sukelluksia suomalaiseen viittomakieleen: artikkelijulkaisu viittomakielen maisterintutkielmista

Tämän julkaisun tavoitteena on tarjota tiiviimpiä esityksiä monikymmensivuisista maisterintutkielmista. Lyhyemmät artikkelit ovat helpommin luettavissa ja niiden pohjalta on helpompi hahmottaa, mitä tutkielma käsittelee ja millaisia tuloksia tutkielmassa on esitetty. Jos lukija haluaa artikkelin luettuaan perehtyä tarkemmin tutkimukseen, hän löytää tutkielman Jyväskylän yliopiston kirjaston verkkosivuilta JYX-julkaisuarkistosta, suomalaisen viittomakielen E-graduista¹. Tutkielmiin liittyy suomenkielisen ja englanninkielisen tiivistelmän lisäksi myös viittomakielinen tiivistelmä. Tiivistelmät löytyvät Jyväskylän yliopiston Moniviestin-verkkojulkaisualustalta ja niitä harkitaan siirrettäväksi JYX-arkistoon.

Tähän mennessä suomalaisen viittomakielen oppiaineesta on valmistunut 24 maisterintutkielmaa, joiden aiheet ovat monipuolisia. Olemme listanneet kaikki syyskuuhun 2017 mennessä valmistuneet maisterintutkielmat tekijöineen julkaisun lopussa olevassa luettelossa. Suuri osa käsittelee suomalaisen viittomakielen rakennetta, osa taas kielen omaksumista tai käyttöä esimerkiksi multimodaalisissa ja monikielisissä vuorovaikutustilanteissa. Tämä julkaisu sisältää yhteensä yksitoista maisterintutkielmien pohjalta kirjoitettua artikkelia. Kuten luvuista käy ilmi, artikkeleita ei löydy kaikista tutkielmista ja lisäksi uusimmat tutkielmat eivät ole ehtineet tähän julkaisuun. Toivommekin, että seuraavista valmistuvista tutkielmista tulisi myöhemmin uusi julkaisu.

Tämä julkaisu sisältää artikkeleita, joissa käsitellään viittomakielen rakennetta, käyttöä, viittomakielistä viestintää, monikielisyyttä sekä viittomakielistä opetusta. *Juhana Salosen* maisterintutkielma käsitteli päättyneen tai loppuun suoritetun toiminnan ilmaisemista suomalaisessa viittomakielessä. Artikkelissaan hän pohtii ensin aspektin käsitettä sekä aspektin ja tempuksen eroa. Tut-

¹ <http://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/431>

kimuksensa hän on rajannut viittomiin JO, VALMIS ja LOPPU sekä niiden toimintaan perfektiivisen aspektin ilmaisijana. Muunlaiset keinot tekemisen loppuun suorittamisen ilmaisusta jäävät vielä tutkittaviksi.

Juha Manusen tutkimuksen aiheena oli moninkertainen kielto eli useammasta kieltoelementistä koostuvat rakenteet. Moninkertaisella kiellolla on eri kielissä erilaisia vaikutuksia lauseen merkitykseen. Viitotuissa kielissä moninkertainen kiellon määrittely voi olla monimutkaista, koska kieltoa voi ilmaista sekä ei-manuaalisesti että manuaalisesti. Tutkimuksen kohteena Manusella oli, esiintyykö suomalaisessa viittomakielessä kahta manuaalista kieltoa lauseenomaisessa ilmaisussa ja millainen vaikutus sillä on merkitykseen.

Viittomakieliin kuuluu olennaisena osana erilaiset osoittavat elementit, jotka ovat myös kiinnostaneet useita graduntekijöitä. *Niina Lappalainen* perehtyi tutkielmassaan semanttisen vastaanottajan merkitsemiseen. Hänen tavoitteensa oli selvittää, merkitäänkö vastaanottajarooli suomalaisessa viittomakielessä, ja jos merkitään niin millä tavoin. Hän tutki erityyppisten verb(aal)ien tapaa merkitä vastaanottajarooli ja löysikin eroja niiden välillä. Vastaanottajaa merkitään esimerkiksi viittomien osoittavilla komponenteilla. Osoituksia luentodiskursseissa taas tutki *Liisa Halkosaari*. Halkosaari esittelee artikkelissaan tutkimuksensa päätulokset eli erilaiset luentoaineistossa esiintyneet osoitustyypit. Lisäksi hän muun muassa tarkastelee tutkimuksensa tuloksia suhteessa olemassa oleviin korpusaineistoihin, joista hän on tehnyt alustavia hakuja Tämän pohjalta Halkosaari nostaa esiin jatkotutkimukselle olennaisina pitämiään kysymyksiä. *Karoliina Miettisen* tutkielman (nimellä Karoliina Varsio) aihe oli sen sijaan poijut suomalaisessa viittomakielessä. Poijut ovat ei-manuaalisella kädellä tuotettuja viittomia, jotka ovat tekstuaalisesti tärkeitä: niiden avulla muun muassa sidostetaan tekstiä ja ylläpidetään puheenaihetta. Maisterintutkielmassaan Varsio tarkasteli erilaisten poijujen ilmenemistä suomalaisessa viittomakielessä. Artikkelissaan Miettinen keskittyy tarkastelemaan listapojua, joiden käytössä osoitukset ovat niin ikään keskeisessä roolissa.

Marika Rauhansalon tutkielma käsitteli ei-manuaalisuutta. Hän tutki korpusaineiston pohjalta sanahahmohuulion levittäytymistä manuaalisiin viittomiin suomalaisen viittomakielen informatiivisessa tekstilajissa. Rauhansalon mukaan sanahahmohuuliot ovat verrattain itsenäinen osa viitottua ilmausta, joka varioi ja toteutuu tilanteisesti muun muassa kielenkäyttäjän valintojen myötä. Artikkelissaan hän toteaa, että vajaa puolet aineiston sanahahmohuulioista levisi viereisiin viittomiin, sekä esittelee eri tapoja, joilla leviäminen voi tapahtua. Rauhansalon mukaan levittäytyneet sanahahmot toimivat prosodisten kokonaisuuksien merkitsijöinä ja ovat esimerkki siitä miten puhutun kielen elementti muovautuu ja tulee osaksi viittomakieltä sen omien tarpeiden ja piirteiden mukaisesti.

Viittomakielen rakennetta, tarkemmin viittomakielen eksistentiaalisuuden ilmauksia, käsittelee myös *Danny De Weerdin* ja *Ritva Takkisen* artikkeli. De Weerdit tutki gradussaan flaamilaisen viittomakielen eksistentiaalilauseita. Yhdessä Takkisen kanssa hän on analysoinut myös suomalaisen viittomakielen

eksistentiaali-ilmauksia. Heidän artikkelinsa kuvaa sekä flaamilaisen että suomalaisen viittomakielen tapoja ilmaista eksistentiaalisuutta.

Jarkko Keräsen tutkimuksen aihe liittyi (viittoma)kielen, kehollisuuden ja kognition välisiin yhteyksiin. Keränen tarkasteli tutkielmassaan esineen käsitteilyssä käytettävän käsiotteen ja viittoman käsimuodon välistä suhdetta eli sitä, miten käsiote motivoi viittoman käsimuotoa. Tutkimuksen tuloksena oli, että kuvailevien viittomien käsittelykäsimuotojen motivaatio riippuu muun muassa toiminnan tavoitteesta, painovoimasta ja esineen muodosta. Lisäksi myös kiinteissä viittomissa esiintyy käsiotteen ikonisuutta. Keräsen mukaan olisi mielenkiintoista selvittää syvemmin, miten paljon kehollinen kokemus motivoi viittotua kieltä tutkimalla esimerkiksi, tuoko vähäinen käsimuodon ero viittomaan uutta merkitysvivahdetta.

Riitta Vivolin-Karenin tutkielma käsitteli viittomakielisen verkkoviestinnän ominaisuuksia ja pohti, millainen on hyvä verkkoteksti. Varhaisemmat verkkotekstit olivat yleensä käännöstekstejä, jotka olivat koehenkilöiden mielestä vaikeasti ymmärrettäviä. Tutkimuksessa luotiin uusia versioita alkuperäisistä teksteistä ja koehenkilöt pohtivat, mitkä tekstuaaliset tekijät tekevät viitotun verkkotekstin helpommaksi ymmärtää. Artikkelissaan hän muun muassa pohtii miten viittomakieliset verkkotekstit ovat muuttuneet viimeisen kymmenen vuoden aikana.

Viittomakielistä viestintää käsitteli myös *Mari Lindholmin* ja *Maritta Tarvonen-Jarvan* maisterintutkielma, jossa he tarkastelivat viittomakielisen perheen monikielisyyttä. Heidän tutkimuksensa perustui perheenjäsenten vuorovaikutuksen havainnointiin ja haastatteluihin. Tutkielmassa kävi ilmi, että monikielisessä perheessä muun muassa lainataan viittomia toisista kielistä, vaihdetaan välillä toiseen kieleen tai saatetaan viittoa toisella kielellä samalla, kun huulio on toisesta puhutusta kielestä. Kielenkäyttö oli siis varsin monipuolista ja vivahteikasta. Artikkelissaan he muun muassa esittelevät tuloksiaan suhteessa uudempiin viitottua vuorovaikutusta koskeviin tutkimuksiin. Viittomakielisen viestinnän piirteitä käsittelee myös kokoelmamme viimeinen artikkeli, jossa *Armi Kososen* esittelee tutkielmaansa viittomakielisestä vuorovaikutusta opetuksessa. Hänen tutkimuksensa kohteena olivat ohjaavassa viittomakielisessä opetuksessa käytetyt tukirakenteet. Kososen tapaustutkimus keskittyi tarkastelemaan, millaisia keinoja viittomakielinen opettaja käyttää opetuskeskustelussa. Artikkelissa hän esittelee lisäksi muissa tutkimuksissa esille tuotuja ohjaavan opetuskeskustelun osatekijöitä.

Kuten edellä sanotusta käy ilmi, tässä julkaisussa olevat kirjoitukset paljastavat kukin pienen palan erityisesti suomalaisen viittomakielen rakennetta ja käyttöä. Se antaa sopivan sysäyksen jatkotutkimuksen aiheiksi, joita kaikki kirjoittajat pohtivatkin artikkeleissaan. Tähänastiset tutkielmat ovat pohjautuneet pieniin aineistoihin. Maisterintutkielmien luonne kuitenkin osittain muuttuu tulevaisuudessa, koska suomalaisesta ja suomenruotsalaisesta viittomakielestä ollaan viittomakielen keskuksessa luomassa korpuksia eli laajoja kieliaineistoja, jotka muutetaan tietokone luettavaan muotoon. Ne siis varustetaan viittomiin viitaavilla glosseilla, suomenkieliselä (tai ruotsinkieliselä) käännöksellä ja

mahdollisilla muilla kommenteilla. Näin annotoidusta aineistosta on helpompi tehdä koneellisia hakuja ja saada tietoa isommasta aineistosta ja useamman henkilön viittomisen pohjalta. Viittomakielten korpuukset tulevat tarjoamaan laajemman aineiston myös tutkielman tekijöille.

Tässä artikkelikokoelmassa on esillä vajaan kymmenen vuoden ajalta maisterintutkielmista saatuja tuloksia. Osa tutkielmista on aivan viittomakielen oppiaineen alkuvuosilta, osa taas viime vuosilta, jopa kuluneelta vuodelta. Toivottavasti muutaman vuoden kuluttua tulee uutta luettavaa. Sitä odotellessa lukijat voivat perehtyä tämän julkaisun satoon sekä kiinnostuksen mukaan myös varsinaisiin maisterintutkielmiin, jotka ovat luettavissa verkossa ja löytyvät Jyväskylän yliopiston kirjaston kautta.

15.9. 2017

Ritva Takkinen ja Anna Puupponen

LÄHTEET

- De Meulder, M. 2016. The Power of Language Policy. The Legal Recognition of Sign Languages and the Aspirations of Deaf Communities. Suomalaisen viittomakielen tohtorinväitöskirja. Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Fuchs, B. 2004. Phonetische Aspekte einer Didaktik der Finnischen Gebärdensprache als Fremdsprache. *Jyväskylä studies in humanities* 21. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jantunen, T. 2008. Tavu ja lause: tutkimuksia kahden sekventiaalisen perusyksikön olemuksesta suomalaisessa viittomakielessä. *Jyväskylä studies in humanities* 117. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Meronen, A. 2004. Viittomakielen omaksumisen yksilölliset tekijät. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 235. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Takkinen, R. 2002. Käsimuotojen salat: Viittomakielisten lasten käsimuotojen omaksuminen 2–7 vuoden iässä. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.

KUINKA SUOMALAISESSA VIITTOMAKIELESSÄ ILMAISTAAN PÄÄTTYNYT TAI LOPPUUN SUORITETTU TOIMINTA?

Juhana Salonen

1 Johdanto

Me ihmiset olemme tottuneet siihen, että elämässämme täytyy olla joitain päämääriä. Ne muodostuvat joko lyhyemmistä tai pidemmistä prosesseista, minkä jälkeen voidaan nähdä jokin tavoite saavutetuksi. Esimerkiksi kauppaan meneminen voi sisältää prosessin ostoslistan tekemisestä, kauppaan kulkemisesta, ostosten tekemisestä ja kotiinpaluusta. Olemmeko tulleet ajatelleeksi, millä tavoin ilmaisemme kyseisen prosessin päättyneen, kun haluamme kertoa siitä muille? Suomalaisessa viittomakielessä (SVK) tulisi varmaankin useampi vaihtoehto mieleen. Voisin sijoittaa viittomien KAUPPA ja MENNÄ-LUO perään JO-viittoman tai vaikkapa hyödyntää viittomakielemme rakenteen läpinäkyvyyttä siten, että viittoisin KÄYDÄ edestakaisella liikkeellä pisteestä A pisteeseen B ja siitä takaisin A:han.

Vastaavasti suomen kielessä tulisi varmaankin ensimmäisenä mieleen mennyt aikamuoto. Voisin ilmaista asian muun muassa seuraavassa muodossa: *Kävin kaupassa*. Edellä mainittu ilmaisu osoittaa selvästi sen, että kaupassa on käyty ja sieltä on kenties ostettu jotakin. Mutta käytetäänkö suomalaisessa viittomakielessä mennyttä aikamuotoa (so. tempus) samaan tapaan kuin suomen kielessä? Minulle ei ole opetettu peruskoulussa suomalaisen viittomakielen rakennetta, minkä seurauksena luulin pitkään tempuskategorian kuuluvan viittomakieleen. Jos perehdytään tarkemmin tutkimuskirjallisuuteen, voidaan havaita perfektiivisen aspektin nousevan esiin, kun tarkkaillaan viittomakielemme tapaa ilmaista jonkin toiminnan päättyneen tai suoritettun loppuun (Rissanen 1985, 1998). Tästä lähtökohdasta ja kiinnostukseni kohteesta kehkeytyi pro gradu -tutkielmani aihe, jonka suoritin loppuun elokuussa 2012 Jyväskylän yli-

opiston suomalaisen viittomakielen oppiaineen pääaineopiskelijana (Salonen 2012).

Esittelen pro gradu -tutkielmani keskeisimmät tulokset tässä artikkelissa. Aloitan ensin teoriakatsauksella aspektista yleisesti, minkä jälkeen keskityn perfektiiviseen aspektiin sekä tutkimukseni aineistoon ja tuloksiin.

2 Mitä on aspekti?

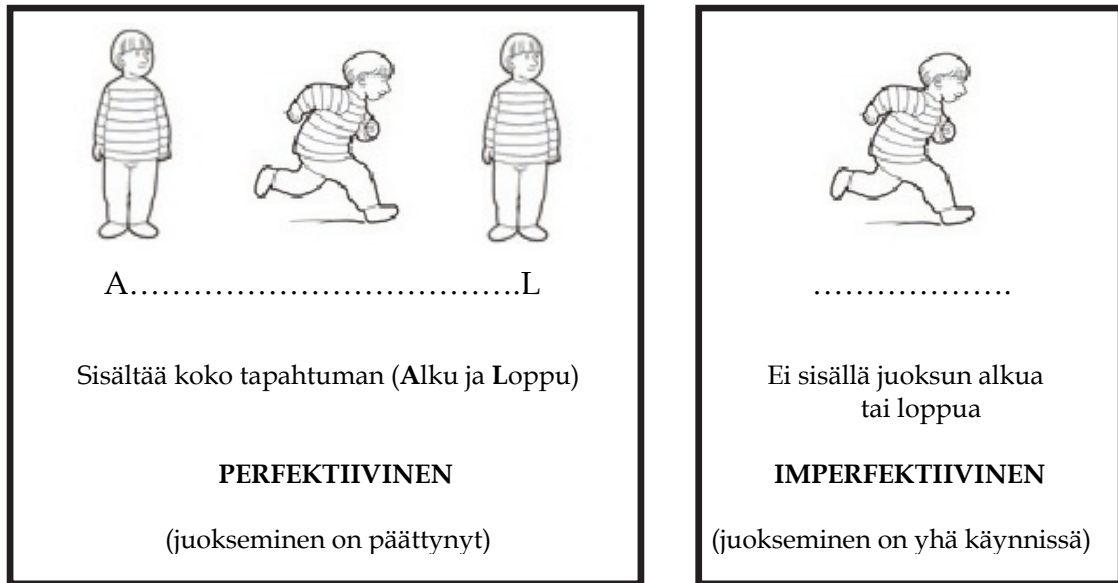
Aspekti on laajasisältöinen ilmiö, joka viittaa tilanteen keston ilmaistamiseen liittyviin keinoihin. Voidaan puhua lauseen aspektista, verbi-ilmauksen aspektuaalisesta tilannetyypistä ja verbin omasta aspektimerkityksestä. (Hakulinen ym. 2004.) Tarkkailen tästedes pelkästään lauseen aspektia sivuuttaen muut ominaisuudet.

2.1 Aspektin käsitteen määrittelyä

Smithin (1997) mukaan lauseen aspektin tehtävänä on kuvailla tilannetta tietystä perspektiivistä käsin muistuttaen ikään kuin kameran linssiä. Linssin avulla voidaan nähdä jokin päämäärän sisältävä tilanne selkeänä kokonaisuutena, jossa tilanne on loppuun suoritettu (perfektiivinen aspekti). Linssin puuttuminen aiheuttaa keskeneräisen tilanteen ilman päämäärää (imperfektiivinen aspekti). (Smith emt.) Esimerkissä 1 esiintyy selkeä kokonaisuus loppuun suoritetusta tilanteesta. Keskeneräinen tilanne sen sijaan näkyy esimerkissä 2.

- (1) *Poika juoksi kouluun.* (2) *Poika oli juoksemassa kouluun.*

Comrie (1976) on todennut, että imperfektiivinen ja perfektiivinen aspekti eroavat toisistaan myös sisäisen aikarakenteen suhteen. Perfektiivinen aspekti merkitsee yhtä kokonaisuutta, jota ei jaeta pienempiin sisäisiin vaiheisiin. Se muodostuu tilanteesta alku- ja loppupisteineen. Imperfektiivinen aspekti sitä vastoin ei käsitä alku- ja loppupistettä, vaan ainoastaan yhden vaiheen kokonaisuudesta tilanteesta. (Comrie emt.) Kuvion 1 avulla havainnollistetaan sitä, miten aspektiltaan perfektiivinen tilanne on päättynyt tai suoritettu loppuun (on jokin tulos), jolloin se ei enää jatku aspektiltaan imperfektiivisen tilanteen (ei ole tuloa) tapaan.

KUVIO 1. Tapahtuman alku- ja loppupisteen tarkkailu (kuvat poimittu Pa-punetistä).

Edellä esitettiin perfektiiivisen aspektin osoittavan päättyneen tai loppuun suoritettun tilanteen. Päätymisen ja loppuun suorittamisen välinen ero on häilyvä, sillä me ihmiset voimme päätellä monella tapaa, kummasta on kyse. Niillä on kuitenkin eroa, kun analysoidaan tarkemmin toiminnan päätepistettä. Smithin (1997) mukaan teelliset tapahtumat viittaavat loppuun suoritettuun toimintaan luontaisen päätepisteen johdosta. Tällaisia ovat esimerkiksi lauseilla *söin omenan* tai *poika juoksi kouluun* kuvatut tapahtumat. Ateellisissä tapahtumissa, esimerkiksi *kävelin metsässä* tai *söin*, ei sen sijaan tule ilmi luontaista päätepistettä tai tulosta.

Perfektiiivisen aspektin yleisen määritelmän perusteella tilaa ilmaisevat statiiviset verbit eivät toteuta perfektiiivisyyden kriteerejä, koska staattisissa tiloissa (esimerkiksi 'tietää' tai 'olla iloinen') ei esiinny alku- ja loppupistettä eikä niissä tapahdu dynaamista prosessia. Dynaamisuuden vaatimus vaihtelee kuitenkin kielialueittain. (Smith 1997.)

Lisäksi perfektiiivisen aspektin on väitetty voivan kehittää narratiivista aikaa (Smith 2003; Rathmann 2005; Dahl 1985). Narratiivisen ajan kehityksessä tapahtumat esitetään niiden järjestyksen mukaan. Ensiksi osoitetaan ensimmäinen tapahtuma. Kun se on päättynyt, toinen tapahtuma voi alkaa. Näin syntyy tapahtumien ketju, joka etenee loogisessa järjestyksessä.

1. tapahtuma: Kun olen syönyt leivän,
2. tapahtuma: menen ulos.

Ensimmäinen tapahtuma ajatellaan jo loppuun suoritetuksi, kun toinen tapahtuma on käynnissä. Näin ollen toinen tapahtuma ei voi toteutua, jos ensimmäistä tapahtumaa ei ole suoritettu loppuun.

2.2 Aspektin ja tempuksen välinen ero

Jokainen ilmaus on aina sidoksissa aikaan jollain tapaa, sillä ilmauksessa viitataan aikaan ja ajan kulumiseen. Aikaan viittaaminen koskee tempusta ja ajan kulumisen aspektia. (Kangasmaa-Minn 1993.) Näin ollen tempuksella viitataan siihen, missä aikakontekstissa (mennyt, nykyinen tai tuleva) tilanne esitetään tapahtuvan, eikä siis kiinnitetä huomiota tilanteen päättymiseen. Aspekti sen sijaan ilmaisee, onko tiettyyn aikakontekstiin sijoitettu tilanne päättynyt/loppuun suoritettu vai ei.

Suomen kielessä ei ilmaista aspektia verbin kautta, kun taas muun muassa slaavilaisissa kielissä (esimerkiksi venäjä) on rikas aspektikategoria. Pelkästään aikamuodon käyttöön tottuneessa suomen kielessä ei voida esimerkiksi verbin johdinsuffiksien avulla osoittaa aspektin olevan kyseessä. Nominin sijamuodon valinnalla pystytään kuitenkin osoittamaan kohteeseen kohdistuvan teon loppuun suorittaminen. (Kangasmaa-Minn 1993.)

- (3) *Söin omenan.* (4) *Söin omenaa.*

Esimerkkilauseet 3 ja 4 ovat samassa menneessä aikamuodossa eli imperfektissä. Syöminen on päättynyt, mutta jotain eroa lauseissa kuitenkin on. Taivutusmuoto 'omenan' viittaa koko omenan syödyn loppuun. Kun taas 'omenaa' osoittaa sen, että omenaa on vielä jäljellä, jolloin kyse on vielä keskeneräisestä toiminnasta. Omenasta johdetut akkusatiivi- ja partitiiviesiintymät viittaavat osa-kokonaisuus-suhteeseen, minkä johdosta aspektia tulee suomen kielessä lähestyä mieluummin tilannekohtaisesti semanttisella tasolla (Kangasmaa-Minn 1993).

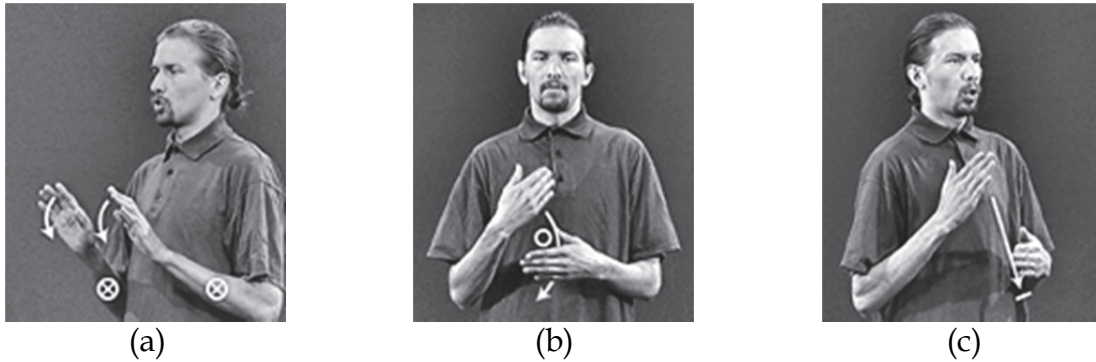
Venäjän kielessä voidaan toiminnan yhteyteen koodata tempusmuodon lisäksi joko imperfektiivistä tai perfektiivistä aspektia osoittava tunnus. Tällainen aspektin koodaaminen tapahtuu useimmiten eri etuliitteiden, johtopäätteiden tai verbin vartalon muokkaamisen avulla. (Alestalo-Shepelenko ja Hämäläinen 2008.) Esimerkkilauseessa 5 etuliitteellä *pro* ilmaistaan perfektiivistä aspektia (Comrie 1976).

- (5) *ja prostojal tam čas. 'Seisoin siellä tunnin.'*

Perfektiivisellä aspektilla ja tempuksella on myös jotain yhteistä, mikä ilmenee ajan kontekstin käytössä. Frawleyn (1992) mukaan perfektiivisesti rajatut tapahtumat ilmenevät yleensä joko menneessä tai tulevassa ajassa. Muun muassa venäjän kielessä perfektiivistä aspektia voidaan ilmaista molemmissa aikakonteksteissa (Alestalo-Shepelenko & Hämäläinen 2008). Tapahtumilla ei ole tekemistä nykyhetken kanssa, koska se viittaa tavallisesti staattisuuteen. Tosin eri kielten ja tutkijoiden kesken on erimielisyyksiä aikakontekstista, sillä muun muassa Dahlin (1985) näkemyksen mukaan perfektiivisellä aspektilla on taipumusta esiintyä pelkästään menneessä ajassa. Tuleva aika on otettu huomioon perfektiivisen aspektin viitekehyksessä siitä huolimatta, ettei siinä tapahdu vielä päättymistä tai loppuun suorittamista. Tulevassa ajassa tilanne tulee loppuun, mikä näyttäytyy erityisesti narratiivisen ajan kehityksen yhteydessä.

2.3 Perfektiivinen aspekti suomalaisessa viittomakielessä

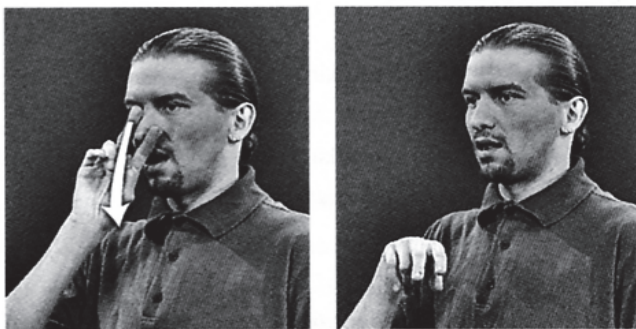
Rissanen (1985, 1998) mukaan suomalaisessa viittomakielessä perfektiivistä aspektia voidaan ilmaista tyypillisesti viittomilla JO (kuvio 2a), VALMIS (kuvio 2b) ja LOPPU (kuvio 2c)². Ne ilmaantuvat useimmiten verbaalin jälkeen (esimerkkilauseet 6-7). Näillä viittomilla kerrotaan toiminnan päättyneen tai suoritettun loppuun. (Rissanen 1998.)

KUVIO 2. Viittomat JO (a), VALMIS (b) ja LOPPU (c)

- (6) OS-1 SYÖDÄ JO/VALMIS/LOPPU 'Olen syönyt.'
 (7) OS-1 MUISTAA TILATA JO OS-1 'Muistan tehneeni tilauksen.' (Suvi, 219/3)

Rissanen (1998) mukaan perfektiiviseen aspektiin voidaan viitata myös sellaisilla verbaaleilla, joilla on erityinen liikeparametri. Tällaisia verbaaleja ovat NÄHDÄ, OPPIA, SYÖDÄ, TIETÄÄ, G-TULLA, LUKEA ja SYNTYÄ. Nämä viittomat sisältävät kaaren tapaisen liikkeen alaspäin ja pysähtyvät nopeasti. Näissä erityisviittomissa JO esiintyy sulautuneena. Esimerkiksi viittomassa ON-NÄHNYT (kuvio 3) viittoma JO on sulautunut verbaaliin. (Rissanen emt.)

KUVIO 3. ON-NÄHNYT

² Kuviot 2a-c on poimittu verkkosanakirja Suvista <http://suvi.viittomat.net>

Suomalaisessa viittomakielessä voidaan osoittaa perfektiivinen aspekti myös muilla keinoin (Rissanen 1985):

- (8) OSOITUS-2 TUPAKKA "**sormet liikkuvat yhteen**" / TULLA-2-1
'Kun olet polttanut savukkeesi, tule sisään.'

Esimerkin 8 ilmauksessa tuotetaan ikonisesti tupakan palaminen alusta loppuun. Peukalon ja etusormen sulkeutumislake riittää ilmaisemaan, että tapahtuma tulee olemaan selkeästi loppuun suoritettu.

Rissanen (1998) mukaan aikamuodolla ei näytä olevan kieliopillista kategoriaa suomalaisessa viittomakielessä, koska viitot eivät alituisesti merkitse nykyisen ja menneen ajan tapahtumia kieliopillisesti merkitsijällä. Menneeseen aikaan voidaan viitata käyttämällä muun muassa sellaisia viittomia kuin ENNEN, KAUAN SITTEN, EILEN. Lisäksi Rissanen toteaa, että JO-viittoma eroaa VALMIS- ja LOPPU-viittomista siinä, että sillä on taipumus esiintyä pelkästään menneen ajan kontekstissa. Sitä ei voida käyttää tulevaan aikaan viittaavissa tilanteissa samaan tapaan kuin VALMIS- ja LOPPU-viittomia (esimerkki 9).

- (9) MYÖHEMMIN SINÄ SYÖDÄ+VALMIS / ULOS-MENNÄ-1-3
'Kun olet syönyt, menet ulos.'

Rissanen esittääkin, että JO-viittomasta olisi mahdollisesti muodostumassa tempuksen tunnus suomalaisen viittomakieleen. (Rissanen emt.)

3 Tutkimuksen esittely

Edellä voitiin havaita, kuinka monella tapaa suomalaisessa viittomakielessä kerrotaan jonkin toiminnan päättyneen tai suoritettuna loppuun. Kuten edellisestä luvusta kävi ilmi, useimmiten verbaalin jälkeen sijoittuvilla viittomilla JO, VALMIS ja LOPPU voidaan ilmaista perfektiivistä aspektia. Viittomat VALMIS ja LOPPU esiintyvät joko menneessä tai tulevassa ajassa, kun taas viittoma JO pelkästään menneessä ajassa. (Rissanen 1985, 1998.) Perfektiivisen aspektin muita ominaisuuksia, kuten tilanteen dynaamisuutta/staattisuutta tai narratiivisen ajan kehittämistä, ei ole kuitenkaan vielä tutkittu suomalaisessa viittomakielessä. On myös syytä suhtautua näiden kolmen viittoman semantiikkaan kriittisesti, sillä kyseisillä viittomilla voi olla myös toisenlainen funktio perfektiivisen aspektin ilmaisemisen lisäksi. Lisäksi JO-, VALMIS- ja LOPPU-viittomien syntaktista järjestystä tulee tutkia tarkemmin. Oman intuitioni sekä havaintojeni perusteella viittoma JO voi ilmaantua myös ennen verbaalia.

On myös hyvä ottaa huomioon, että meillä viittojilla on yksilöllisiä viittomatapoja vuorovaikutuksessamme: joku voi esimerkiksi olla tottunut käyttämään enemmän JO-viittomaa kuin VALMIS-viittomaa, mikä on luonnollista kielenkäytössämme. Edellä mainittujen syiden nojalla päädyin pro gradu -tutkielmassani kahteen tutkimuskysymykseen.

- a) Ilmaistaanko viittomilla JO, VALMIS ja LOPPU perfektiivistä aspektia suomalaisessa viittomakielessä?
- b) Jos viittomilla JO, VALMIS ja LOPPU ilmaistaan perfektiivistä aspektia, millaisissa tilanteissa ja viittomajärjestyksissä se tapahtuu?

Valitsin tutkimusaineistoksi yhteensä neljä videota (yhteiskesto 35 minuuttia), jotka muodostuivat sekä Kuurojen Liiton videotiedotteista (2 videota) että sen alla toimivasta Netti-TV:stä (2 videota). Tutkimusaineisto koostui suomalaista viittomakieltä äidinkielenään käyttävien nuorten ja keski-ikäisten henkilöiden viittomisesta. Aineiston videot valittiin sillä perusteella, että niistä löytyi tarpeeksi paljon eri ilmaisuja päättyneistä ja loppuun suoritetuista tilanteista. Videot on kuvattu muuhun tarkoitukseen, joten itse en ole vaikuttanut niiden syntyyn ja sisältöihin tutkimustani varten.

Tutkielmani teoreettisena viitekehystenä oli perfektiivisen aspektin yleisen määritelmän ohella Robert Dixonin esittämä peruskielioppiteoria (Dryer 2001, 2006). Dryerin (emt.) sanoin peruskielioppiteoria on läheisessä suhteessa kuvailevan teorian (funktionaalisen näkökulman) kanssa, jota on käytetty usein kielten kieliopin kuvauksessa. Funktionaalista näkökulmasta kuvaillaan kieltä sen omasta lähtökohdasta ja vastataan siihen kysymykseen, millainen kieli on. Tällöin ei vastata kysymykseen, miksi kieli esiintyy sellaisena kuin se esiintyy (selittävä teoria).

Tutkimusaineisto annotoitiin ELAN -ohjelmalla³ (EUDICO Linguistic Annotator), joka soveltuu erinomaisesti viitotun videomateriaalin syvälliseen analysointiin. Annotoin ensiksi tutkimusaineiston koko viittomiston glossein ensimmäiselle riville. Tämän jälkeen keskityin poimimaan viittomat JO, VALMIS ja LOPPU kaikkien viittomien joukosta. Lisäksi kiinnitin huomiota kyseisten viittomien aikana esiintyneeseen huulioon mahdollisten merkityserojen havaitsemiseksi.

Annotoinnin jälkeen siirsin kaikki JO, VALMIS ja LOPPU -viittomat ja niiden ympärillä esiintyneet viittomat litteroituna Word-ohjelmaan. Tarkastelin eri taulukoiden avulla, ilmaistiinko näillä kolmella viittomalla aina perfektiivistä aspektia sekä millaisissa tilanteissa ja viittomajärjestyksissä aspektin ilmaiseminen tapahtui kyseisillä viittomilla. Huomioin sen, että lauseen rajan määrittely ei ole aina yksiselitteistä viitotuissa kielissä verrattuna kirjoitettuihin kieliin. Viitotut kielet muodostuvat useista prosodisista ja eleisistä piirteistä, jotka tekevät lauseen rajasta kompleksisen kysymyksen (Crasborn 2007). Rissanen (1998) on määritellyt JO, VALMIS ja LOPPU -viittomien syntaktisen tason järjestyksen verbaalin avulla eli sen mukaan ilmenevätkö viittomat verbaalin jälkeen vai verbaaliin sulautuneena. Päädyin samaan ratkaisuun ja keskityin poimimaan tutkimusaineistosta ne verbaalit, joiden ympärillä JO, VALMIS ja LOPPU -viittomat ilmaisivat päättynyttä/loppuun suoritettua toimintaa. Nämä verbaalit on alleviivattu esimerkeissä, joiden avulla esitellään tutkimuksen tuloksia (ks. luku 4). Verbaaleita on identifioitu viittomavirrasta sen mukaan, miten Rissanen (1985, 1998) sekä Jantunen (2010) ovat niitä luokitelleet.

³ ELAN: <http://www.lat-mpi.eu/tools/elan/elan-description>

4 Tulokset

Analyysin perusteella aineistosta löytyi yhteensä 58 JO-, VALMIS- ja LOPPU-viittomia. Taulukkoon 1 on koottu JO-, VALMIS- ja LOPPU -viittomien frekvenssit sekä viittomajärjestys verbaalin suhteen, lukuun ottamatta muutamia poikkeuksia. Jatkossa tulisi tutkia laajemmasta aineistosta tarkemmin JO-, VALMIS- ja LOPPU-viittomien kaikkia mahdollisia variantteja ja niiden vaikutusta perfektivisen aspektin tulkintaan.

TAULUKKO 1. JO-, VALMIS- ja LOPPU -viittomien esiintyminen aineistossa.

	JO	VALMIS	LOPPU	Yhteensä
Ennen verbaalia	30			30
Verbaalin jälkeen	8	9	1	18
Verbaaliin sulautuneena	2			2
Ilman verbaalia ympärillä	6			6
Ilman muita viittomia ympärillä		2		2
Yhteensä	46	11	1	58

Taulukosta voidaan havaita JO-viittomien suuri edustavuus (46/58) ja viittomajärjestyksen vaihtelevuus verrattuna VALMIS- ja LOPPU-viittomiin. VALMIS-viittomia löytyi aineistosta toiseksi eniten (11/58) ja LOPPU-viittomia ainoastaan kerran (1/58). Aineiston JO-viittomista valtaosa (30) esiintyi ennen verbaalia (esimerkit 10 ja 11). JO esiintyi verbaalin jälkeen 8 kertaa (esimerkki 12). Lisäksi JO-viittomaa löytyi verbaaliin sulautuneena kahdesti (esimerkit 13 ja 14) ja kuudesta sellaisessa ilmauksessa, jossa ei esiintynyt lainkaan verbaaleja ympärillä (esimerkki 15).

- (10) SITTEN OS-ympyrä TOIMIKUNTA JO PIIRTÄÄ KUVA
 ‘Sitten toimikunta piirsi kuvan...’
- (11) TIISTAI HÄN JO NORMAALI KOULU KÄYDÄ
 ‘Hän kävi tiistaina normaalisti koulua.’
- (12) KORPPU RINKELI k-r-a-n-s / pieni miettimistauko / AAMU TEHDÄ JO
 ‘Korppurinkeli ‘Krans’, tuota, on tehty aamulla.’
- (13) NYT OS-2 JOS LEIPOAX EI-ONNISTUA USEA KUUKAUSI OPPIA(+JO) OS-2a
 ‘Leipominen vaatii useiden kuukausien oppimisen, siksi et onnistu siinä nyt.’
- (14) KYLLÄ OS-4-3 TIETÄÄ(+JO) JO MITÄ TAPAHTUA AIEMMINxx...
 ‘Tiedätte kyllä jo, mitä on tapahtunut aiemmin...’
- (15) MONTA OPPILAS OS-4-2 JO RUOKA+TUNTI
 ‘Monet oppilaista olivat ruokatunnilla.’

Tulosten perusteella JO-viittomalla ilmaistaan perfektiivistä aspektia, mutta näin ei kuitenkaan aina tapahdu: esimerkiksi 14 TIETÄÄ-viittoman jälkeen sijoittuneena se viittaa enemmän adverbiaaliseen merkitykseen ´jo´. Lisäksi JO voi edustaa eksistentiaalista tai lokatiivista merkitystä menneessä ajassa (esimerkki 15). Aineiston VALMIS-viittomista 9 esiintyi verbaalin jälkeen (esimerkit 16-18) ja kahdesti ilman muita viittomia ympärillä.

- (16) PALJON KIITOS NÄYTTÄÄ "piirtää ympyrää" VALMIS / OS-1 LÄHTEÄ
´Paljon kiitoksia, kun näytit minulle tätä paikkaa. Lähden nyt pois.´
- (17) OS-4 OPINNOT KOKONAISUUS OS-4 VALMIS / OS-4 AMMATTI NÄYTTÉLIJÄ
´Kun kaikki opinnot on suoritettu, valmistuu näyttelijäksi.´
- (18) TYÖ KÄYDÄx OPISKELLA KÄYDÄ-VUOROTELLENx IKÄÄN-KUIN AMMAT-
TI+KOULU TAVALLAAN OS-1 KÄYDÄ-VUOROTELLENxx VALMIS / AM-
MATTI OS-1 ANTAA-2-1 VALMIS
´Kävin opiskelun ohella myös töissä. Se oli ikään kuin ammattikoulu, jossa kävin vuorotellen sekä opiskelemassa että töissä. Valmistuin siinä ammattiini.´

Tulosten perusteella VALMIS ilmaisee selkeästi perfektiivistä aspektia, sillä sen kaikki esiintymät verbaalin jälkeen sijoittuneina osoittivat tilanteen päättyneen tai suoritettuna loppuun. Muulloin VALMIS pystyi myös viittaamaan adverbiaaliseen merkitykseen ´valmis´, kun sen ympärillä ei esiintynyt muita viittomia.

Aineiston ainoa LOPPU-viittoma esiintyi verbaalin jälkeen ja se edusti niin ikään perfektiivistä aspektia. Kyseinen viittoma (kuvio 5b tämän luvun lopussa) tuotettiin eri tavalla kuin kuviossa 2c esitetty LOPPU-viittoma (ks. luku 2.3).

- (19) JOS OS-2 KIINNOSTUA OS-4 HAKEA OS-4 / KANNATTA HAKEMUS OS-4
MYÖHEMMIN 2011 TAMMIKUU 17. PÄIVÄ AIKA MENNESSÄ OS-3 LOPPU
´Jos olet kiinnostunut tähän hakemisesta, kannattaa täyttää hakemus 17. päivä tammikuuta mennessä.´

Perfektiivisen aspektin muiden ominaisuuksien kohdalla tämän tutkimuksen tulokset ovat yhdenmukaiset Rissanen (1985, 1998) huomioiden kanssa siinä, että JO-viittomat esiintyvät pelkästään menneessä ajassa. Samaan tapaan Rissanen (emt.) väittämän kanssa VALMIS- ja LOPPU-viittomat voivat sijoittua myös tulevaan aikaan, mikä tuli esiin esimerkeissä 17 ja 19. Viittomalla VALMIS on taipumusta kehittää narratiivista aikaa. Esimerkissä 16 VALMIS-viittoman avulla päätettiin ensimmäinen tapahtuma (Paljon kiitoksia, kun näytit minulle tätä paikkaa) ja siirryttiin seuraavaan tapahtumaan (Lähden nyt pois). Lisäksi VALMIS täytti dynaamisen tilanteen kriteerin, koska tutkimusaineistosta löytyneet VALMIS-esiintymät kertoivat yhdessä verbaalin kanssa sellaisista tilanteista, jotka sisälsivät prosessin ja päämäärän.

VALMIS-viittoma näyttää muistuttavan läheisesti amerikkalaisen viittoma-kielen (ASL) FINISH-viittomaa, kun vertaillaan näiden viittomien tapaa ilmaista perfektiivistä aspektia (Rathmann 2005).

KUVIO 4. FINISH amerikkalaisessa viittomakielessä (Zucchi ym. 2010).

Rathmann on esittänyt, että lauseenloppuinen (verbaalin jälkeen) FINISH ilmaisee perfektiivistä aspektia amerikkalaisessa viittomakielessä. Tilanteen päättymisen/loppuun suorittamisen lisäksi se ilmenee ainoastaan dynaamisissa tilanteissa, voi kehittää narratiivista aikaa ja esiintyä sekä menneessä että tulevassa ajassa (esimerkki 20). (Rathmann 2015.)

- (20) TOMORROW JOHN COOK s-a-l-m-o-n FINISH, MAKE DESSERT
 ‘Tomorrow, after John cooks the salmon, he will make the dessert.’
 ‘Huomenna sen jälkeen kun John on valmistanut lohien, hän tekee jälkiruoan.’

Yhtenä syynä JO-viittoman taipumukselle esiintyä useissa eri viittomajärjestyksissä on tulkintani mukaan kaksikielisyyden (suomi ja suomalainen viittomakieli) sekä viittojan taustan vaikutus. Suomen kielen eri aikamuodot (esimerkiksi *söi, on syönyt, oli syönyt*) ovat mahdollisesti yhteydessä JO-viittoman käyttöön, mikä tapahtuu viittoman syntaktisen sijainnin lisäksi huuliossa (esimerkit 21 ja 22).

- (21) HÄN JO SYÖDÄ (huuliona: **jo/oli**)
 (22) HÄN SYÖDÄ JO (huuliona: **jo/-syönyt**)

JO-viittomalla näyttää olevan läheinen suhde menneeseen aikaan, kuten Rissanen (1998) on antanut ymmärtää. Tuloksen valossa JO voi merkitä menneen perfektiivisen aspektin ohella eksistentiaalista tai lokatiivista ulottuvuutta menneessä ajassa sekä olla merkitykseltään adverbiaalinen. JO-viittoman laajalla merkityskentällä saattaa olla vaikutuksensa viittoman vaihtelevalla sijainnilla lauseessa.

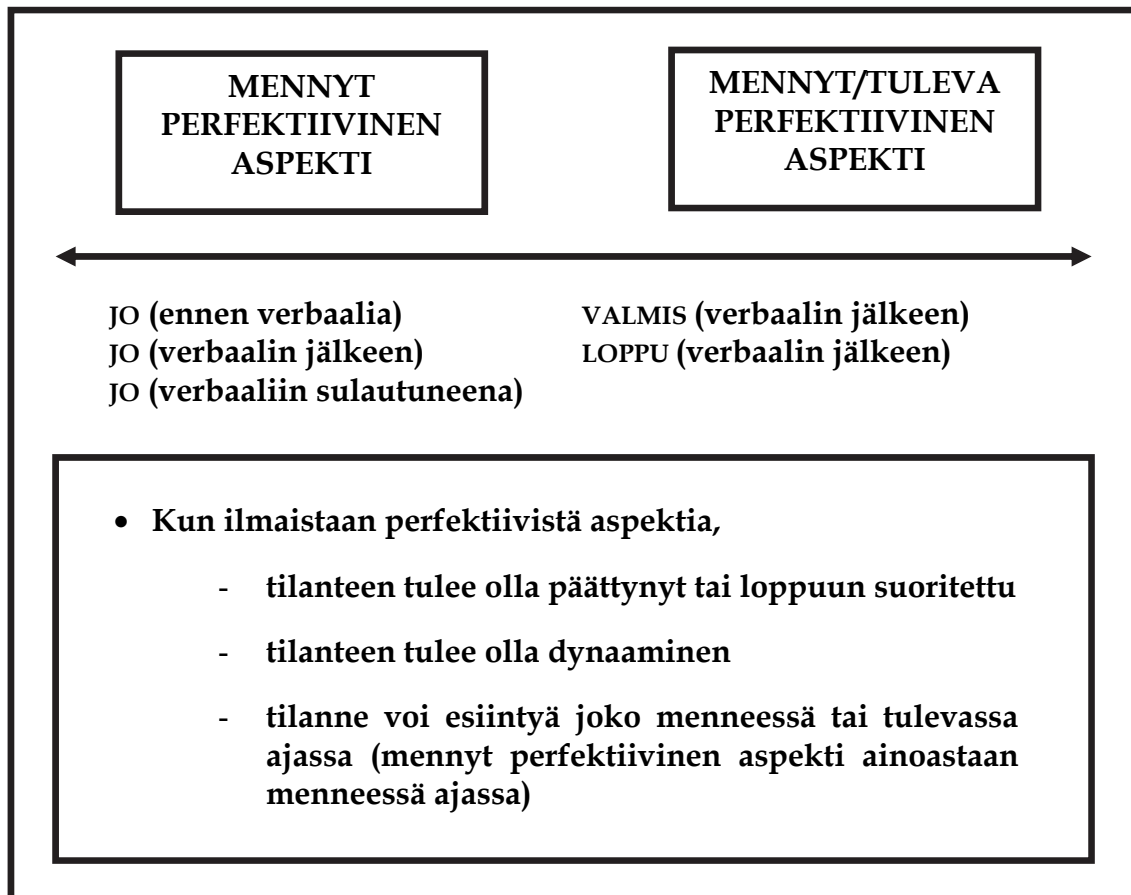
Tutkimusaineistosta löytyi sellaisia VALMIS- ja LOPPU-viittomia, jotka tuotettiin eri tavoin kuin luvussa 2.3. esitetyissä esimerkeissä. VALMIS-viittoman (vrt. kuvio 2b) eri esiintymät näkyvät kuvioissa 5a ja 5b, jotka eroavat toisistaan

orientaation suhteen. Aineiston ainoa LOPPU-esiintymä viitottiin samaan tapaan kuin kuviossa 5b huulion ollessa eri.

KUVIO 5. VALMIS-viittomat (5a ja 5b)

Esitän yhteenvedona kuvion 6, joka vastaa pro gradu -tutkielmani kahteen tutkimuskysymykseen sekä samalla täydentää Rissasen (1985, 1998) pioneeritutkimusta.

KUVIO 6. Perfektiivisen aspektin ilmaiseminen JO-, VALMIS- ja LOPPU-viittomilla.

5 Lopuksi

Tuloksista voitiin havaita JO-viittomien suuri määrä (46) verrattuna VALMIS-viittomiin (11) ja LOPPU-viittomiin (1). JO-viittoman vaihtelevalla merkityksellä on mahdollisesti vaikutuksensa sen suureen esiintymistiheyteen. Kyseessä saattaa olla viittojen taipumus käyttää tiettyä viittomaa usein tai harvoin. Päädyin samaan tulokseen Rissasen (emt.) kanssa siinä, että näillä kolmella viittomalla verbaalin jälkeen sijoittuneena ilmaistaan perfektiivistä aspektia. Löysin myös viitteitä sille, että JO-viittoma voi tehdä samoin myös ennen verbaalia tai siihen sulautuneena. Tutkielmani antoi näyttöä sille, että verbaalin jälkeen sijoittuvalla VALMIS-viittomalla voidaan kehittää narratiivista aikaa, mikä on rinnastettavissa Laineen (2010) esittämiin manuaalisiin eli viitottuihin diskurssimerkitsimiin suomalaisessa viittomakielessä. Hänen mukaansa merkitsimillä kuvaillaan viitotun jakson (episodi) ajallista etenemistä jakson alussa tai lopussa. Esimerkiksi SITTEN-viittoma auttaa ymmärtämään edellisen jakson päättyneen ja uuden jakson voivan alkaa. (Laine emt.)

Tutkimusaineistosta löytyi myös mahdollisia vivahteita prosodisen rajan merkinnästä (ks. Puupponen ym. 2016), sillä JO-, VALMIS- ja LOPPU-viittomien aikana viittoja nyökkäsi usein päätään. Grose (2004) on havainnut amerikkalaisessa viittomakielessä käytettävän pään nyökkäystä ilmaistaessa perfektiivistä aspektia FINISH-viittomalla. Suomalaisessa viittomakielessä on viime aikoina kiinnitetty enemmän huomiota pään liikkeisiin sen tunnistamiseksi kehitetyn analyysiohjelmiston (ks. Jantunen ym. 2016a, 2016b; Puupponen 2012) sekä liikekaappausaineiston (Puupponen ym. 2015) avulla. Teknisen kehityksen johdosta jatkossa on mahdollista löytää tarkempia vastauksia pään nyökkäyksen roolille perfektiivisen aspektin ilmaisemisessa.

Osa tutkimusaineistostani saattaa perustua käännettyyn tekstiin suomen kielestä suomalaiselle viittomakielelle. Olen käynyt tästä keskustelua muun muassa Kuurojen Liiton kansanopiston järjestämällä verkkokirjoituskurssilla, jossa pidin luennon (Salonen 2011) pro gradu -tutkielmastani viittomakielisille osallistujille. Kokemuksesta tiedämme, että käännettäessä kieleltä toiselle lähdekieli voi vaikuttaa kohdekieliseen ilmaisuun. Lisäksi kameran edessä kuvaamisella voi olla vaikutuksensa viittomiseen. Päädyimme siihen, että olisi relevanttia verrata tutkimustuloksiani autenttiseen materiaaliin. Autenttisella materiaalilla tarkoitan sellaista viittomista, jota ei ole etukäteen valmisteltu ja johon eivät ole häiritsevästi vaikuttaneet muun muassa kamera, käännetty teksti tai muu taho.

Jyväskylän yliopiston viittomakielen keskuksessa on käynnissä projekti (Suomen viittomakielten korpusprojekti), jonka tavoitteena on dokumentoida Suomessa käytettäviä suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä (Salonen ym. 2016). Korpusprojekti tuottaa valmiiksi annotoidun ja huolitellun aineiston, jossa on pyritty mahdollisimman lähelle autenttisuutta. Projektin myötä saamme jatkossa luotettavampaa aineistoa muun muassa perfektiivisen as-

pektin tutkimusta varten ja erityisesti sen muille ilmaisutavoille JO-, VALMIS- ja LOPPU-viittomien ohella (ks. Rissanen 1985, 1998).

Olen usein pohtinut, onko kenties suomen kielen aikamuodoilla vaikutusta viittomavalintoihini, kun haluan kertoa jonkin toiminnan päättyneen tai suoritettun loppuun. Olen joskus yrittänyt mielessäni nähdä tilanteen kokonaisuuden kuvallisesti alku- ja loppupisteineen (esimerkiksi luvussa 2 esitetyn kuvion 1 tapaan). Antaisiko tällainen mielikuva toisenlaisen tavan ymmärtää perfekttiivistä aspektia läheisemmin? Itselleni kokonaisuuden hahmottaminen toi uusia näkökulmia perfekttiivisen aspektin ilmaisemiselle.

Lopuksi voidaan todeta, että tutkielmani tarjosi aikaisempaa tutkimusta täydentäviä tuloksia perfekttiivisen aspektin ilmenemisestä suomalaisessa viittomakielissä. Suomalaisen viittomakielen perfekttiivisen aspektin kokonaiskuva on edelleen ´imperfektiivisessä vaiheessa´. Vasta jatkotutkimus laajempine aineistoineen pääsee lähemmäksi ´perfektiivistä vaihetta´.

LÄHTEET

- Alestalo-Shepelenko, M. & Hämäläinen, E. 2008. Venäjän kielioppi: venäjää aikuisille. Helsinki. Finn Lectura.
- Comrie, B. 1976. Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crasborn, O. 2007. How to recognise a sentence when you see one? Sign Language & Linguistics 10:2, s. 103–111.
- Dahl, Ö. 1985. Tense and Aspect Systems. Oxford: Basil Blackwell.
- Dryer, M. S. 2001: What is basic linguistic theory?
<http://www.acsu.buffalo.edu/~dryer/blt>
 [viitattu 10.10.2017]
- 2006: Descriptive theories, explanatory theories, and Basic Linguistic Theory.
 - Felix Ameka, Alan Dench & Nicholas Evans (toim.), Catching Language: Issues in Grammar Writing s. 207-234. Berlin: Mouton de Gruyter.
- ELAN. <http://www.lat-mpi.eu/tools/elan/elan-description>
 [viitattu 27.3.2017]
- Frawley, W. 1992. Linguistic Semantics. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Grose, D. 2004. A Nonmanual Marking the Perfect Tenses in ASL. Esitelmä TISLR 8 -kongressissa, Barcelonassa, Espanjassa ajankohtana 30.9. - 2.10.2004. www.ub.edu/ling/tislr8/Grose.doc [viitattu 27.3.2017].
- Hakulinen, A., Vilkuna, M., Korhonen, R., Koivisto, V., Heinonen, T. R. & Alho, I. 2004. Iso suomen kielioppi. Helsinki: SKS.
- Jantunen, T. 2010. Suomalaisen viittomakielen pääsanaluokat. - Jantunen, T. (toim.), Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopisto.
- Jantunen, T., Pippuri, O., Wainio, T., Puupponen, A. & Laaksonen, J. 2016. Annotated video corpus of FinSL with Kinect and computer-vision data. - E.

- Efthimiou, F. Stavroula-Evita, T. Hanke, J. Hochgesang, J. Kristoffersen & J. Mesch (toim.), Proceedings of the 7th Workshop on the Representation and Processing of Sign Languages: Corpus Mining [organized as a part of LREC'16 at Portoroz, Slovenia, May 28, 2016]. Paris: European Language Resources Association (ELRA), pp. 93-100.
- Jantunen, T., Mesch, J., Puupponen, A. & Laaksonen, J. 2016. On the rhythm of head movements in Finnish and Swedish Sign Language sentences. – Proc. Speech Prosody 2016 [organized in Boston (USA), 31 May-3 June, 2016], pp. 850-853.
- Kangasmaa-Minn, E. 1993: Aspektista ja sen sukulaisilmiöistä suomalais-ugrilaisissa kielissä. – Yli-Vakkuri, Valma (toim.): *Studia comparativa linguarum orbis Maris Baltici 1: Tutkimuksia syntaksin ja pragmasyntaksin alalta*. TYSYKLJ. 43 s. 13–23. Turku: Turun yliopisto.
- Laine, J. 2010. Diskurssimerkitsimet tulkatussa suomalaisella viittomakielellä pidetyssä luennossa. Pro gradu -tutkielma. Kielten laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Papunet. Sivusto kommunikoinnista ja selkokielestä. <http://papunet.net/> [viitattu 27.3.2017].
- Puupponen, A. 2012. Horisontaaliset ja vertikaaliset päänliikkeet suomalaisessa viittomakielessä. Pro gradu -tutkielma. Kielten laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Puupponen, A., Wainio, T., Burger, B. & Jantunen, T. 2015. Head movements in Finnish Sign Language on the basis of Motion Capture data: A study of the form and function of nods, nodding, head thrusts, and head pulls. *Sign Language & Linguistics* 18(1), pp.41–89.
- Puupponen, A., Jantunen, T. & Mesch, J. 2016. The alignment of head nods with syntactic units in Finnish Sign Language and Swedish Sign Language sentences. – Proc. Speech Prosody 2016 [organized in Boston (USA), 31 May-3 June, 2016], pp. 168-172.
- Rathmann, C. 2005. Event Structure in American Sign Language. Dissertation. The University of Texas at Austin. The faculty of the Graduate School.
- Rissanen, T. 1985. Viittomakielen perusrakenne. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisu 12.
- Rissanen, T. 1998. The Categories of nominal and verbals and their morphology in Finnish Sign Language. University of Turku, Department of Finnish and General Linguistics. Licentiate Thesis in General Linguistics.
- Salonen, J. 2011. Luento pro gradu -tutkielmasta verkkokirjoituskurssin opiskelijoille 15.11.2011. Kuurojen Liiton kansanopisto.
- Salonen, J. 2012. Perfektiivisen aspektin esiintyminen suomalaisessa viittomakielessä. Pro gradu -tutkielma. Kielten laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Salonen, J., Takkinen, R., Puupponen, A., Nieminen, H. & Pippuri O. 2016. Creating Corpora of Finland's Sign Languages. – E. Efthimiou, F. Stavroula-Evita, T. Hanke, J. Hochgesang, J. Kristoffersen & J. Mesch (toim.), Proceedings of the 7th Workshop on the Representation and Processing of Sign Languages: Corpus Mining [organized as a part of LREC'16 at Porto-

- roz, Slovenia, May 28, 2016]. Paris: European Language Resources Association (ELRA), pp. 179-184.
- Smith, C. S. 1997. The Parameter of Aspect. Toinen painos. Studies in Linguistics and Philosophy (volume 43). Kluwer Academic Publishers. Dordrecht/Boston/London.
- Smith, C. S. 2003. Modes of discourse: a study of local structure. Cambridge: Cambridge University Press.
- Suomen viittomakielten korpusprojekti 2014-2018
<https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/kivi/opiskelu/oppiaineet/viittomakieli/tutkimus/menossa-olevat-projektit/suomen-viittomakielten-korpusprojekti> [viitattu 10.10.2017].
- Suvi suomalaisen viittomakielen verkkosanakirja.
<http://suvi.viittomat.net> [viitattu 27.3.2017].
- Zucchi, S., Neidle, C., Geraci, C., Duffy, Q. & Cecchetto, C. 2010. Functional markers in sign languages. – Diane Brentari (toim.), Sign Languages. Cambridge University Press.

HUOMIOITA MONINKERTAISEN KIELLON ILMENEMISESTÄ SUOMALAISESSA VIITTOMAKIELESSÄ

Juha Manunen

1 Johdanto

Tässä artikkelissa esitetään pro gradu -tutkielman *Huomioita moninkertaisen negaation ilmenemisestä suomalaisessa viittomakielessä* (Manunen 2008) pohjalta suomalaisen viittomakielen moninkertaisen kiellon eli negaation mahdollisia rakenteellisia piirteitä. Moninkertainen kieltä (englanniksi *multiple negation*) merkitsee yleisesti sekä puhutuissa että viitotuissa kielissä kahta tai useampaa lauseen kiellon merkittäjää, jotka toimivat yhdessä monella eri tavalla. Näiden keskinäinen funktio ja vaikutus vaihtelevat sen mukaan, pysyykö lauseen semanttinen kieltä ennallaan vai kumoavatko lauseen kiellot toisensa antaen lauseelle myönteisen merkityksen. Moninkertaisella kiellolla voidaan myös vahvistaa tai heikentää lauseen kieltä.

Idea tutkielman tekoon lähti siitä, kun suomalaisen viittomakielen opetus-tunnilla esitettiin kysymys, voiko sama viitottu lause sisältää useampia kielteisiä viittomia ja onko se tällöin kieliopillisesti hyväksyttävä. Moninkertaista kieltä ei ole aiemmin tutkittu suomalaisessa viittomakielessä lukuun ottamatta viitteitä viitotun lauseen sisältävän mahdollisesti kielteisiä viittomia peräkkäin. Tutkielman ensimmäisenä tavoitteena oli kuvailla lyhyesti puhuttujen ja viitottujen kielten moninkertaisen kiellon keskeisiä rakenteellisia piirteitä löydetyn tutkimustiedon valossa. Toisena tavoitteena oli selvittää moninkertaisen kiellon mahdollisia ilmenemismuotoja suomalaisessa viittomakielessä, millaiset kielteiset viittomat voivat olla samassa lauseessa ja miten ne vaikuttavat toisiinsa. Tutkimusasetelmaan liittyy kuitenkin se keskeinen ongelma, että viitottujen kielten näkökulmasta yksinkertainen lause on juoksevasta viitotusta tekstistä hankalasti rajattavissa oleva yksikkö. Tästä syystä lauseiden rajaamisvaikeus saattoi myös vaikuttaa aineiston tulkintaan.

Luvussa 2 esitellään moninkertaisen kiellon yleistä määritelmää ja luokitelua sekä sen piirteitä puhutuissa ja viitotuissa kielissä. Luvussa 3 kerrotaan, millä menetelmällä tutkielman aineistoa kerättiin ja käsiteltiin sekä luvussa 4 esitellään tärkeimmät tutkielman tulokset muutamine esimerkkeineen. Luvussa 5 pohdiskellaan mahdollisia jatkotutkimuksen kysymyksiä.

2 Moninkertainen kieltö

Moninkertainen kieltö voidaan van der Woudenin (1994) mukaan jakaa neljään pääluokkaan sen mukaan, miten lauseen kielteiset sanat vaikuttavat toisiinsa. *Yhdenmukaisessa kiellossa (negative concord)* lauseen kielteiset sanat toimivat yhdessä ja lauseen merkitys pysyy kielteisenä (esimerkkilause 1). *Kumoavassa kiellossa (denial)* lauseen kielteiset sanat kumoavat toisensa, jolloin lauseen semanttinen merkitys tulee myönteiseksi (esimerkkilause 2). *Heikentävässä kiellossa (weakening negation)* lauseen kielteiset sanat sitä vastoin heikentävät toisiaan (esimerkkilause 3). *Emfaattisessa kiellossa (emphatic negation)* lauseen kielteiset sanat vahvistavat toisiaan, jolloin lauseen kiellosta tulee sävyltään vahvempi (esimerkkilause 4).

- (1) *Nobody said nothing to nobody.* (ei-standardienglanti)
- (2) *You can't not go.* (= You must go, you have to go) (englanti)
- (3) *It is not unwise to take precautions.* (englanti)
- (4) *Dat heb ik nooit niet gezien.* (That have I never not seen) (puhuttu hollanti)

Viitotuissa kielissä lauseen sisältämää tietoa ei tuoteta pelkästään manuaalisten viittomien avulla, vaan myös ei-manuaalisilla rakenneosilla on keskeinen merkitys lauseiden merkitysijänä. Ei-manuaalisilla rakenneosilla tarkoitetaan kehon, kasvojen ilmeiden ja pään liikkeiden käyttöä. Manuaaliset rakenneosat ovat sitä vastoin käsillä tuotettuja viittomia. Ei-manuaaliseen kiellon merkintään kuuluvat tavallisesti päänpuudistus sivulta toiselle, kielteinen ilme ja suun liikkeet, ja ne riittävät usein yksinään merkitsemään lauseen kieltöä. (Neidle ym. 2000; Vali & Lucas 1995; Wilbur 1979; Zeshan 2004, Zeshan 2006b.) Kielteiseen ilmeeseen sisältyy tavallisesti kulmakarvojen kurtistaminen, kulmakarvojen yhteen vetäminen, otsan rypistäminen, silmien siristäminen, huulten mutristuminen, suupieliin kääntyminen alas ja nenän nyrpistäminen. (Bergman 1995a; Zeshan 2004.) Zeshanin (2004) mukaan ei-manuaalinen kiellon merkintä on sikäli tärkeä, että ei-manuaalisen ja manuaalisen kiellon yhdistelmä on yleistypologisesti tavallisin strategia muodostaa kielteinen lause viittomakielissä. Tämän yhdistelmän lisäksi on olemassa pelkästään päänpuudistuksen avulla tuotettava kieltö.

Kielto, joka tuotetaan pelkästään manuaalisesti, on sitä vastoin erittäin harvinaisen ja epätavallinen viitotuissa kielissä.

Ei-manuaaliset kiellon merkitsimet esiintyvät viitotuissa kielissä samankaltaisesti kielteisten viittomien tuottamisen ajan. Samalla tavoin puhutuissa kielissä esimerkiksi intonaatiota käytetään usean sanan muodostaman jakson aikana. (Zeshan 2006b.) Kiellon vaikutusala (*scope*) on tärkeä tekijä, koska se kuvaa, kuinka pitkään manuaalisten viittomien jakso toimii ei-manuaalisen kiellon merkinnän kanssa. Ei-manuaalisen kiellon merkinnän minimaalinen vaikutusala on yksittäinen viittoma ja maksimaalinen vaikutusala kokonainen lause (*clause*). Päänpuhdistusta ei tapahdu topiikin yhteydessä, kun topiikki esiintyy viitotun lauseen alussa. (Bergman 1995a; Liddell 1980; Zeshan 2006b.) Topiikkia käytetään, kun halutaan korostaa jotain, ja se sijoitetaan lauseen alkuun. Savolainen (2006) mainitsee, että kun lause suomalaisessa viittomakielessä alkaa topikalisoitulla osalla, päänpuhdistus tulee vasta topikalisoitun osan jälkeen. Keskellä lausetta kielteisen viittoman kanssa esiintyvä päänpuhdistus ei voi keskeytyä. Tällöin päänpuhdistuksen tulee jatkua aina ensimmäisestä kielteisestä viittomasta lähtien lauseen loppuun asti.

Zeshanin (2004) mukaan moninkertainen kiellon merkintä on tavallinen viitotuissa kielissä ja sen merkitys lauserakenteessa pysyy samana eli kielteisenä. Tavallisin ilmiö on kaksinkertainen kiellon merkintä, joka toteutuu manuaalisen kielteisen partikkelin⁴ ja ei-manuaalisen kiellon kombinaationa. Kaikki viitotut kielet sallivat tämänkaltaisen rakenteen ja monissa tapauksissa se on yleisin kiellon ilmaisukeino. Samanlainen manuaalinen kielteinen partikkeli voi toistua sekä ennen lauseen predikaattia että lauseen lopussa. Liddellin (1980) mukaan manuaalinen kielteinen viittoma ja ei-manuaalinen kiellon merkitsin esiintyvät lauseessa yhdessä. Kielto ei tällöin kumoudu, vaan voimistuu. Mikolan (2004) mukaan suomalaisessa viittomakielessä lauseeseen voi sisältyä kaksi tai useampi manuaalinen kieltokseemi. Moninkertainen kielto on kielitieteellisesti korrekti ja hyväksyttävä. Kielto ei kumoudu, vaan vahvistuu.

Pfau ja Quer (2002) erottelevat yhdenmukaisesta negaatiosta kaksi eri rakennetyyppiä: yhdenmukainen negaatio ilmaistuna ei-manuaalisen rakenneosan ja manuaalisen kielteisen viittoman kombinaatiolla sekä yhdenmukainen negaatio ilmaistuna manuaalisen kielteisen viittoman 'not' ja muun manuaalisen kielteisen viittoman kombinaationa. Pfau (2006) mainitsee, että yhdenmukaisen kiellon mahdollisuus ja hyväksyttävyys vaihtelee viitotuissa kielissä. Yhdenmukaisen kiellon ilmaiseminen ei-manuaalisen kiellon merkitsijän ja manuaalisen kielteisen viittoman kombinaatiolla on viitotuissa kielissä yleistä, kun sen sijaan kahden erilaisen manuaalisen kielteisen viittoman käyttömahdollisuus yhdenmukaisessa kiellossa vaihtelee. Esimerkiksi turkkilainen (Zeshan 2006c), katalonialainen (Pfau & Quer 2002), amerikkalainen (Fischer 2006) ja uusiseelantilainen (McKee 2006) viittomakieli sallivat viitotun lauseen sisältävän kaksi erilaista manuaalista kielteistä viittomaa, kun taas saksalainen (Pfau

⁴ Zeshan (2006b) käyttää termiä *negative particle* yleiskäsitteenä kaikkien kielteisten viittomien luokittelussa: *basic clause negator*, *negative existential*, *negative modal*, *negative aspectual*, *negative imperative*, *emphatic negative* ja *contrastive negative*.

& Quer 2002) ja italialainen (Geraci 2005; Pfau 2006) viittomakieli eivät salli. Esimerkki-ilmaukset 5 ja 6 ovat turkkilaisesta viittomakielestä (Türk İşaret Dili, TID) (Zeshan 2006c).

(5) neg-tilt⁵
 BEN HİÇ ŞANS OLMAK^DEĞİL
 INDEX₁ NONE LUCK BECOME^NOT
 'Minulla ei ollut ollenkaan onnea.'

(6) neg-shake⁶
 NONE APPEAR NO-NO
 'Ei kukaan ilmestynyt.'

Zeshanin mukaan lauseen peruskieltoelementti (*basic clause negator*) on manuaalinen kielteinen partikkeli 'ei' (*not*) ja sen voidaan katsoa olevan kaikista neutraalein tapa tehdä ilmaus kielteiseksi viitotuissa kielissä. Muilla lauseen kieltoelementeillä (*other clause negators*) on sitä vastoin erityiset merkitykset ja toisenlainen funktio kiellon lisäksi, esimerkiksi aspektuaalinen, korostava tai modaalinen funktio. (Zeshan 2004, 2006b.) Savolaisen (2006) mukaan suomalaisesta viittomakielestä näyttää puuttuvan manuaalinen lauseen peruskieltoelementti. Monia kielteisiä viittomia käytetään tietyissä konteksteissa, mutta niillä kaikilla on jokin erityinen merkitys eikä pelkästään perusmerkitys 'ei'. Ei-manuaalisen päänpudistuksen katsotaan yksinään tarkoittavan viitotun ilmauksen kieltoa suomalaisessa viittomakielessä. (Savolainen 2006.) Vertailun vuoksi mainittakoon, että ruotsalaisessa viittomakielessä, joka on suomalaisen viittomakielen sukukieli (Hoyer 2000), on sen sijaan lausenegaattorina toimiva viittoma INTE (Bergman 1995b). Vaikka kielteisen viittoman EI mielletään kuuluvan enemminkin viitottuun puheeseen, suomalaisessa viittomakielessä on silti jossain määrin nähtävissä kielteisen viittoman EI käyttöä esimerkiksi YLE:n lähettämässä viittomakielisissä uutisissa. Kyseisen viittoman statuksesta suomalaisessa viittomakielessä tarvitaan kuitenkin lisätutkimusta ja tarkempaa määritelmää.

3 Aineisto ja menetelmät

Tutkielman aineistoa varten kerättiin ja glossattiin kaikkiaan 70 viitottua ilmausta, joissa moninkertaista kieltoa ilmaistaan ei-manuaalisin ja manuaalisin kiellon merkitsimin. Havainnot on poimittu Kuurojen Liitto ry:n lähettämistä kuukausivideotiedotteista vuosilta 1993–2006 (62 havaintoa) ja päivittäin Yleisradion TV1:ssä esittämistä Viittomakielisistä uutisista vuosilta 2004–2006 (8 havaintoa). Aineiston analysointia varten materiaalin on hyvä olla luontevaa ja autenttisesti tuotettua kieltä, jossa ei ole tietoista odotusta moninkertaisen kiel-

⁵ Negaation merkitsimenä toimiva pään taaksepäin kallistuminen (*backward head tilt for negation*).

⁶ Negaation merkitsimenä toimiva päänpudistus (*negative headshake*).

lon käytöstä. Kuukausivideotiedotteet ja viittomakieliset uutiset edustavat sähköisessä muodossa välitettävää kieltä. Erityisesti viittomakieliset uutiset edustavat tarkkaan harkittua standardiviittomakieltä, mutta kuukausivideotiedotteet sisältävät niin arkista kuin muodollisempaakin kieltä. Näiden sähköisten viestinten kielenkäyttö antaa laaja-alaisen mahdollisuuden ilmiön tarkasteluun. Löydetyt havainnot on kirjoitettu muistiin käyttäen glossausmenetelmää. Havaintojen sisältämiä viittomia vastaavien glossien lisäksi tarkasteltiin ja merkittiin ylös kiellon vaikutusalan yhteydessä tapahtuvat päänliikkeet, ilmeet ja huuhiot. Tämän jälkeen aineiston moninkertaiset kieltoilmaukset arvioitiin ja luokiteltiin luvussa 2 esiteltyjen kieltoyppien mukaan.

Tutkielmaa varten käyttämässäni taustakirjallisuudessa sanoista tai viittomista koostuva moninkertainen kielto on yleisesti yksinkertaiseen lauseeseen liitetty ilmiö. Viitottujen kielten näkökulmasta yksinkertainen lause on kuitenkin juoksevasta viitotusta tekstistä hankalasti rajattavissa oleva yksikkö, toisin sanoen on vaikea yksiselitteisesti määrittellä, milloin tietty viitottu jakso alkaa ja milloin päättyy. Tästä syystä tutkielman tavoitteet ovat kuvailevat. Aineistosta valitut viitotut esimerkki-ilmaukset eivät näin ollen välttämättä täytä yksinkertaisen lauseen kriteereitä, vaan ovat pikemminkin yleisempiä ilmauksiksi luokiteltavia viitottuja jaksoja. Viitotun yksinkertaisen lauseen tarkkuuskysymys mahdollisesti vaikutti aineiston tulkintaan. Suuremmassa osassa ilmauksia kielteiset viittomat ovat vierekkäin ja pienemmässä osassa kielteisten viittomien välissä esiintyi yhdestä kolmeen viittomaa. Nämä muut väliin sijoittuvat viittomat ovat luonteeltaan nominaaleja, verbaaleja ja deiktisiä osoituksia.

4 Tulokset

Tutkielman aineistosta löytyi kahdenlaista moninkertaista kieltoa: yhdenmukainen ja emfaattinen kielto. Yhdenmukaista kieltoa esiintyi 32 esimerkkitapauksessa ja emfaattista kieltoa 38 esimerkkitapauksessa. Sekä yhdenmukaisessa että emfaattisessa kiellossa esiintyi kaksi tai useampi manuaalista kielteistä viittomaa, jotka välittävät yhden semanttisen kiellon tai vahvistavat toisiaan. Heikentävästä kiellosta ja kumoavasta kiellosta sen sijaan ei löytynyt esimerkkitapauksia. Aineiston perusteella näyttää siltä, että suomalaisessa viittomakielessä yhdenmukainen kielto ja emfaattinen kielto ilmenevät sekä ei-manuaalisen kiellon merkitsijän ja manuaalisen kielteisen viittoman yhdistelmänä että kahden tai useamman manuaalisen kielteisen viittoman yhdistelmänä.

4.1 Yhdenmukainen kielto

Yhdenmukaisen kiellon esimerkki-ilmauksessa 7 on haastateltavan vastaus kysymykseen tulevaisuudensuunnitelmista. Ilmaus sisältää kaksi kielteistä viittomaa. Kielteinen viittoma EI-VIELÄ (ks. kuvio 1) sisältää kielteisen komplettivisen aspektin eli jokin ei ole vielä tapahtunut tai ei ole vielä suoritettu loppuun

(Savolainen 2006). Kielteinen viittoma EI-TIETÄÄ (ks. kuvio 2) on kieltojohdos, jossa viittoma TIETÄÄ on muutettu kielteiseksi affiksin avulla (Jantunen 2003). Merkitystä 'ei tiedä' ei voi tuottaa pelkästään manuaalisella viittomalla TIETÄÄ ja ei-manuaalisella päänpudistuksella⁷. Kielteinen viittoma EI-TIETÄÄ voi olla myös kaksikätkäinen, mutta tässä esimerkki-ilmauksessa viittojan ei-dominoiva käsi on alhaalla. Tämän kahdesta manuaalisesta kiellon merkitsimestä muodostuvan jakson aikana ei ole havaittavissa selkeää päänpudistusta.

- (7) EI-TIETÄÄ EI-VIELÄ
'En tiedä vielä.'
(Videotiedote 6/1998)

KUVIO 1. Viittoma EI-VIELÄ⁸ (SVP: 862).

KUVIO 2. Viittoma EI-TIETÄÄ (SVP: 10).

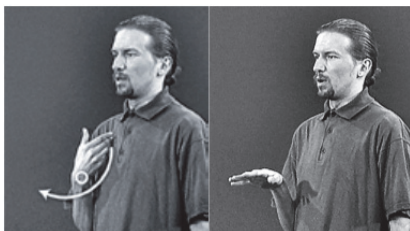
Yhdenmukaisen kiellon esimerkki-ilmauksessa 8 on kolme manuaalista kiellon merkitsintä: kaksi kertaa viittoma EI-HALUTA (ks. kuvio 3) sekä viittoma EI-VIELÄ. Suomalaisessa viittomakielessä kielteinen viittoma voi joskus toistua ilmauksen alussa ja lopussa eivätkä esiintymät kumoaa tai vahvista toisiaan. Koko viitotun ilmauksen ajan tuotetaan päänpudistus sivulta toiselle sekä kielteinen ilme. Ei-manuaalisen kiellon kesto on merkitty alleviivauksella glossien yläpuolella tässä ja tulevissa esimerkeissä. Esimerkki-ilmaus sisältää kielentylyn, jota käytetään lapselle viitottaessa. Tällöin viittominen on selkeämpää ja rauhallisempaa. Koko esimerkki-ilmauksen ensimmäinen lause sisältää useita verbaaleja ja se saattaa näin ollen olla yksinkertaista lausetta hieman kompleksisempi rakenne. Ilmauksen viimeisen EI-HALUTA-viittoman liike hidastuu ja voimistuu ja

⁷ Esimerkiksi turkkilaisessa viittomakielessä manuaalinen viittoma KNOW päänpudistuksella tai pään kallistumisella taakse merkityksessä 'ei tiedä' on virheellinen (Zeshan 2006c).

⁸ Sulussa on Suomalaisen viittomakielen perussanakirjan (SVP) artikkelin numero.

se on selkeästi muusta viitonnasta irrallinen ja painokas huudahdus. Se voi olla redusoitunut lause, joka koostuu pelkästä verbaalipredikaatista.

(8) päänpudistus
<u>kielteinen ilme</u> | liike hidastuu ja
voimistuu |
|--|--------------------------------|
- EI-HALUTA NUKKUA MENNÄ-VUOTEeseen EI-VIELÄ EI-HALUTA
'En minä halua vielä mennä nukkumaan!'
(Videotiedote 8/1995)

KUVIO 3. Viittoma EI-HALUTA (SVP: 290).

Yhdenmukaisen kiellon esimerkki-ilmauksen 9 alku on topikaalistettu pienellä kulmakarvojen kohottamisella, jolloin ei-manuaalisen kiellon merkitsin tuotetaan topikaalistetun osan jälkeen, samanaikaisesti manuaalisten kielteisten viittomien EI-VIELÄ ja ÄLÄ (ks. kuvio 4) kanssa. Kielteistä imperatiiviviittomaa ÄLÄ käytetään kielteisiin kommentteihin. Viittoman yhteydessä suunliikkeiden ja kasvojen ilmeiden avulla voidaan ilmaista kommenttien kohteliaisuutta ja pakottavuutta (Savolainen 2006). Viittoma toimii myös toppuuttelevana eleenä. Myös esimerkin 9 ilmauksessa viittojan kommentti edellä esitettyyn asiaan on sävyiltään neutraali eikä niinkään kielteisen painokas. Sävyyn lisäämiseksi molemmat kädet voivat olla käytössä. Yhdenmukaisen kiellon tulkintatavan mukaan esimerkki-ilmaus merkitsee, että vielä ei ole tehty virallista päätöstä neuvottelujen aloittamiseksi.

(9) topiikki	päänpudistus
<u>kielteinen ilme</u> |
|--------------|--|
- VIRALLINEN PÄÄTÖS ALKAA TOIMIA / EI-VIELÄ ÄLÄ
'[Nyt pitää alkaa tutkimaan ja selvittämään kuulevien kansainvälisen olympiakomitean KOKK kanssa, voiko nimeä CISS muuttaa IDC:ksi], mutta virallista päätöstä neuvottelujen aloittamiseksi ei ole vielä tehty.'
(Videotiedote 5/2003)

KUVIO 4. Viittoma ÄLÄ (SVP: 954).

käytetään keskeisiä emfaattisia kielteisiä viittomia NOLLA⁹ (ks. kuvio 6), emfaattinen EI (ks. kuvio 7), EI-MITÄÄN (ks. kuvio 8) ja TYHJÄ (ks. kuvio 9) kahden manuaalisen kielteisen viittoman rakenteen toisena viittomana. Mikkolan (2004) mukaan Savolainen ja työryhmä (2000) pohdiskelivat, onko ei-manuaalinen kiellon merkitys viittoman NOLLA yhteydessä tarpeeton tai valinnainen. Mikkolan mukaan inherentisti kielteiset viittomat eivät välttämättä vaadi lainkaan ei-manuaalista kiellon merkitsintä, koska niiden vahva sisäinen merkitys on riittävä ilmaisemaan kielteisyyttä. Tällöin päänpudistus voi heikentyä melkein huomaamattomaksi, eikä aiheuta merkitysmuutoksia.

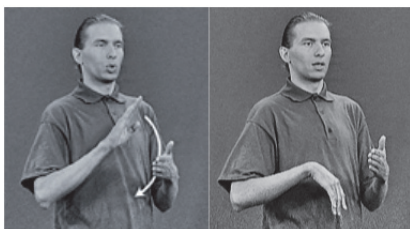
KUVIO 6. Viittoma NOLLA.¹⁰

KUVIO 7. Viittoma emfaattinen EI.

KUVIO 8. Viittoma EI-MITÄÄN (SVP: 108).

KUVIO 9. Viittoma TYHJÄ (SVP: 123).

⁹ Viittomalla on kaksi tavallisinta varianttia: a) molemmissa käsissä O-käsimuoto ja tehdään eteen pieni liike ja pysähdys sekä b) molemmissa käsissä O-käsimuoto piirretään O-kuvio (Savolainen 2006). Näiden lisäksi aineistossa on havaittu kolme muuta viittomavarianttia: c) molemmissa käsissä G-käsimuoto piirretään O-kuvio, d) molemmissa käsissä F-käsimuoto piirretään O-kuvio sekä e) molemmissa käsissä O-käsimuoto ja tuotetaan edessä lyhyt edestakainen liike sivuttain.

¹⁰ Kiitos Leena Savolaiselle kuvion 6 ja 7 luovuttamisesta käyttöni.

Viittomat NOLLA, EI-MITÄÄN ja TYHJÄ näyttävät voivan toimia yhdessä ja antaa tälle kahden manuaalisen kielteisen viittoman rakenteelle emfaattisen kielon merkityksen. Esimerkki-ilmauksessa 12 esiintyy viittomat EI-MITÄÄN ja NOLLA, esimerkki-ilmauksessa 13 viittomat EI-MITÄÄN ja TYHJÄ sekä esimerkki-ilmauksessa 14 viittomat TYHJÄ ja NOLLA. Esimerkki-ilmauksessa 15 toimii viittoma emfaattinen EI kielteisen viittoman EI-HALUA kanssa antaen korostavan merkityksen.

(12) pään-
pudistus
EI-MITÄÄN NOLLA
'[He eivät saa mitään tuloja], ei yhtään mitään.'
(Videotiedote 7/1994)

(13) topiikki pään-
pudistus
AIKAISEMMIN ENNEN TALO EI-MITÄÄN TYHJÄ
'Aikaisemmin tällä alueella ei ollut yhtään taloa, [vaan oli pelkästään metsäaluetta].'
(Videotiedote 17/2000)

(14) topiikki pään-
pudistus
POHJOINEN KUURO KULTTUURI ALUE TYHJÄ NOLLA
'[Lapin] pohjoisalueella ei näy yhtään kuuroa, eikä kuurojen kulttuuria.'
(Videotiedote 13/2005)

(15) topiikki päänpu-
distus
negatiivinen ilme
POIKA VIERESSÄ EI-HALUA EI
'[Junamatkalla] en halunnut istua poikien vieressä.'
(Videotiedote 7/2005)

Emfaattinen kielto ilmaistaan siis sekä ei-manuaalisesti että manuaalisesti. Ei-manuaalisessa kiellon ilmaisemisessa korostuvat kielteinen ilme, silmien siristämisen ja suupielten kääntyminen. Päänpuhdistus saattaa hidastua hieman. Samalla kielteisen viittoman kertaliike hidastuu ja voimistuu. Esimerkki-ilmaukset osoittavat, että ilmauksen lopussa olevien emfaattisesti kielteisten viittomien NOLLA ja TYHJÄ yhteydessä päänpudistus voi heikentyä huomattomaksi tai pysähtyä kokonaan. Tämä voidaan selittää sillä, että inherentisti kielteinen viittoma sinänsä tuo riittävän kielteisen merkityksen. Esimerkki-ilmauksista käy ilmi myös se, että viittomat NOLLA, TYHJÄ, EI-MITÄÄN ja emfaattinen EI voivat muodostaa kahden kielteisen viittoman rakenteen.

5 Pohdinta

Tässä artikkelissa on esitelty mahdollisia moninkertaisen kiellon rakenteita suomalaisessa viittomakielessä. Vaikka pro gradu -tutkielman aineisto on määrältään suppea ja sisältää myös yksinkertaisen lauseen kriteereitä tarkkaan täyttämätöntä materiaalia, antaa se kuitenkin viitteitä ja pohdiskeltavaa kysymyksen moninkertaisen kiellon mahdollisista ilmenemismuodoista suomalaisessa viittomakielessä.

On ensisijaisesti todettava, että van der Woudenin (1994) käyttämät määritelmät moninkertaisen kiellon luokittelusta pohjautuvat puhuttuihin kieliin, mikä sinänsä aiheuttaa useita haasteita tutkielmassani. Puhuttujen kielten moninkertainen kiello vaatii vähintään kahden kielteisen sanan rakennetta aiheuttaen niin kiellon yhdistävän kuin kumoavan merkityksen. Koska viittomissa kielissä on erottamaton ei-manuaalisen elementin ja manuaalisen viittoman artikulaation kerrosteisuus, tulee helposti esille kysymys, miten tulee määritellä moninkertainen kiello viittomissa kielissä ja kuinka moninkertaiseksi kiello tulee otettaessa huomioon kaikki viitottujen lauseiden sisältämät mahdolliset ei-manuaaliset elementit ja manuaaliset kielteiset viittomat. Tässä artikkelissa esitellyn tutkielman pääpaino on tarkkailla kahden tai useamman manuaalisen kielteisen viittoman yhteisesiintymämahdollisuuksia samassa viitotussa lauseessa suomalaisessa viittomakielessä kuitenkin jättämättä pois ei-manuaalisia elementtejä. Aineiston esimerkki-ilmausten sisältämiä ei-manuaalisia elementtejä ja manuaalisia kielteisiä viittomia pidetään moninkertaisena kiellona.

Kuten luvussa 2 esitettiin, yhdenmukaisen kiellon rakennemahdollisuus kuitenkin vaihtelee viitotussa kielissä. Pfau ja Quer (2002) esittävät, että yhdenmukaisessa kiellorakenteessa, joka sisältää kaksi manuaalista kielteistä viittomaa, toisena osana toimii kielteinen viittoma 'not'. Sitä vastoin turkkilainen, amerikkalainen ja uusiseelantilainen viittomakieli antavat esimerkkejä viitotuisista lauseista, jotka voivat sisältää kaksi muunlaista kielteistä viittomaa kuin kielteinen viittoma 'not'. Tästä syystä voi kysyä, onko kielteinen viittoma 'not' sinänsä välttämätön osa viitottujen kielten moninkertaisen kiellon rakennetta vai ei. Tutkielman aineiston havainnot osoittivat kuitenkin, että suomalainen viittomakieli sallii viitotun lauseen sisältävän kaksi tai useampia kielteisiä viittomia ja moninkertaisen kiellon merkitys pysyy aina kielteisenä riippumatta siitä, montako ja millaisia manuaalisia kielteisiä viittomia viitotussa lauseessa on. Tämänkaltainen rakenne antaa siis viitteitä, että suomalaisessa viittomakielessä esiintyy yhdenmukaista ja emfaattista kielloa. Heikentävän kiellon mahdollisuutta suomalaisessa viittomakielessä ei suljeta pois, ja se olisikin hyvä kysymys tarkempaan jatkotutkimukseen.

Puhuttujen kielten kirjallisuudessa kuvaillaan, että kumoava kiello muodostetaan kielteisen partikkelin 'ei' toistolla. Tällöin kielteisen partikkelin kaksinkertainen käyttö kumoaa lauseen kiellot ja antaa lopuksi päinvastaisen, myönteisen lauseen semanttisen merkityksen. Mielenkiintoinen pohdiskelu ja

jatkokysymys olisi se, onko kumoava kieltö ylipäättänsä tuttu käsite viitotuissa kielissä vai onko kumoava kieltö sidoksissa ainoastaan puhuttuihin kieliin. Jos kumoavaa kieltöä esiintyy viitotuissa kielissä, millä tavalla se määriteltäisiin ja millaista rakennetta se noudattaisi? Vaikka suomalaisessa viittomakielessä kielteinen viittoma voi toistua samassa viitotussa ilmauksessa, niiden keskinäistä vaikutusta ei tämän tutkimuksen tulosten perusteella voida tulkita kumoavaksi.

LÄHTEET

- Bergman, B. 1995a. Manuell och ickemanuell negation i svenska teckenspråket. Forskning om teckenspråk XIX. Institutionen för lingvistik. Tukholma: Tukholman yliopisto.
- Bergman, B. 1995b. Manual and Nonmanual Expression of Negation in Swedish Sign Language. – Heleen Bos – Trude Schermer (toim.), Sign Language Research 1994: Proceedings of the Fourth European Congress on Sign Language Research, Munich, September 1–3, 1994 s. 85–103. Hampuri: Signum.
- Fischer, S. D. 2006. Questions and Negation in American Sign Language. – Ulrike Zeshan (toim.), Interrogative and Negative Constructions in Sign Languages s. 165–197. Sign Language Typology Series No. 1. Nijmegen: Ishara Press.
- Geraci, C. 2005. Negation in LIS (Italian Sign Language). Università degli Studi Milano-Bicocca.
<http://filosofia.dipafilo.unimi.it/~zucchi/letturevenezia04-05.html>
 [luettu 6.1.2008].
- Hoyer, K. 2000. Variation i teckenspråk. En studie av släktskapsterminologi i teckenspråket hos finlandssvenska döva. Publikationsserie L 4/2000. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Jantunen, T. 2003. Johdatus suomalaisen viittomakielen rakenteeseen. Helsinki: Finn Lectura.
- Kuurojen Liiton kuukausivideotiedotteet. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Liddell, S. 1980. American Sign Language Syntax. Haag: Mouton.
- Manunen, J. 2008. Huomioita moninkertaisen negaation ilmenemisestä suomalaisessa viittomakielessä. Pro gradu -tutkielma. Kielten laitos. Jyväskylän yliopisto.
- McKee, R. L. 2006. Aspects of interrogatives and negation in New Zealand Sign Language. – Ulrike Zeshan (toim.), Interrogative and Negative Constructions in Sign Languages s. 70–90. Sign Language Typology Series No. 1. Nijmegen: Ishara Press.
- Mikkola, A. 2004. Kerta kiellon päälle. Suomalaisen viittomakielen negaatio. Pro gradu -tutkielma. Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 33. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.

- Neidle, C., Kegl, J., MacLaughlin, D., Bahan, B. & Lee, R. G. 2000. *The Syntax of American Sign Language. Functional Categories and Hierarchical Structure*. Cambridge, MA.: MIT.
- Pfau, R. 2006. *The grammar of headshake: Microvariation in sign language negation*. DGfS Summer School lecture. Stuttgart, August 17th, 2006.
<http://home.medewerker.uva.nl/r.pfau/bestanden/DGfS%202006.pdf>
 [luettu 6.1.2008].
- Pfau, R. & Quer, J. 2002. V-to Neg raising and negative concord in three sign languages. – *Rivista di Grammatica Generativa* 27 s. 73–86.
http://www.icrea.es/ficheros/Proyectos/treb_10540.pdf
 [luettu 13.1.2008].
- Savolainen, L. 2006. *Interrogatives and Negatives in Finnish Sign Language: An Overview*. – Ulrike Zeshan (toim.), *Interrogative and Negative Constructions in Sign Languages* s. 284–302. Sign Language Typology Series No. 1. Nijmegen: Ishara Press.
- Suomalaisen viittomakielen perussanakirja 1998. *Kuurojen Liitto ry ja Kotimaisien kielten tutkimuskeskus*. Helsinki: KL-Support Oy.
- Valli, C. & Lucas, C. 1995. *Linguistics of American Sign Language. An Introduction*. Washington: Gallaudet University Press.
- Van der Wouden, T. 1994. *Negative Contexts*. Groningen Dissertations in Linguistics 12. University of Groningen: Dutch Department.
<http://www.let.rug.nl/~vdwouden/docs/dissertation.pdf>
 [luettu 28.10.2007].
- Wilbur, R. B. 1979. *American Sign Language and Sign Systems*. Baltimore: University Park Press.
- Zeshan, U. 2004. *Hand, head, and face: Negative constructions in sign languages*. – *Linguistic Typology* 8 s. 1–58.
- Zeshan, U. 2006a (toim.). *Interrogative and Negative Constructions in Sign Languages*. Sign Language Typology Series No. 1. Nijmegen: Ishara Press.
- Zeshan, U. 2006b. *Negative and interrogative constructions in sign languages: A case study in sign language typology*. – Ulrike Zeshan (toim.), *Interrogative and Negative Constructions in Sign Languages* s. 28–68. Sign Language Typology Series No. 1. Nijmegen: Ishara Press.
- Zeshan, U. 2006c. *Negative and interrogative structures in Turkish Sign Language (TID)*. – Ulrike Zeshan (toim.), *Interrogative and Negative Constructions in Sign Languages* s. 128–164. Sign Language Typology Series No. 1. Nijmegen: Ishara Press.

HAVAINTOJA SEMANTTISEN VASTAANOTTAJAN MERKITSEMISESTÄ SUOMALAISESSA VIITTOMAKIELESSÄ

Niina Lappalainen

1 Johdanto

Suomalainen viittomakieli on herättänyt minussa valtavasti kysymyksiä koko yhteisen taipaleemme ajan. Missä yhteyksissä tuota viittomaa käytetään? Miksi lauseet näyttävät eri tilanteissa erilaisilta? Miten paikallaolijat vaikuttavat vuorovaikutukseen? Vastauksia olen hakenut keskustelemalla, havainnoimalla, lukemalla, kokeilemalla, erehtymällä ja oivaltamalla. Usein yksi vastattu kysymys on herättänyt tukun uusia. Suomalaisen viittomakielen opinnoissa minulla oli mahdollisuus syventyä yhteen kysymykseen maisterintutkielman verran. Tämä artikkeli valottaa tuon kysymyksen selvittämiseksi kulkemaani polkua.

Mitä tahansa kieltä voi tutkia monesta eri näkökulmasta. Näkökulman valinta vaikuttaa paljon siihen millaisiin aiheisiin syvenyy ja millaisiin kysymyksiin hakee vastauksia. Näkökulman lisäksi kielen tutkijan on valittava ongelmanratkaisuun sopiva menetelmä ja soveltuva aineisto. Minun valintani on ollut tarkastella suomalaista viittomakieltä kielenä maailman muiden kielten joukossa hyödyntäen sivuaineena opiskelemani yleisen kielitieteen lähestymistapoja. Lähtökohtani oli peruskielioppiteoria, jonka ydin on, että kutakin kieltä kuvataan sen omista lähtökohdista käsin. Tämä tarkoittaa, että kieltä kuvataan juuri kyseiselle kielelle sopivalla käsitteistöllä, ja että kuvaus pyritään tekemään ilman kielen rakenteeseen kohdistuvia ennakko-oletuksia. (Dryer 2006; Dixon 2010.)

Maisterintutkielmassani (Lappalainen 2014) perehdyin semanttisen vastaanottajan rooliin suomalaisessa viittomakielessä. Semanttiset roolit ovat kielten tutkijoiden välineitä tarkastella ja luokitella kielessä esiintyvien lauseiden tekoja, te-

kojen osallistujia¹¹ ja osallistujien ominaisuuksia (mm. Fillmore 1968; Hopper ja Thompson 1980; Dowty 1991; Van Valin & La Polla 1997; Engberg-Pedersen 2002; Kittilä ym 2011). Hivenen yksinkertaistaen kyse on siis siitä, millaisia osallistujia tietty teko perustapauksessa vähimmillään vaatii. Juokseminen vaatii jonkun, joka juoksee (agentti), sillä muutoinhan juoksemista ei voi tapahtua. Halaaminen vaatii jonkun joka haluaa (agentti) ja jonkun jota halataan (patientti). Antaminen vaatii jonkun, joka antaa (agentti), jotain mitä annetaan (teema) ja jonkun jolle annetaan (vastaanottaja). Näitä vaadittuja osallistujia kutsutaan semanttisiksi argumenteiksi. Semanttisten argumenttien lisäksi voi lauseissa luonnollisesti olla paljon muutaakin tietoa, vaikkapa siitä, milloin teko tapahtui, missä se tapahtui, kenen läsnä ollessa ja niin edelleen. Nämä eivät kuitenkaan ole teon kannalta pakollisia argumentteja, vaikka kiistatta ovat oleellisia lauseen kokonaismerkitykselle.

Halusin tutkielmassani (Lappalainen 2014) selvittää, merkitseekö suomalainen viittomakieli vastaanottajaroolia ja jos merkitsee, minkälainen tämä merkintä on. Tutkielmani tavoitteena oli kuvata vastaanottajaroolia suomalaisessa viittomakielessä ja vertailla sitten vastaanottajaroolin merkintää muista kielistä tehtyihin havaintoihin.

Tämän artikkelin toivon johdattavan lukijan semanttiseen vastaanottajarooliin suomalaisessa viittomakielessä ja tuovan esiin ne keskeisimmät näkökulmat, jotka siihen tutkielmassani löysin. Artikkelin tavoite on kuljettaa mukana myös niitä lukijoita, joille kielitiede ei ole leipälaji.

2 Mikä on vastaanottaja?

Tämä luku johdattaa lukijan yleisesti semanttisten roolien ja erityisesti vastaanottajan merkintään, jotta lukijan olisi helpompi ymmärtää tutkimuksen tuloksia.

2.1 Vastaanottaja semanttisena roolina

Vastaanottaja on yksi semanttisista rooleista, kuten johdannossa todettiin. Semanttisia rooleja eroteltaessa huomio kohdistuu niiden ominaisuuksiin. Onko tietyn roolin osanottaja tyypillisesti elollinen vai ei? Viittaako rooli tahoon, jolla on kyky toimia tahdonalaisesti? Vaikuttaako lauseen teko kohteeseen, ja onko vaikutus havaittava? (Hopper ja Thompson 1980.) Muun muassa näiden kysymysten kautta rajataan eroja roolien välille.

Vastaaanottaja esiintyy tavanomaisesti lauseissa, jotka viittaavat kolmen osallistujan tilanteisiin eli lauseessa on agentti, vastaanottaja ja teema. Vastaanottajan on sanottu olevan tyypillisesti elollinen osanottaja, ja vastaanottaminen on katsottu (osin) aktiiviseksi toiminnaksi. Vastaanottajaroolissa on osallistujista se, jolle tapahtuman aikana annettu asia ja sen hallinta siirtyvät. Vaikkapa lauseessa 'Aisha antaa Erikille kirjan', on Erik vastaanottaja, Aisha agentti ja

¹¹ Osallistujalla ei tässä tarkoiteta konkreettista tapahtumaan osallistujaa, vaan sitä käytetään kielitieteellisessä merkityksessä.

kirja teema. Tyypillisiä vastaanottajan vaativia tekoja ovat antaminen, lähettäminen, ja saaminen.

Vastaanottaja voi siis olla ihminen, mutta myös ihmisten muodostama yhteisö, vaikkapa koulu tai eduskunta¹² (Kittilä ym. 2011). Vastaanottajan osittainen aktiivisuus erottaa sen roolista, jota kutsutaan usein määränpääksi. Lauseessa ”Lähetin kirjeen Ranskaan” on kolme osallistujaa, joiden roolit ovat: agentti (minä), teema (kirje) ja määränpää (Ranska). Toinen lähellä vastaanottajaa oleva rooli on hyötyjä. Näitä kahta erottaa useimmiten se, että toisin kuin vastaanottajalle, hyötyjälle ei konkreettisesti siirry mitään. (Kittilä 2006.)

Tyypillisin verbi, jonka yhteydessä vastaanottaja esiintyy, on ’antaa’ (Haspelmath 2011). Antaminen on ihmiselle keskeinen toiminto, ja konkreettisen merkityksen lisäksi sillä on useissa kielissä myös kuvainnollisia merkityksiä, kuten ’antaa neuvoja’ tai ’puu antaa hedelmää’ (Newman 1996). Eri kielissä ’antaa’-merkitys voi jakautua useiden eri verbien kesken, joilla kullakin on oma tarkka merkityksensä. Erot voivat liittyä esimerkiksi henkilöiden sijaintiin tai sukulaisuuteen, antamisen pysyvyyteen tai siihen minkälainen on annettava, eli teema (Dixon 1973; Evans 1995; Newman 1996). Muita tekoja, joiden yhteydessä vastaanottaja-rooli esiintyy ovat muun muassa lähettäminen, saaminen, ottaminen, lainaaminen (jollekulle/joltakulta), myyminen ja ostaminen.

2.2 Roolien merkintä

Semanttisten roolien merkintätavat voidaan karkeasti jakaa syntaktisiin ja morfologisiin. Merkinnällä kieli ikään kuin kertoo, mihin tarkoitukseen tietty sana on lauseessa varattu. Syntaktisilla keinoilla tarkoitetaan sanojen säädelyä järjestymistä lauseessa, esimerkiksi siten, että kielessä tietty rooli voisi esiintyä vain lauseen alussa eikä missään muussa kohdassa lausetta. Morfologiset keinot puolestaan ovat moninaisempia. Ne voivat olla sijamuotoja, verbin persoonataivutuksia, useamman verbin yhteenliittymiä eli seriaaliverbejä tai adpositioita. Adpositiot ovat kielen sanoja, jotka kertovat asioiden välisistä suhteista, ja ne sijoittuvatkin kielestä riippuen ennen pääsanaa (prepositiot), pääsananjälkeen (postpositiot) tai joissain harvoissa kielissä pääsananjälkeen keskelle. (Ojutkangas ym 2009; Malchukov ym. 2010.) Semanttiset roolit voivat myös olla täysin merkittämättömiä (Gil 2008). Yhdessä kielessä voi olla myös useampia vaihtoehtoinen tapa roolinmerkintään (Kittilä 2006).

Suomalaisille tuttujen (puhuttujen) kielten merkitsemistapoja ovat suomen kielen sijamuodot sekä ruotsin, englannin tai ranskan prepositiot. Antamisen ja vastaanottajan kohdalla asiaa voidaan havainnollistaa näin:

- (1a) Aisha antaa Erikille kirjan
- (1b) Aisha ger en bok **till** Erik.
- (1c) Aisha gives a book **to** Erik.
- (1d) Aisha donne une livre **à** Erik.

¹² Koulu tai eduskunta voidaan tulkita kontekstista riippuen myös rakennukseksi, jolloin se ei enää täytä vastaanottajan ominaisuuksia.

Suomen kielessä (1a) Erik merkitään vastaanottajaksi allatiivilla -lle. Ruotsi (1b), englanti (1c) ja ranska (1d) käyttävät samaan tarkoitukseen prepositiota till/to/à.

Viittomakielissä semanttisten roolien merkintää on havaittu tehtävän erilaisilla keinoilla. Rooleja voidaan merkitä eri viittomakielissä¹³:

- monenlaisin osoituksin (Rissanen 1985, 1998; Jantunen 2008b),
- verbaalin käsimuotoa, liikesuuntaa, orientaatiota tai artikulaatiopaikkaa muokkaamalla (Engberg-Pedersen 1993, Rissanen 1998, 2000; Jantunen 2008b; de Beuzeville ym. 2009, Haapanen & Wainio 2010),
- adpositioilla (Ahlgren ja Bergman 2006; Johnston ja Schembri 2007),
- sanajärjestyksellä (Jantunen 2008a, 2013, 2014; Ala-Sippola 2012)
- sulautumilla eli viittojan näkökulmaa ja olemusta muokkaamalla (Rissanen 2000, Jantunen 2013).

Suomalaisessa viittomakielessä semanttisia rooleja voidaan tämän hetkisen tutkimustiedon mukaan osoittaa ainakin viittomajärjestyksellä sekä eri tyyppisillä osoituksilla. Osoitus voi toteutua osana verbaalin sisäistä rakennetta tai muunlaisena osoituksena. (Rissanen 1998; Jantunen 2008a, 2008b, 2013; Haapanen & Wainio 2010; Ala-Sippola 2012.)

Osoittamisella osana verbaalin sisäistä rakennetta¹⁴ viitataan niihin verbaaleihin, joita on mahdollisuus modifioida roolien mukaan. Osoituksella voidaan osoittaa lauseessa esiintyvien tarkoitteiden konkreettista tai tekstuaalista sijaintia. Konkreettisella viitataan tässä tilanteeseen, jossa verbaali suuntautuu tilassa läsnäolevaa henkilöä, eläintä tai tahoja kohti. Tekstuaalisella paikalla viitataan siihen, että viittomakielisessä tekstissä tilaa varataan eri tarkoitteille käyttämällä osoituksia. Nämä varatut paikat voivat säilyä tekstissä hyvin pitkien kappaleiden ajan, ja niitä hyödynnetään osana viittomakielen monipuolista rakennetta ja tekstuaalisuutta.

Osoittamisesta osana verbaalin sisäistä rakennetta on aiemmin puhuttu ainakin viittomien suuntaamisena ja taivuttamisena esim. tekijän ja/tai kohteen mukaan. Jantunen (2010a) suomalaisen viittomakielen verbaaleja koskevassa luokittelussa osoittaa voivat tyyppin 2 ja tyyppin 3 verbaalit¹⁵. Kakkostyyppin verbaaleja on aikaisemmassa tutkimuksessa kutsuttu esimerkiksi monisuuntaisiksi (Rissanen 1985) tai osoittaviksi (Liddell 2003) ja tyyppin 3 verbaaleja kuvaileviksi (Liddell 2003, Takkinen 2008) tai polysynteettisiksi (Wallin 1994). Tyyppin 1 verbaalit puolestaan ovat perustapauksessa morfemaattisia. Niiden artikulaatiopaikkaa voidaan muunnella, mutta niihin ei voi liittyä osoitusta, joka ilmaisi rooleja. Myös artikulaatiopaikan muuntelu on rajattua. (Haapanen & Wainio 2010; Jantunen 2010a.)

¹³ Katso tarkemmat esimerkit: Lappalainen 2014.

¹⁴ Osoittaminen osana verbaalia on käsitteenä peräisin Liddeliltä (2003).

¹⁵ Keskeinen ero näillä verbaalityypeillä on, että tyyppin 3 verbaalit sijoittuvat aina lauseen loppuun. Lisäksi tyyppin 2 ja 3 verbaalit eroavat toisistaan siinä, että tyyppin 3 verbaaleissa käsimuodolla on suhde verbaalin kuvaaman toiminnan agenttiin tai patienttiin. (Jantunen 2010a, jossa myös tarkempi kuvaus verbaalityypeistä).

Tyyppin 2 verbaalia OPETTAA voidaan muokata agentin ja patientin (siis tässä tapauksessa opettajan ja opetettavan) sijaintien mukaan niin, että osana verbaalia on osoitus. Merkitystä 'minä opetan häntä' viitottaessa suuntautuvat sormenpäät ja kämmen OPETTAA-viittomassa minusta pois päin, kohti opetettavan sijaintia tosielämässä tai kohti sille tekstuaalisesti sovittua tilaa. Jos taas minä saan opetusta, suuntautuvat OPETTAA-viittomassa sormenpäät ja kämmen kohti minua, ja tulen poimituksi tämän verbaalin patientiksi.

Tutkimuksessa on kuitenkin todettu, että verbaalien ei ole välttämätöntä toteutua muodossa, joka osoittaa rooleja. Perusmuotoisen verbaalin tai osoittavan muodon valinta näyttäisi riippuvan kontekstista, jossa se viitotaan. (Jantunen 2013.) Tämä osoittavan muodon käyttäminen ei siis ole suomalaisessa viittomakielessä pakollista, vaan ikään kuin yksi keino, joka kielessä on käytössä.

Seuraavassa luvussa kuvaan tutkielmassani käyttämäni aineistoa sekä sen käsittelyä.

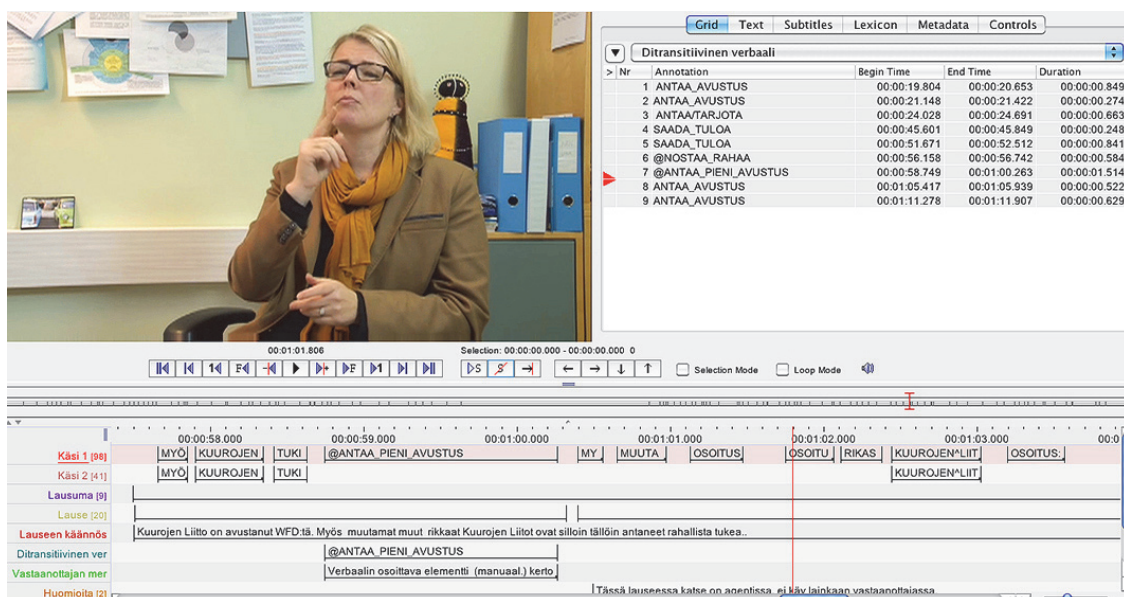
2 Aineisto ja sen käsittely

Maisterintutkielmani aineistona oli internetistä vuonna 2012 poimittuja viittomakielisiä tekstejä¹⁶ sekä Suomalaisen viittomakielen verkkosanakirjan *Suvin* esimerkkilauseita. Tekstiaineistoa oli yhteensä 9 minuuttia 13 sekuntia ja leikkeissä oli kuusi eri viittojaa. Aineiston valinnassa kriteerinä oli, että tekstit sisälsivät semanttisen vastaanottajan vaativia verbaaleja. Tekstejä valitsin läpikäymällä lukuisia tekstejä, sillä aineiston valinnan aikaan ei suomalaisen viittomakielen korpuksia ollut vielä käytössä. Osassa teksteistä tällainen semanttisen vastaanottajan vaativa verbaali esiintyy vain kerran, osassa useammin. Mukana aineistossa oli poliittinen kampanjavideo, Kuurojen Liiton tiedotusmateriaalia, viittomakielisen kirkkokäsikirjan käännöksiä, kuurojen yhdistyksen julkaisema vetoomus sekä suomi.fi-portaalin käännettyä tiedotusaineistoa. *Suvin* esimerkkilauseita oli aineistossa mukana 27, ja näissä esiintyi neljä eri viittojaa. Eri tyyppisiä tekstejä valittiin aineistoon tarkoituksella, jotta havainnot eivät olisi sidoksissa vain tiettyyn tekstiin. Koko aineistossa oli sekä suoraan kameralle viitottuja osia että dialogimaisia haastatteluja. Semanttisen vastaanottajan vaativia verbaaleja on aineistossa yhteensä 71, jota voi pitää tarkoitukseen soveltuvana määränä.

Aineiston käsittelyn työkaluksi valikoitui *Elan*-ohjelma¹⁷, joka on kielen tutkimukseen kehitetty työkalu. Videoaineisto ja siitä tehdyt merkinnät on synkronoitu siten, että merkintöjä tarkasteltaessa videokuva avautuu oikeasta kohdasta (kuvio 1).

¹⁶ Tekstillä tarkoitan tässä viitottua videomateriaalia.

¹⁷ Max Planck Institute for Psycholinguistics, The Language Archive, Nijmegen, The Netherlands. <http://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/>

KUVIO 1. Kuvakaappaus Elan-ohjelman näkymästä.

Suomalaisen viittomakielen annotointiin¹⁸ ei toistaiseksi ole vakiintunut yhte-näistä käytäntöä. Muovasin aineiston käsittelyyn annotointi- ja glossaustavan, joka palveli juuri tätä työtä. Siinä oli piirteitä suomalaisista (Rissanen 1985, Jan-tunen 2008a), hollantilaisista (Crasborn & Zwitserwood 2008), ruotsalaisista (Wallin, Mesch ja Nilsson 2012) ja australialaisista (Johnston 2011) käytänteistä ja viittomakielten annotointikonventioista.

Kuvaan tässä kaksi tämän artikkelin kannalta merkittävintä piirrettä. En-sinnäkin esimerkkien glossauksessa ^-merkillä on yhdistetty viittomat, joilla on jonkinlainen yhdysviittoman status tai ne muusta syystä tuotetaan peräkkäises-ti. Toiseksi verbaalin perään : -merkin jälkeen on glossauksessa kirjoitettu se-manttinen vastaanottaja (esim. ANTAA:hänelle).

Jaottelin tekstiaineiston ensin lausumiin ja sitten tutkimuskohteelle rele-vanteilta osilta myös lauseisiin. Lauseet käsittelin edelleen niin, että annotoin niistä erikseen oikean ja vasemman käden viittomat. Tein myös melko vapaat käännökset lause- tai lausumatasolla. Kirjasin myös havaintoja verbaaleista, vastaanottajasta sekä muista mahdollisesti tärkeistä seikoista. Tässä vaiheessa aineistoa käytiin läpi myös kolmen äidinkielen viittojen kanssa¹⁹.

Analyysivaiheessa oleelliset merkinnät koottiin taulukkolaskentaohjel-maan, jossa näitä pystyttiin lajittelemaan eri piirteiden mukaan ja etsimään sa-manlaisena toistuvia tapauksia. Merkitykselliseksi piirteeksi analyysissä nousi verbaalityyppi. Osoituksia havainnoitiin siltä osin, kun ne liittyivät vastaanotta-jarooliin. Erilaisten luokittelujen perusteella alkoi hahmottua kuva vastaanotta-jan merkinnästä suomalaisessa viittomakielessä.

¹⁸ Annotointi tarkoittaa systemaattisten merkintöjen tekemistä kieliaineistoon. Merkin-nät kytketään videotiedoston aikakoodiin. (Lappalainen & Mäntylä 2016.)

¹⁹ Lämmin kiitos heille kaikille kärsivällisyydestä ja tähän työhön tuoduista näkökul-mista.

3 Keskeisiä havaintoja vastaanottajan merkinnästä

Aineistossa oli yhteensä 71 predikaattia, jotka vaativat vastaanottajaa. Nämä olivat esiintymiä 16:sta eri verbaalista, joista valtaosa liittyi antamiseen. Aineiston analyysissä tuli selväksi, että eri verbaalityyppien esiintymiä tuli käsitellä omina kokonaisuuksinaan. Verbaalityypeillä on lähtökohtaisesti erilainen potentiaali roolien ilmaisemiseen, joten kaikkien vastaanottajaa ja sen mahdollista merkintää koskevien havaintojen niputtaminen yhteen olisi antanut virheellisen kuvan aineistosta ja vastaanottajaroolin merkinnästä

Ensimmäinen päähuomio oli, että vastaanottajaa merkittiin lähes kaikissa aineiston esiintymissä (61/71). Vaihtoehtoja olisivat olleet, että vastaanottajaa ei olisi merkitty lainkaan tai se, että joukossa olisi ollut jokseenkin saman verran merkittyjä ja merkitsemättömiä tapauksia. Näin ensimmäiseen tutkimuskysymykseen saatiin vastaus: tässä aineistossa suomalainen viittomakieli merkitsi vastaanottajan lähes aina. (Lappalainen 2014.)

Toinen päähuomio oli, että tyyppillisin tapa merkitä vastaanottaja oli jokin osoittamisen eri muodoista. Osoittamisella tarkoitetaan tässä sekä osoittamista osana verbaalin sisäistä rakennetta että verbaaliin liittyvää erillistä osoitusviittomaa. Näitä huomattavasti harvinaisempi oli leksikaalis-syntaktinen merkintä eli se, että sanajärjestys antaa viitteitä lauseen osallistujaroleista. Mukana oli myös muutamia tapauksia, joissa vastaanottajaa ei merkitty mitenkään ja joitain, joissa merkintä jäi epäselväksi. (Lappalainen 2014.)

Kolmas huomio oli, että vastaanottajareferentti oli hyvin harvoin läsnä lauseessa erillisenä viittomana. Aineistossa oli vain 13 lausetta, jossa vastaanottaja ilmaistiin itsenäisellä lekseemillä tai pronominaalisella osoituksella. Näin ollen valtaosa lauseista identifioi ja merkitsi vastaanottajan ilman erillistä lekseemiä. Tämä havainto on linjassa myös suomalaisen viittomakielen elliptisyydestä²⁰ tehtyihin havaintoihin, joiden mukaan tyyppin 2 verbaalien yhteydessä ei osallistujan ilmaiseminen erillisellä lekseemillä ole välttämätöntä (Jantunen 2013). Tutkielmassani tehtyihin havaintoihin leksikaalis-syntaktisesta merkinnästä vaikuttaa myös lauseiden vähäinen määrä. (Lappalainen 2014.)

Seuraavaksi valotan vastaanottajan eri merkintätapoja aineistossa esimerkkien kautta. Ensin esittelen tyyppin 2 ja 3 verbaaleiden merkintäkeinoja ja sitä seuraavassa alaluvussa merkintää tyyppin 1 verbaaleilla.

3.1 Merkintä tyyppien 2 ja 3 verbaaleilla

Tyyppin 2 ja 3 verbaaleista oli aineistossa 54 esiintymää. Kaikkein tyyppillisin tapa merkitä vastaanottajaa oli tehdä se verbaalin osoittavalla elementillä, joka suuntautui kohti vastaanottajalle konkreettisesti tai tekstuaalisesti varattua paikkaa.

²⁰ Syntaktinen ellipsi tarkoittaa, että kielen käyttäjä voi jättää jonkin lauseen osista ilmaisematta siten, ettei käytä siihen lekseemiä tai lauseketta. Tällöin osallistuja käy usein ilmi kontekstista. Jokapäiväisessä kielenkäytössä lauseet toteutuvat usein elliptisinä, niin puhutuissa kuin viitotuissa kielissä. (Ojutkangas ym. 2009, Jantunen 2013).

Tämä tapa on mahdollinen tyyppin 2 (esim. ANTAA ja LÄHETTÄÄ) sekä tyyppin 3 verbaaleille (esim. ANTAA_PIENI_AVUSTUS_MONELLE tai ANTAA_PITKULAINEN_ESINE). Näistä 54 verbaalista 50 merkitsi vastaanottajan nimenomaan verbaalin osoittavaa elementtiä hyödyntämällä. Kolmessa tapauksessa merkinnän tulkitseminen jäi epäselväksi ja yhdessä tapauksessa sitä ei merkitty millään tavalla. (Lappalainen 2014.)

Esimerkkilauseessa 2 vastaanottajaa merkitään osoituksella, joka on osa verbaalin sisäistä rakennetta. Kuviossa 2 on kuvakaappaukset predikaatin muodosta.

(2) TYÖ^HUONE KUUROJEN^LIITTO ANTAA:WFD:lle

Käännös: "Kuurojen Liitto antaa työhuoneen WFD:n käyttöön."

Aineistosta: Kuurojen Liiton nettiv: WFD (Lappalainen 2014.)

KUVIO 2. Kuvakaappaus esimerkkilauseen 1 verbaalista ANTAA:WFD:lle.

Esimerkissä 2 semanttisen vastaanottaja-argumentin vaativa verbaali on ANTAA. Viittoman liike suuntautuu eteen hivenen oikealle, johon on tekstissä jo aiemmin assosioitu Kuurojen maailmanliitto WFD. Tulkitsen siis, että osana verbaalin rakennetta toteutuva osoitus merkitsee Kuurojen Maailmanliiton lauseen vastaanottajaksi. Viittojaan itseensä taas on assosioitu Kuurojen Liitto, jonka edustajana hän videolla esiintyy, sekä reaalielämässä että tekstuaalisesti. Jos verbaalin osoitus olisi päinvastainen eli suuntautuisi WFD:lle assosioidulta alueelta kohti viittojaa, olisi sen merkitys 'WFD antaa Kuurojen Liitolle'. Esimerkkilauseessa 2 verbaali osoittaa sekä agenttia (Kuurojen Liitto) että vastaanottajaa (WFD). Tässä tapauksessa verbaalin merkitys on 'antaa käyttöön'. Tässä kontekstissa viittoma esiintyy kaksikäisenä, mutta se esiintyy suomalaisessa viittomakielessä myös yksikäisessä muodossa.

Osassa tapauksista, joissa vastaanottaja oli merkitty verbaalin osoittavalla elementillä, vahvistettiin vastaanottajan merkintää katseella osoittamalla. Tämä toteutui siten, että katse suunnattiin kohti vastaanottajalle assosioitua paikkaa joko hieman ennen verbaalin viittomista tai sen aikana. Tämä oli kuitenkin niin harvinaista, ettei sen voida katsoa kuuluvan osaksi pakollista merkintää. Katseella osoittamisen status kokonaisuudessaan on viittomakielten tutkimuksessa yhä kiistanalainen, ja tutkijoilla hyvin erilaisia näkemyksiä sen tehtävistä ja esiintymisympäristöistä. Silmänliiketutkimus tuonee tähänkin lähivuosiin lisätietoa.

Muutamissa tapauksissa verbaalin osoittavan osan lisäksi vastaanottajaa merkittiin myös toisella osoituksella. Näissä tapauksissa heti verbaaliviittoman perään viitottiin osoitus kohti vastaanottajaa. Tämä osoitus oli ajallisesti hyvin lyhyt ja sidostui rytmiltään yhteen verbaaliviittoman kanssa. Esiintymiä oli tyyppin 2 ja 3 verbaalien joukossa niin vähän (n=3), että tulkitsin nämä osoitukset merkintää vahvistaviksi, en osaksi pakollista merkintää.

3.2 Tyyppin 1 verbaalien merkintäkeinot

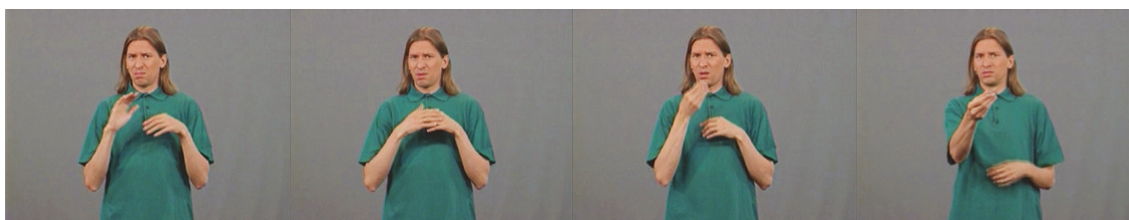
Esiintymiä tyyppin 1 verbaaleista oli aineistossa 17. Näistä merkittyjä tapauksia oli 11, merkitsemättömiä 5 ja yksi tapaus oli epäselvä. Lauseista vain kuudessa vastaanottaja oli ilmipantuna lekseeminä tai pronominaalisena osoituksena. Merkintää tarkasteltiin kahdella eri tavalla toteutuneena, joko verbaaliin liittyvänä puolisisidonnaisena osoituksena tai leksikaalis-syntaktisena merkintänä, eli sanajärjestyksen näkökulmasta. Huomioitavaa on, että koska esiintymiä kummastakin oli vähän, eivät tapauksista tehdyt havainnot ole laajalti yleistettävissä.

Puolisisidonnaiset osoitukset olivat sellaisia, joissa välittömästi verbaalin perään liittyy osoitus kohti vastaanottajaa. Näitä oli aineistossa viidessä lauseessa, joista yksi esitellään esimerkissä 3.

- (3) ANTEEKSI OSOITUS:minä UNOHTAA KASETTI
PALAUTUA^OSOITUS:sinulle

Käännös: "Anteeksi kun olen unohtanut palauttaa kasetin sinulle."

Aineistosta: Suvi, artikkeli 556, esimerkkilause 2

KUVIO 3. Kuvakaappaus esimerkkilauseen 2 verbaalista ja sitä seuraavasta osoituksesta, PALAUTUA^OSOITUS:sinulle

Esimerkissä 3 esiintyy verbaali PALAUTUA. Tässä tapauksessa sen perään on analysoitu liittyvän puolisisidonnainen osoitus, joka suuntautuu kohti lauseen vastaanottajaa, joka on 'sinä' (ks. Kuvio 3.) Koska teksti on viitottu kameralle, on 'sinä' tekstuaalisesti sijoitettu kameraan. Kahdenkeskisessä dialogissa 'sinä' sijoittuisi keskustelun toiseen osapuoleen, jota kohti osoituksen liike suuntautuisi. Tämä verbaalin ja osoituksen yhdistelmä tuottaa merkityksen 'palauttaa sinulle'. (Lappalainen 2014.)

Puolisisidonnainen osoitus toteutui kaikissa tapauksissa käsimuodolla, jossa peukalo koskettaa taivutettujen etu- ja keskisormien sisäpuolta (Rissasen

1985 käsimuodoissa Ô). Kaikki tapaukset myös liittyivät PALAUTUA-verbaaliin.

Nämä esiintymät ovat analysoitavissa myös toisin. Yksi mahdollinen tulkinta olisi, että kyseessä on kahden verbaalin ketju PALAUTUA^ANTAA, joista jälkimmäinen verbaali merkitsisi vastaanottajan osoittamalla kohti sille oletettua paikkaa. Kolmas vaihtoehto olisi käsitellä näitä viittomia adverbien ja predikaatin yhdistelmänä 'takaisin antaa'.

Tutkielmassani päädyin kuitenkin käsittelemään jälkimmäistä osaa osoituksena, muun muassa yhtenäisen prosodian (ks. nominaaleihin sitoutuneiden osoitusten osalta Jantunen 2010b) ja osoituksille mahdollisten käsimuotoassimilaatioiden (Pfau 2011) vuoksi (Lappalainen 2014). Tulkinta kahden verbaalin ketjusta on yhtä mahdollinen ja vaatisikin lisäselvittelyä verbaalien ketjuuntumisesta yleensä suomalaisessa viittomakielessä, mutta myös nimenomaan roolien merkitsemisen näkökulmasta. Selvitys jää jatkotutkimusten aiheeksi.

Tyyppin 1 verbaalien leksikaalis-syntaktista merkintää pystyttiin tarkastelemaan vain kuudesta lauseesta, joissa vastaanottaja oli ilmipantu lekseeminä tai pronominaalisena osoituksena. Koska lauseiden määrä on pieni, havainnot ovat vain suuntaa-antavia. Kaikissa näissä lauseissa vastaanottaja sijoittui predikaattiverbaalin edelle. Osassa lauseista sama osallistuja sai roolit agentti ja vastaanottaja, ja tällä on todennäköisesti merkitystä sen järjestymiselle lauseessa (ks. Jantunen 2008b ja Jantunen (tulossa) transitiivilauseiden sanajärjestyksestä). Vastaanottaja ilmaistiin tarkastelussa mukana olleissa lauseissa ennen teemaa. (Lappalainen 2014.)

Tutkielmani aineistosta tehdyn analyysin perusteella voidaan todeta, että suomalainen viittomakieli merkitsee vastaanottajan lähes aina. Merkintä toteutuu lähinnä erilaisilla osoituksilla: osoitus osana verbaalin sisäistä rakennetta tai verbaaliin perään sidostuvana osoituksena. Lisäksi vastaanottajan merkintää vahvistettiin joissain osoittamisella merkityissä tapauksissa katseella osoittamisella tai erillisellä etusormiosoituksella. Kun merkintää tarkastellaan syntaktisesta näkökulmasta, vastaanottajan paikassa lauseen sisällä esiintyi vaihtelua. Aineistossani lauseet, joissa vastaanottaja oli ilmipantu lekseemillä tai osoituksella olivat selvässä vähemmistössä. Tästä rajatusta lausemäärästä tarkasteltuna vastaanottaja saattoi edeltää predikaattiverbaalia tai esiintyä sen jälkeen. Asiaa tulisi tarkistella huomattavasti laajemmalla aineistolla, jotta voitaisiin arvioida mitkä seikat järjestymiseen vaikuttavat. Ennen laajempaa aineistoa ei huomioita ole syytä vertailla muuhun transitiivilauseiden sanajärjestyksestä tehtyyn tutkimukseen (ks. Jantunen (tulossa)).

Seuraavassa loppuluvussa suhteutan näitä tutkielmani tuloksia aiempaan tutkimukseen.

3 Lopuksi

Vastaanottajaroolin merkintää suomalaisessa viittomakielessä ei ollut ennen tutkielmaani selvitetty vain siihen paneutuen. Mitkä olivat siis tutkielmani kes-

keiset havainnot? Päähavainto oli se, että tyyppin 2 ja 3 verbaalit osoittivat lähes aina verbaalin muodolla vastaanottajan. Jos kyseessä oli viittoma ANTAA, se toteutui muodossa, jossa vastaanottajaa osoitettiin suuntaamalla viittoma kohti tälle varattua osaa viittomatilassa. Poikkeuksia tästä oli aineistossa hyvin vähän. Toinen keskeinen havainto oli se, että vain hyvin harvoin vastaanottajaosallistuja ilmaistiin lauseessa erillisellä viittomalla, vaan se tuli ymmärretyksi muutoin. Useimmiten siihen viitattiin juuri erilaisten osoitusten kautta.

Haluan tässä loppuluvussa vielä suhteuttaa tutkielmani tuloksia siihen, mitä suomalaisen viittomakielen osalta on aiheeseen liittyen aiemmin sanottu.

Tutkielmassani verbaalityyppien 2 ja 3 esiintymistä 94% oli muodossa, joka osoitti semanttista vastaanottajaa. Näiden verbaalityyppien osoittamispotentiaalin toteutumista on tarkasteltu aiemmissa tutkimuksissa agentin osalta (Ala-Sippola 2012; de Beuzeville ym. 2009; Jantunen 2013). Ala-Sippola (2012) tarkasteli kaksiosallistujaisien transitiivilauseiden²¹ verbaalien osoittamispotentiaalia. Hänen aineistossa tyyppin 2 verbaaleilla osoittamispotentiaalin hyödyntäminen agentin osoittamiseen oli hieman tyyppillisempää kuin perusmuodon käyttäminen. Ala-Sippola kuitenkin pohtii, onko tutkielman aineiston asiatyyllillä vaikutusta osoittavien muotojen yleisyyteen. Jantunen (2013) on todennut, että arkisessa keskustelussa tyyppin 2 verbaalit esiintyvät usein ns. perusmuodossa, joka ei osoita osallistujia. Toisaalta suomalaisen viittomakielen aiemmassa tutkimuksessa verbaalin kykyä osoittaa on pidetty siihen kiinteästi kuuluvana, ei valinnaisesti toteutuvana osana (Rissanen 1985, 1998). Rissanen mainitsee, että verbaalin liikkeessä on vihje teon suorittajasta ja kohteesta, ja mainintaa perusmuotoisesta toteumasta ei hänellä ole. Australialaisen viittomakielen kertomusten korpus-pohjaisessa tutkimuksessa (de Beuzeville ym. 2009) tyyppin 2 verbaaleja vastaavista esiintymistä 41% oli jossain muussa kuin perusmuodossa. Heidän käsityksensä mukaan viitotuissa kertomuksissa on muita keinoja roolien erotteluun, ja siksi verbaalien osoittamispotentiaali ei ole ainoa käytössä oleva keino.

Miksi kolmen osallistujan lauseet tässä tutkielmassa merkitsivät vastaanottajaroolin, kun kahden osallistujan lauseissa roolin merkitseminen ei vaikuta olevan yhtä yleistä? Tälle erolle merkinnän pakollisuuden tai ei-pakollisuuden suhteen voi olla useita selityksiä. Kielten distinktiivisyys-periaatteen mukaan kielen sisäistä rakenteellista erottelua on oltava riittävästi, jotta sekaannusta ei synny. Kieli siis merkitsee sen mikä on tarpeen, ei enempää. Toisaalta luonnolliset kielet pyrkivät ekonomisuuteen, jolla vältetään liika erottelu ja merkintä. Voisi siis ajatella, että kolmeosallistujaisien lauseiden osalta agentin, teeman ja vastaanottajan erotteleminen toisistaan on tarpeellisempaa kuin kaksiosallistujaisien lauseen agentin ja patientin (Lappalainen 2014). Agentin ja vastaanottajan elollisuus on myös piirre, joka saattaa vaikuttaa merkinnän yleisyyteen. Ilman merkintää voisi olla vaikea päätellä kumpi elollisista osallistujista on agentti ja kumpi vastaanot-

²¹ Kaksiosallistujaisella transitiivilauseen verbaalilla tarkoitetaan alussa käyttämäni 'halata'-esimerkin tapaisi predikaatteja, jotka tarvitsevat agentin ja patientin. Ala-Sippolan työssä on lukuisia verbaaleja, esimerkkinä vaikkapa TILATA tai VALITA.

taja. Kaksiosallistujaisen lauseen patientin osalta tämä on selvempää, koska se harvoin on yhtä korkeasti elollinen kuin agentti.

Toinen keskeinen havainto oli se, että vastaanottaja on vain harvoin ilmaistu lauseessa erillisellä lekseemillä. Havainto tukee viittomakielistä aiemmin esitettyjä huomioita, joiden mukaan tilan hyödyntäminen referentiaalisesti ja tekstuaalisesti on keskeinen osa viittomakielten rakennetta (mm. Klima & Bellugi 1979; Rissanen 1985, Liddell 2003). Osoitus tilaan, joka on aiemmin tekstuaalisesti jo varattu tietylle tarkoitteelle, on viittomakielen näkökulmasta riittävän vahva viittaus referenttiin, sitä ei tarvitse enää erillisellä lekseemillä tuoda lauseeseen. Näin oli siis myös vastaanottajan kohdalla: osoituksen kanssa toteutuvan verbaalin ilmaisuvoima on riittävä, eikä vastaanottajalekseemin ilmi-paneminen lauseeseen ole tarpeellista.

Erillisen vastaanottajalekseemin puuttumista voidaan tarkastella myös ellipsin näkökulmasta. Jantunen (2013) toteaa ellipsin olevan suomalaisessa viittomakielessä hyvin yleinen. Hänen mukaansa lauseen ydinargumenttien lisäksi pois voi jäädä myös lauseen predikaatti. Jantunen myös toteaa, että ellipsin esiintymistä säätelevät kieliopillisten seikkojen lisäksi myös tekstuaaliset, pragmaattiset ja sosiolingvistiset tekijät. Yhdeksi ellipsille altistavaksi kieliopilliseksi seikaksi hän mainitsee nimenomaan tyyppin 2 verbaalit. Tämän tutkielman aineistossa tyyppin 2 verbaaleja oli huomattava osa. Voidaan siis sanoa, että tutkielmassa esitetyt havainnot vastasivat tältä osin suomalaisesta viittomakielestä aiemmin tehtyjä havaintoja argumenttien ilmi-panemisesta ja -panemattomuudesta.

Tässä artikkelissa oli tavoitteena esitellä semanttista vastaanottajaa sekä yleisesti että sen esiintymiä suomalaisessa viittomakielessä. Kuvausta voi soveltaa esimerkiksi kielen opetuksessa eri tyyppisiä verbaaleja käsiteltäessä, erityisesti niiden osoituspotentiaalin toteutumisen näkökulmasta

Kuten ennenkin yksi vastattu kysymys herätti minussa monta uutta. Tutkielmani aineisto oli sopiva tarkoitukseensa, mutta koko kielen käyttötilanteiden kirjosta se toki kattoi vain pienen osan. Tämä rajoittaa esittämiäni havaintojen yleistettävyyttä koskemaan koko kielenkäyttöä. Kaksi suomalaisen viittomakielen korpusaineistoa on jo julkisesti selailtavissa (Kipo-korpus: Kuurojen Liitto 2015; Snowfrog: Jyväskylän Yliopisto 2016). Näiden avulla kielen ilmiöiden tutkiminen erityyppisissä aineistoissa helpottuu, kun aineiston keräämiseen ja perusannotointiin ei kulu resursseja. Tarpeen olisi selvittää esimerkiksi vastaanottajan merkintää dialogissa, jossa keskustelun osapuolet jakavat yhteisen maailmantiedon. Tutkielman työstämisen aikana myös tarve tietää enemmän suomalaisen viittomakielen osoitusten eri funktiosta nousi esiin. Semanttisten roolien näkökulmasta auki jäivät kysymykset määränpään ja hyötyjän merkinnästä, jotka ovat lähellä vastaanottajan roolia. Myös niiden selvittäminen olisi mielenkiintoista, ja tuottaisi lisää kaivattua peruskuvausta suomalaisesta viittomakielestä.

LÄHTEET

- Ahlgren, I. & Bergman, B. 2006: Det svenska teckenspråket. – Teckenspråk och teckenspråkiga. Kunskaps- och forskningsöversikt. Statens offentliga utredningar 2006: 29. s. 11–70.
- Ala-Sippola, S. 2012: Agentin ilmaiseminen suomalaisella viittomakielellä tuotetussa asiatekstissä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston nykykielten laitos.
- de Beuzeville, L., Johnston, T. & Schembri, A. 2009: The use of space with indicating verbs in Auslan: A corpus-based investigation. – *Sign Language & linguistics* 12:1. s. 53–82.
- Crasborn, O. & Zwitserlood, I. 2008: Annotation of the video data in the corpus NGT. Department of linguistics & Centre for language studies, Radboud university Nijmegen.
- Dixon, R. M. W. 1973: The semantics of giving. – M. Gross, M. Halle & M-P Schützenberger (toim.), *The formal analysis of natural languages. Proceedings of the first international conference.* s. 205–223. Dordrecht: Mouton & co.
- Dixon, R. M. W. 2010: *Basic linguistic theory. Volume 1 Methodology.* Oxford: Oxford University Press
- Dowty, D. 1991. Thematic proroles and argument selection. *Language* 67: 3. s. 547–619.
- Dryer, M. S. 2006. Descriptive theories, explanatory theories, and basic linguistic theory. – F. Ameka, A. Dench, and N. Evans (toim.), *Catching Language: Issues in Grammar Writing.* s. 207–234. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Engberg-Pedersen, E. 1993: Space in Danish sign language. The semantics and morphosyntax of the use of space in a visual language. Hamburg: Signum.
- Engberg-Pedersen, E. 2002: Grammatical relations in Danish Sign Language: topic and subject. in A. Pajunen (toim.), *Mimesis, sign, and the evolution of language.* s. 5–40. University of Turku, Turku. Yleisen kielitieteen julkaisuja, no. 3
- Evans, N. 1995: *A Grammar of Kayardild.* Berlin. Mouton de Gruyter
- Fillmore, C. 1968: The case for case. – E. Bach & R. T. Harms (toim.), *Universals in linguistic theory* s. 1–88. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Gil, D. 2008: How complex are isolating languages? M. Miestamo, K. Sinnemäki & F. Karlsson (toim.), *Language Complexity: Typology, contact, change.* s. 109–131. Amsterdam: John Benjamins.
- Haapanen, U. & Wainio, T. 2010: Suomalaisen viittomakielen verbaalityyppien 1 ja 2 alaluokittelua sekä huomioita glossauksesta. – T. Jantunen (toim.), *Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon.* s. 79–97. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Haspelmath, M. 2011: Chapter 105 Ditransitive Constructions: The Verb 'Give'. <http://wals.info/chapter/105> 15.1.2016.

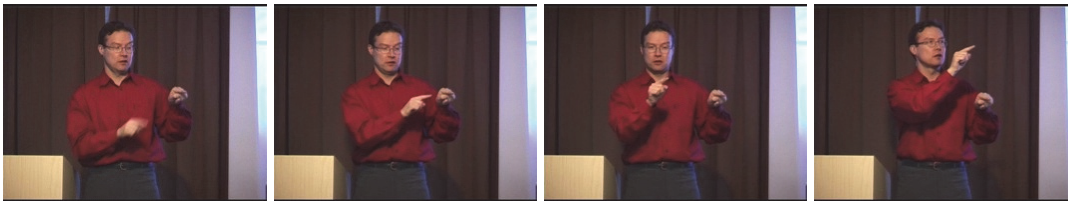
- Hopper, P. J. & Thompson, S. 1980. Transitivity in grammar and discourse. *Language* 56: 2, s. 251–299.
- Jantunen, T. 2008a: Tavu ja lause: tutkimuksia kahden sekventiaalisen perusyksikön olemuksesta suomalaisessa viittomakielessä. Suomalaisen viittomakielen tohtorinväitöskirja. Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Jantunen, Tommi 2008b: Fixed and free: order of the verbal predicate and its core arguments in declarative transitive clauses in Finnish sign language. *SKY Journal of Linguistics* 21. s. 83–123.
- Jantunen, T. 2010a: Suomalaisen viittomakielen pääsanaluokat. – T. Jantunen (toim.), *Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon*. s. 57–78. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jantunen, T. 2010b: Johdanto: näkökulmia viittomaan ja viittomistoon. – T. Jantunen (toim.) *Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon*. s.11–28. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jantunen, T. 2013: Ellipsis in Finnish sign language clauses. *Nordic Journal of Linguistics* 36: 3. s. 303–332.
- Jantunen, T. 2014: Kielitiedettä ja viittomakieliteknologiaa - Kuinka suomalaisen viittomakielen lauseoppia tutkitaan viittomakielen keskuksessa? Viittomakielen keskuksen avoimet ovet. Jyväskylän yliopisto. 25.4. 2014. http://users.jyu.fi/~tojantun/ProGram/ProGram_files/vkk_avoimet_ov_et_25042014.pdf
- Jantunen, T. Tulossa 2017: Fixed and NOT free: Revisiting the order of the main clausal constituents in Finnish Sign Language from a corpus perspective. *SKY Journal of Linguistics* 30. http://users.jyu.fi/~tojantun/lataamo/Const_order_FinSL_squib_REVISIION_FINAL_checked.pdf
- Johnston, T. 2011: Auslan corpus annotation guidelines. Centre for language sciences, Department of linguistics, Macquarie University, Sydney, Australia. http://media.auslan.org.au/attachments/AuslanCorpusAnnotationGuidelines_Johnston.pdf. 22.4.2013.
- Johnston, T. & Schembri A. 2007: Australian sign language: An introduction to sign language linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jyväskylän yliopisto, viittomakielen keskus: ProGram-aineisto, lumiukko- ja sammakotarinat (2016) [videokorpus]. - FIN-CLARIN [28.8.2016]. Saatavissa Kielipankin kautta: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-1001100113005>
- Kittilä, S. 2006: On distinguishing between recipient and beneficiary in Finnish. – M-L. Helasvuo & L. Campbell (toim), *Grammar from human perspective. Case, space and person in Finnish*. s. 129–152. Amsterdam: John Benjamins.
- Kittilä, S., Västi, K. & Ylikoski, J. 2011. Introduction to case, animacy and semantic roles. – S. Kittilä, K. Västi & J. Ylikoski (toim.), *Case, animacy and semantic roles*. s. 1–26. Amsterdam: John Benjamins.
- Klima, E. & Bellugi, U. 1979. *The signs of language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Kuurojen Liitto ry: Kipo (Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010) -korpus [videokorpus]. - FIN-CLARIN [viitattu 28.2.2016]. Saatavissa Kielipankin kautta: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-1001100112530>
- Lappalainen, N. 2014. Semanttinen vastaanottajarooli suomalaisessa viittomakielessä. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kielten laitos.
- Lappalainen N. & Mäntylä P. 2016: Kurkistus korpuksiin ja kieltoilmauksiin. Tutustumispaketti korpusten hyödyntämiseen viittomakieli äidinkielenä - opetuksessa. Kuurojen Liitto ry.
<http://www.kuurojenliitto.fi/fi/artikkelit/Kurkistus-korpuksiin-ja-kieltoilmauksiin>
- Liddell, S. K. 2003: Grammar, gesture, and meaning in American Sign Language. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malchukov, A. , Haspelmath, M. & Comrie, B. 2010: Ditransitive constructions: a typological overview. - A. Malchukov, M. Haspelmath & B. Comrie (toim.), Studies in ditransitive constructions: A comparative handbook. s. 1-64. Göttingen: Mouton de Gruyter.
- Newman, J. 1996: Preface. - J. Newman (toim.), Give, A cognitive linguistic study. s. vii-xv. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ojutkangas, K. , Larjavaara, M. , Miestamo, M. & Ylikoski, J. 2009: Johdatus kielitieteeseen. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Pfau, R. 2011: A point well taken: On the typology and diachrony of pointing. - D.J. Napoli & G. Mathur (toim.), Deaf around the world. The impact of language. s. 144-163. Oxford: Oxford University Press.
- Rissanen, T. 1985: Viittomakielen perusrakenne. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 12. Helsinki.
- Rissanen, T. 1998: The categories of nominals and verbals and their morphology in Finnish sign language. Licentiate thesis in general linguistics. University of Turku. The department of Finnish and general linguistics.
- Rissanen, T. 2000: Suomalaisen viittomakielen lauseoppia. - A. Malm (toim.), Viittomakieliset Suomessa. s. 147-167. Helsinki: Finn Lectura.
- Takkinen, R. 2008: Kuvailevat verbit suomalaisessa viittomakielessä. Puhe ja Kieli 28: 1. s. 17-40.
- Van Valin, R. D. Jr & LaPolla, R. J. 1997: Syntax. Structure, meaning and function. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallin, L. 1994: Polysyntetiska tecken i svenska teckenspråket. Tohtorinväitöskirja. Stockholms Universitet, Institutionen för lingvistik.
- Wallin, L., Mesch, J. & Nilsson, A. 2012: Transkriptionskonventioner för teckenspråkstexter, version 4, nov 2012. Institutionen för lingvistik, Avdelningen för teckenspråk.

OSOITUKSISTA SUOMALAISEN VIITTOMAKIELEN LUENTOTEKSTISSÄ

Liisa Halkosaari

1 Johdanto

KUVIO 1. Lainaus aineistosta.

Yllä oleva kuva välittää yhden toteutuman suomalaisessa viittomakielessä käytettävistä osoituksista. Kyseisessä rakenteessa on neljä neutraalitilaan suuntautuvaa osoitusta peräkkäin. Mitä ne ovat? Viitottujen kielten tutkimuksessa osoituksilla on nähty olevan monenlaisia tehtäviä: niiden on tulkittu olevan esimerkiksi määräisiä artikkeleita, pronomineja, adverbiaaleja, verbaaleja, puheenaiheen merkitsijöitä, deiktisiä merkitsijöitä, koheesiota ylläpitäviä poijuja, eleitä...

Tarkastelen tässä artikkelissa suomalaisella viittomakielellä tuotetun luentotekstin osoituksia. Artikkelini pohjaa pro gradu -työhöni (Halkosaari 2013), ja käytössä on sama videoaineisto. Nyt paneudun kuitenkin aineistoon tarkemmin, ja pyrin luokittelemaan siitä löytyviä osoituksia. Pyrin vastaamaan kysymykseen: Minkälaisia osoituksia viittomakielisestä luentotekstistä löytyy?

Tämän lisäksi käsittelen artikkelini lopussa osoitusten asemaa osana kieltä - voiko ne nähdä samanlaisina eleinä, kuin mitä myös ei-viittovat henkilöt käyttävät, vai ovatko ne jotain muuta? Artikkelini tavoitteena on herättää lukija pohtimaan kielen ja eleiden yhteyttä sekä kiinnittämään huomiota osoitusten erilaisiin muotoihin ja käyttötapoihin.

Osoitus itsessään valikoitui aiheekseni sen erityisyyden kautta – se on selkeästi ele, jota ei esiinny puhekanavassa (Okrent 2002). Lisäksi viitottujen kielten tutkimuksessa osoittaminen on pitkään luokiteltu, ei suinkaan eleeksi, vaan viittomaksi, joka voidaan alistaa kielen kategoriseen määrittelyyn. Eleitä ei ole aina arvostettu lingvistiikan maailmassa, joten luonnollisesti myös viitottuja kieliä on pyritty tutkimaan ”puhtaasti”, ilman eleitä (Liddell 2002).

Seuraavassa luvussa kerron yleisesti eleiden ja kielen rajan määrittelystä ja muutoksesta siinä. Sen jälkeen esittelen aineistoni ja luokittelen siitä löytyviä osoituksia pohtien samalla niiden muotoa ja käyttöä. Lopuksi palaan vielä pohtimaan osoitusten määrää, määrittelyä ja asemaa kielessä.

2 Mitä osoitukset ovat?

Lähden selvittämään osoitusten olemusta varsin kaukaa. Viitottujen kielten tutkimus on alkuaikoina paljolti keskittynyt tiukasti kieliopilliseen, morfeemeihin perustuvaan analyysiin (Liddell 2002). Morfeemi on kielen pienin yksikkö, jolla on jokin merkitys; se voi olla esimerkiksi sana tai sijapäätte (Karlsson 1998).

Viittomakielessä morfeemin määrittelyssä törmätään nopeasti haasteisiin. Jos esimerkiksi suuntaan suomalaisen viittomakielen monisuuntaisen verbaalin OTTAA tilassa johonkin suuntaan, siihen tulee perusmerkityksen lisäksi tietoa siitä, kuka ja/tai keneltä tai mistä otetaan. Suomeksi voin sen sijaan taivuttaa verbiä muotoon *otat*, jolloin loppupääte *-t* on se morfeemi, joka kertoo, että ’sinä’ on tekijä.

Mutta miten erotetaan viittomasta se tarkka morfeemi, joka kantaa merkityksen ottajasta? Merkitys ’sinä otat minulta’ on helppo viitto ymmärrettävästi suuntaamalla verbi ’sinuun’ eli itsestä pois päin. Ottajaa merkitsevä morfeemi on kuitenkin vaikea määrittellä kieliopillisesti. Onko se paikka tilassa, johon viittoma päättyy, morfeemi? Viittojalla on edessään miljoonia paikkoja, joihin viittoman ja katseen voi kohdistaa, mikä niistä kantaa merkitystä ’sinä’? Missä kohdalla merkitys muuttuu ’sinusta’ ’häneksi’? (Liddell 2003.)

2000-luvulle tultaessa viitottujen kielten tutkimuksessa on alettu tuoda esille sitä, mitä kielen opetuksessa on monin paikoin sovellettu jo vuosikymmeniä; eleet ovat osa viitottua kieltä. Aiemmin viitotut kielet on pyritty saamaan samaan muottiin puhuttujen kielten kanssa. Yllä mainitussa ’sinä otat minulta’ esimerkissä tämä on tarkoittanut sitä, että viittomasta on yritetty etsiä vastaavaa morfeemia, joka löytyy puhutusta sanasta (*otat*) t-kirjaimena.

Sen sijaan, että yritetään saada viitotut kielet mahtumaan ”puhtaan” kieliopillisen analyysin muotteihin, tulisikin (myös puhuttuja) kieliä tutkia eleiden ja kielen muodostamana kokonaisuutena (Vermeerbergen & Demey 2007). Myös suomalaisen viittomakielen tutkimuksessa on pohdittu kielen rajoja, ja eleet nähdään yhä vahvemmin osana kieltä (ks. Jantunen 2016).

Viestin välittämisessä kielelliset yksiköt ja eleet toimivat saman tavoitteen hyväksi, hieman erilaisia piirteitä hyödyntäen. Kielen ja eleiden erilaisuutta voi kuvata muun muassa seuraavilla, toisiinsa vahvasti linkittyvillä piirteillä: ku-

vallisuudella, konventionaalisuudella ja sumearajaisuudella (Okrent 2002). *Kuvallisuudella* tarkoitetaan, että siinä missä kieli on arbitraarista eli sattumanvaraista ja riippumatonta muodosta, eleet taas heijastavat suoraan mielikuvia. Oletko huomannut, että kuulevatkin saattavat viittoilla käsillään jotain korkealla olevaa, kun puhutaan vaikutusvaltaisista tahoista? Ele kuvastaa ajatusta siitä, että mielikuvissa vaikutusvalta on meitä ylempänä.

Toinen piirre, *konventionaalisuus*, on ominaisempaa kielelle kuin eleille. Kieli on konventionaalista eli sopimuksenvaraista. Jos sanan muodosta ei voi päätellä, mitä sillä tarkoitetaan, täytyy sille olla sovittu merkitys. Sopimus syntyy kieliyhteisössä ajan myötä, kun tietty sana tai viittoma toistuvasti yhdistetään tiettyyn merkitykseen. Kolmas piirre on eleen *sumearajaisuus*, jonka vastakohta on kielen *kategorisuus*. Kun eleen muoto, suunta tai koko muuttuu, myös merkitys muuttuu, ja muutos on liukuvaa, ei tarkkarajaista. Eleelle on ominaista tällainen sumearajaisuus; riippuu ihmisistä ja tilanteista, miten ele tulkitaan, eikä sille voi määrittää tarkkoja rajoja. Sumearajaisuus ei esiinny vain viitottaessa. Myös puheessa on sumearajaisia, ei-konventionaalisia tai kuvallisia piirteitä – eli eleitä. Jos sanon, jotain, minkä voisi kirjoitetussa muodossa ilmaista näin: ”luento oli niiiiiin tylsä”, käytän i-äännettä varsin sumearajaisesti ja kuvailevasti. (ks. Okrent 2002.)

Kieli on siis ilmaisultaan järempi ja säännellympi kuin eleet, mutta molemmat palvelevat samaa tarkoitusta: vuorovaikutusta. Puhuttuja kieliä tutkies- sa eleet on ollut helppo eristää, koska ne on tuotettu eri kanavassa, esimerkiksi käsien liikkeillä ja ilmeillä. Toisaalta myös eletutkimus on saattanut aiemmin tuudittautua siihen, että eleet eivät sekoitu kieleen, koska kielen on ajateltu olevan puhetta. Se, että sekä kieli että eleet ovat samassa kanavassa, on pakottanut tutkijat pohtimaan kielen olemusta uudella tavalla.

Osoitus on mielenkiintoinen, omanlaatuisensa ele. Siinä missä äänellä voi kyllä kuvailla elemäisesti, äänellä ei voi osoittaa (Okrent 2002). Sekä viittojat että puhujat joutuvat siis osoittamaan sormella, kädellä, päällä tai muulla kehon ulokkeella. Joissain kulttuureissa on normaalia osoittaa jopa huulilla! Yleisin tapa on kuitenkin etusormiosoitus. Osoitukset luokitellaan yleensä puheen kanssa tuotettaviksi eleiksi – ne täydentävät puhuttua (tai viitottua) viestiä. (McNeill 1992.) Edes eleiden tutkimuksen saralla ei olla yksimielisiä siitä, ovatko osoitukset täysin spontaaneja eleitä, vai onko niillä enemmän kielelle ominaisia piirteitä, kuten aiemmin mainitsemani konventionaalisuus (Gullberg 2004).

Miten yllä luetellut eleille ominaiset piirteet näkyvät osoituseleissä? Tulkitsen osoituksen identifioimisen liittyvän sen kuvalliseen ilmaisuun; osoitus pyrkii välittämään suoran mielikuvan kohteesta identifioimalla sen. Osoituksen suunnan muuttuessa myös sen merkitys muuttuu liukuen, eli sumearajaisesti. Lähtökohtaisesti osoitus itsessään ei tarvitse tulkintaan avuksi sopimuksia eli konventioita: osoittamalla itseään tarkoittaa itseään (Ahlgren 1990). Osoituseleen tehtävä on kommunikatiivinen – se erottelee ja identifioi; tekee keskustelukumppanille näkyväksi suunnan, paikan, henkilön tai asian, josta puhutaan

(Kita 2003). Osoitus on käytännössä liike kohti tiettyä kohdetta, osoittavasta sormesta voidaan vetää suora linja kohteeseen (Kendon 2004; Liddell 2003).

Suomalaisesta viittomakielestä löytyy osoituksia, joita voi hyvin tulkita joko eletutkimuksen tai viitottujen kielten lingvistisen tutkimuksen metodeilla (Halkosaari 2013). Seuraavaksi siirrymme tarkastelemaan niitä.

3 Millaisia osoituksia on suomalaisessa viittomakielessä?

Tässä luvussa esittelen aineistoni ja tavan, jolla luokittelin ja analysoin siitä löytyvät osoitukset. Kuvailen löytämiäni osoitusten muotoa ja pohdin myös niiden merkitystä ja tehtävää. Mihin osoituksilla osoitetaan?

3.1 Aineistona suomalaisen viittomakielen asiatyylinen luento

Tutkimusaineistonani on myös pro gradu -tutkielmassa käyttämäni 20 minuutin mittainen osa viittomakielisestä luennosta, joka on kuvattu vuonna 2001. Luennolla oli viittomakielinen yleisö, foorumina oli viittomakieliselle yhteisölle ominainen kokoontuminen, ja viittoja itse on äidinkielen, joten tekstin voi olettaa noudattelevan yhteisön hyväksymiä kielinormeja. Aineiston tarkasteluun ja analysointiin käytin Eudico Linguistic Annotator (ELAN) -ohjelmaa, jolla tein annotointeja videosta. Poimin aineistosta kaikki etusormella tehdyt osoitukset ja kirjasin niiden keston. Lisäksi annotoin aineistoa soveltuvin osin osoitusten ympäristöstä. Glossauksessa käytin soveltaen perinteistä, Savolaisen (2000) kuvaamaa glossaustapaa.

Etusormella tehdyt osoitukset valitsin siksi, että muoto on helposti rajattavissa ja havaittavissa, lisäksi sama rajaus on ollut käytössä aiemmassa tutkimuksessa (ks. Vermeerbergen & Demey 2007). Rajauksessa oli kuitenkin haasteensa: Aineistossa esiintyy tilaan suunnattavien osoitusten lisäksi kahdenlaisia kosketuksen sisältäviä osoituksia; osoitus viittojaan itse ja osoitus toisen käden sormilla tehtävään ”listaan”. Jälkimmäisestä Liddell (2003) käyttää termiä listapoiju (*list buoy*). Poijurakenteiden käyttöä suomalaisessa viittomakielessä on pro gradussaan tutkinut Varsio (2009; ks. myös Miettinen tässä julkaisussa). On vaikea sanoa, pitäisikö osoitus ja kosketus yrittää erottaa toisistaan. Olen kuitenkin tässä analysoinut osoituksiksi sekä kosketukset itse ja kosketukset listapoijuun.

Osoitus itse sisältää vielä toisenkin haasteen – sen käsimuoto on harvoin selkeästi ojennettu etusormi, eikä muoto ole aina edes tarkkaan havaittavissa. Itseen kohdistuvissa osoituksissa otin mukaan useampia erilaisia käsimuotoja.

Liikkeet ovat osoituksissa monenlaisia, ne vaihtelevat pelkämästä käsimuodosta käymisestä (eli ikään kuin käsi ei liikkuisi lainkaan) sekä lyhyestä ja nopeasta napautuksesta pitkiin aaltoileviin liikkeisiin, nopeisiin pyyhkäisyihin ja erilaisiin kaari- ja ympyräliikkeisiin. Osa osoituksista on lähinnä pysähdyksiä kahden siirtymäliikkeen välillä.

Löysin 20 minuutin aineistosta yhteensä 352 osoitusta (Taulukko 1), jotka olen jakanut neljään luokkaan. Yleisin aineistosta löytynyt osoitus oli viittojan eri suuntiin suuntaama osoitus (n = 226, 64%), jota nimitän tässä *tilassa suunnattuksi osoitukseksi*. Suunnatuilla osoituksilla viitataan muun muassa henkilöihin, paikkoihin, teksteihin, käsitteisiin – ja myös ei-mihinkään. Lisäksi olen eritellyt osoitukset viittojaan itseen (n = 80, 23%), osoitukset listapoijuun (n = 42, 12%) sekä muutaman verbaalina toimivan osoituksen (n= 4, 1%).

Suunnattuja osoituksia viittoja teki sekä dominoivalla (n = 154) että ei-dominoivalla kädellä (n = 72), kun taas kaikki muut osoitustyyppit oli tehty dominoivalla kädellä. Seuraavaksi käsittelen tarkemmin sekä suunnattuja osoituksia että osoituksia viittojaan itseen. Listapoijuosoituksia en käsittele tarkemmin, niistä kirjoittaa Varsio (2009; myös Miettinen tässä julkaisussa). Myös verbaalina toimivat osoitukset, joita esiintyy aineistossa varsin vähän, jätän tässä tarkemmin käsittelemättä.

TAULUKKO 1. Aineiston osoitukset jaoteltuna suunnan ja käteisyyden mukaan.

Osoituksen suunta	n	Dominoiva käsi	Ei-dominoiva käsi
Tilassa suunnatut	226	154	72
Viittojaan itseen	80	80	0
Listapoijuun	42	42	0
Muu (verbaalit)	4	4	0

3.2 Tilassa suunnatut osoitukset

Viittojan ympäristöön suuntaamat osoitukset (n = 226) olen jakanut eleiden tutkimuksen mukaan (McNeill ym. 1993; Gullberg 1998) konkreettisiin ja abstrakteihin. Konkreettisilla osoituksilla viitataan johonkin tilassa läsnä olevaan, kuten ihmisiin tai havaintovälineisiin. Abstraktit osoitukset taas viittaavat muuhun kuin läsnä olevaan, esimerkiksi tilassa oleviin pisteisiin, joille on annettu jokin merkitys. Kumpiakin löytyi aineistosta suunnilleen saman verran: konkreettisia 110 ja abstrakteja 116 kappaletta. Ero ei aina ollut selkeä, sillä käytännössä myös konkreettiset osoitukset saattoivat viitata johonkin abstraktiin, jota konkreettinen esine edusti.

Erottelin yhteen (n = 164) tai useampaan (n = 61) kohteeseen viittaavat osoitukset toisistaan, mikä osoittautui ei-dominoivan käden osalta haasteelliseksi, koska useassa tapauksessa oli varsin tulkinnanvaraista, kummasta on kyse.

Vaikka glossauksessa merkitsin osoitusten suuntia numeroin, en lopulta jaotellut osoituksia tarkemmin suunnan suhteen. Kategorioiden luominen olisi ollut varsin haastavaa; tilassa on ääretön määrä pisteitä, joihin osoitus voi kohdistua. Toisaalta nimitys *suunnattu osoitus* on itsessään jo harhaanjohtava; osa osoituksista ei käytännössä suuntaudu juuri mihinkään – niistä tarkemmin luvussa 3.2.2. Seuraavaksi käsittelen erikseen konkreettisia ja abstrakteja osoituksia.

3.2.1 Konkreettiset osoitukset

Aineiston konkreettiset osoitukset viittaavat luennon havaintoesineisiin: esimerkiksi valkokankaalle, mutta myös esimerkiksi paperiseen esitteeseen (Kuvio 2). Valkokankaalle osoitettaessa ei kuitenkaan käytännössä viitata itse esineeseen, vaan aiheisiin tai teksteihin, joita siihen on heijastettu. Toinen konkreettisten osoitusten kohde ovat paikalla olevat henkilöt (Kuvio 2). Osoituksilla luennoitsija viittaa henkilöihin, jakaa heille puheenvuoroja ja kommentoi niitä. Konkreettisia osoituksia viittoja teki melko tasaisesti sekä dominoivalla ($n = 59$) että ei-dominoivalla ($n = 51$) kädellä (Taulukko 2). Dominoivalla kädellä viitataan enemmän paikalla oleviin henkilöihin, ei-dominoivalla sekä havaintovälineisiin että ihmisiin.

OS [paikalla olevaan henkilöön]

OS [paperiesitteeseen]

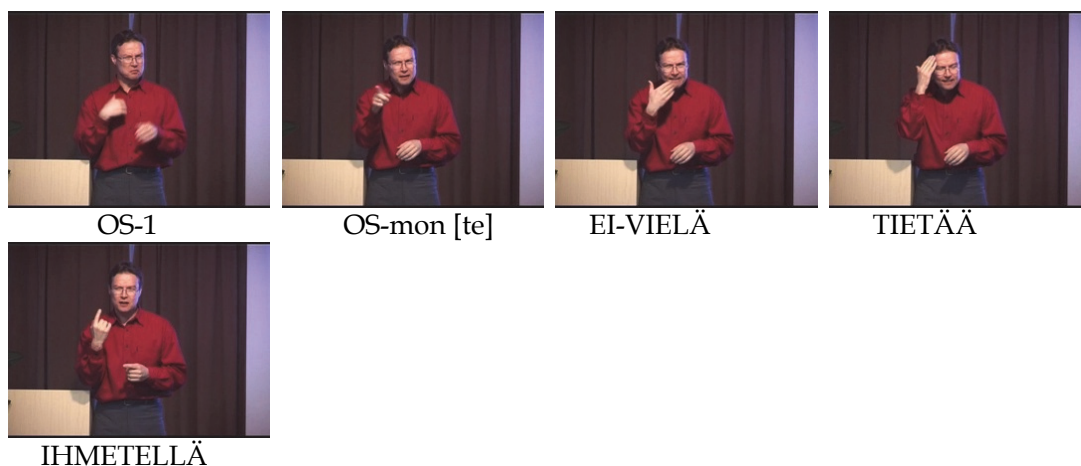
KUVIO 2. Konkreettisia osoituksia.

Lauseyhteydessä konkreettiset osoitukset erottuvat helposti jo kestoensa vuoksi – niiden kesto on yleensä pidempi kuin abstraktien osoitusten. Yhteen tarkoitteeseen viittaavista osoituksista ($n=69$) on helppo vetää linja kohti tarkoitetta, ja osoitukset ovat keskenään melko samanmuotoisia. Näistä on helppo suoraan nähdä mihin tai kehen viittoja osoituksella viittaa (vrt. Kendon 2004). Hieman vähemmän ($n=41$) oli aineistossa useampaan tarkoitteeseen viittaavia osoituksia (Taulukko 2), joita käsittelen seuraavaksi tarkemmin.

TAULUKKO 2. Aineiston konkreettiset osoitukset luokiteltuna kätisyyden ja viittauskohteiden määrän suhteen.

Konkreettiset osoitukset	Dominoiva käsi	Ei-dominoiva käsi	Yhteensä
Yhteen tarkoitteeseen viittaavat	30	39	69
Useaan tarkoitteeseen viittaavat	29	12	41
Yhteensä	59	51	110

Useaan tarkoitteeseen viittaavissa osoituksissa erityisesti liikkeitä on eri tyyppisiä: osoitukset voivat esimerkiksi seurata tekstiä taululla, jolloin tarkoitteen muoto vaikuttaa liikkeen muotoon. Niissä osoituksissa, joilla viitataan läsnä oleviin ihmisiin, on liike jonkinlainen kaari, ympyrä tai pyyhkäisy. Nimitän niitä tässä pronominaalisiksi osoituksiksi. Samanlaisia osoituksia on havainnut Rissanen (1998). Näistä pronominaalisista, useaan tarkoitteeseen viittaavista osoituksista erityisesti nopealiikkeiset näyttävät toimivan tekijöinä tai kokijoina toiminnassa, johon lauseessa viitataan. Esimerkki tällaisesta OS-mon [te] kuviossa 3.

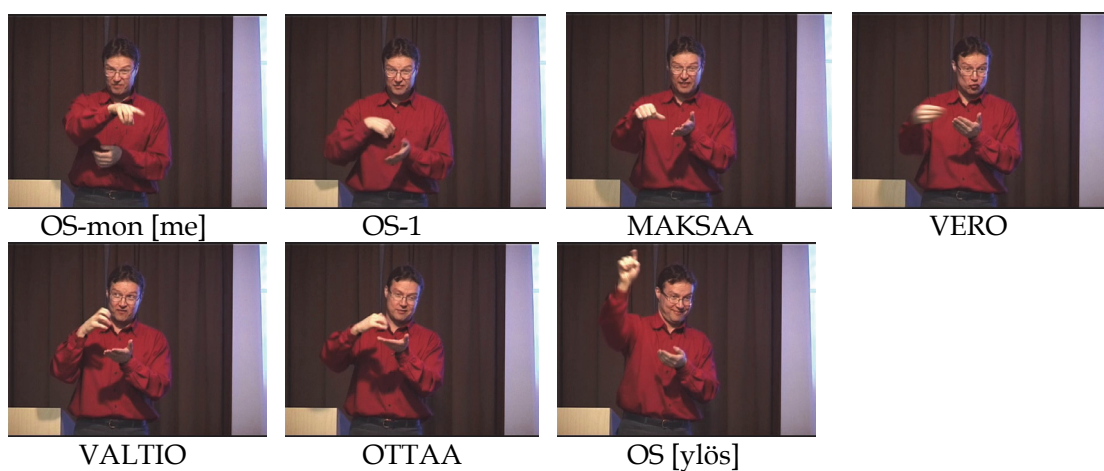

KUVIO 3. "Onpa erikoista, että ette vielä tiedä (siitä)."

Osassa pronominaalisista osoituksista viittaus ei ole kovin selkeä – lähinnä kontekstista ja katseesta on pääteltävissä viittaus paikalla oleviin henkilöihin. Useaan tarkoitteeseen viittaavilla osoituksilla viitataan aineistossa hyvin usein paikalla oleviin ihmisiin, mutta usein myös isompaan kuurojen yhteisöön, jota tässä tilanteessa edustavat kaikki paikalla olevat. Tällaista "edustuksellista" osoittamista on havaittu myös puheen kanssa esiintyvien eleiden tutkimuksessa (Kendon & Versante 2003).

'Meihin' viittaavat osoitukset aineistossa muistuttavat selvästi toisiaan. Osoituksesta on esimerkki kuviossa 4. Ne tuotetaan aina dominoivalla kädellä viittojan edessä. 'Meihin' viittaavassa osoituksessa käsi tekee ympyrän tai lähes ympyrän muotoisen liikkeen, jota on kuvailtu myös aiemmassa viitottujen kielten tutkimuksessa (Meier 1990; Cormier 2007). Lisäksi orientaatio näyttää olevan kaikissa kämmen alaspäin, etusormen osoittaessa alaspäin ainakin jossain vaiheessa liikettä. Luvussa 4 palaan näihin konkreettisiin osoituksiin tarkemmin.

Kuviossa 4 esiintyy myös kaksi muuta osoitusta; OS-1, josta lisää luvussa 3.3, sekä abstrakti OS-[ylös], josta lisää seuraavassa luvussa.

KUVIO 4. "--- me maksamme veroa, josta valtio ottaa osan [EU:n jäsenmaksuihin]."

3.2.2 Abstraktit osoitukset

Abstraktit osoitukset aineistossani viittaavat tilassa pisteisiin, joille on annettu merkitys. Kuten edellä mainitsin, myös konkreettiset osoitukset voivat käytännössä viitata johonkin, jota läsnä oleva esine vain edustaa (Vermeerbergen & Demey 2007), esimerkiksi omassa aineistossani osoitukset valkokankaalle (ks. luku 3.2.1). Näin ollen ei ole niin selkeää, onko tällöin kyseessä itse asiassa abstrakti vai konkreettinen osoitus. Lisäksi osassa abstrakteista osoituksista on vaikeaa määrittellä mitään tiettyä tarkoitetta, mihin osoituksella viitattaisiin.

TAULUKKO 3. Aineiston abstraktit osoitukset (n = 116) luokiteltuna käisyyden ja viittauskohteiden määrän suhteen.

Abstraktit osoitukset	Dominoiva käsi	Ei-dominoiva käsi	Yhteensä
Yhteen tarkoitteeseen viittaavat	77	18	95
Useaan tarkoitteeseen viittaavat	18	3	21
Yhteensä	95	21	116

Haastavimpia analysoitavia aineistossani olivat yhteen tarkoitteeseen viittaavat, abstraktit osoitukset, joita dominoivalla kädellä tuotettuna oli 77, ei-dominoivalla 18 kappaletta (taulukko 3). Abstraktit osoitukset ovat kestoltaan lyhyitä, vain neljä esiintymää kesti yli sekunnin. Aineistossani abstraktit osoitukset voivat identifioida selvästi tilassa olevia pisteitä, jotka on linkitetty edustamaan jotain tiettyä tarkoitetta. Näitä ovat muun muassa luennon aiheeseen liittyvät tahot, kuten EU, Euroopan neuvosto, valtiot/alueet ja poliitikot, esimerkiksi 'valtio' kuviossa 4. Tällainen osoitus on aiemmassa eleiden tutkimuksessa esitelty nimellä *abstrakti deiksis* (McNeill 1992). Viitottujen kielten tutkimuksessa sama ilmiö on nimetty mm. anaforisiksi osoittamiseksi (Ahlgren 1990; Johnston & Schembri 2007). Anaforisella osoittamisella tarkoitetaan sitä, kun viittoja ensin "sijoittaa" tilaan jonkin asian, ja tämän jälkeen viittaa siihen pelkästään osoittamalla samaan kohtaan tilassa.

Ei-dominoivan käden abstraktit osoitukset viittaavat neutraalitulassa paikan saaneisiin, puheen aiheena oleviin käsitteisiin (usein samoihin tai vastaviin kuin dominoiva käsi), maantieteellisiin alueisiin ja henkilöihin. Tällaisia rakenteita on jo tulkittu suomalaisessa viittomakieleessä ei-dominoivan käden osalta poijuiksi (Varsio 2009; Lautala 2012; Miettinen tässä julkaisussa), joten en paneudu niihin enempää.

Kuviossa 5 on esimerkki abstraktista osoituksesta. Viittoja suuntaa alun viittomilla (TEKSTI, KATSOA ja TUTKIA) ja katseella 'verkkosivut' tiettyyn paikkaan neutraalitulassa, johon viimeinen osoitus suuntautuu. Jälleen muoto ja käyttö muistuttavat abstraktia deiksisistä - osoituksella viitataan tarkoitteeseen, jota edustaa jokin piste tilassa.

KUVIO 5. ” – – tekstejä voi käydä tutkimassa siellä [verkkosivuilla].”

Osa abstrakteista osoituksista ei kuitenkaan oikeastaan osoita mitään. Osoitukset, joille on vaikea nimetä mitään, mihin ne osoittaisivat, aloittavat usein asiakokonaisuuden. Kuviossa 6 annetun esimerkin alussa esiintyy osoitus (OS-3), joka ei näytä identifioivan mitään tai ketään. Osoitus tosin tuotetaan samalle puolelle neutraaltilaa, sekä suunnilleen samalle korkeudelle, kuin sitä seuraava ajatuskokonaisuus, joten se ikään kuin varaa paikan asialle. Vaikka nämä osoitukset eivät välttämättä identifioi tiettyä kohdetta, niiden suunta on sidoksissa seuraavana tuleviin sisältöihin. Viittoja saattaa esimerkiksi nostaa kyseisissä tilanteissa puheenaiheeksi jotain, jota sitten kommentoi.

KUVIO 6. ”Kun tätä vertaa... siis Suomen 68 prosenttia on todella paljon, ---”

Kuvion 6 OS-3:n kaltaisia osoituksia on raportoitu ilmenevän suomalaisen viittomakielen topiikkirakenteessa topiikin merkitsijänä (Rissanen 1998; Jantunen 2008). Olen aiemmin (Halkosaari 2013) pohtinut mahdollisuutta määrittellä tämänkaltaiset asiakokonaisuuden alussa esiintyvät osoitukset jonkinlaisiksi määräisyyttä ilmaiseviksi elementeiksi, hieman vastaavanlainen voisi olla puhutun englannin *the*. Myös Lautala (2012) on pohtinut näiden lyhyiden osoitusten mahdollista kielipillistä tehtävää. Luvussa 4 pohdin näiden ”osoittamattomien” osoitusten asemaa eleenä ja viittomana.

3.3 Osoitukset viittojaan itseen: OS-1 eli 'minä'

Kaikki aineistoni osoitukset viittojaan itseen (n = 80) tehdään dominoivalla, eli tässä oikealla kädellä. OS-1:n liike on lyhyt nopea osuma rintakehään, se saattaa olla vain nopea kosketus, joissain tapauksissa kosketus jää paikalleen. Viittojaan suuntautuvien osoitusten kestot ovat huomattavan lyhyitä, osa on jopa vaikea havaita. OS-1:n nopea liike kohti viittojaa ja paikka viittojan rintakehässä ovat melko tarkkaan aina samanlaisia.

Sen sijaan käsimuoto saattaa vaihdella: useimmiten etusormi on ojennettuna, mutta viittomisessa se ei erotu kovin hyvin. Käsimuoto saattaa sulautua edeltävän tai seuraavan viittoman käsimuotoon, kuten muidenkin viittotujen kielten osalta on raportoitu (McBurney 2002; Engberg-Pedersen 1993). Tästä esimerkki kuviossa 3 (ks. luku 3.2.1), jossa OS-1:n käsimuoto muistuttaa seuraavan verbin MAKSAA käsimuotoa.

OS-1 on eleenä periaatteessa lähtökohdiltaan täysin ei-konventionaalinen: on ilmeistä, että osoittamalla itseensä viittaa itseensä, tämän tulkitsemista varten ei tarvitse oppia tiettyä kielen konventiota (Rainó 2004; Ahlgren 1990). Viittotun kielen yhteydessä sen käyttö voidaan nähdä hyvinkin konventionaalisenä, sillä käytännössä viittoja ei välttämättä tarkoita itseään (Nilsson 2004; Meier 1990). Tähän viittaava esimerkki löytyi aineistostani, ja se esiteltiin kuviossa 4 (luku 3.2.1). Lausumassa identifioinnin (mikäli sellaista on) toteuttaa ensimmäinen osoittava viittoma OS-mon [me], ja sitä seuraava OS-1 on hyvin nopea, lähes huomaamaton. OS-1 voisi tässä toimia myös "yleisenä" tekijänä viittamatta varsinaisesti viittojaan itseen tai hänen kuvaamaansa hahmoon (ks. Nilsson 2004). "Pantomimisisissa" rakenteissa, eli niissä joita nimitetään esimerkiksi "roolinvaihdoksi", osoitus itseen viittaa hahmoon, jonka tekemistä kuvaillaan (Cormier ym. 2013).

Viittotujen kielten tutkimuksessa OS-1 nähdään usein osana pronominijärjestelmää (esim. Rissanen 1998), mitä tosin on myös kyseenalaistettu. Cormier ym. (2013) esittävät, että viittomakielten osalta puhuttaisiin pronominaalisista (osoitus)viittomista – ne sisältävät nimittäin piirteitä sekä osoituseleistä että pronominijärjestelmästä.

4 Yhteenvetoa ja pohdintaa

Palaan tässä luvussa aiemmin esittelemiini osoituksiin. 20 minuutin luentotyypisistä tekstistä havaitsin yhteensä 352 osoitusta. Neutraalitulassa tuotettu ja tilassa eri suuntiin osoitavia osoituksia oli aineistossa eniten (64%), niistä noin puolet oli konkreettisia ja puolet abstrakteja. Konkreettisista, yhteen kohteeseen viittaavista osoituksista yli puolet oli tuotettu ei-dominoivalla kädellä, kun taas useampaan kohteeseen viittaavissa osoituksissa dominoiva käsi oli tavallisempi. Abstraktit osoitukset tuotettiin huomattavasti useammin dominoivalla kädellä. Toiseksi suurin osoitustyyppi, OS-1 (23%), esiintyi vain dominoivalla kädellä tehtynä, samoin listapoijuun suunnattu osoitus (12%).

Löydettyjen osoitusten määrää en itse pidä täysin luotettavana, sillä vieraskielisenä havainnoijana minulta on saattanut jäädä huomaamatta nopeasti tai huolimattomasti artikuloituja osoituksia. Määrät ovat kuitenkin suuntaantavia ja kertovat osoitusten käytöstä suomalaisen viittomakielen asiatyylissä luentodiskurssissa.

Pikainen katsaus Kielipankin korpusaineistoihin paljastaa, että aineistoni osoitusten määrä ja jakautuminen ovat osittain erityisiä, osittain vastaavia kuin muissakin aineistoissa. Tarkastelin Kipo-korpusta, joka on viittomakielinen, noin 2,5 tunnin mittainen Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma annoituna. Kipo-korpuksen aineisto on valmisteltua käännostekstiä, kun taas omani on yleisölle pidetty luento. (Kipo-korpus 2015.) Molemmat ovat asiatyylisiä monologeja, mutta omassa aineistossani viittojalla on kontakti yleisöön, ja hän käy välillä keskustelua yleisön kanssa.

Kipo-korpus sisältää noin 2000 kpl osoituksia. Annotoinnit ovat osin erilaisia kuin omassa työssäni, mutta muutamien hakujen perusteella pystyin tekemään joitain vertailuja. Kipo-korpuksen kaikista osoituksista itseen osoittamisen osuus näyttää olevan noin 8%, kun omassa aineistossani osuus on lähes 23%. Listapoijuun suuntautuneiden osoitusten määrässä ero ei ole niin suuri: Kipo-korpuksessa 9,5%, omassa aineistossani 12%.

Olisi kiinnostavaa analysoida erityisesti itseen kohdistuvan osoituksen roolia ja esiintyvyyttä tarkemmin, koska sen osuus omassa aineistossani näyttää olevan poikkeavan suuri. Onko esimerkiksi paikalla olevan yleisön vaikutus näin merkittävä? Vai liittyykö ero viittojen henkilökohtaisiin ilmaisutapoihin, tai kenties siihen, että Kipo-korpus on käännostekstiä? Toinen myös Kielipankissa saatavilla oleva korpusaineisto, Jyväskylän yliopiston (2016) *Snowfrog*-aineisto koostuu parikeskusteluista, joissa kerrotaan kuvien pohjalta tarinoita. Kielipankissa saatavilla olevasta 21 minuutin kokonaisuudesta löytyi haussa yhteensä 183 osoitusta, joista 18, eli noin 10% suuntautui viittojaan itseen. Toisaalta parikeskusteluissa oli useita eri viittoja, ja osoitusten määrä vaihteli eri viittojen kesken. Aineistojen nopean tarkastelun perusteella mielenkiintoisia kysymyksiä herättää eri tekijöiden vaikutus itseen suuntautuvien osoitusten määrään. Miten paljon vaikuttaa viestintätilanteeseen osallistujien määrä, viittojan persoonallinen tapa, tekstilaji (kuten tarinankerronta, vapaa keskustelu, luento) tai se, onko kyseessä käännosteksti?

Osa abstrakteista, yhteen kohteeseen suuntautuvista osoituksista on vain käsimuotoja siirtymäliikkeiden välissä. Ne eivät varsinaisesti ehdi suuntautua mihinkään, ja niistä puuttuu osoituselelle ominainen lyhyt, suora liike lähes kokonaan. Kendon ja Versante (2003) määrittelevät suoran liikkeen kohti kohdetta olennaiseksi osaksi osoituselettä. Pitäisikö siis osoituseleen määritelmää muuttaa, vai pohtia sitä, kannattaako näitä tapauksia kutsua osoituseleiksi?

Viitottujen kielten tutkimuksessa on pohdittu eleiden asemaa ennenkin. On esitetty, että ei-dominoivaa kättä voisi käyttää eleisiin, samaan aikaan kun dominoiva käsi vastaa kielellisestä viestistä (Meier 1990; Vermeerbergen & Demey 2007). Aineistossani useissa tapauksissa ei-dominoiva käsi osoittaa valkokankaalle, viittoja pitää pienen tauon kuin tarkistaakseen, että kaikki ovat mu-

kana, ja jatkaa sitten viittomista dominoivalla kädellä niin, että toinen käsi jää vielä osoittamaan parin viittoman ajaksi, tai kunnes sitä tarvitaan kaksikätyiseen viittomaan. Välillä ei-dominoiva käsi osoittaa valkokangasta pidempäänkin, yksin dominoivalla kädellä viitotun tekstijakson ajan (Kuvio 7). Katsojan huomio kiinnittyy valkokankaaseen ja siinä näkyvään tekstiin, jonka osoitus OS-8 selvästi merkitsee.

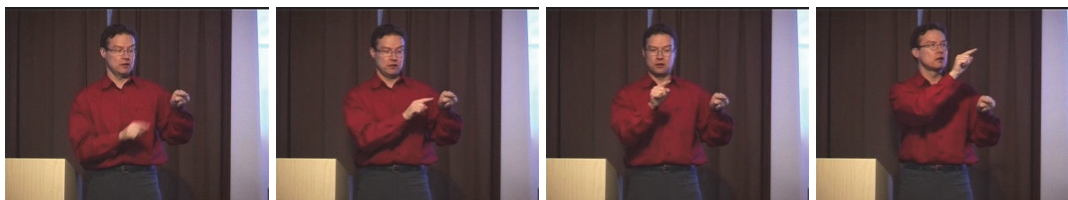
KUVIO 7. Pitkä osoitus ei-dominoivalla kädellä. "Sellainenkin tausta-ajatus tässä on."

Toinen huomiota herättävä ero dominoivan ja ei-dominoivan käden konkreettisisissa osoituksissa liittyy "monikolliseen" merkitykseen. Ei-dominoivalla kädellä tehdyt useaan tarkoitteeseen viittaavat konkreettiset osoitukset (n = 12) viittaavat useimmiten havaintovälineeseen, ovat pitkäkestoisempia ja niillä on monenlaisia liikkeitä, joita on vaikea kategorisoida; on jopa vaikea määritellä, viittaako oikeastaan yhteen vai useampaan asiaan. Onko näissä tapauksissa osoitus aivan samanlainen kuin puhutunkin kielen kanssa käytettävä osoitusele?

Dominoivalla kädellä (n = 29) useaan tarkoitteeseen viittaavalla osoituksella taas viitataan lähinnä henkilöihin, ja liike muistuttaa yhtä poikkeusta lukuun ottamatta Rissasenkin (1998) kuvaamaa ympyrää tai puolikaarta. Kaikki aineistoni 'meihin' viittaavat osoitukset oli tuotettu dominoivalla kädellä. Nämä ominaisuudet (säännönmukainen liike ja vain dominoivan käden käyttö) kuulostavat kielelle ominaisilta säännöiltä, eivätkä muistuta niinkään eleiden kuvainnollista ja vapaampaa ilmaisua. Suomalaisessa viittomakielessä on myös muita mahdollisuuksia ilmaista merkitystä 'me', esimerkiksi 'me-kaksi' viitotaisiin eri tavalla. Tässä aineistossa niitä ei kuitenkaan ilmennyt. Olisikin kiinnostavaa tutkia Kielipankin korpusaineistoista, millaisia 'meihin' viittaavia ilmaisuja on käytössä, ja onko niiden muodoissa säännönmukaisuutta.

Palaan artikkelini alussa olevaan kuvaan neljästä osoituksesta. Ilmaisuuksien liittyy luennossa kohtaan, jossa viittoja selventää suhteita eri toimielinten (Euroopan parlamentin, Euroopan neuvoston ja EU-johtajien huippukokouksen) välil-

lä, kertoakseen sitten tarkemmin viimeisestä. Olen tulkinut ne aiemmin (Hal-kosaari 2013) seuraavasti: vasemmalla, ei-dominoivalla kädellä tehtävä osoitus on elemäinen poiju, joka sidostaa tekstiä. Kolme perättäistä oikean, dominoivan käden osoitusta voi tulkita eleenä abstraktiksi deiksikseksi, koska ne viittaavat tilassa pisteisiin, joihin on liitetty jokin merkitys.

KUVIO 1. Lainaus aineistosta.

Mutta kyseessä eivät ole "vain" eleet – siis siinä mielessä, kun puhutun kielen yhteydessä asia mielletään. Puheessa pitäisi lisäksi käyttää pronomineja, kuten *tuo* ja *tämä*, jotta ilmaisu olisi täydellinen. Viittomakielen rikkaus tulee esiin siinä, että kuvaamani tapaus on erottamaton osa kieltä. Liddellin (2003) mukaan kyseessä on viitotun kielen potentiaali ilmaista kielellisen, morfeemeilla ilmaistavan informaation lisäksi elemäistä, sumearajaista tietoa. Samaan tulokseen on suomalaisen viittomakielen osalta tullut Jantunen (2010, ks. myös Takkinen 2008), joka esittää viittomiston koostuvan sanamaisten viittomien lisäksi eikonventionaalisista eleistä, jotka voivat kielen kehittyessä konventionaalistua enemmän sanamaisiksi.

Eleiden ja kielen vertailussa on käytetty monenlaisia piirteitä, joten samaa aineistoa voisi käsitellä monelle tavalla. Kiinnostava analyysikohde olisi abstrakti osoitus erilaisissa viitotuissa teksteissä. Mihin asioihin osoituksilla viitataan, minkä muotoisia osoitukset ovat, ja miten ne tuotetaan osana lausetta, suhteessa muihin viittomiin? Ehkä osoitusten funktiota voisi pohtia laajasti sekä eletutkimuksen että viitottujen kielten tutkimuksen pohjalta – määrittelemättä sen kummemmin onko kyseessä ele vai viittoma.

Tarvitseeko meidän siis tietää, milloin suomalaisen viittomakielen osoitus on kieltä, milloin ele? Ei tarvitse, ja luultavasti se ei ole edes mahdollista. Mutta asian pohtiminen voi auttaa kielen oppijaa ja käyttäjää näkemään kielessä uusia piirteitä ja saamaan siitä ehjemmän kuvan.

LÄHTEET

- Ahlgren, I. 1990: Deictic pronouns in Swedish and Swedish Sign Language – S. D. Fischer & P. Siple (toim.), *Theoretical issues in sign language research*. Vol 1: Linguistics s. 167–174. Chicago: University of Chicago Press.
- Cormier, K. 2007: Do all pronouns point? Indexicality of first person plural pronouns in BSL and ASL – P. M. Perniss, R. Pfau & M. Steinbach (toim.), *Visible variation: Comparative studies on Sign Language structure* s. 63–

101. Trends in linguistics: Studies and monographs 188. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Cormier, K., Schembri, A. & Woll, B. 2013: Pronouns and pointing in sign languages. *Lingua* vol 137, s. 230–247. [Viitattu 13.9.2017] Saatavilla: <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2013.09.010>
- Engberg-Pedersen, E. 1993: Space in Danish Sign Language: The semantics and morphosyntax of the use of space in a visual language. *International studies on sign language and communication of the deaf*, vol. 19. Hampuri: Signum.
- Gullberg, M. 1998: Gesture as a communication strategy in second language discourse: A study of learners of French and Swedish. Väitöskirja. Korjattu elektroninen versio 2001. Lund: Lund University Press.
- Gullberg, M. 2004: Review teoksesta Pointing: When language, culture, and cognition meet. *Gesture* 4 (2) s. 235–248.
- Jantunen, T. 2008: Tavu ja lause. Tutkimuksia kahden sekventiaalisen perusyksikön olemuksesta suomalaisessa viittomakielessä. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos. Suomalaisen viittomakielen tohtorinväitöskirja.
- Jantunen, T. 2010: Suomalaisen viittomakielen pääsanaluokat – T. Jantunen (toim.), Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon s. 57–78. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Jantunen, T. 2016. Kurkotellen kohti kielioppia – Miten syntaksia on venytetty suomalaisen viittomakielen tutkimuksessa? Plenaariesitelmä XLIII Kielitieteen päivillä Oulussa 25.5.2016.
- Johnston, T. & Schembri, A. 2007: Australian Sign Language: an introduction to sign language linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jyväskylän yliopisto, Viittomakielen keskus 2016: ProGram-aineisto. Lumiukko- ja sammakotarinat. Kielipankki. [Viitattu 13.9.2017] Saatavilla: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2016031101>
- Karlsson, F. 1998: Yleinen kielitiede. Uudistettu painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kendon, A. 2004: *Gesture: Visible action as utterance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kendon, A. & Versante L. 2003: Pointing by hand in “Neapolitan” – S. Kita (toim.), *Pointing – when language, culture, and cognition meet* s. 109–137. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Kipo-korpus. Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010 -korpus, versio 1. Kuurojen Liitto ry, 2015. [Viitattu 13.9.2017]. Saatavilla: <http://hdl.handle.net/11113/00-0000-0000-0000-30F2-A@view>
- Kita, S. 2003: Pointing – a foundational building block of human communication – S. Kita (toim.) *Pointing: When language, culture, and cognition meet*, s. 1–8. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Lautala, S. 2012: Kielipiilliset sidokset kahdessa suomalaisella viittomakielellä tuotetussa asiategistissä. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Liddell, S. K. 2002: Modality effects and conflicting agendas – D. F. Armstrong, M. A. Karchmer & J. V. Van Cleve (toim.), *The study of signed languages:*

- Essays in honor of William C. Stokoe s. 53–81. Washington DC: Gallaudet University Press.
- Liddell, S. K. 2003: Grammar, gesture and meaning in American Sign Language. New York: Cambridge University Press.
- McBurney, S. L. 2002: Pronominal reference in signed and spoken language: Are grammatical categories modality-dependent? – R. P. Meier, K. Cormier & D. Quinto-Pozos (toim.), Modality and structure in signed and spoken languages s. 329–369. Cambridge: Cambridge University Press.
- McNeill, D. 1992: Hand and mind: what gestures reveal about thought. Chicago: University of Chicago.
- McNeill, D., Cassell J. & Levy, E. T. 1993: Abstract deixis. *Semiotica* 95 (1/2) s. 5–19.
- Meier, R. P. 1990: Person deixis in American Sign Language – S. D. Fischer & P. Siple (toim.), Theoretical issues in sign language research. Vol 1: Linguistics s. 175–190. Chicago: University of Chicago Press.
- Nilsson, A-L. 2004: Form and discourse function of the pointing toward the chest in Swedish Sign Language. *Sign Language & Linguistics* 7 (1) s. 3–30.
- Okrent, A. 2002: A modality-free notion of gesture and how it can help us with the morpheme vs. gesture question in sign language linguistics (or at least give us some criteria to work with) – R. P. Meier, K. Cormier & D. Quinto-Pozos (toim.), Modality and structure in signed and spoken languages s. 175–198. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rainó, P. 2004: Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä. Sähköisessä muodossa. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Rissanen, T. 1998: The categories of nominals and verbals and their morphology in finnish sign language. Turun yliopisto, suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Yleisen kielitieteen lisensiaatin tutkielma.
- Takkinen, R. 2008: Kuvailevat verbit suomalaisessa viittomakielessä. *Puhe ja kieli* 28 (1) s. 17–40.
- Savolainen, L. 2000: Viittomakielten erilaiset muisiinmerkitsemistavat – A. Malm (toim.) Viittomakieliset Suomessa, s. 189–200. Helsinki: Finn Lectura.
- Varsio, K. 2009: Kuvaus suomalaisen viittomakielen poijurakenteista. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Vermeerbergen, M. & Demey E. 2007: Sign + gesture = speech + gesture? – M. Vermeerbergen, L. Leeson & O. Crasborn (toim.), Simultaneity in signed languages: form and function s. 257–282. Amsterdam: John Benjamins.

LISTAPOIJUISTA SUOMALAISESSA VIITTOMAKIELESSÄ

Karoliina Miettinen

1 Johdanto

”Viittojan toisessa kädessä on ojentuneena kaksi sormea ja toinen käsi tuottaa viittoman, joka suuntautuu ojentuneita sormia kohti.” Näin voitaisiin karkeasti kuvata vaikka sitä, kuinka viittoja kysyy jotain asiaa sekä etusormeen paikannetulta tyttäreltään että keskisormeen paikannetulta pojaltaan. Viittomakielen manuaaliset artikulaattorit, kaksi kättä, mahdollistavat tällaiset simultaaniset rakenteet, joissa molemmat kädet tuottavat samanaikaisesti samaan asiasisältöön liittyviä viittomia.

Suomalaisessa kuten muissakin viittomakielissä simultaanisuus on yksi kielen ominaispiirteistä (Rissanen 1985). Se ilmenee edellä kuvaillun manuaalisen simultaanisuuden lisäksi kielen muissa rakenteissa ja muilla tasoilla. Jokainen viittoma muodostuu samanaikaisesti tuotettavista rakenneosista. Käsillä tuotetun viittoman kanssa samanaikaisesti voidaan tuottaa esimerkiksi huulio, joka voi erotella viittomien merkityksiä (Pimiä 1987; Rainó 2001). Simultaanisuus ilmenee myös lausetasolla. Negaatio ja kysymyslause voidaan ilmaista manuaalisen osan kanssa samanaikaisesti tuotetuilla ei-manuaalisilla elementeillä kuten pään pudistuksella, kulmien kurtistuksella ja kohotuksella (Rissanen 1985).

Manuaalisesta simultaanisuudesta puhutaan silloin, kun molemmat kädet tuottavat samanaikaisesti itsenäiset kielelliset ilmaukset (Vermeerbergen, Leeson & Crasborn 2007). Kaikkien tutkittujen viittomakielien manuaalisille simultaanisille rakenteille on yhteistä se, että käsien tuottamat viittomat kuuluvat jollain tavalla samaan sisältöön. Ei siis ole mahdollista, että kädet tuottaisivat samanaikaisesti itsenäisiä toisistaan riippumattomia viittomia. (Miller 1994.)

Vuonna 2003 julkaistussa teoksessa ”Grammar, gesture and meaning in American Sign Language” Scott K. Liddell esittelee manuaalisia simultaanisia rakenteita. Hän toteaa, että ei-dominoiva käsi voi tuottaa viittoman ja jäädä pai-

koilleen dominoivan käden jatkaessa viittomista. Hän nimittää näitä ei-dominoivan käden paikalleen jääviä viittomia *poijuiksi* (buoys), koska ne pitävät meressä kelluvan poijun lailla keskustelun aihepiirin näkyvissä ja ohjaavat siten keskustelua. (Liddell 2003.)

Liddellin näkemys on innoittanut tutkijoita tarkastelemaan vastaavien rakenteiden olemassaoloa eri viittomakielissä. (Liddell 2003; Liddell, Vogt-Svendsen & Bergman 2007; Nilsson 2007, 2010). Jyväskylän yliopistossa tekemässäni pro gradu-tutkielmassa (Varsio 2009) tarkastelin poijurakenteita suomalaisessa viittomakielessä. Esittelin työssäni suomalaisen viittomakielen aineistosta tekemiäni huomioita erilaisista poijutyypeistä ja vertasin niitä muista viittomakielistä tehtyihin havaintoihin. Tämä kirjoitelma pohjaa tekemääni pro gradu-tutkielmaan. Tarkastelun alla on yksi manuaalisen simultaanisuuden rakenne listapoijut²². Tuon esille listapoijujen muodon lisäksi näkökulmia niiden merkitykseen ja käyttötapoihin.

Kirjoitelma rakentuu siten, että aluksi teen katsauksen manuaalisiin artikulaattoreihin, joista kiinnostus on etenkin ei-dominoivassa kädessä, sekä manuaaliseen simultaanisuuteen. Tämän jälkeen esittelen lyhyesti pro gradu -tutkielmani rajausta mukaillen Liddellin neljää pääpoijutyyppeä. Luku 3 keskittyy listapoijurakenteeseen. Vertailen listapoijun muotoa ja merkitystä Liddellin määritelmän, muiden tutkijoiden ja tutkielmani tulosten välillä. Kirjoitelman päättää loppuluku, jossa katseet kohdistetaan mahdollisiin jatkotutkimusaiheisiin.

2 Manuaalisesta simultaanisuudesta

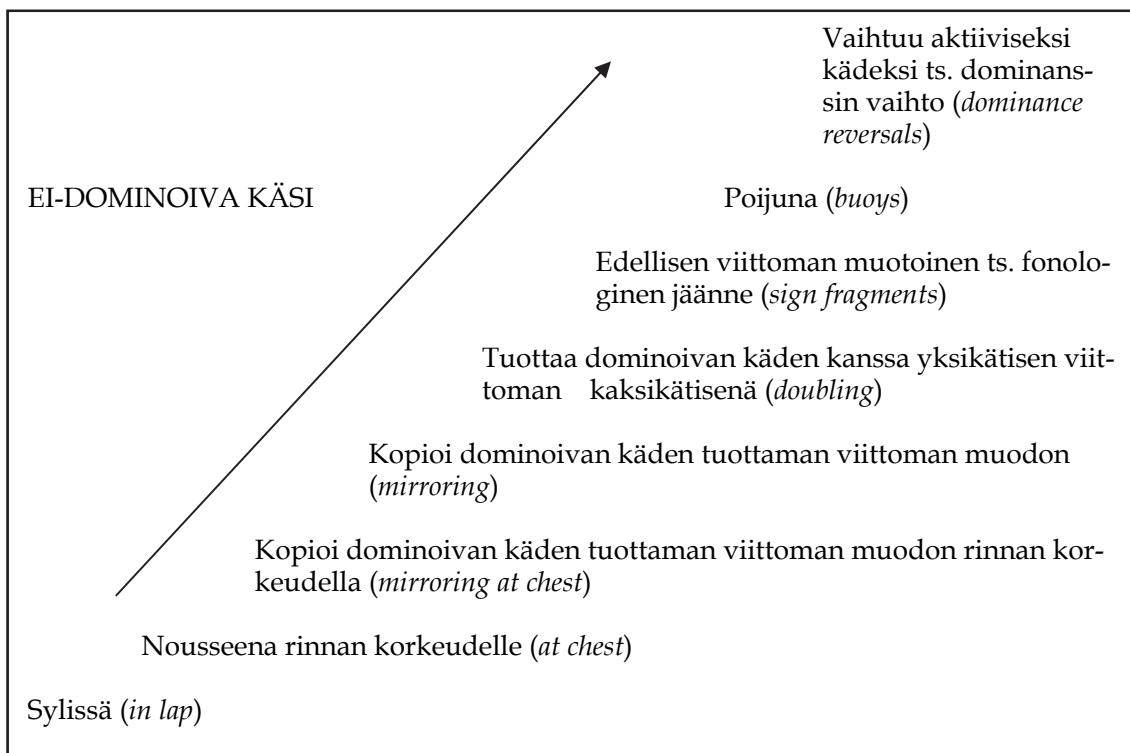
2.1 Katsaus ei-dominoivan käden rooliin

Viittomakielissä kielellinen viesti voidaan tuottaa sekä manuaalisilla että ei-manuaalisilla artikulaattoreilla. Viittoja käyttää viittoessaan manuaalisten artikulaattoreiden eli käsien ohella vartalon yläosaa, pään erilaisia asentoja sekä kasvojen eri osia, joita kutsutaan ei-manuaalisiksi artikulaattoreiksi. Kielellinen viesti tuotetaan käyttämällä artikulaattoreita samanaikaisesti tai peräkkäisesti. (Wilbur 2000.)

Oikeakätinen viittoja viittoo yleensä yksikäätiset viittomat oikealla kädellä ja vasenkätinen vasemmalla kädellä. Oikeakätisen viittojan oikeaa kättä kutsutaan *dominoivaksi kädeksi* ja vasenta kättä *ei-dominoivaksi kädeksi*. Vastaavasti vasenkätisellä viittojalla vasen käsi on dominoiva käsi ja oikea käsi ei-dominoiva käsi. Ei-dominoiva käsi voi olla osa symmetristä kaksikäätistä viittomaa tai toimia viittoman artikulaatiopaikkana. (Battison 1978.) Ei-dominoiva käsi ei ole täysin passiivinen, vaikka se ei osallistuisikaan viittoman tuottamiseen tai toimisi viittoman artikulaatiopaikkana. Nilssonin (2007) mukaan ei-dominoivan käden aktiivisuus voi olla eriasteista. Hän on kuvannut aktiivisuuden vaihtelua jatkumolla (kuvio

²² Koska kirjoitelma pohjautuu Varsio pro gradu-tutkielmaan "Kuvaus suomalaisen viittomakielen poijurakenteista", käytetään tässä kirjoitelmassa Varsion käyttämää termistöä.

1), jonka toisessa ääripäässä ei-dominoiva käsi on lepoasennossa ja toisessa päässä ei-dominoiva käsi ottaa aktiivisen dominoivan käden roolin. Lepoasennossa oleva ei-dominoiva käsi ei osallistu lainkaan viestin tuottamiseen. Käsi on tällöin kokonaan laskeutunut ja se on täysin passiivinen. Siirryttäessä kohti jatkumon toista päätä ei-dominoivan käden aktiivisuus lisääntyy. Ei-dominoiva käsi voi esimerkiksi kopioida dominoivan käden käsimuodon tai siinä saattaa näkyä piirteitä edeltäneestä kaksikäteisestä viittomasta (Liddell & Johnson 1989). Ei-dominoiva käsi saattaa muodostaa myös omia itsenäisiä viittomia. Listapoijuissa on kyse nimenomaan tästä. Jatkumon toisessa ääripäässä ovat tapaukset, joissa ei-dominoiva käsi ottaa aktiivisen käden roolin, jolloin ei-dominoivasta kädestä tulee dominoiva (ns. dominanssinvaihto). Nilssonin (2007) näkemys ei-dominoivan käden osallisuudesta perustuu hänen tutkimukseensa, jossa analysoitiin ruotsalaisella viittomakielellä tuotettua narratiivia. Aineistossa natiivi viittoja kertoi lukukokemuksestaan. Yhdeksän minuutin mittainen aineisto sisälsi 613 yksikäteistä viittomaa, joiden kohdalla keskityttiin tarkastelemaan ei-dominoivaa kättä. Tutkimusaineistossa 90 prosentissa yksikäteisistä viittomista ei-dominoiva käsi toimi jollakin kuvaajan (kuvio 1) osoittamalla tavalla. Ei-dominoiva käden aktiivisuus ei näyttäisi rajoittuvan vain tilanteisiin, jolloin se on viittoman osa tai viittoman artikulaatiopaikka. (Nilsson 2007.)

KUVIO 1. Ei-dominoivan käden aktiivisuus kuvattuna jatkumolla (Nilsson 2007).

2.2 Lyhyesti poiju-rakenteista

Tutkielmassani (Varsio 2009) tarkastelun kohteena oli neljä erilaista poijutyyppiä, jotka Liddell (2003) on erotellut amerikkalaisesta viittomakielestä. Nämä

ovat *teemapoijut* (THEME buoys), *fragmenttipoijut* (fragment buoys), *osoittavat poijut* (POINTER buoys) ja *listapoijut* (list buoys).

Teemapoijun tehtävänä on muistuttaa vastaanottajaa meneillään olevasta puheenaiheesta (Liddell ym. 2007). Muodoltaan teemapoiju näyttää ei-dominoivan käden tuottamalta osoitukselta. Siinä ei-dominoivan käden ojentunut etusormi osoittaa pystysuoraan ylöspäin (Liddell 2003). Viittoja voi tuottaa ei-dominoivalla kädellä teemapoijun ja jättää sen neutraaltilaan sellaiseen kohtaan, johon hän on aiemmin paikantanut keskustelun kannalta olennaisen asian. Tällöin teemapoiju olemassa olollaan korostaa tätä keskustelun aihetta, teemaa. Viittoja voi myös tuottaa dominoivalla kädellä viittomia ja suunnata ne ei-dominoivan käden teemapoijua kohti. Dominoivan käden viittomat liittyvät siihen teemaan, jota ei-dominoivan käden teemapoiju edustaa. Ruotsalaisen viittomakielen teemapoijujen olemassaolosta on ristiriitaisia tulkintoja. Nilsson (2007) on löytänyt tutkimuksissaan teemapoijuja ruotsalaisesta viittomakielestä. Liddellin, Vogt-Svendensenin ja Bergmanin (2007) havainnot ruotsalaisen viittomakielen teemapoijuista ovat puolestaan vasta alustavia. He ovat löytäneet teemapoijua muistuttavia rakenteita ruotsalaisella viittomakielellä tuotetuista narratiiveista, mutta toteavat itse, että lisätutkimusta tarvitaan. Mårtensson (2012) on jatkanut teemapoijun tarkastelua ruotsalaisessa viittomakielessä ja löytänyt rakenteesta useita esiintymiä. Norjalaisesta viittomakielestä teemapoijuja on havaittu tähän mennessä vain nuorten kielestä (Liddell ym. 2007). Pro gradu -tutkielmani aineistossa oli kaksi rakennetta, joissa ei-dominoivan käden merkitys vastasi teemapoijujen määritelmää, jonka vuoksi tulkitsin nämä rakenteet teemapoijuiksi. Ei-dominoivan käden orientaation osalta nämä rakenteet eivät kuitenkaan noudattaneet Liddellin teemapoijun määritelmää, sillä ei-dominoiva käsi oli vaakasuorassa eikä pystysuorassa asennossa ja kämmen osoitti viittojaa kohti. Tutkielmani ei siis antanut selvää näyttöä teemapoijujen olemassaolosta suomalaisessa viittomakielessä.

On tyypillistä, että ei-dominoivassa kädessä saattaa näkyä fonologinen jäännös edeltäneestä kaksikäisestä viittomasta. Tällöin ei-dominoiva käsi muistuttaa muodoltaan (käsimuodoltaan, orientaatioltaan ja paikaltaan) edellisen kaksikäisen viittoman muotoa, vaikka dominoiva käsi on jo jatkanut seuraavan yksikäätisen viittoman tuottamista. Silloin kun viittoja koskettaa, suuntaa katseen tai viittoman tällaista fonologista jäännettä kohti, on Liddellin (2003) mukaan kyse fragmenttipoijusta. Vastaavasta rakenteesta on quebeciläisen viittomakielen kohdalla maininnut Miller (1994). Fragmenttipoijulla ei ole määrättyä fonologista muotoa kuten muilla poijuilla, sillä niiden muoto riippuu siitä, minkä viittoman jäänteinä ne ovat syntyneet (Liddell 2003). Nilsson (2007) toteaa fragmenttipoijujen merkityksestä vastaavaa kuin teemapoijujen merkityksestä; ne muistuttavat vastaanottajaa siitä, kuka tai mikä on käynnissä olevan keskustelun aihe. Fragmenttipoijuksi muotoutuneen viittoman merkitys on korostuneempi verrattuna siihen, että viittoma olisi kadonnut seuraavan viittoman tieltä, kuten yleensä tapahtuu (Liddell ym. 2007). Tutkimusaineistoni ei antanut yksiselitteistä näyttöä siitä, että suomalaisessa viittomakielessä olisi Liddellin määritelmän mukaisia fragmenttipoijuja. Määritelmää vastaavia rakenteita löytyi vain yksi. Olen tulkin-

nut kuitenkin aineistostani neljä rakennetta fragmenttipoijuiksi, vaikka viittoja ei suunnannut osoitusta eikä katsetta eikä koskettanut ei-dominoivassa kädessä olevaa viittoman jäännettä. Katsoin, että näissä neljässä rakenteessa viittoja kuitenkin muistutti vastaanottajaa keskustelun aiheesta toisella tavalla. Viittoja piti ei-dominoivassa kädessä näkyvää viittoman jäännettä artikulaatiopaikallaan siten, ettei käden intensiteetti hellittänyt, vaikka toinen käsi jatkoi viittomista, ja sitoi näin tekstijakson yhtenäiseksi kokonaisuudeksi.

Osoittava poiju eroaa muista poijutyypeistä siinä, että se ei kannan itsessään lisämerkitystä. Se vain osoittaa ja ohjaa vastaanottajan huomiota kohti keskustelun teemaa. Tämä teema voi näkyä joko dominoivassa kädessä tai olla paikannettu neutraalitilaan. (Liddell ym. 2007) Aineistoni kaksi osoittavaa poijuja ovat muodoltaan yhteneväisiä amerikkalaisen, norjalaisen ja ruotsalaisen viittomakielen osoittavien poijujen kanssa (ks. Liddell ym. 2007). Molemmat osoittavat poijut on tuotettu ojentuneella etusormella eli G-käsimuodolla, ja molemmissa tapauksissa viittojan ei-dominoiva käsi oli vaakatasossa ja kääntynyt siten, että kämmen osoitti alaspäin. Muutamissa rakenteissa osoittavat poijut muistuttivat pronominaalista osoitusta. Liddell (2003) kuitenkin erottaa nämä rakenteet toisistaan, sillä hänen mukaansa pronominaalista osoitusta ei voi tuottaa ja jättää paikoilleen muiden viittomien kanssa. Koska havaitsin aineistosta vain kaksi osoittavaa poijuja muistuttavaa rakennetta, tutkielmani antaa vasta alustavia merkkejä osoittavien poijujen olemassa olosta suomalaisessa viittomakielessä. Rakenteen olemassaolo on saanut kuitenkin vahvistusta, kun Halkosaari (2012) esittelee osoittavaa poijuja muistuttavan rakenteen omassa osoitusten ja eleiden rajapintaa käsittelevässä tutkielmassaan.

3 Aineisto ja sen tarkastelu

Tässä kirjoitelmassa esitetyt havainnot suomalaisen viittomakielen poijurakenteista on tehty noin tunnin mittaisesta suomalaisella viittomakielellä pidetystä puheesta. Puhe on esimiehen pitämä puhe henkilöstölle, johon kuuluu sekä suomenkielisiä että viittomakielisiä työntekijöitä. Tilaisuus on luonteeltaan melko vapaamuotoinen ja puheen teksti muistuttaakin rekisteriltään enemmän keskustelua kuin virallista strukturoitua puhetta. Puhe on kuvattu vuonna 2007 ja se on tallennettu alun perin muuhun kuin tutkimustarkoitukseen.

Koska puhe oli taltioitu muuta kuin tutkimustarkoitusta varten, taltioinnissa ei ollut otettu huomioon tutkimuksen kannalta olennaisia seikkoja. Niinpä paikoitellen viittojan käsiä ja kasvoja ei näy kunnolla johtuen kameran sijainnista, viittojan liikkumisesta ja huonosta valaistuksesta. Tämä toi haasteita poijurakenteiden löytämiseen ja analysointiin. Toisaalta autenttisessa tilanteessa kuvattu teksti näyttää kielen luonnollisessa muodossaan eikä tutkija tai tutkimus-tilanne ole päässyt vaikuttamaan siihen.

Aineiston analysoinnissa hyödynsin ELAN -ohjelmaa, jossa minun oli mahdollista tarkastella videomateriaalia hidastettuna ja tarvittaessa hyvinkin yksityiskohtaisesti sekä tehdä siihen merkintöjä. Analysoin viittottua tekstiä se-

kä ennen että jälkeen varsinaisen manuaalisen simultaanisen rakenteen. Kirjasin viittomien merkitysten lisäksi huomioita muun muassa viittojan katseesta ja kulmien asennoista sekä rakenteen mahdollisesta merkityksestä. Tämän jälkeen luokittelin löytämäni manuaaliset simultaaniset rakenteet Liddellin (2003) luokittelun mukaisesti eri poijuryhmiin.

4 Mikä on listapoiju?

4.1 Listapoijun muoto

Listapoijut muistuttavat muodoltaan ei-dominoivalla kädellä tuotettuja numeraaleja YKSI, KAKSI, KOLME, NELJÄ ja VIISI. Ne eroavat numeraaleista kuitenkin usealla tavalla. Ensinnäkin listapoijut tuotetaan numeraaleja alempana neutraalitulossa. Listapoijuissa ojentuneet sormet ovat suuntautuneet yläviistoon tai sivulle, kun numeraaleissa ojentuneet sormet osoittavat pääsääntöisesti ylöspäin. Numeraalit ja listapoijut eroavat toisistaan myös niiden käytön ja merkityksen suhteen. Koska listapoijut tuotetaan ei-dominoivalla kädellä, ne voivat jäädä viittomatilaan dominoivan käden jatkaessa viittomista. Numeraalit, jotka tuotetaan puolestaan dominoivalla kädellä korvautuvat seuraavaksi tuotetulla viittomalla. Listapoijuissa ojentuneet sormet kantavat niille annettuja merkityksiä, kun taas numeraalit ilmaisevat numeerisia arvoja. (Liddell 2003)

Liddell (2003) mainitsee, että listapoijun käsimuoto vastaa vastaavan numeraalin käsimuotoa. Tällöin esimerkiksi YKSI-LISTA²³ (yhden kohteen mittainen "lista") on käsimuodoltaan numeraalin YKSI kaltainen. Aineistostani löytyy poikkeuksia tähän amerikkalaisesta viittomakielestä tehtyyn havaintoon, sillä yhden kohteen mittainen lista tuotettiin aineistossani kahdella eri käsimuodolla. Osassa tapauksista ojentuneena oli ei-dominoivan käden peukalo ja osassa etusormi (kuviot 2 ja 3). Näistä varianteista etusormella tuotettu YKSI-LISTA vastaa suomalaisen viittomakielen numeraalia YKSI. Aineistoni antoi siis poikkeuksen Liddellin listapoijujen määritelmään, sillä poijun käsimuoto ei vastannut aina vastaavaa numeraalia. Myös viittoman KAKSI-LISTA tuottaminen vaihteli niin, että ojentuneena olivat joko peukalo ja etusormi tai etu- ja keskisormi. Se, että viittoja voi aloittaa listan eri sormesta, herättää pohtimaan kumpi on olennaista, sormien oikea määrä vai se, mitkä sormet osallistuvat listapoijuun. Pinsonneaultin ja Lélievren (1994) tekemä havainto siitä, että viittoja voi muuttaa kohteiden paikkaa sormenpäästä toiseen kesken listan luomisen, tukisi ajatusta, että tärkeintä listapoijurakenteissa on ojentuneiden sormien oikea lukumäärä.

Aineiston listapoijujen orientaatio noudatti Liddellin kuvaamaa vaihtelua, jolloin ojentunut sormi oli joko yläviistossa tai vaakatasossa (kuviot 3 ja 4). Norjalaisen ja ruotsalaisen viittomakielen tutkimuksissa (Liddell ym. 2007; Nilsson 2007) ei ole mainittu, että listapoijuja olisi mahdollista tuottaa kahdella erilaisel-

²³ Viittaa glossilla YKSI-LISTA sekä yhden kohteen mittaiseen listaan että useamman kohteen mittaisen listan ensimmäiseen osaan eli ojentuneeseen etusormeen tai peukaloon.

la orientaatiolla. Toisaalta näissä tutkimuksissa listapojujen orientaatiota ei määritellä kovin tiukasti. Käden sanotaan kääntyneen hieman sivulle ja olevan ei-vertikaalisessa asennossa. Aineistoni analysointivaiheessa en kiinnittänyt huomiota mahdollisten numeraalien orientaatioon. Olisi ollut mielenkiintoista havainnoida onko suomalaisessa viittomakielessä listapojujen ja numeraalien orientaatioissa löydettävissä niin selkeä ero, josta Liddell mainitsee amerikkalaisen viittomakielen kohdalla.

KUVIO 2. Suomalaisen viittomakielen YKSI-LISTA, jossa ojennettuna peukalo.

KUVIO 3. Suomalaisen viittomakielen YKSI-LISTA, jossa ojennettuna etusormi ja käden orientaatio yläviistossa.

KUVIO 4. Suomalaisen viittomakielen YKSI-LISTA, jossa ojennettuna etusormi ja käden orientaatio vaakatasossa.

Liddellin (2003) mukaan on mahdollista, että viittoja jättää pojjun hetkellisesti pois tuottaessaan kaksikätiä viittomaa, mutta palauttaa sen takaisin kaksikätiä viittoman tuottamisen jälkeen. Liddell, Vogt-Svendsen ja Bergman (2007)

mainitsevat esimerkin ruotsalaisesta viittomakielestä, jossa viittoja tuottaa kaksikäätisiä viittomia listapojusta huolimatta. Esimerkissä viittoja käyttää ei-dominoivaa listapojukättä kaksikäätisen viittoman artikulaatiopaikkana pitäen siis ei-dominoivassa kädessä listapojun mukaisen käsimuodon ja artikulaatiopaikan. Aineistoni antoi viitteitä siitä, että myös suomalaisessa viittomakielessä on mahdollista pitää listapojua viittoman artikulaatiopaikkana. Kuviossa 5 on nähtävissä kahden kohteen mittainen lista, jossa viittoja käyttää ei-dominoivan käden listapojua YKSI-LISTA artikulaatiopaikkana viittomalle ASIA (ks. Suvi artikkeli 85 ASIA). Viittoja voi käyttää listapojua myös osana symmetristä kaksikäätistä viittomaa pudottamalla listapojua pois ja muuttamalla viittoman käsimuotoa dominoivan käden käsimuotoa vastaavaksi (Liddell ym. 2007).

Aineistossani oli myös esimerkki rakenteesta, jossa listapoiju oli osa kaksikäätistä viittomaa. Kuviossa 5 viittojan tuottama KAKSI-LISTA on osana symmetristä kaksikäätistä viittomaa EHKÄ (ks. Suvi artikkeli 709). Artikulaatiopaikan ja liikkeen suhteen molemmat kädet noudattavat EHKÄ-viittoman perusmuotoa, mutta käsimuotojen osalta vain dominoivassa kädessä on perusmuodon mukainen G-käsimuoto ja ei-dominoivassa kädessä säilyy kahden kohteen mittaisen listapojun mukainen V-käsimuoto. Aineistossani oli myös esimerkki rakenteesta, jossa viittoja tuotti kaksikäätisen viittoman TUTKIA (ks. Suvi artikkeli 855) yksikäätisenä pitäen samaan aikaan ei-dominoivan käden listapojua paikallaan viittomatilassa.

Käännös: " [Se, että olemme toisillemme tuttuja] on toisaalta hyvä asia. Toisaalta se ei ehkä aina ole hyvä asia."

KUVIO 5. Suomalaisen viittomakielen kahden kohteen mittainen lista.

Pinsonneault ja Lelièvre (1994) ottavat artikkelissaan kantaa ei-dominoivan käden luettelon pituuteen. He toteavat quebeciläistä viittomakieltä koskevan tutkimuksensa perusteella, että näyttäisi olevan mahdollista tehdä maksimissaan neljästä viiteen viittausta tilaan ja tässä tapauksessa ei-dominoivan käden sormenpäihin, jotta vastaanottaja pysyy mukana kohteiden lukumäärässä ja niiden sijainnissa. Mitä useampi kohde luodaan luetteloon, sitä vaikeampi vastaanottajan on yhdistää kohde ja siihen tehty viittaus oikein. Lisäksi mikäli kohteiden nimeämisen ja viittauksen välillä on pitkä väli, on todennäköisempää, että kohdetta ja sen ominaisuuksia ei enää muisteta. Aineistossani pisin listapoiju oli kolmen kohteen mittainen.

4.2 Listapoijujen rakentuminen

Listapoijuissa jokainen ojentunut sormi saa sille annetun merkityksen. Listapoijuja voidaan luoda eri tavoin. Viittoja voi kertoa heti, minkä mittaisesta listasta on kyse, ja antaa tämän jälkeen jokaiselle ojentuneelle sormelle merkityksen. Tällä tavalla luotua listaa kutsutaan *kiinteäksi listaksi* (single fixed-length list). (Liddell ym. 2007). Kiinteän listapoijun käytöstä voisi olla esimerkkinä tilanne, jossa viittoja esittelee lapsensa. Hän kertoo ensin, montako lasta hänellä on, jonka jälkeen hän kertoo tarkempia määritteitä jokaisesta lapsesta (esimerkiksi heidän sukupuolensa ja ikänsä). Määrittely tapahtuu siten, että viittoja joko koskettaa ojentunutta sormeaa ensin ja kertoo sormeaa edustavan lapsen ominaisuuksista tai hän voi koskettaa sormeaa ensin ja/tai määrittelyn jälkeen. Näin jokainen ojentunut sormi edustaa tämän jälkeen tiettyä lasta.

Listapoiju voidaan luoda myös kohde kerrallaan, jolloin kyse on *sekventiaalisesta listasta* (sequentially built list). Tällöin listapoijun muodostavat sormet ojentuvat vuorotellen ja saavat merkityksen ennen seuraavan sormen ojentumista. (Liddell 2007.) Kuviossa 5 on nähtävissä yksi aineistoni sekventiaalisesti luodusta kahden kohteen mittaisesta listasta. Esimerkissä viittoja koskettaa ojentunutta ei-dominoivan käden etusormeaa ja antaa tälle merkityksen 'hyvä asia'. Tämän jälkeen viittoja paikantaa ei-dominoivan käden ojentuneeseen keskisormeen toisen kohteen 'huono asia' koskettamalla sormenpäätä.

Aineistoni listapoijut luotiin yhtä lukuun ottamatta sekventiaalisesti. Pääsääntöisesti viittoja siis rakensi listapoijuja kohde kerrallaan viittomisen edetessä. Aineistossani listapoijujen kosketuksessa oli variaatiota. Viittoja saattoi koskettaa ojentunutta ei-dominoivan käden sormenpäätä ennen ja/tai jälkeen kohteen nimeämisen. Aineistossa oli myös rakenteita, joissa listapoijuja ei kosketettu lainkaan. Näissä tapauksissa viittoja ei myöskään suunnannut katsettaan ojentuneen ei-dominoivan käden sormenpäähän. Päädyin tulkitsemaan nämä rakenteet kuitenkin listapoijuiksi ei-dominoivan käden poijunmukaisen muodon, käden pidäkkeisyyden sekä ei-dominoivan käden tekstiä jäsentävän roolin perusteella.

Vermeerbergen ja Demey (2007) arvelevat, että listapoijujen luomistavan ja kosketusten välillä on yhteys. Staattisten listojen (eli kiinteiden listojen) kohdalla sormenpään välitön koskettaminen joko ennen tai jälkeen kohteen nimeämisen näyttäisi olevan lähes pakollista, kun puolestaan sekventiaalinen lis-

ta voidaan luoda ilman dominoivan käden kosketusta ei-dominoivan käden sormenpäihin. Vermeerbergen ja Demey (2007) eivät ole kuitenkaan täysin vakuuttuneita siitä, että silloin, kun ei-dominoivan käden sormenpäähän ei kosketa, kyseessä on listapoiju. Näin ollen he eivät ole valmiita nimeämään kaikkia dominoivan käden kanssa samanaikaisesti ilmeneviä ei-dominoivan käden numeerisia luetteloita listapoijuiksi.

4.3 Listapoijujen merkitys

Ennen Liddellin poijukategorioita myös muut tutkijat ovat tarkastelleet listapoijua vastaavia rakenteita tutkimuksissaan. Muun muassa quebeciläistä viittomakieltä tutkineet Miller (1994) sekä Pinsonneault ja Lelièvre (1994) ovat tarkastelleet manuaalisia simultaanisia rakenteita ja käyttäneet listapoijuista nimeä *sormenpääluetelo* (fingertip enumeration) ja *luettelomorfeemi* (enumeration morpheme). He ovat pohtineet erityisesti näiden rakenteiden käyttöä ja merkitystä. Pinsonneaultin ja Lelièvren (1994) mukaan viittoja voi viitata sormenpäälueteloon paikannettuun kohteeseen vain koskettamalla tai osoittamalla kyseistä sormenpäätä eikä hänen tarvitse viittoja kohdetta/asiaa uudelleen. Jos pohditaan viittausten tekemistä aikaisemmin mainitun lasten esittely -esimerkin avulla, viittoja voisi linkittää uuden asian (vaikka harrastuksen) merkityksen, jonka viittoja on aiemmin antanut tälle sormenpäälle (esimerkiksi esikoinen, tyttö, 15-vuotias). Viittojan ei siis tarvitse uudelleen kertoa kenen harrastuksesta puhutaan. Pinsonneaultin ja Lelièvren (1994) mukaan sormenpääluetelun tehtävänä on siis luoda visuaalisesti havaittava viittauskohde ja toisaalta mahdollistaa anaforisten viittausten tekeminen. Anaforisilla viittauksilla tarkoitetaan tekstissä taaksepäin viittaamista ja ne ovat yksi keino ylläpitää tekstin koheesiota. Myös Johnston ja Schembri (2007) mainitsevat listapoijut viittomakielisen tekstin yhtenä koheesiokeinona. He katsovat, että listapoijut ovat yksi referentiaalisen sidoksisuuden tapa. Lautala (2012) on kuvannut asiatekstien sidoskeinoja suomalaisen viittomakielen kohdalla ja mainitsee myös listapoijut yhtenä sidoskeinona.

Pinsonneault & Lelièvre (1994) käyttävät käsitteitä avoin tai suljettu lista tarkastellessaan listapoijuja niiden merkityksen ja käyttötarkoituksen näkökulmasta. Suljetulla listalla erotellaan asioita. Listaan kuuluvat kohteet muodostavat oman joukkonsa ja listan ulkopuolelle jäävät oman ryhmänsä. Suljetun listan voivat muodostaa heidän mukaansa asiat, jotka yleisen tiedon mukaan muodostavat kokonaisuuden (esimerkiksi Pohjoismaat) tai ovat keskustelukumppanien keskinäistä tietoa (ystäväpiirin jäsenet). Suljetun listan luomista ennen tai välittömästi sen jälkeen, viitotaan tyypillisimmin numeraali, joka määrittää listan kohteiden määrän. Heidän mukaansa kohteisiin, jotka muodostavat suljetun listan voidaan viitata jälkikäteen eli niihin voidaan tehdä anaforisia viittauksia. Pinsonneault ja Lelièvre (1994) toteavat, että avoimia listoja edeltää puolestaan tyypillisesti epämääräinen määräite, kuten "monta", "esimerkiksi", "pitkä lista", joka ei kerro listan tarkasta pituudesta. He toteavat lisäksi, että avointen listojen merkitys ei ole selkeästi kieliopillinen. Tällä he viittaavat tul-

kintani mukaan siihen, että avoimet listat toimivat lähinnä visuaalisina viittauskohteina eivätkä salli anaforisten viittausten tekemistä.

Aineistoni perusteella olisi houkuttelevaa todeta, että sekventiaalisesti tuotetut listapoijut ovat avoimia, ja vastaavasti kiinteät listapoijut ovat suljettuja, sillä tältä listapoijujen rakentuminen aineiston analyysin perusteella näytti. Aineistoni kahdestakymmenestäkolmesta listapoijusta kuitenkin vain yksi oli ns. kiinteä listapoiju, joten vain yhden aineiston ja melko suppeiden esiintymien perusteella ei voida vielä tehdä tällaisia listojen rakentumiseen liittyviä määritelmiä.

Liddell, Vogt-Svendsen & Bergman (2007) eivät ole ottaneet artikkelissaan kantaa, rakentuvatko listat eri lailla riippuen niiden merkityksestä ja käyttötaroituksesta. Aineistoni antaa viitteitä siitä, että kahdella eri tavalla luodulla listapoijuilla olisi erilaiset tehtävät. Avoimien sekventiaalisesti tuotettujen listojen merkitys näyttäisi liittyvän tekstikoheesioon. Niiden tehtävänä on selkeyttää ja sidostaa tekstiä. Tutkimusaineistossani tämä listapoijujen tehtävä korostui. Viittoja käytti esimerkiksi listapoijurakennetta YKSI-LISTA useaan kertaan puheensa varrella esitellessään uuden asian, mutta ei tehnyt myöhemmin viittauksia asiaan listapoijun kautta. Suljettuja kiinteitä listoja käytettäisi puolestaan silloin, kun tekstissä halutaan viitata sanottuihin ei-dominoivaan käteen paikannettuihin asioihin.

5 Lopuksi

Tässä pro gradu –tutkielmaani pohjaavassa kirjoitelmassa olen esitellyt yhden suomalaisessa viittomakielessä esiintyvän manuaalisen simultaanisen rakenteen, listapoijut. Suomalaisen viittomakielen listapoijuista voidaan tutkielmani perusteella todeta seuraavaa. Listapoijut tuotetaan ei-dominoivalla kädellä niin, että ensimmäinen listan aloittava ojentunut sormi, YKSI-LISTA, on joko peukalo tai etusormi. Ei-dominoivan käden orientaatio vaihtelee vaakasuorasta yläviistoon. Listapoiju voi olla osana symmetristä kaksikäristä viittomaa ja se voi toimia myös viittoman artikulaatiopaikkana. Listapoiju voidaan luoda kahdella eri tavalla. Se voi rakentua peräkkäisesti, yksi kohde kerrallaan, jolloin listan pituus ja sisältö ovat avoimia. Toinen tapa on ilmaista ensin koko listan pituus ja tämän jälkeen antaa listan ojentuneille sormille merkitys. Tällöin kyseessä on kiinteä lista, jonka pituus ja sisältö on suljettu. Listapoijuilla näyttäisi olevan kahdenlainen merkitys. Ensinnäkin ne tuovat kohteen visuaaliseksi ja tarjoavat visuaalisen viittauskohteen. Toisaalta viittoja voi tehdä listapoijun avulla aiemmin esiteltyyn asiaan anaforisia viittauksia, joka on yksi tapa sidostaa tekstiä.

Tutkielmani antaa viitteitä listapoijujen muodosta, merkityksestä ja käytöstä suomalaisessa viittomakielessä. Jotta voitaisiin saada perusteellisempi kuvaus suomalaisen viittomakielen listapoijuista, tarvittaisiin tutkimusta aineistoilla, joissa kielen rekisterit, käyttötilanteet ja kielenkäyttäjät vaihtuvat. (vrt. Sáfár & Crasborn 2013). Tällaisen listapoijujen perusteellisemmän tarkastelun

lisäksi mielenkiintoa herättää ennen kaikkea listapoiijujen merkityksen ja käytöyhteyksien tarkastelu. Vermeerbergenin ja Demeyn (2007) ajatusta seuraten olisi kiinnostava selvittää, onko aina ei-dominoivassa kädessä samanaikaisesti dominoivan käden kanssa tuotettu lista listapoiiju vai mistä voisi olla kysymys? Ja jatkaen, jos listapoiijun muoto ja merkitys eroaa toisinaan Liddellin määritelmästä, voisiko rakennetta tällöin kutsua rajanvedon näkökulmasta jollain toisella nimellä?

LÄHTEET

- Halkosaari, L. 2012. Osoitukset kielen ja eleiden rajapinnalla. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos: suomalainen viittomakieli.
- Johnston, T. & Schembri, A. 2007. An introduction to sign language linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuurojen Liitto Ry ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2003. Suvi - suomalaisen viittomakielen verkkosanakirja.
<http://suvi.viittomat.net/> (Luettu 12.9.2017)
- Lautala, S. 2012. Kieliopilliset sidokset kahdessa suomalaisella viittomakielellä tuotetussa asiatekstissä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos: suomalainen viittomakieli.
- Liddell, S. K. 2003. Grammar, gesture and meaning in American Sign Language. Cambridge: Cambridge University Press.
- Liddell, S. K., Vogt-Svendsen, M. & Bergman, B. 2007. A Crosslinguistic comparison of buoys. Evidence from American, Norwegian and Swedish Sign Language. - Vermeerbergen, M., Leeson, L., Crasborn, O. (toim.), Simultaneity in signed languages. s. 187-215. Amsterdam: John Benjamins.
- Miller, C. 1994. Simultaneous constructions in Quebec Sign Language. - Brennan, M. & Turner G. H. (toim.), Word-order Issues in Sign Language. Working Papers. s. 89-112. Durham: International Sign Language Association.
- Mårtensson, K. 2012. Temabojen i svenskt teckenspråk. Form och användning. Kandidaatintutkielma. Tukholman yliopiston kielitieteen laitos: viittomakieli.
- Nilsson, A.-L. 2007. The non-dominant hand in SSL discourse. - Vermeerbergen, M., Leeson, L., Crasborn, O. (toim.), Simultaneity in signed languages. s. 163-185. Amsterdam: John Benjamins.
- Nilsson, A.-L. 2010. Studies in Swedish Sign Language. Reference, Real Space Blending, and Interpretation. Tukholma: Universitetservice AB.
- Pimiä, P. 1987. Suomalaisen viittomakielen suunliikkeistä. - Pimiä, P. & Rissanen, T. (toim.), Kolme kirjoitusta viittomakielestä. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen julkaisuja No. 17. Helsinki: Yliopistopaino.
- Pinsonneault, D. & Lelièvre, L. 1994. Enumeration in LSQ (Québec Sign Language): The Use of Fingertip Loci. - Ahlgren, I., Bergman B., & Brennan, Mary (toim.), Perspectives on Sign Language Structure. Papers from the

- Fifth International Symposium on Sign Language Research. s. 159- 172. Durham: International Sign Language Association.
- Rainò, P. 2001. Mouthings and mouth gestures in Finnish Sign Language (FinSL). – Boyes Braem, P. & Sutton-Spence, R. (toim.) *The Hands are the Head of the Mouth: the mouth as an articulator in sign languages*. s. 41-50. Hamburg: SIGNUM-press.
- Rissanen, T. 1985. Suomalaisen viittomakielen perusrakenne. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja No.12. Helsinki: Yliopistopaino.
- Sáfár, A. & Crasborn, O. 2013. A Corpus-based approach to manual simultaneity. – Meurant, L., Sinte, A., van Herreweghe, M., Vermeerbergen, M (toim.), *Sign language research, uses and practices: Crossing views on theoretical and applied sign language linguistics*. s. 179-203. Berlin: Walter de Gruyter.
- Varsio, K. 2009. Kuvaus suomalaisen viittomakielen poijurakenteista. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos: suomalainen viittomakieli.
- Vermeerbergen, M., Leeson, L. & Crasborn, O. 2007. Simultaneity in signed languages: A string of sequentially organised issues. - Vermeerbergen, M., Leeson, L., Crasborn, O. (toim.), *Simultaneity in signed languages*. s. 187-215. Amsterdam: John Benjamins.
- Wilbur, R. B. 2000: Phonological and prosodic layering of nonmanuals in American Sign Language. K. Emmorey & H. Lane (toim.) *The Signs of language revisited*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers 2000, Mahwah, New Jersey London.

MIKSI SANAHAHMOHUULIO LEVITTÄYTYY?

Marika Rauhansalo

1 Johdanto

Tässä pro gradu -tutkielmaani (Rauhansalo 2015) pohjautuvassa artikkelissa esittelen suomalaisessa viittomakielessä esiintyvän ilmiön *sanahahmohuulion levittäytymisen*. Sanahahmolla tarkoitetaan huuliota, joka tuotetaan artikuloimalla viittoman yhteydessä ympäröivän puhutun kielen sanaa muistuttava hahmo tai sen osa (ks. Rainò 2001). Huulio levittäytyy, kun artikuloitun sanahahmon ala laajenee viittoman viereisiin manuaalisiin osiin. Kuvaan tutkielmassa analysoidun videomateriaalin pohjalta suun liikkeiden roolia osana viittomakielistä ilmaisua tarkastelemalla sanahahmojen määrää, levittäytymisen suuntaa ja ulottuvuutta sekä huulioiden toteutumia ja tehtäviä.

Viitottu kokonaisuus on multimodaalinen ja erilaiset manuaaliset ja ei-manuaaliset elementit voivat toimia ilmauksessa samanaikaisesti tai peräkkäisesti ilmaisten montaa eri funktiota (Herrmann & Steinbach 2013). Viittoja tuottaa manuaalisen informaation ohella esimerkiksi kasvojen ilmeitä sekä vaihtelevia suun liikkeitä ja asentoja eli *huulioita* (ks. esim Rissanen 1985). Yleinen näkemys on, että useissa viittomakielissä esiintyy kahdenlaisia suun liikkeitä: *viittomakielisiä huulioita*, jotka tulkitaan kielen omiksi idiomaattisiksi ilmaisuiksi, ja *sanahahmoja*²⁴, joiden katsotaan motivoituvan puhutusta kielestä (ks. esim Boyes-Bream & Sutton-Spence toim. 2001). Näkyvästä roolistaan huolimatta nämä erilaiset ei-manuaalisilla artikulaattoreilla tuotetut elementit ovat olleet viitottujen kielten tutkimuksessa pitkään sivuutettuina ja toissijaisiksi leimattuina. Kasvojen ilmeillä on nähty olevan vahva kommunikatiivinen tehtävä, mutta

²⁴ Tutkimuskirjallisuudessa käytetyt käsitteet varioivat huomattavasti, eikä tutkijoilla ole yhtenäistä terminologiaa suun liikkeistä (*mouth actions, mouth patterns*). Viittomakielten omista huulioista käytetään ainakin termejä *'mouth gestures'* ja *'oral components'* ja puhutusta kielestä motivoituneista huulioista muun muassa termejä *'spoken components'*, *'word pictures'* ja *'mouthings'*. (ks. esim Boyes-Bream & Sutton-Spence toim. 2001.)

varsinaiseen lingvistiseen rakenteeseen niitä ei ole huomioitu. Myöskään huulioiden funktioista tai kieliopillisesta statuksesta ei tutkijoiden keskuudessa valitse yhtenäistä käsitystä. Yksimielisten näkemysten puutetta voi Jantusen (2010) mukaan selittää se, kun siirrytään manuaalisuudesta kohti ei-manuaalisuutta, siirrytään samalla kohti vaikeammin luokiteltavaa ja elemäisempää aineista.

Kasvojen ilmeiden sisältämistä foneettisista ja syntaktisista merkitsevistä piirteistä on raportoitu ensimmäisen kerran 80-luvun taitteessa (ks. Baker & Padden 1978; Liddell 1980; Vogt-Svendsen 1983). Lisäksi huomionarvoista on, että pelkästään suulla voidaan tuottaa kokonaisia viittomia (ks. esim. *Suomalaisen viittomakielen perussanakirja* (myöh. PSK) 1998, artikkeli 1219 KYLLÄ). Tämän päivän viitottujen kielten tutkimuksessa huuliot sekä kaikki ei-manuaalisilla artikulaattoreilla tuotetut osat ja niiden erilaiset lingvistiset tehtävät ovat kiinnostusta ja huomiota herättävä osa-alue. Tämä kertoo osaltaan myös niiden kieliopillisten funktioiden tärkeydestä (Herrmann & Steinbach 2013).

Sanahahmot herättävät mielipiteitä, eivätkä ne ole neutraali osa viitottujen kielten historiaa. Kieli-ideologisesti puhutun kielen muotojen on voitu nähdä tunkeutuneen osaksi viitottuja kieliä ja tämän kielten sekoittumisen muuttaneen ja muuttavan viitottua kieltä jollain tapaa 'väärään suuntaan'. Ilmiöt, joissa ympäristön valtakielen elementtejä katsotaan omaksutuksi osaksi viitottua ilmaisua, voivat vaikuttaa sekä asenteisiin sanahahmojen käyttöä kohtaan että niiden tutkimiseen. Kielten monimuotoisuutta ja kielen käyttäjien valintoja korostavat näkemykset huomioivat kielten luontaiset vaikutukset toisiinsa ja niiden multimodaalisen luonteen (ks. van Lier 2000; Dufva ym. 2011; Pietikäinen 2012; Tapio 2013). Sosiokulttuurinen ja erityisesti ekologisesti suuntautunut lähestymistapa on kiinnostunut merkitysten multimodaalisesta rakentumisesta. Se ei ole teoria tai metodi, vaan enemmänkin ajattelu- ja toimintatapa, jonka kiinnostuksen kohteena on todellisuus kaikessa kompleksisuudessaan (van Lier 2002, 2004). Myös viittojat vaihtelevat Rainõn (2001) mukaan tyyliään käyttäessään kieltä erilaisissa yhteyksissä, sekä ympäristön vaatimusten mukaisesti että kahta kanavaa vaihtelemalla. Nykyisin viittomakieliset lapset osallistuvat opetukseen pääosin perusopetukseen integroituna, jolloin monikielisyys ja monikanavaisuus ovat luonnollisia keinoja esimerkiksi uusien leksikaalisten ilmausten johtamisessa. Myös aikuiset viittomakieliset ovat toimiessaan kaksikielisiä ja hallitsevat kielenkäyttölanteissa riittävästi molempia kieliä (Bank ym. 2013). Kommunikoitessaan opinnoissaan, työelämässään ja vapaa-ajallaan kaksikulttuuriset henkilöt voivat käyttää kieliä sekoittaen niitä luontevasti keskenään (Grosjean 2010). Tästä heteroglossisesta eli monikielisestä näkökulmasta katsottuna erilaiset sekoittuneet ja hybridiset kielenkäytännöt ovat osa kielen olemusta, kun taas kielet toisistaan erillisinä kokonaisuuksina näkevät määritelmät ovat sosiaalisesti rakentuneita ideologioita käsityksiä ja uskomuksia (ks. esim. Pietikäinen 2012). Kuitenkaan erilaiset pyrkimykset vahvistaa tai rajoittaa kielten välistä vuorovaikutusta eivät rajoitu ainoastaan suhteessa viitottuihin kieliin, vaan niitä ilmenee ajallisesti vaihdellen erilaisissa kielten välisissä kontaktitilanteissa.

Huulioita ilmaistaan eri tavoin ja sanahahmojen tuottaminen varioi muun muassa viittojasta, taustasta ja keskustelun aiheesta riippuen. Yksi sanahah-

moihin liittyvä ominaisuus on se, että niiden on todettu ajoittain levittäytyvän ilmauksen viereisiin manuaalisiin osiin. Suomalaisen viittomakielen osalta levittäytymisilmiötä ei ole systemaattisesti selvitetty, vaan huomiot ovat olleet enemmänkin muun tutkimuksen ohella tehtyjä havaintoja (ks. esim. Rainò 2001; Jantunen 2010). Tämä johtuu mahdollisesti juuri sananhahmojen epäselvästä luonteesta: ne edustavat kielten rajojen sekoittumista, joten niitä on vaikea laittaa perinteisen yksikielisen kielenäkemyksen raameihin (Heller 2006).

Huulion levittäytymisten on katsottu liittyvän manuaalisten osien sidostamiseen prosodisella tasolla (Van de Sande & Crasborn 2009). Prosodia tarkoittaa sitä kielen osaa, joka määrittelee miten sanomme sen minkä sanomme. Ajoitusta, rytmiä, painotusta ja intonaatiota manipuloidulla erotetaan merkityksellisiä konstituentteja (ilmauksen rakenneosia) toisistaan ja osoitetaan niiden välisiä suhteita. Liittämällä elementtejä ajallisesti yhteen voidaan osoittaa konstituenttien rajoja (Sandler 2012). Huulioiden alaa levittämällä voidaan merkitä prosodisia yksiköitä viitotusta ilmauksesta. Levittäytyessään elementit voivat toimia yksittäisinä foneettisina sanoina tai fonologisina lausekkeina (Sandler 1999, 2012).

Tutkimus, johon tämä artikkeli pohjaa, pyrkii laajentamaan käsitystä suomalaisen viittomakielen sanahahmoista ja kuvaamaan niiden levittäytymistä seuraaviin kysymyksiin vastaten: Paljonko eri viittojat artikuloivat sanahahmohuulioita tuotoksissaan? Kuinka usein nämä sanahahmohuuliot levittäytyvät? Miten ja miksi levittäytymistä tapahtuu? Käsittelen aluksi teoriataustaa ja esittelen eri tutkijoiden vastakkaisiakin näkemyksiä suun liikkeiden eri funktioista. Tämän jälkeen kuvaan sanahahmohuuliosta ja niiden levittäytymisestä tekemäni tutkimuksen ja tutkimuksesta saadut tulokset. Viimeisessä luvussa esitän tulokset tiivistettynä ja pohdinnan kera.

2 Sanahahmohuulio ja levittäytyminen

2.1 Sanahahmohuulion tehtävistä ja lingvistiksestä luokittelusta

Yleisesti sanahahmohuulioiden nähdään jakavan pääosin saman semanttisen merkityksen vastaavien puhutun kielen ilmaisujen kanssa ja esiintyvän usein nominaaliviittomien yhteydessä sekä osana perusmuotoisia, taivuttamattomia verbejä (esim. Boyes Braem & Sutton-Spence 2001.) Myös suomalaisen viittomakielen nominaali merkitään Rainòn (1987²⁵, 2001) mukaan sanahahmohuuliolla varsinkin tapauksissa, joissa nominaalin ja verbaalin kanta ovat perusmuodoltaan homonyymisiä. Esimerkiksi nominaalin PYÖRÄ yhteydessä ilmaistaan huuliossa sanahahmon osa [pyö] tai [puo] ja tekemistä esittävässä ilmauksessa PYÖRÄILLÄ suun asennoksi vaihdetaan yhteenpuristetut huulet, joka määrittellään viittomakieliseksi huulioksi (Rainò 2001; PSK 1998, artikkelit 419 ja 539). Sanahahmoja voidaan käyttää myös yhdisteiden, yhdysviittomien ja yhdysviittomien ilmausten luomisessa. Yhdyssanalainoja, esimerkiksi 'työpaikka', luota-

²⁵ Rainò os. Pimiä

essa manuaalisten osien TYÖ ja PAIKKA yhteydessä huuliassa artikuloidaan molempiin viittomiin soveltuvat sanahahmot (Rainò 2001; PSK 1998 artikkeli 764).

Osa tutkijoista argumentoi, etteivät huuliot ole kiinteä osa viittomakielistä ilmausta. Hohenberger ja Happ (2001) eivät näe sanahahmoja fonologisesti merkittävinä vaan antavat tämän statuksen vain viittomakielisille huulioille. Ebbinghaus ja Hessmann (2001) taas katsovat, etteivät myöskään viittomakieliset huuliot ole viittomaan kiinteästi kuuluva osa, vaan näkevät viittomakielisen viestinnän ikään kuin moniulotteisena systeeminä, jossa kolme itsenäistä ja merkityksellistä perusyksikköä, manuaaliset, ei-manuaaliset ja puhutun kielen osat, ovat vuorovaikutuksessa keskenään lisäten viitotun ilmauksen kokonaismerkitystä.

Rainò (2001) toteaa sanahahmojen olevan usein valinnaisia. Hän kuitenkin nimeää myös tapauksia, joissa sanahahmo toimii foneemina ja on siten pakollinen osa viittomaa, esimerkiksi viittomat KYPSÄ ja RAAKA (PSK 1998, artikkeli 463), jossa sanahahmo erottaa viittomat toisistaan. Kaikki suomalaisen viittomakielien tutkijat eivät ota kantaa huulion statukseen viittoman rakenneyksikkönä tai sen rooliin viittomissa (ks. Savolainen 2000; Takkinen 2002; Jantunen 2003). Jantunen (2009: 32) katsoo sanahahmojen olevan ”merkityksetöntä puhutun kielen interferenssiä” (vrt. Hohenberg ja Happ 2001). Hän viittaa perusteluissaan Rainòn (2001) kommenttiin, jonka mukaan viittomakielisten tavatessa kansainvälisissä yhteyksissä juuri sanahahmot jäävät pois ja vain viittomakieliset huuliot pysyvät viestinnässä mukana.

Yleisesti perusteluna sille, että sanahahmo on leksikaalisesti sidottu viittoman manuaaliseen osaan, nähdään niiden ajallinen liittyminen toisiinsa sekä saman merkityksen jakaminen (Bank ym. 2011, 2013). Jos viittoman yhteydessä esiintyy usein juuri tietty sanahahmo, voidaan huulion olettaa olevan sidottu komponentti, joka on alkuperältään lainattu puhutusta kielestä. Jos vaihtoehtoisesti taas manuaalinen osa ja huulio varioivat, osoittaa se, että kyse on mahdollisesti enemmän kielen käyttäjän koodien sulauttamisesta (*code-blending*). Näin ollen sanahahmo ei olisi viitotun kielen leksikkoon kuuluva osa, vaan semanttinen konteksti määrittää valintoja puhutun kielen sanojen osalta. Tätä näkemystä kielenkäytöstä voidaan kuvata myös Garcían (2009) termillä *translanguaging*.

Kriittisiäkin näkökulmia on esitetty. Ebbinghausin ja Hessmannin (2001) mukaan termit koodinvaihdosta, lainaamisesta tai sekoittumisesta sisältävät oletuksen siitä, että olisi olemassa jokin alkuperäinen viittomakieli, joka ei ole saanut vaikutteita ympäröivistä puhutuista kielistä, eivätkä siten jaa ajatusta koodien vaihtamisesta (ks. myös Johnston ym. 2016). Heidän näkemyksessään puhutun kielen sanat eivät ole varsinaisesti lainattuja, vaan yksinkertaisesti vain viittomakielien yhteydessä käytettyjä. Myöskään Fontana (2008) ei näe sanahahmoja lainoina. Hänen perustelunsa tähän on, että vaikka sanahahmojen alkuperä onkin puhutussa kielessä, eivät ne viitotussa tuotoksessa täytä mitään leksikaalisia aukkoja, vaan niiden rooli näkyy enemmän syntaktisella ja pragmaattisella tasolla.

Viittomakielien multimodaalisuutta esille tuova näkemys luonnehtii sanahahmoja äännetyn puheen visuaalistetuiksi muodoiksi. Tätä kutsutaan kinemaattiseksi lähestymistavaksi (Keller 2001). Havaittavaa on, että huulioiden fonologisen luonteen määrittelyä vaikeuttaa sosiolingvistinen ja yksilöllinen

variaatio. Henkilöiden välisen vaihtelun vaikutus suun liikkeisiin voi olla niin voimakas, että huulioiden voidaan katsoa olevan ennemminkin perustavanlaatuisesti arvaamattomia kuin vakioidun pakollisia (Happ & Hohenberger 2001).

2.2 Sanahahmohuulioiden levittäytyminen

Viittoman yhteydessä tuotettua huuliota on mahdollista esimerkiksi venyttää ja supistaa tai toistaa ajallisesti viittoman kesto mukailleen, varsinkin jos viittomaa on jollain tapaa modifioitu (Fontana 2008). Sanahahmohuuliota on mahdollista myös levittää ilmauksen viereisiin manuaalisiin osiin. Tästä levittäytymisestä tai laajentumisesta (*spreading, stretching*) ovat raportoineet useat viittottujen kielten tutkijat (ks. esim. Crasborn, van der Kooij, Waters, Woll & Mesch 2008; Sandler 1999; Boyes Braem 2001; Sutton-Spence 2007). Tutkielman viitekehyksenä ja taustateorianä käytetyn hollantilaisen viittomakielen tutkimuksen (Bank ym. 2013) mukaan sanahahmohuulio levittäytyy useimmiten seuraavaan osoittavaan elementtiin (Bank ym. 2013; ks. myös Crasborn ym. 2008). Heidän tutkimastaan korpusaineistosta kaikista annotoiduista sanahahmoista 13,7 prosenttia levittäytyi yhteen tai useampaan jälkeensä tuotettuun viittomaan. Lisäksi sanahahmohuuliot levittäytyivät ajoittain, joskin harvemmin, myös edeltävään, aikaisemmin tuotettuun viittomaan. Näitä regressiivejä levittäytymisiä ilmeni 5,2 prosenttia. Kuviossa 3. on esitelty Bankin ym. (2013) kuvaama tyypillinen sanahahmohuulion levittäytyminen ilmauksessa, jossa viittoja kertoo menevänsä lääkäriin ja tuottaa manuaalisesti DOCTOR ('lääkäri'), aloittaen yhtäaikaaisesti huuliossa sanahahmon *dokter* ('doctor', 'lääkäri') tuottamisen. Seuraavaksi hän tuottaa viittoman GO ('mennä'), jonka yhteydessä hän tuottaa loppuosan huuliosta *dokter*.

Figure 1. Selection of video frames illustrating the simultaneous signing of DOCTOR GO with the single mouthing 'dokter'.

Manual:	DOCTOR	GO						
Mouth:	d	o	(k)t	e	(r)			
Meaning:	'I go/went to the doctor'							

KUVIO 3. Bank ym. (2013) esimerkki yhden sanahahmohuulion artikuloinnista kahden manuaalisen osan tuottamisen aikana

Suomalaisen viittomakielen osalta mainintoja sanahahmohuulioiden levittäytymisestä löytyy seuraavasti: Rainò (2001) on huomionnut sanahahmohuulion alkavan yleensä yhtäaikaan manuaalisen osan tuottamisen kanssa ja loppuvan samanaikaisesti viittoman päättyessä. Kun sanahahmohuulio levittäytyy, tapahtuu se seuraavaan sidonnaiseen morfeemiin, joka voidaan määrittellä determinantiksi (*determiner*) eli tarkenteeksi tai määrittäjäksi, pronomiksi tai klassifikaattoriksi. Esimerkkinä tästä Rainò käyttää ilmausta, jossa viittoja kertoo, ettei tunne äitinsä sukulaisia. Viittoja tuottaa sukulaisuutta ilmaisevan viittoman ja

sitä seuraavan klassifikaattorikäsimuodon yhteydessä viittoja yhden sanahahmon [su(k)u].

Viittoman kestoa selvittäneessä tutkimuksessaan Jantunen (2010) havaitsi sanahahmojen levittäytyvän säännöllisesti leksikaalista elementtiä seuranneeseen osoittavaan viittomaan. Jantunen tulkitsee, että leksikaaliseen viittomaan ja sitä seuraavaan pronominin kaltaiseen yksikköön tulisi suhtautua yhtenä prosodisena rakenteellisena yksikkönä, jossa jälkimmäinen osoittava elementti on kantaan suffiksoitunut kliitti. Hänen esimerkissään viittomien rajat, jotka yleensä voidaan löytää käden tai jonkun muun artikulaattorin tuottaman liikkeen suunnanmuutoskohdista tai pysähtymisestä, eivät päde. Käsi jatkaa ensimmäisestä viittomasta liikettä keskeytyksettä seuraavaan viittomaan. Tällöin ilmiön selitys on, että nämä erilliset viittomat muodostavatkin yhden kaksimorfeemisen foneettis-prosodisen viittoman (Jantunen 2010).

Myös morfologisesti kompleksisia viittomia, jotka koostuvat useasta morfeemista eli pienimmästä merkitysyksiköstä, voidaan sitoa yhdeksi kokonaisuudeksi sanahahmohuuliota levittämällä (ks. Sandler 1999, 2012; Rainò 2001; Zeshan 2001; Jantunen 2010). Suomalaisen viittomakielen tutkimuksissa ei ole ollut mainintaa sanahahmohuulioiden levittäytymisestä useamman kuin yhden viittoman alalle eikä myöskään aikaisempaan manuaaliseen osaan levittäytymisestä ole raportoitu tutkimuskirjallisuudessa. Lisäksi Rainò'n (2001) aineistossa ei todeta levittäytymisiä löytyneen yli vapaan morfeemin rajan.

3 Tutkimus sanahahmojen levittäytymisestä suomalaisessa viittomakielessä

3.1 Sanahahmohuulion esiintyminen aineistossa

Tutkielman (Rauhansalo 2015) aineistona käytettiin Jyväskylän yliopiston suomen viittomakielten korpusprojektissa 2013 kuvattuja parikeskusteluja sekä Kuurojen Liitosta 2011 saatua haastattelumateriaalia. Sanahahmojen levittäytymistä tarkasteltiin molemmissa aineistosta siinä kontekstissa, jossa ne on ilmaistu yhteensä viiden eri viittojan kohdalla. Aineiston henkilöiltä ei tutkielman teon puitteissa kerätty taustamateriaalia. Korpusaineistossa viittojat keskustelevat heille ennalta annetusta aiheesta yhteensä kuudesta kamerakulmasta kuvattuna vapaamuotoisesti noin 10-20 minuutin ajan. Jokaiselta viittojalta on tutkielmaa varten annotoitu noin minuutin mittainen monologimainen osuus. Kuurojen Liiton materiaalissa yksi viittoja kertoo haastattelijalle kokemuksistaan haastattelukysymyksiin vastaten yhdellä kameralla kuvattuna. Tästä materiaalista tutkielmaan on annotoitu noin 40 sekunnin osuus. Annotointi ja aineiston käsittely on toteutettu Eudico Linguistic Annotator²⁶ eli ELAN-ohjelmalla.

Ensimmäisenä tutkimustehtävänä oli selvittää aineiston sanahahmohuulioiden esiintyvyyttä ja määrää. Sanahahmojen esiintymisaktiivisuudesta on esi-

²⁶ ELAN-ohjelman verkko-osoite: <https://tla.mpi.nl>

tetty useita eriäviä näkemyksiä, ja erityisesti sekä tekstilajilla että kielen rekisterillä on raportoitu olevan merkitystä siihen, minkä verran ja millaisia huulioita artikuloidaan (ks. esim. Bank ym. 2013; Crasborn ym. 2008; Sutton-Spence & Day 2001). Tutkielmani aineistojen sisältöjä voidaan kuvata informatiiviseksi keskusteluksi sekä informatiiviseksi haastatteluksi. Sanahahmojen määrää selvittäessä ensin annotoitiin jokaisen viittojan manuaalinen toiminta eli viittomat. Sen jälkeen selvitettiin suun liikkeitä ja merkittiin viittomat, jotka tuotettiin sanahahmoiksi tulkittujen ilmausten kanssa. Suun liikkeiden, kuten muidenkin ei-manuaalisten elementtien ilmaiseminen, varioi kielenkäyttäjistä riippuen. Sanahahmojen kanssa tuotettujen viittomien määrä vaihteli viittojen välillä olleen vähimmillään 42 prosenttia ja enimmillään 76 prosenttia. Kaikki viitot yhteenlaskettuna sanahahmo tai sanahahmon osa tuotettiin yhteensä 53 prosentin yhteydessä kaikista viittomista.

Hollantilaisen viittomakielen korpusaineiston tutkimukseen verrattuna 74,3 prosenttia kaikista aineiston huulioista oli sanahahmoja. Keskustelurekisterissä sanahahmot muodostivat 65 prosentin osuuden, kun taas narratiivirekisterissä ne esiintyivät vain 9 prosentin osuudella (Bank ym. 2013). Myös brittiläisen viittomakielen tutkimuksessa eri rekistereissä esiintyi määrällisiä eroja ja prosentuaalisia vaihteluita. Kun kaikki data otettiin huomioon, 69 prosenttia toteutettiin sanahahmohuuliolla. Demonstroivissa haastatteluissa sanahahmojen osuus oli 84 prosenttia, luentotyylisessä rekisterissä 71 prosenttia, opettavaisessa kertomuksessa 50 prosenttia ja fantasiakertomuksissa, 44 prosenttia (Sutton-Spencen & Day 2001). Suomalaisen viittomakielen osalta ei eri tekstilajien ja sanahahmohuulioiden suhteista ole raportoituja tutkimustuloksia.

3.2 Levittäytymisen suunta ja ulottuvuus

Aineistosta todennetut levittäytymiset noudattivat muodoiltaan samoja pääperiaatteita kuin hollantilaisen viittomakielen löydökset (Bank ym. 2013). Suomalaisesta viittomakielestä tehdyt huomiot (Rainò 2001, Jantunen 2010) tarkentui-
vat ja laajentuivat. Uusia havaintoja ja eroavaisuuksiakin löytyi. Sanahahmojen kokonaisuus aineistossa oli 361. Niiden ala levittäytyi 41 kertaa, yhteensä levittäytyneitä huulioita oli 11,1 prosenttia. Hollantilaisessa aineistossa levittäytyminen oli hieman yleisempää: sanahahmohuulioista 13,7 prosentin raportoitiin levittäytyvän yhteen tai useampaan viereiseen manuaaliseen osaan.

3.2.1 Levittäytymisen suunta

Aineiston 41 levittäytyneestä sanahahmosta 37 suuntautui viittomavirrassa jälkimmäisenä tuotettuun manuaaliseen viittoman osaan tai osiin. Tämän lisäksi neljässä tapauksessa sanahahmon tuottamisen havaittiin alkavan edeltävän eli viittomavirrassa aikaisemmin tuotetun manuaalisen osan yhteydessä. Kuviossa 4 esitellään suomalaisen viittomakielen tyypillinen levittäytymisilmiö, jossa sanahahmo levittäytyy seuraavaan osoittavaan elementtiin siten, että huulio kattaa kahden manuaalisen osan alan. Viittoja tuottaa verbaalin MUISTAA sekä

osoituksen neutraalitilaan OS-2²⁷. Sanahahmohuulion [muita:], 'muistaa' alkusegmentin artikulaatio alkaa ensimmäisen manuaalisen osan tuottamisen alkaessa ja loppusegmentti tuotetaan yhtäaikaisesti osoittavan elementin kanssa. Visuaalisella tarkastelulla ei ole mahdollista nähdä, milloin sanahahmon aktiivinen artikulaatio päättyy ja missä kohtaa huulet jäävät viimeiseen asentoon *avoin*²⁸. Avoin asento näyttää pitkään samalta kuin vokaali "a".

suom.: "muistin (asian uudelleen)"
 glossit: MUISTAA OS-2
 huulio: muita: -----|

KUVIO 4. Tyypillinen sanahahmohuulion levittäytyminen jälkimmäisenä tuotettuun osoittavaan elementtiin

Kuviossa 5 demonstroidaan harvemmin aineistossa esiintynyt sanahahmohuulion levittäytyminen viittomavirrassa edeltävään manuaaliseen osaan. Viittoja tuottaa lekseemit ITSE-1 ja PITÄÄ artikuloiden sanahahmossa [tyk:ä], 'tykkää'. Sanahahmon alkusegmentin artikulaatio alkaa selvästi jo ensimmäisenä tuotetun viittoman aikana ja loppusegmentti jälkimmäisen osan aikana siten, että sanahahmo kattaa molempien viittomien alan.

suom.: "tykkään"
 glossit: ITSE-1 PITÄÄ
 huulio: tyk:ä:-----|

KUVIO 5. Sanahahmohuulion levittäytyminen aikaisempaan manuaaliseen osaan

²⁷ Numerot viittaavat neutraalitilan viittoma-alueisiin Rissasen (1985) mukaan
²⁸ Segmenttien kuvaamiseen käytetty Nonhebel ym. (2004) Sing language transcription conventions for the ECHO project. (ks. myös Bergman & Wallin (2001) A preliminary analysis of visual mouth segments in Swedish Sing Language)

3.2.2 Levittäytymisen ulottuvuus

Tyypillisessä tapauksessa sanahahmo levittäytyi viittomavirran seuraavaan manuaaliseen osaan yhden viittoman mittaisena. Näiden lisäksi aineistosta havaittiin tapauksia, joissa huulio levittäytyi useampaan jälkeinpäin tuotettuun tai siten, että sanahahmon ala levittäytyi sekä ennen että jälkeen tuotettuihin manuaalisiin osiin. Kuviossa 6 sanahahmon [opiskelu] artikulaatio kattaa viittoman OPISKELLA lisäksi kaksi jälkeinpäin tuotettua manuaalista osaa, OS-2a²⁹ ja KAUTTA, ja kestää yhteensä kolmen manuaalisen osan ajan. Neutraaltilaan toteutettu osoitus voidaan tulkita verbaaliviittoman sidonnaiseksi osaksi. Sitä seuraava lekseemi KAUTTA on kuitenkin itsenäinen, vapaa morfeemi.

suom.: "täällä opiskelun kautta"
 glossit: OPISKELU OS-2a KAUTTA
 huulio: opiskelu-----|

KUVIO 6. Sanahahmohuulion levittäytyminen kolmen manuaalisen osan alalle

Tämän tutkielman pohjalta näyttäisi siltä, että suomalaisen viittomakielen sanahahmo voi levittäytyä yhden, kahden, kolmen ja jopa neljän manuaalisen osan alalle. Lisäksi levittäytymiset voivat ilmetä viittoman molemmin puolin, yhteen aikaisempaan sekä useampaan jälkeinpäin tuotettuun manuaaliseen osaan, myös vapaiden morfeemien yli (vrt. Rainò 2001). Aineistossa ei löytynyt tapauksia, joissa huulio olisi levittäytynyt viiteen tai sitä useampaan manuaaliseen osaan (vrt. Crasborn ym. 2012). Myöskään sellaisia tapauksia ei havaittu, joissa sanahahmohuulio olisi levittäytynyt useampaan aikaisemmin tuotettuun viittomaan. Nämä huomiot ovat suomalaisen viittomakielen osalta uusia.

²⁹ Osoittavan elementin suuntaamisesta neutraaltilassa: a (alhaalla), y (ylhällä), ed (ei-dominoiva käsi)

3.3 Levittäytyminen osoittaviin viittomiin

Suurin osa aineiston sanahahmohuulioista levittäytyi osoittavien elementtien yhteydessä (ks. kuvio 4. luvussa 3.2.1). Tässä aineistossa kaikista 41 tapauksesta 23 (56 %) toteutui osoitusten yhteydessä. Jokainen viittoja tuotti osoituksiin levittäytyneitä sanahahmoja. Osoittavat elementit olivat myös hollantilaisen viittomakielen korpustutkimuksessa yleisin levittäytymisen muoto (Bank ym. 2013). Olen tulkinnut näiden suomalaisen viittomakielen osoittaviin elementteihin liittyvien levittäytymisten toimivan prosodisella tasolla siten, että sanahahmo sitoo osat yhteen yhdeksi konstituentiksi ja siten yhdeksi fonologiseksi kokonaisuudeksi (ks. Bank ym. 2013, Sandler 2012).

Kuviossa 7 osoitus toimii lausekkeen alan merkitsijänä tai kuten Jantunen (2010) nimittää kliittinä, jonka tehtävänä on sitoa nominaaliviittoma ja sitä seuraava osoitus yhteen. Esimerkissä viittoja kertoo, kuinka ymmärsi opiskelun kautta saavansa tietoa omasta äidinkielestään. Hän tuottaa manuaaliset osat OMA-1, ÄITI-KIELI sekä osoituksen ei-dominoivaan käteen (ed) ja artikuloi näiden aikana sanahahmossa [äidinkieli] tai [äitinkieli]. Viittoja aloittaa huulion tuottamisen jo omistussuhdetta ilmaisevan osoittavan OMA-1 viittoman aikana ja jatkaa artikulaatiota selkeästi osoitukseen asti. Lisäksi viittojan ei-dominoivaan käteen tehdyn osoituksen voisi tulkita ikään kuin painottavan sitä, että kyseessä on nimenomaan juuri hänen oma äidinkiensä, joka on oleellinen ja painollinen osa ilmausta. Tätä tulkintaa vahvistaa myös sanahahmon artikulaation selkeys ja tuottaminen loppuun asti kuten myös muut ei-manuaaliset signaalit: ilme vahvistuu ja manuaalisen osan liikettä hidastetaan.

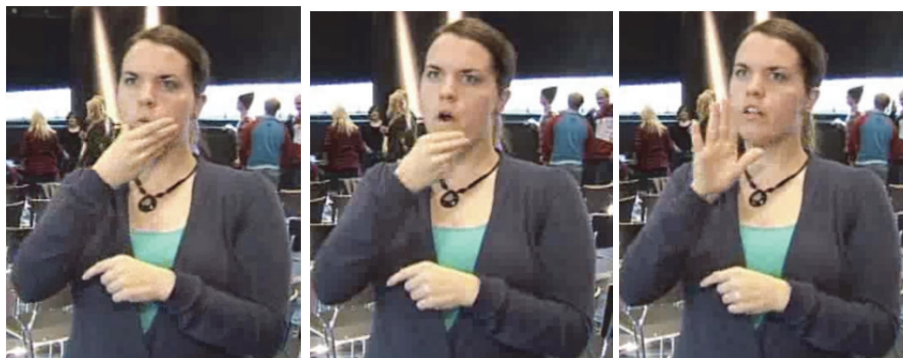

suom.: ”ymmärsin, että tämä on nimenomaan oma äidinkieleni, josta saan tietää lisää”
 glossit: OMA-1 ÄITI-KIELI OS-ed
 huulio: äidinkieli-----|

KUVIO 7. Levittäytyminen prosodisen lausekkeen alan merkitsijänä

Toisessa esimerkissä osoittava viittoma ilmaisee morfologisesti kompleksisen viittoman alaa. Morfologisesti kompleksisessa rakenteessa useammasta itsenäisestä merkitysyksiköstä muodostetaan yksi yhtenäinen kokonaisuus, ja ne voidaan sitoa yhteen sanahahmohuulion alaa levittämällä. Kuviossa 8 viittoja

osoittaa referentin paikan omistussuhdetta ilmaisevalla osoituksella neutraalitallassa. Hän tuottaa nominaaliviittoman NUORI sekä osoituksen OMA-2. Sanahahmohuulion [nuore] alkusegmentin artikulaatio alkaa ensimmäisen manuaalisen osan aikana ja toinen osa tuotetaan osoittavan elementin yhteydessä, jolloin sanahahmo kattaa kummankin manuaalisen osan keston.

suom.: "nuorten RY-kurssi toteutuisi"
 glossit: TOTEUTUA NUORI + OMA-2 YHDISTYS KURSSI
 huulio: nuore-----|

KUVIO 8. Levittäytyminen morfologisesti kompleksisen viittoman alan merkitsijänä

3.4 Levittäytyminen yhdisteiden ja yhdysviittomamaisten viittomien muodostuksessa

Levittäytyneillä sanahahmoilla voidaan merkitä myös yhdysviittomien, yhdysviittomamaisten ilmausten tai yhdisteiden alaa (ks. luku 2). Kuviossa 9 kaksi manuaalista osaa yhdistetään yhdeksi kokonaisuudeksi tuottamalla niiden yhteydessä yksi sanahahmo, jonka artikulaatio alkaa ensimmäisen viittoman alkessa ja levittäytyy jälkimmäisen manuaalisen osan alalle tuottaen yhden kokonaisuuden ja sitä kautta yhden kokonaisen merkityksen.

suom.: "kun ne oli opetettu, ne oli helppo muistaa"
 glossit: 1-OPETTAA-2a HELPPU MUISTAA MUISTIINPANO
 huulio: muistaa-----|

KUVIO 9. Levittäytyminen yhdysviittomamaisen ilmauksen merkitsijänä

Viittoja tuottaa viittomat MUISTAA ja MUISTIINPANO. Sanahahmossa hän artikuloi [muistaa] tuottaen alkusegmentin ensimmäisen manuaalisen ja loppu-

segmentin toisen manuaalisen osan aikana. Esimerkin ensimmäisen manuaalisen osan leksikaalinen merkitys vastaa sanahahmossa tuotettua merkitystä mutta viittoja päättää kenties tuoda samaan merkityskokonaisuuteen toisen manuaalisen osan, mahdollisesti tuomaan lisäinformaatiota ilmaukseen liittyen. Lisäämällä tämän elementin viittoja saattaa korostaa merkitystä, joka voisi olla enemmän mieleen painamiseen liittyvää.

3.5 Muita huomioita levittäytymisen tehtävistä

Viimeiseen tuloksia käsittelevään lukuun olen poiminut kolme kiinnostavaa aineistosta esille noussutta tapausta. Sanahahmoa on esimerkiksi mahdollista varioida tarpeen mukaan sopivan uuden ilmauksen muodostamiseksi tai vaihtaa sekä muokata sitä tilanteeseen sopivalla tavalla. Monikon yhteydessä artikuloidusta sanahahmosta löytyi vain yksi esimerkki, mutta samasta ilmiöstä on kuitenkin raportoinut myös Rainò (2001). Perussanakirjasta poimitussa esimerkissä (KUVIO 10.) nominaaliviittoman HUONE kohdalla artikuloidaan huuliossa huonetta vastaava sanahahmo ja viittoman toistossa suun loppuasento pysyy kolmanteen huone-viittomaan asti.

	<i>(2) There were three rooms [upstairs] and a big one downstairs.</i>				
hands	<u>THREE</u>	<u>ROOM-ROOM-ROOM</u> //	<u>ALSO</u>	<u>DOWN</u>	<u>BIG-ROOM</u> (depictive)
mouth	[ol]--/	[uon:e]-----/	[muo]	[ala]	[i:(s)o]
Finnish	kolme	huone	myös	alas/alhaalla	iso
English	(three)	(room)	(also)	(down/downstairs)	(big)

KUVIO 10. Esimerkki sanahahmohuulion levittäytymisestä monikon ilmaisun yhteydessä Rainò (2001: 44).

Tämän aineiston kuviossa 11 viittoja kertoo kielen kuvauksen tasoista ja tuottaa manuaalisesti viittoman MERKITYS kaksi kertaa ja artikuloi huuliossa [merkiys], joka kattaa kestoltaan molemmat manuaaliset osat.

suom.: "merkitysten"
glossit: TARKOITTA TARKOITTA
huulio: meriys-----|

KUVIO 11. Levittäytyminen monikon ilmaisemisessa

Kuviossa 12 viittoja tekee uuden yhdisteen yhdistämällä manuaaliset osat, TUKI ja HAKEA, yhdeksi kokonaiseksi ilmaukseksi artikuloimalla näiden aikana yhden sanahahmon [avustu] tai [avustus]. Esimerkissä huulet jäävät artikulaation loppussa asentoon *avoin-eteenpäin*, josta ei voi visuaalisen tarkastelun perusteella sanoa, loppuuko huulten aktiivinen tuottaminen vokaalia 'u' muistuttavaan artikulaatioon vai tuotetaanko sen jälkeen vielä konsonanttia 's' muistuttava osa. Kummankaan lekseemin perusmerkitys ei ole se, joka sanahahmossa ilmaistaan, vaan haluttu ilmaus luodaan yhdistämällä kaksi vakiintunutta manuaalista osaa ja niihin valittu, soveltuva huulio. Viittoja haluaa mahdollisesti myös painottaa merkitystä levittäytyvällä sanahahmolla. Informaatio, joka huuliosta saadaan, näyttäsi esimerkin valossa olevan ymmärryksen kannalta olennainen.

suom.: "voi saada avustuksia"
 glossit: VOI SAADA TUKI HAKEA
 huulio: avustu-----|

KUVIO 12. Levittäytyminen uuden yhdisteen muodostamiseksi

Lisäksi aineistosta tuli esille varioivia huulion käyttötapoja. Kuviossa 13 ilmaistu sanahahmo ilmentää huulion muuntelumahdollisuuksia ja kuvaa viittojan valintaa kielenkäyttötilanteessa. Viittoja artikuloi soveltuvaan manuaaliseen osaan halutun sanahahmon tuottamalla manuaalisen osan YHDISTYS ja sanahahmon [äry:] eli RY, joka on suomen kielen sanan 'rekisteröity yhdistys' lyhenne.

suom.: "nuorten RY-kurssi toteutuisi"
 glossit: TOTEUTUA NUORI + OMA-2 YHDISTYS KURSSI
 huulio: äry:-----|

KUVIO 13. Sanahahmohuulion vaihtaminen haluttuun ilmaukseen kielenkäyttötilanteessa

Esitelty tapaus ei ole esimerkki huulion levittäytymisestä vaan enemmänkin todiste oletukselle manuaalisen osan ja sanahahmohuulion varsin itsenäisestä toiminnasta. Modaliteetit toimivat vuorovaikutuksessa keskenään, mutta ne voivat varioida tilanteen ja tarpeen mukaan viittojan haluamalla tavalla. Pohdittavaksi jää, kuinka vapaasti manuaalisen osan päälle voidaan tuoda jokin muu kuin siihen yleensä liitettävän sanahahmon. Edellisessä esimerkissä lekseemin perusmerkitys YHDISTYS soveltuu ilmaukseen mutta viittoja valitsee huulioon nimenomaan suomen kielestä lainatun ilmauksen, ja luo näin uuden viittoman produktiivisesti käyttötilanteeseen soveltuvaksi. Huuliossa tuotettu ilmaus näyttäisi myös olevan se, jonka sisältö määrittää merkitystä viittoma- ja lausetasolla. Tämän kaltaiset kielenkäyttöratkaisut kertovat juuri viittottujen kielten ekologisesta ja multimodaalisesta luonteesta: vuorovaikutustilanteissa kieltä on mahdollista muunnella asiayhteyden ja tarpeen mukaisesti.

4 Lopuksi

Sanahahmohuulioiden tutkiminen oli mielenkiintoista, avartavaa ja haastavaa. Määritelmällisiä haasteita ja sitä kautta näkemyksellisiä valintoja toi esimerkiksi sen määrittäminen, milloin viittoma alkaa ja milloin se päättyy. Milloin sisällöllisesti merkittävä liike alkaa ja minkä pituinen on niin sanottu siirtymäliike merkityksellisten osien välillä. Toinen haaste liittyi sanahahmojen alan ja pituuden merkitsemiseen ja erityisesti siihen, kuinka merkitä tapaukset, joissa visuaalisen tarkastelun perusteella ei pysty näkemään aktiivisen tuottamisen vaiheita. Kaikki artikuloitu suun toiminta ei ole selkeästi havaittavaa, eikä aina siten ollut mahdollista varmuudella todentaa sitä, milloin suu on aktiivinen ja milloin ei. Yleisenä havaintona tämän aineiston artikulaatiotyyleistä voi todeta, että osa viittojista päätti sanahahmon selkeämmin, toisilla suu saattoi jäädä avoimeksi tai huulet yhteenpuristetuiksi ('pidätetty' suppressed mouthing), pitkäksikin aikaa selkeän alkusegmentin tuottamisen jälkeen. Toisena yleisenä havaintoja voi todeta myös, että usein sanahahmoista artikuloitiin sanan alkuosa mutta ei niinkään kokoisena tai "täydellisenä", vaan ilmaiseminen mukaili visuaalisuuden periaatteita ja suulla tuotettiin ne osat, jotka olivat ymmärtämisen kannalta oleellisimpia. Keskeisiä osia myös korostettiin tarvittaessa ja esimerkiksi p, t tai l saatettiin tuottaa korostetun selkeästi tilanteissa, joissa niiden välittäminen oli viestin kannalta oleellista. Yksi iso haaste liittyi suomen kielen käyttäminen glossauksessa. Merkitysten kääntäminen on aina tulkintakysymys ja ymmärrän, etteivät merkitsemäni sanahahmoannotaatiot ole varmastikaan täysin paikkaansa pitäviä. Olen keskustellut ja käyttänyt kielenopasta tekemistäni huomioista, ja useaan otteeseen pohdittavana on ollut oman äidinkielen vaikutus annotointihavaintoihin. Vogt-Svendensen (2001) kertoo omasta kokemuksestaan, jossa hän näki muiden maiden viittomista katsoessaan norjalaisen viittomakielen sanahahmoja, vaikka tiesi ettei se tietenkään ollut mahdollista. Toisaalta Johnston ja van Roekel (2014) argumentoivat, että vieraskieliset

tai ei sujuvasti viittovat tekevät helposti virheitä erehtyessään luulemaan sanahahmohuulion osaa viittomakieliseksi huulioksi.

Tämä tutkimus sanahahmohuulioista osoitti, että ne ovat aktiivinen osa viittojen kieltä ja selkeä kielen käytön strategia. Informatiiviseksi tekstilajiksi määritellyssä aineistossa kaikista huulioista hieman yli puolet (53%) tuotettiin artikuloimalla sanahahmo tai sen osa. Sanahahmohuulioiden sisältämän tiedollisen ominaisuuden katsotaan soveltuvan esimerkiksi vuorovaikutustilanteisiin, kun taas viittomakielisten huulioiden nähdään sisältävän ilmauksellista ulottuvuutta ja niitä käytetäänkin useammin kerronnallisessa eli narratiivisessa rekisterissä. Aineiston kaikista sanahahmoista viereiseen tai viereisiin viittomiin levittäytyi 41 (11,1 %) huuliota. Tutkimus tuotti uutta tietoa levittäytymisen suunnasta ja ulottuvuudesta. Useimmiten levittäytyminen ulottui viittomavirrassa seuraavaan manuaaliseen osaan, tavallisesti yhden viittoman mittaisena ja suurin osa, 23 (56%), toteutui osoittavien elementtien yhteydessä. Lisäksi aineistosta löytyi tapauksia, joissa sanahahmo levittäytyi kahteen, kolmeen tai neljään jälkeensä tuotettuun manuaaliseen osaan, kuten myös sekä ennen että jälkeen tuotettuihin osiin. Levittäytymisiä tapahtui muutamassa tapauksessa myös viittomavirrassa aikaisemmin tuotettuun manuaaliseen osaan. Myös nämä löydökset olivat sanahahmohuulioiden osalta uusia.

Levittäytyneet sanahahmot toimivat prosodisten kokonaisuuksien, kuten lausekkeiden alan merkitsijänä, morfologisesti kompleksisten yksiköiden määrittäjinä sekä monikon ja yhdisteiden, yhdysviittomien tai yhdysviittomamaisien ilmausten merkitsijöinä. Sanahahmoja käytettiin myös uusien ilmausten luomisessa ja huuliota vaihtamalla kielenkäyttäjät pystyi valitsemaan tilanteeseen sopivan ja halutun ilmauksen produktiivisesti. Sanahahmohuulioiden tuottaminen varioi ja toteutui kielenkäyttäjän henkilökohtaisina valintoina. Tämä ekologinen näkemys on noussut monikielisuuden tutkimuksessa vahvaksi näkökannaksi (ks. Dufva ym. 2011; Gardner & Martin-Jones 2012). Yhteisön tasolla kielenkäyttöä luonnehtii tilanteinen vaihtelu, ajan, paikan, osallistujien ja puheenaiheiden tai ilmaisukanavien suhteen. Suomalaisen viittomakielen näkökulmasta viittoja voi esimerkiksi jättää suomen kielen kokonaan pois ilmaisustaan tai vastaavasti lisätä puhutun kielen sanahahmojen määrää, sormiaakosia tai puhetta, jos hänen yleisössään on puhuttua kieltä äidinkielenään käyttäviä henkilöitä tai jos viittoja haluaa korostaa kaksikielisyyttä (Rainò 2001). Näin katsottuna monikielisydestä nousevat ”kieliä sekoittavat” ilmiöt voidaan nähdä henkilön kielellisenä ja vuorovaikutuksellisenä resurssina.

Tutkijoiden keskuudessa ei ole saavutettu yhteneväistä mielipidettä huulioiden kieliopillisesta statuksesta. Myöskään artikulaattoreiden kokonaisuutta ei ole selitetty selvästi vaadittavalla tarkkuudella. Kantaaottavien argumenttien välttely on voinut huomata esimerkiksi fonologisessa tutkimuksessa analyysitaso supistamisena ja vieroksumisena (Jantunen 2009). Tulevaisuuteen jää nähtäväksi, millaiseen suuntaan sekä (sanahahmo)huulioiden että muiden ei-manuaalisten elementtien tutkimus etenee, millaista huomiota ne saavat sekä millaisia lingvistisiä funktioita niillä todetaan olevan. Tähän mennessä suunliikkeiden merkitystä ja kieliopillisia tehtäviä on tarkasteltu varsin vaihtelevista

näkökulmista. Osa tutkijoista katsoo sanahahmohuulioiden olevan osa viitottu- ja kieliä (ks. esim. Bergman & Wallin 2001; Boyes Braem 2001; Sutton-Spence & Day 2001; Vogt-Svendsen 2001; Woll 2001; Rainò 2001). Osa taas tulkitsee ne puhutun kielen lainoiksi siten, että ne ovat integroituneet viitotun kielen morfo- syntaktiseen rakenteeseen (Fontana 2008). Joidenkin näkökulmasta sanahahmot edustavat puhtaasti koodinvaihtoa (Ebbinghaus & Hessmann 2001; Hohenberger & Happ 2001) ja esiintyvät yhtä aikaa ilmaistuna viittomien kanssa mutta eivät ole rakenteellisesti merkittävä osa kieltä (Jantunen 2010; Crasborn ym. 2008). On jopa argumentoitu, että sanahahmohuuliot häviäisivät ja poistuisivat kokonaan esimerkiksi sen takia, että oraalinen painotus on opetuksessa loppunut (Rainò 2001). Eriävät näkemykset sanahahmojen tehtävistä eivät kuitenkaan tee niistä merkityksettömiä siinä kontekstissa, jossa niitä ilmaistaan. Ymmärrykseni tutkielman teon jälkeen on, että suomalainen viittomakieli ottaa sanahahmoja käyttöönsä ja muokkaa niistä usein omiin tarpeisiinsa sopivan muodon. Kuten Bank ym. (2011) argumentoivat, puheessa segmenttien supistumista tai vähentämistä motivoi akustinen tuotto ja auditiivinen havaitseminen, kun taas sanahamohuuliot voivat esiintyä aivan toisenlaisina ja pohjata nimenomaan kielen visuaalisiin vaatimuksiin. Multimodaalinen ja kinemaattinen lähestymistapa näkevät samoin: sanahahmojen artikulaatio pohjaa äännetyn puheen visuaalistettuihin muotoihin (Keller 2001). Suomalaisessa viittomakielessä rekonstruoidaan puhutun kielen sanalainoja omaan ilmaisutapaan sopiviksi, ja tarkastelun painopistettä olisikin ehkä syytä siirtää siihen, miltä sanat tuotettu- na näyttävät.

Edelleen monipuolisempaa ja laajempaa tutkimusta suomalaisen viittomakielen huulioista, sanahahmoista sekä niihin liittyvistä ilmiöistä tarvitaan. Myös levittäytymistä tulisi tarkastella laajemman aineiston pohjalta sekä kielen eri rekistereiden näkökulmista. Lisäksi olisi kiinnostavaa tutkia, levittäytyvätkö suomalaisessa viittomakielessä myös viittomakieliset huuliot. Crasborn ym. (2008) huomasivat tutkimuksessaan, että tarkasteltujen viittomakielten osalta viittomakielisten huulioiden levittäytymistä tapahtui mutta vain harvoin, vaihdellen 2 prosentista 8 prosenttiin. Havaintojen perusteella olisi lisäksi ollut mielenkiintoista ymmärtää paremmin elemäisiä ja emotioihin liittyviä tunneilmauksia, kuten hymyä, pelokkuutta tms., joille oman huuliokategorian antaisi muun muassa Coerts (1992). Huulioiden pakollisuuden astetta olisi mielenkiintoista selvittää, kuten myös sitä, missä tilanteissa viittomakielinen huulio vaihdetaan sanahahmoon tai päinvastoin. Lisäksi tutkimukset siitä, mistä kohtaa huulion artikulaatio alkaa, moneenko segmenttiin huulio jakautuu sekä monta-ko morfeemia huulio sisältää olisivat sekä mielenkiintoisia että hyödyllisiä tietoja suun liikkeiden käyttäytymisestä. Aineistoa työstäessäni havaitsin, että huulion ja manuaalisen osan yhdenaikaisuus varioi huomattavasti.

Todellista on se, että kieltä käytetään eri modaaliteeteissa tai niiden erilaisissa yhdistelmissä. Kieli voidaankin määritellä dynaamiseksi ja kognitiiviseksi vuorovaikutustoiminnaksi ja ihmismieli on näissä vuorovaikutustilanteissa sidonnaisena sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön sekä ympäristössä tapahtuvaan toimintaan. Ihmisen toiminta näissä prosesseissa ja toiminnoissa reaalisis-

tuu kussakin ympäristössä tyypillisellä tavalla, semioottisena, kielellisenä tai viestinnällisenä (Dufva ym. 2011) (ks. lisää esim. Blommaert 2005; Dufva 2010; Pennycook 2010). Vaihtelu ja muutos ovat kielen perusominaisuuksia (Bahtin 1981) ja tältä pohjalta näen sanahahmohuuliot konventionaalisena ilmiönä, omana, erillisenä ja melko itsenäisenä osana viitottua ilmausta. Olennaista on, että pyritään pysymään avoimena kaikille fyysisille, sosiaalisille ja muille teki-jöille, jotka vaikuttavat vuorovaikutuksen muotoutumiseen (Kramsch ym. 2002). Kielet eivät ole perusolemukseltaan "suljettuja" eivätkä vaikutuksille immuuneita, vaan dynaamisia ja tarpeiden mukaisesti muunneltavissa.

LÄHTEET

- Bahtin, M. M. 1981. The dialogic imagination (käänt. Emerson, C. & Holquist, M.). Austin: University of Texas Press.
- Baker, C. & Padden, C. 1978. American Sign Language. A look at its history, structure, and community. Silver Spring: Linstok Press.
- Bank, R., Crasborn, O. & van Hout, R. 2011. Variation in mouth actions with manual signs in Sign Language of the Netherlands (NGT). *Sign Language & Linguistics* 14(2), s. 248–270. John Benjamins Publishing Company.
- Bank, R., Crasborn, O. & van Hout, R. 2013. Aligment of two languages: The spreading of mouthings in Sign Language of the Netherlands. *International Journal of Bilingualism*. Sage Publications.
- Bergman, B. & Wallin, L. 2001. A preliminary analysis of visual mouth segments in Swedish Sing Language – Boyes Braem, P. & Sutton-Spence, R. (toim.) 2001: *The Hands Are the Head of the Mouth: The mouth as articulator in sign languages*. s. 51–68. Hamburg: SIGNUM Verlag.
- Blommaert, J. 2005. *Discourse: A critical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press
- Boyes Braem, P. 2001. Functions of the mouthing in the signing of Deaf early and late learners of Swiss German Sign Language (DSGS) – Boyes Braem, P. & Sutton & Spence, R. (toim.) 2001: *The Hands Are the Head of the Mouth: The mouth as articulator in sign languages*. s. 99–132. Hamburg: SIGNUM Verlag.
- Boyes Braem, P. & Sutton-Spence, R. (toim.) 2001. *The Hands Are the Head of the Mouth: The mouth as articulator in sign languages*. Hamburg: SIGNUM Verlag. University of Amsterdam.
- Coerts, J. 1992. *Non-manual grammatical markers: an analysis of interrogatives, negations, and topicalizations – Sign Language of the Netherlands*. PhD dissertation, University of Amsterdam.
- Crasborn, O., van der Kooij, E., Waters, D., Woll, B. & Mesch, J. 2008. Frequency distribution and spreading behavior of different types of mouth actions in three sign languages. *Sign Language & Linguistics* 11:1. John Benjamins Publishing Company.

- Crasborn, O., van der Kooij, E. & Ros, J. 2012. On the weight of phrase-final prosodic words in a sign language. *Sign language and Linguistics* 15:1, s. 11–38. John Benjamins Publishing Company.
- Dachkovsky, S. & Sandler, W. 2009. Visual intonation in the prosody of a sign language. *Language and Speech*, 52(2/3), s. 287–314.
- Dufva, H. 2010. Reclaiming the Mind. Dialogism, language learning and the importance of considering cognition. – Junefelt, K. & Nordin, P. (toim.), *Proceeding of the Second International Interdisciplinary Conference of Perspectives and Limits of Dialogism in Mihail Bakhtin*. June 3-5, 2009. s. 41–48. Stockholm: University of Stockholm.
- Dufva, H., Aro, M., Suni, M. & Salo, O-P. 2011. Onko kieltä olemassa? Teoreettinen kielitiede, soveltava kielitiede ja kielen oppimisen tutkimus. – Lehtinen, E., Aaltonen, S., Koskela E., Skog-Södersved, M. (toim.) 2011: *AFinLae Soveltavan kielitieteen tutkimuksia n:o 3*. s. 22–34.
- Ebbinghaus, H. & Hessmann, J. 2001. Sign Language as multidimensional communication: Why manual signs, mouthings and mouth gestures are three different things. – Boyes Braem, P. & Sutton & Spence, R. (toim.) 2001: *The Hands Are the Head of the Mouth: The mouth as articulator in sign languages*. s. 133–151. Hamburg: SIGNUM Verlag.
- Fontana, S. 2008. Mouth actions as gesture in sign language. – Kendon, A. & Tommaso, R. C. (toim.), *Gesture* 8:1. s. 104–123. John Benjamins Publishing Company
- García, O. 2009. Education, multilingualism and translanguaging in the 21st Century. – Mohanty, A. K., Panday, M., Phillipson, R. & Skutnabb-Kangas, T. (toim.), *Multilingual Education for Social Justice: Globalising the Local*. Orient BlackSwan, s. 140–158.
- Gardner, S. & Martin-Jones, M. (toim.) 2012. *Multilingualism, Discourse and Ethnography*. New York: Routledge.
- Grosjean, F. 2010. *Bilingual. Life and reality*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University press.
- Heller, M. 2006. *Bilingualism: a social approach*. Basingstoke: Palgrave-MacMillan
- Herrmann, A. & Steinbach, M. (toim.) 2013. *Nonmanuals in Sign Language*. John Benjamins Publishing Company.
- Hohenberger, A. & Happ, D. 2001. The linguistic primacy of signs and mouth gestures over mouthings: Evidence from language production in German sign language (DGS). – Boyes Braem, P. & Sutton & Spence, R. (toim.) 2001: *The Hands Are the Head of the Mouth: The mouth as articulator in sign languages*. s. 153–189. Hamburg: SIGNUM Verlag.
- Jantunen, T. 2003. *Johdatus suomalaisen viittomakielen rakenteeseen*. Finn Lectura Tampere. Tammer-Paino Oy.
- Jantunen, T. 2009. *Tavu ja lause. Tutkimuksia kahden sekventiaalisen perusyksikön olemuksesta suomalaisessa viittomakielessä*. Jyväskylä. Jyväskylä University Printing House.

- Jantunen, T. (toim.) 2010. Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 5. Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Johnston, T. & Van Roekel, J. 2014: Mouth-Based non-manual coding schema used in the Auslan corpus: explanation, application and preliminary results. LREC Workshop on the Representation and Processing of Sign Languages: Beyond the Manual Channel.
- Johnston, T., van Roekel, J. & Schembri, A. 2016. On the conventionalization of mouth actions in Australian Sign Language - Language and speech, 2016, 59 (1) s. 3-42. Sage Publications.
- Keller, J. 2001. Multimodal representations and the linguistic status of mouthings in German Sign Language. - Boyes Braem, P. & Sutton & Spence, R. (toim.) 2001: The Hands Are the Head of the Mouth: The mouth as articulator in sign languages. s. 191-230, Hamburg: SIGNUM Verlag
- Kramsch, C. (toim.) 2002. Language acquisition and language socialization: Ecological perspectives. London: Continuum.
- Liddell, S., K. 1980. American Sign Language syntax. Approaches to Semiotics: 52. Haag: Mouton Publishers.
- Nonhebel, A., Crasborn, O. & Van Der Kooij, E. 2004. Sign language transcription conventions for the ECHO project. University of Nimegen.
http://www.let.kun.nl/signlang/echo/docs/transcr_mouth.pdf
17.2.2014
- Pietikäinen, S. 2012. Kieli-ideologiat arjessa. Neksusanalyysi monikielisen inarinsaamenpuhujan kielielämäkerrassa. Virittäjä 3/2012. s. 410-442. Pimiä, P. 1987. Suomalaisen viittomakielen suunliikkeistä. - Pimiä, P. & Rissanen, T. 1987: Kolme kirjoitusta viittomakielestä. s. 25-47. Helsinki: University of Helsinki.
- Pennycook, A. 2010. Language as a Local Practice. New York: Routledge.
- Puupponen, A. 2012. Horisontaaliset ja vertikaaliset päänliikkeet suomalaisessa viittomakielessä. Pro gradu -tutkielma. Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Rainò, P. 2001. Mouthings and mouth gestures in Finnish Sign Language. - Boyes Braem, P. & Sutton-Spence, R. (toim.) 2001: The Hands Are the Head of the Mouth: The mouth as articulator in sign languages. s. 41-49. Hamburg: SIGNUM Verlag.
- Rauhansalo, M. 2015. Sanahahmohuulion alan levittäytymisestä suomalaisessa viittomakielessä. Suomalaisen viittomakielen pro gradu -tutkielma. Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Rissanen, T. 1985. Viittomakielen perusrakenne. Helsinki: University of Helsinki.
- Sandler, W. 1999. Cliticization and prosodic words in a sign language. - T.A. Hall & U. Kleinhenz (toim.), Studies on the phonological word (Current Studies in Linguistic theory). s. 223-254. John Benjamin Publishing Company. Amsterdam, The Netherlands.
- Sandler, W. 2012. Visual prosody - Sign language: An international handbook. s. 55-76. Mouton De Gruyter.

- Savolainen, L. 2000. Viittoman rakenne. – Malm, A. (toim.), Viittomakieliset Suomessa. s. 168–188. Helsinki: Finn Lectura.
- Suomalaisen viittomakielen perussanakirja 1998. Kuurojen Liitto ry. Helsinki: KL-Support.
- Sutton-Spence, R. 2007. Mouthings and simultaneity in British Sign Language. – Simultaneity in Signed Languages: Form and Function. s. 147–162. John Benjamin Publishing Company. Amsterdam, The Netherlands.
- Sutton-Spence, R. & Day, L. 2001. Mouthings and Mouth Gesture in British Sign Language (BSL). – Boyes Braem, P. & Sutton & Spence, R. (toim.) 2001: The Hands Are the Head of the Mouth: The mouth as articulator in sign languages. s. 69–85. Hamburg: SIGNUM Verlag.
- Takkinen, R. 2002. Käsimuotojen salat: viittomakielisten lasten käsimuotojen omaksuminen 2–7 vuoden iässä. Deaf Studies in Finland 1. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Tapio, E. 2013. A nexus analysis of English in the everyday life of FinSL signers – a multimodal view on interaction. Väitöskirja. Oulun yliopisto.
- van de Sande, I. & Crasborn, O. 2009. Lexically bound mouth actions in Sign Language of the Netherlands. A comparison between different registers and age groups. Linguistics in the Netherlands 2009, s. 78–90. Radboud University Nijmegen
- van Lier, L. 2000. From input to affordance: social-interactive learning from an ecological perspective. –Lantolf J. P. (toim.), Sociocultural theory and second language learning. s. 244–259. Oxford: OUP.
- Van Lier, L. 2004. The ecology and semiotics of language learning: a sociocultural perspective. Boston: Kluwer Academic.
- Vogt-Svendsen, M. 1983. Positions and movements of the mouth in Norwegian Sign Language (NSL). – Kyle, J. & Woll, B. (toim.), Language in sign: an international perspective on sign language. s. 85–96. London: Croom Helm
- Vogt-Svendsen, M. 2001. A comparison of mouth gestures and mouthing in Norwegian Sign Language (NSL). – Boyes Braem, P. & Sutton & Spence, R. (toim.) 2001: The Hands Are the Head of the Mouth: The mouth as articulator in sign languages. s. 9–40. Hamburg: SIGNUM Verlag.
- Woll, B. 2001: The sign that dares to speak its name: Echo phonology in British Sign Language (BSL). – Boyes Braem, P. & Sutton & Spence, R. (toim.) 2001: The Hands Are the Head of the Mouth: The mouth as articulator in sign languages. s. 87–98. Hamburg: SIGNUM Verlag.
- Zeshan, U. 2001. Mouthing in Indo-Pakistani Sign Language (IPSL): Regularities and variations. – Boyes Braem, P. & Sutton & Spence, R. (toim.) 2001: The Hands are the Head of the Mouth. The Mouth as Articulator in Sign Languages. s. 247–271. Hamburg: SIGNUM Verlag.

TAPOJA ILMAISTA OLEMASSAOLOA SUOMALAISESSA JA FLAAMILAISESSA VIITTOMAKIELESSÄ

*Danny De Weerd*t ja *Ritva Takkinen*

1 Johdanto

Tämä artikkeli käsittelee eksistentiaalisuuden eli olemassaolon ilmaisemista flaamilaisessa ja suomalaisessa viittomakielessä. Artikkelin pohjautuu flaamilaisen viittomakielen eksistentiaalilauseita käsittelevään pro gradu -tutkielmaan (De Weerdt 2008) sekä tutkimukseen suomalaisen viittomakielen eksistentiaalilauseista (De Weerdt & Takkinen 2006; De Weerdt 2016). Eksistentiaalisuutta eli olemista jossakin paikassa ja olemassaoloa ilmaistaan kielissä eri tavoin. Eksistentiaalilauseen tehtävä on esitellä uusi asia keskustelussa tai tekstissä (Givón 2001, McNally 2011). Suomen kielessä eksistentiaalisuutta ilmaistaan esimerkiksi seuraavalla lauseella: *Pöydällä on kirja*. Tämän artikkelin alaluvussa 1.1 käsittelemme ensin eksistentiaalilauseen määrittelyä puhutuissa kielissä ja alaluvussa 1.2 viitotuissa kielissä. Tämän jälkeen esittelemme tutkimusten päätulokset luvussa 2, jota seuraa lyhyt pohdinta luvussa 3.

1.1 Eksistentiaalisuuden ilmaisu puhutuissa kielissä

Termi eksistentiaalilause viittaa erikoistuneeseen tai ei-kanoniseen rakenteeseen, joka ilmaisee merkityssisällön, mitä on olemassa tai mikä on jossain paikassa (McNally 2011). Se on siinä mielessä erikoistunut, että siinä ei ole kanonista subjekti-predikaatti -rakennetta, kuten tavallisessa myöntölauseessa. Eksistentiaalilauseen tehtävä on esitellä uusi, tärkeä tarkoite (asia) tekstissä tai keskustelussa (Givón 2001, McNally 2011). Givónin mukaan nämä tarkoitteet ovat indefiniittisiä eli sellaisia, joita keskustelukumppanin ei odoteta tuntevan.

Puhutuissa kielissä eri kielillä on erilaisia rakenteellisia tapoja ilmaista merkitysisältöjä (Givón 2001). Myös eksistentiaalisuuden ilmaisut voivat erota eri kielissä. Suomen kielellä voidaan ilmaista:

- (1) Autotallissa on auto.

Sama merkitys ilmaistaan esimerkiksi englannin, ruotsin, ranskan, hollannin ja venäjän kielellä seuraavasti:

- (2) There is a car in the garage.
 (3) Det finns en bil i garaget.
 (4) Il y a une voiture dans le garage.
 (5) Er staat een auto in de garage.
 (6) В гараге машина. (prepositio autotalli+sija auto.)

Lyons (1967) erotti eksistentiaalilauseet (7a, 7b, 7c) lokatiivista eli paikkaa ja sijaintia ilmaisevista lauseista (8a, 8b, 8c)) ja omistuslauseista (9a, 9b, 9c). Ne ovat kuitenkin semanttisesti eli merkitykseltään läheisiä, koska niissä kaikissa on kysymys tietyssä paikassa (esimerkiksi pöydällä tai Tommilla) sijaitsevasta tiettystä kohteesta (esimerkiksi kirjasta).

- (7a) There is a book on the table.
 (7b) Pöydällä on kirja.
 (7c) На столе книга (prepositio pöytä.sija kirja)
 (8a) The book is on the table.
 (8b) Kirja on pöydällä.
 (8c) Книга на столе. (kirja prepositio pöytä+sija)
 (9a) Tommi has a book.
 (9b) Tommilla on kirja.
 (9c) У Томми книга. (prepositio Tommi kirja)

Clarkin (1978) ja Freezen (1992) mukaan näissä rakenteissa on myös osittaista syntaktista samanlaisuutta eli ne ilmaistaan lähes samanlaisin lauserakentein. Monissa kielissä eksistentiaalirakenne ja omistusrakenne ovat rakenteeltaan samanlaisia, mutta lokatiivilauseen rakenne poikkeaa niistä. Omistuslauseissa uutena esiteltävä asia esiintyy lauseen lopussa (kirja esimerkeissä 9a, 9b, 9c). Monissa kielissä, kuten suomessa ja venäjässä, myös eksistentiaalilauseissa uutena esiteltävä tarkoite on lauseen lopussa (kirja esimerkeissä 7b ja 7c). Sen sijaan esimerkiksi englannissa eksistentiaalilauseissa uusi tarkoite sanotaan erityisen paikkaan viittaavaan rakenteen *there is* jälkeen (7a). Lokatiivilause puolestaan ilmaisee lauseen alussa tunnetun referentin (kirja esimerkeissä 8a, 8b, 8c) ja lauseen lopussa paikan, jossa se sijaitsee (Clark 1978). Freeze (1992) kutsuu esimerkkien 7–9 sanaa *book* (kirja) teema-argumentiksi ja sanaa *table* (pöytä) lokatiiviseksi argumentiksi. Tällä viitataan siihen, että sana *kirja* on merkitykseltään lauseen olemisen tai omistamisen teema ja sana *pöytä* taas olemisen tai

olemassaolon paikka. Talmy (2000) käyttää vastaavasti termejä Figure and Ground (ks. myös De Weerd 2016). Figure (kohde) viittaa konkreettiseen liikuteltavaan entiteettiin (olioon), joka on eksistentiaali-ilmauksissa tuntematon, uusi. Ground (paikka) on konkreettinen, vähemmän helposti liikuteltava olio, joka on kiinteästi tilassa. Näitä käsitteitä on käytetty eksistentiaalilauseiden analyysissä ja erottamaan niitä muista edellä mainituista lausetyypeistä, erityisesti lokatiivilauseista. (Talmy 2000; Creissels 2014). Creissels (2014) on esittänyt, että eksistentiaali- ja lokatiivilauseen ero on siinä, mistä näkökulmasta paikkain (Ground) ja kohteen (Figure) spatiaalista suhdetta katsotaan (difference of perspectivization). Ground toimii referenssi- eli viittauspisteinä ja Figure on kohde, joka tarvitsee kiinnittymistä (viittauspisteeseen). Esimerkkinä eri näkökulmista ovat eksistentiaalilause *Pöydällä on kirja* ja lokatiivilause *Kirja on pöydällä*. Näissä esimerkeissä kirjan ja pöydän suhdetta katsotaan siis eri näkökulmista.

1.2 Eksistentiaalisuuden ilmaisu viitotuissa kielissä

Puhutuissa kielissä rakenteet voivat siis vaihdella. Onko eri viittomakielissä erilaisia tapoja ilmasta jonkin entiteetin olemassaoloa tai olemista jossakin paikassa? Tanskalasien viittomakielen eksistentiaali-, lokatiivi- ja omistuslauseita on tutkinut Kristoffersen (2003). Hänen mukaansa kaikissa lauseissa esiintyy sama verbi VÆRE (vrt. OLLA suomalaisessa viittomakieleessä). Hänen mukaansa myös argumenttien järjestys lauseissa on samanlainen kuin Clark (1978) oli havainnut monissa puhutuissa kielissä: eksistentiaali- ja omistuslause muistuttavat toisiaan, mutta lokatiivilauseen argumenttijärjestys poikkeaa edellisistä. Seuraavassa esimerkkejä tanskalaisen viittomakielen eksistentiaalilauseesta (10), omistuslauseesta (11) ja lokatiivilauseesta (12). Punainen väri esimerkeissä tarkoittaa paikkaa (10, 12) tai omistajaa (se, jolla on jotakin) (11). Sinisellä merkitty on se, joka on jossakin (10, 12) tai se, joka omistetaan (11). Vihreällä merkitty on verbi eli VÆRE.

- (10) BATHROOM / PRON VÆRE WASHING-MACHINE
(KYLPUHUONE / OS OLLA PESUKONE)
(Kylpyhuoneessa on pesukone.)
- (11) PNT-1 VÆRE PILLOW
(OS-1 OLLA TYYNY)
(Minulla on tyynty.)
- (12) MAYBE METTE VÆRE PRON / KC
(EHKÄ METTE OLLA OS / KC)
(Ehkä Mette on KC:ssä.)

Tanskalaisen viittomakielen eksistentiaalirakenne noudattaa Kristoffersenin (2003) mukaan samanlaista syntaktista rakennetta kuin monissa puhutuissa kielissä on havaittu: paikka (Ground) edeltää kohdetta, joka on jossakin tai joka on olemassa (Figure). Kristoffersen (2003) havaitsi, että Ground eli paikkaargumentti voidaan jättää ilmaisematta, mikäli se ilmenee kontekstista.

Myös joissakin muissa viittomakielissä esiintyy Zeshanin ja Pernissin (2008) mukaan tietty verbi (vrt. OLLA) ilmaisemassa eksistentiaalisuutta. Sen ohessa käytetään myös muita keinoja, esimerkiksi kuvailevia verbejä.

Luvussa 2 siirrymme käsittelemään tutkimustemme tuloksia: eksistentiaalisuuden ilmaisemistapoja flaamilaisessa ja suomalaisessa viittomakielessä. Tulokset pohjautuvat kolmen eri tutkimuksen tuloksiin (De Weerd & Takkinen 2006; De Weerd 2008, De Weerd 2016).

2 Flaamilaisen ja suomalaisen viittomakielen eksistentiaali-rakenteita

Tähän tutkimukseen innoitti Ulrike Zeshanin typologinen tutkimus, jossa tutkijoiden tavoitteensa oli selvittää, kuinka eri viittomakielissä ilmaistaan eksistentiaalisuutta, lokatiivisuutta ja omistamista (possessiota) (Zeshan & Perniss 2008). Zeshan lähetti aiheeseen liittyvän kyselylomakkeen ja kuvamateriaalin tutkimusta varten niille tahoille, jotka olivat halukkaita tutkimaan oman viittomakielensä vastaavia rakenteita. Danny De Weerd tutki omassa pro gradu -tutkielmassaan flaamilaisen viittomakielen eksistentiaali-ilmauksia (De Weerd 2008), ja yhdessä Ritva Takkisen kanssa hän analysoi suomalaisen viittomakielen vastaava rakennetta (De Weerd & Takkinen 2006). Tämä artikkeli pohjautuu siis molempiin tutkimuksiin (myös De Weerd 2016) ja yhdistää sekä flaamilaisen että suomalaisen viittomakielen analyysin eksistentiaalirakenteista.

2.1 Tutkimuksen tavoite, menetelmä ja aineisto

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää: 1) Kuinka eksistentiaalista funktiota ilmaistaan suomalaisessa (SVK) ja flaamilaisessa viittomakielessä (VGT)? 2) Millaisia yhtäläisyyksiä ja eroja on suomalaisen ja flaamilaisen viittomakielen eksistentiaali-ilmausten välillä? 3) Millaisia yhtäläisyyksiä ja eroja kyseisten kielten eksistentiaali-ilmauksissa on puhutuissa kielissä havaittuihin tapoihin ilmaista eksistentiaalista funktiota?

Tutkimuksessa käytettiin elisitaatiomenetelmänä kuvien vertailutehtävää, jonka avulla pyrittiin saamaan koehenkilöt tuottamaan kuvista keskustellessaan eksistentiaali-ilmauksia. Materiaalina oli neljä erilaista värillistä kuvaparia (yhteensä 8 kuvaa). Kuvaparit olivat keskenään lähes samanlaisia, mutta niissä oli eroja tietyissä yksityiskohdissa: eri henkilöitä, esineitä tai eläimiä, tai ne saattoivat olla eri värisiä tai niitä oli eri määrä. Tutkimustilanteeseen osallistui kahdeksan suomalaista viittomakieltä äidinkielenään käyttävää henkilöä. Flaamilaisen viittomakielen tutkimuksessa oli neljä äidinkielistä koehenkilöä. Henkilöt työskentelivät pareittain. Parin jäsenet saivat joiltakin yksityiskohdiltaan erilaiset kuvat, ja heidän tehtävänään oli yhdessä keskustellen selvittää, millä lailla heidän kuvansa erosivat toisistaan. Sitä he tekivät selittäessään omaa kuvaansa ja kysellessään toistensa kuvista. Lopuksi toinen pareista kertoi, millaisia eroja he olivat löytäneet kuvistaan.

Keskustelutilanne kuvattiin yhdellä kameralla myöhempää analyysia varten. Aineistoa kertyi noin 40 minuuttia kummastakin kielestä. Viitottu aineisto annotoitiin käyttäen ELAN-ohjelmaa, jossa kummankin viittojan sekä oikean että vasemman käden viittomille luotiin omat rivit. Lisäksi kummankin viittojan ei-manuaalisille elementeille tehtiin omat rivit. Kommenteille ja syntaktiselle rakenteelle oli myös omat rivit. Molemmille käsille luotiin omat rivit, jotta saataisiin näkyviin samanaikainen viittominen, jossa ilmeni kohteen (Figure) ja paikan (Ground) spatilaalinen suhde.

Jokainen aineiston keskustelu katsottiin useampaan kertaan läpi, jotta konteksti ja diskurssi olisivat mahdollisimman hyvin ymmärretty. Sen jälkeen aineistosta poimittiin eksistentiaalista funktiota ilmaisevat rakenteet. Jokainen ilmaus, joka ilmaisi esineen tai henkilön olemassaoloa tai läsnäoloa ja jossa kyseinen esine tai henkilö oli uusi, laskettiin eksistentiaalilauseeksi. Jokaisen eksistentiaalilauseeksi arvioitun ilmauksen diskurssiivinen funktio kuvailtiin ja luokiteltiin eri tyyppeihin. Sen jälkeen tarkasteltiin niiden syntaktista rakennetta eli kuinka paikka (Ground) ja kohde (Figure) järjestyivät lauseissa.

2.2 Eksistentiaalirakenteet

Eksistentiaalista funktiota ilmaisevia rakenteita esiintyi molemmissa kielissä useita. Niitä olivat 1) verbien OLLA (SVK) ja HEEFT (VGT) käyttö lauseessa, 2) kuvailevien verbien käyttö ja 3) leksikaalisten viittomien spesifi paikantaminen viittomatilaan. Lisäksi useampiakin edellä mainittuja keinoja saattoi esiintyä samassa eksistentiaali-ilmaisussa. Hyvin usein aineistossa esiintyi osoittamista etusormella paikan ilmaisun jälkeen ennen uuden referentin viittomista, millä oli myöskin tarkoitus ilmaista olemassaoloa.

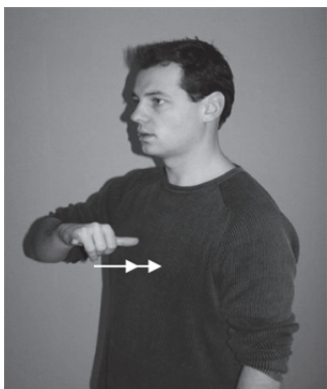
2.2.1 Eksistentiaalisuutta ilmaisevat verbit OLLA ja HEEFT

Eksistentiaalisissa myöntölauseissa käytetään suomalaisessa viittomakielessä verbiä OLLA (kuvio 1). Suomalaisessa viittomakielessä on myös viittoma EI-OLLA, jota käytetään kielteisissä ilmauksissa. Kielteisiä ilmauksia ei kuitenkaan käsitellä tässä artikkelissa.

KUVIO 1. Viittoma OLLA (Suvi Suomen viittomakielten sanakirja, artikkeli 250)

Flaamilaisen viittomakielen eksistentiaalisuutta ilmaiseva verbi on HEEFT (kuvio 2). Erillistä kieltoviittomaa 'ei-olla' ei ole, vaan kieltolauseissa esiintyy viittoma HEEFT erillisen kieltoviittoman GEEN, 'ei', ja ei-manuaalisen kiellon merkitsijän kanssa tai pelkästään kieltoviittoma GEEN.

KUVIO 2. Viittoma HEEFT

Kaiken kaikkiaan suomalaisen viittomakielen aineistossa käytettiin viittomaa OLLA 38 ilmauksessa eli useammin kuin flaamilaisen viittomakielen aineistossa, jossa sitä esiintyi 14 ilmauksessa (De Weerd 2016). Lauseissa 13–14 on esimerkkejä suomalaisen viittomakielen eksistentiaalisuutta ilmaisevan verbin OLLA esiintymisestä ja lauseissa 15–16 flaamilaisen viittomakielen verbin HEEFT esiintymistä.

- (13) JOKI OLLA KAKSI-KAPPALETTA KALA KAKSI-KAPPALETTA KALA
 Ground Figure
 KAKSI KALA
 (Joessa on kaksi kalaa.)
- (14) OVI TAKANA-a OLLA JOKIN NÄYTTÄÄ TAULU kv-maalata
 Ground Figure
 (Oven takana on jotain, joka näyttää taululta.)
- (15) BUITEN PRECIES HEEFT GRAS GROEN
 Ground Figure
 ULKONA NÄYTTÄÄ OLLA RUOHO VIHREÄ
 (Ulkona näyttää olevan vihreää ruohoa.)
- (16) IN-foto HEEFT TWEE PERSON
 Ground Figure
 Prepositio-kuva OLLA KAKSI HENKILÖ
 (Kuvassa on kaksi henkilöä.)

Esimerkeistä 13–16 havaitaan, että paikka (Ground) esiintyy ennen eksistentiaalia ilmaisevaa verbiä OLLA/HEEFT ja kohde (Figure) on verbin jäljessä. Järjestys on siis Ground Verbi Figure. Rakenne on samanlainen kuin tanskalaisessa viittomakielessä (Kristoffersen 2003) sekä monissa puhutuissa kielissä (Clark 1987). Tämä käy yksiin myös suomalaisen viittomakielen yksinkertaisten lau-

seiden viittomajärjestyksestä tehdyn aikaisemman tutkimuksen kanssa (ks. Jantunen 2008, 2017).

2.2.2 Kuvailevat verbit eksistentiaalisessa funktiossa

Kuvailevat verbit kuvaavat tapahtumaa tai läsnäoloa/olemassaoloa tilassa ja sisältävät informaatiota diskurssin tarkoitteiden eli verbin kuvaaman toimintaan tai tilanteeseen osallistuvista olioiden paikasta. Sekä suomalaisessa että flaamilaisessa viittomakielessä kuvailevat verbit voivat esiintyä eksistentiaalisissa ilmaisuissa. Kuvailevien verbien tyyppi, jossa kokonaisen kohteen käsi-muotoon yhdistyy lyhyt liike, ilmaisee jonkin referentin olemassaoloa jossakin, referenttien sijaintia toisiinsa nähden tai referentin sijainnin osoittamista (esim. Takkinen 2008, 2010). Eksistentiaalinen funktio korostuu, jos keskusteluun tuodaan uusi referentti. Se voi esiintyä yhdessä topiikin merkitsijän kanssa.

Eksistentiaalisissa ilmauksissa, jossa uusi referentti on lauseen lopussa, viitotaan ensin paikkana oleva kohde (Ground). Tästä esimerkkeinä ovat

- (17) SEINÄ / KATTILA KAKSI [kv-kattila-riippuu-koukussa]x
 Ground Figure
 (Seinällä on kaksi kattilaa.)
- (18) MATTO [kv-kapea-nauha]xx
 Ground Figure
 (Matossa on hapsut.)
- (19) TAFEL BRUIN VAAS kv-vaas-op-tafel
 kv-vaas-op-tafel
 Ground Figure
 PÖYTÄ RUSKEA VAASI kv-vaasi-olla-pöydällä
 kv-vaasi-olla-pöydällä
 (Ruskealla pöydällä on vaasi.)
- (20) PNT-3(foto) TWEE ds-(cactus)-a
 ds-(cactus)-b
 OS-3(kuva) KAKSI kv-kaktus-a
 kv-kaktus-b
 Ground Figure
 (Kuvassa on kaksi kaktusta.)

Esimerkeissä 19 ja 20 näkyy, että kuvaileva verbi tuotetaan samanaikaisesti molemmilla käsillä. Lauseessa 19 molemmat kädet edustavat kohteita (Figure) tiettyssä tilassa, ja lauseessa 20 toinen käsi edustaa paikkaa (Ground) ja toinen kohdetta (Figure). Samanaikainen kahden käden käyttö tuo esiin tilanteessa esiintyvien referenttien spatiaalisen (avaruudellisen) suhteen. Esimerkeistä käy myös ilmi argumenttien järjestys: paikka kohde.

2.2.3 Spesifisti paikannetut leksikaaliset viittomat

Aineistossa esiintynyt kolmas tapa ilmaista eksistentiaalisuutta on paikantaa leksikaaliset viittomat viittomatilaan ei-neutraaliin viittomapaikkaan. Siten vastaanottaja ymmärtää, että kyseiset tarkoitteet ovat olemassa jossakin paikassa. Esimerkeissä olevat numerot (2-4) viittaavat siihen, että kyseiset viittomat viitotaan eri kohdissa viittomatilassa.

- (21) OMA-1 HUONE SÄNKY-4 PÖYTÄ-2 TUOLI-3a TUOLI-3b
 Ground Figure _____
 (Huoneessani on sänky, pöytä ja kaksi tuolia.)
- (22) GROEN ds-(lamp-kap)-2 / KADER-3
 Ground Figure
 LAMPPU kv-lampunvarjostin-2 / KEHYS-3
 (Lampun vieressä on kehys.)

Myös näissä esimerkeissä esiintyy paikka (Ground) ennen kohdetta (Figure). Joskus paikka (Ground) voi jäädä pois, jos se käy ilmi esimerkiksi aikaisemmas- ta lauseesta (vrt. Kristoffersen 2003).

2.3 Tulosten tiivistys

Edellä on esitelty, kuinka sekä suomalaisessa että flaamilaisessa viittomakieles- sä käytetään verbiä OLLA ja HEEFT ilmaisemaan eksistentiaalisuutta eli jonkin esineen tai ihmisen olemassaoloa jossakin paikassa. Silloin tämä esine tai henki- lö eli kohde (Figure) on uusi diskurssissa ja esiintyy paikkaa ilmaisevan argu- mentin (Ground) ja verbien OLLA tai HEEFT jälkeen. Lisäksi eksistentiaalisuut- ta voi ilmaista myös kuvailevien verbien välittämän informaation avulla sekä leksikaalisilla viittomilla, jotka paikannetaan viittomatilassa erityisellä tavalla. Myös näissä argumenttijärjestys on sama: Ground Figure.

Eksistentiaalista funktiota ilmaisevassa lauseessa voi esiintyä useampia keinoja. Verbi OLLA/HEEFT voivat esiintyä yhdessä kuvailevien verbien ja/ tai spesifisti paikannettujen leksikaalisten viittomien kanssa. Lauseet 23 ja 24 ovat esimerkkinä tästä.

- (23) OS-3 VETOLAATIKKO-2y VETOLAATIKKO-2a OLLA VEITSI KOLME-2y
 Ground Figure
 KAKSI-2a
 (Tuon laatikoston ylälaatikossa on kolme veistä ja alalaatikossa on kaksi veistä.)
- (24) RIVIER kv-rivier-3 HEEFT kv-plant-in-rivier-5
 JONGEN kv-jongen-staat-2
 JOKI kv-joki-3 OLLA kv-kasvi-joessa-5
 POIKA kv-poika-seisoo-b
 (Kauempana joen rannalla, jossa poika seisoo, on kasvi.)

Edellä olevissa esimerkeissä esiintyy verbi OLLA tai HEEFT ja sen jälkeen paikannetut leksikaaliset viittomat (lauseessa 23) ja (lauseessa 24) kuvaileva verbi, jonka käsimuoto sisältää tiedon kohteesta. Vaikka eksistentiaalisissa ilmauksissa esiintyy erilaisia ilmaisutapoja, silti argumenttien järjestys on sama: Ground _____Figure.

Edellä on tullut esille, että verbi OLLA tai HEEFT voidaan jättää pois eksistentiaalisesta ilmauksesta. Samoin voi tapahtua myös paikka-argumentille eli Groundille, mikäli paikkainformaatio käy selville edeltävistä ilmauksista tai muuten asiayhteydestä Tällöin puhutaan ilmiöstä nimeltä ellipsi (De Weerd 2016; Ks. ellipsistä Jantunen 2013).

3 Lopuksi

Tämän artikkelin taustalla oleva tutkimus perustuu rajallisen elisitaatiomateriaalin käyttöön, joten se antaa myös rajallisen kuvan eksistentiaalisen funktion ilmaisemisesta ja sen keinoista suomalaisessa ja flaamilaisessa viittomakielessä. Ilmiötä on siis tarpeen tutkia laajemmalla aineistolla.. Siihen antaa mahdollisuuden kyseisistä viittomakielistä laadittavat korpusaineistot. Lisäksi erilaisissa tekstityypeissä voi esiintyä erilaisessa suhteessa eri tapoja ilmaista eksistentiaalista funktiota. Tämä tutkimus antaa kuitenkin ponnahduslaudan laajempaan ja syvempään eksistentiaalirakenteiden tutkimukseen.

Eksistentiaalilauseet ovat semanttisesti ja syntaktisesti läheisiä omistusta ja lokatiivisuutta ilmaisevien lauseiden kanssa. Yksi tulevan tutkimuksen haasteista on selvittää erityisesti lokatiivisten ja eksistentiaalisten lauseiden ero viittomakielissä. Korpusmateriaalin kautta pääsee käsiksi myös siihen, miten viittojan ikä, viittomakielen omaksumisen ikä sekä kielenkäytön tapa ja monipuolisuus yleensäkin vaikuttavat tapoihin ilmaista eksistentiaalista, possessiivista ja lokatiivista funktiota. Syvempi tutkimus on tarpeen sekä kyseisten viittomakielten yleisen kuvauksen että kielten opetuksen näkökulmasta.

LÄHTEET

- Clark, E. V. 1978. Locational: existential, locative, and possessive constructions. – Greenberg, J. H. & Ferguson, C. A. & Moravcsik, E. A. (toim.), *Universals of Human Language*, vol. 4: Syntax, 85–126. Stanford: Stanford University Press.
- Creissels, D. 2014. Existential predication in typological perspective. Manuscript. <http://www.deniscreissels.fr/index.php?pages/autres-documents-t%C3%83%C2%A9%C3%83%C2%A9chargeables>.
- De Weerd, D. 2008. Expressing existence in Flemish Sign Language. (Pro gradu -tutkielma.) Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- De Weerdt, D. 2016. Existential sentences in Flemish Sign Language and Finnish Sign Language. *SKY Journal of Linguistics*, 29, 7–38.
- De Weerdt, D. & Takkinen, R. 2006. Different ways of expressing existence in Finnish Sign Language and Flemish Sign Language. Paper presented at the Sign Language Typology Workshop on Cross-Linguistic Research and Internal Cooperation in Sign Language Linguistics, Nijmegen, The Netherlands, January 10, 2006.
- Freeze, R. 1992. Existentials and other locatives. *Language* 68. 553–595. Givón, T. 2001. *Syntax*, vol. 1. Amsterdam: John Benjamins.
- Jantunen, T. 2008. Fixed and free: order of the verbal predicate and its core arguments in declarative transitive clauses in Finnish Sign Language. *SKY Journal of Linguistics* 21, 83–123.
- Jantunen, T. 2013. Ellipsis in Finnish Sign Language. *Nordic Journal of Linguistics* 36(3). 303–332.
- Jantunen, T. (tulossa 2017). Fixed and NOT free: Revisiting the order of the main clausal constituents in Finnish Sign Language from a corpus perspective. *SKY Journal of Linguistics* 30.
- Kristoffersen, J. H. 2003. Existence, location and possession and the order of constituents in Danish Sign language. — Baker, A. & van den Bogaerde, B. & Crasborn, O. (toim.), *Cross-linguistic perspectives in sign language research: Selected Papers from TISLR 2000*, 131–139. Hamburg: Signum Verlag.
- Lyons, J. 1967. A note on possessive, existential and locative sentences. *Foundations of Language* 3. 390–396.
- McNally, L. 2011. Existential sentences. — von Stechow, P. & Maienborn, C. & Portner, P. (toim.), *Semantics: an international handbook of natural language meaning*, Vol. 2. 1829–1848. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Takkinen, R. 2008. Kuvailevat verbit suomalaisessa viittomakielessä. *Puhe ja kieli* 28(1). 17–40.
- Takkinen, R. 2010. Kuvailevien viittomien leksikaalinen ja morfologis-gesturaalinen kuvaus: kielenopetuksen näkökulma. — Jantunen, T. (toim.), *Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon*, s. 99–113. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Talmy, L. 2000. *Toward a cognitive semantics. Volume 1: Concept structuring system*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Zeshan, U. & Perniss, P. (toim.). 2008. *Possessive and existential constructions in sign languages. Sign Language Typology Series No. 2*. Nijmegen: Ishara Press.

KÄSIOTTEELLE IKONINEN KÄSIMUOTO

Jarkko Keränen

1 Johdanto

1.1 Yleisesti

Artikkeli perustuu 2017 vuonna valmistuneeseen pro gradu -tutkielmaani, jonka alkuperäinen otsikko on *Käsiotteen ja viittomakielisen käsimuodon välinen ikonisuus kognitiivis-semioottisesta näkökulmasta* (Keränen 2017). Tutkimus tarkasteli käsiote-käsimuoto -ikonisuutta. Tutkimuksen tavoitteena oli syventää ymmärrystä siitä, miten käsiote motivoi viittomakielistä käsimuotoa. Kielen rakenteiden motivoituminen eli *lingvistinen motivoituminen* tarkoittaa sitä, että eri tekijät muovaavat kielellisen yksikön rakenteita (Radden & Panther 2004). *Ikonisuudella* tarkoitetaan sitä, että merkitys motivoi kielellistä muotoa siten, että kielellinen muoto muistuttaa jollakin tavalla merkitystään (Perniss & Vigliocco 2014). *Käsiote* on käden toimintaa, jossa otetaan jostakin esineestä kiinni toteutettaessa eri toimintoja, kuten esineen pitelemistä ja manipulointia (MacKenzie & Iberall 1994). Tämä tutkimus soveltaa siis käsiotetutkimusta viitottuun kieleen.

Tutkimuksen lähestymistapa tarjoaa täydentävää näkökulmaa ikonisuus-tutkimukselle ja viittomakielitutkimukselle. Syvä ymmärrys käsiotteen ja käsimuodon ikonisuudesta tarjoaa sovelluksia eri tarkoituksiin, kuten käsimuodon ikonisuuden tarkempaan tunnistamiseen, viittoman etymologiseen eli alkuperää selittävään tutkimukseen, kielen opetukseen ja teknologiseen kehitykseen.

1.2 Tutkimuksen tausta ja tutkimuskysymys

Monet viittomat ovat syntyneet alun perin ikonisista pantomiimeista ja eleistä (Frisberg 1975; Jantunen 2003). Viittoma PALLO muistuttaa pallon pyöreyttä. Kyseiset viittomat ovat siis ikonisia. Kysymysviittomalla MITÄ ei ole ikonisia piirteitä merkitykselleen, joten viittoma on arbitraarinen eli mielivaltaisen. Pu-

hutun kielen tyypillinen ikonisuus määrittellään usein onomatopoeettisuudeksi eli äänten matkimiseksi. Esimerkiksi ääntely *miau* on onomatopoeettinen, koska ääntely muistuttaa kissan ääntelyä (Perniss ym. 2010: 2). Näin ollen kissan ääntelyn onomatopoeettisuus on ääni-ääni -ikonisuutta. Ikonisuus on nähty aiemmin alempiarvoisena kuin arbitraarisuus (ks. Liddell 2003: 70). Viitottu kieli on tavallisesti erittäin ikonista, ja siksi sitä ei ole katsottu oikeaksi kieleksi Nykyään ikonisuutta pidetään tärkeänä osana kieltä – sekä viitottua että puhuttua kieltä (esim. Perniss & Vigliocco 2014). Eletutkimuksessakin ikonisuus on saanut huomiota (esim. McNeill 1992).

Tutkimuksessa korostettiin kognitiivista näkökulmaa ikonisuuteen, jonka mukaan havaitseminen riippuu havaitsijan tulkinnasta (esim. Taub 2001; Wilcox 2004; Emmorey 2014; Perniss & Vigliocco 2014). Ideaa voi havainnollistaa MAITO-esimerkillä: viittoma MAITO (SUVI Art. 1095) on ikoninen vasta, kun tiedetään, että ikoninen piirre on peräisin lehmän lypsämisestä. Tulkinnan vuoksi on myös mahdollista erehtyä ikonisen piirteen alkuperän suhteen.

KUVIO 1. Ax- ja S-käsimuodot (SUVI).

KUVIO 2. Avain.

KUVIO 3. Ohjauspyörä. (Kuvassa Joonas Lehtinen)

Tähän asti eri tutkimukset viittomakielestä (ks. Tolar ym. 2008; Emmorey 2014; Perniss & Vigliocco 2014) ovat esittäneet, että monet viittomat ovat hyvin samannäköisiä kuin käsitoinnot. Tarkastellaan kahden suomalaisen viittomakielen viittoman käsimuotoja (kuvio 1): viittoman AVAIN (SUVI Art. 529) käsimuoto on Ax-muotoinen ja AUTO (SUVI Art. 406) on S-muotoinen. Viittoman AVAIN käsimuoto on ikoninen tavalle, miten avainta pidetään peukalon ja etusormen sivun välissä (kuvio 2). Myös viittoman AUTO käsimuoto on ikoninen ohjauspyörän pidolle (kuvio 3).

Esimerkit osoittavat perinteisen näkemyksen mukaisesti sen, että käsimuodot kuvaavat ikonisesti käsiotteita. Toisaalta käsiote-käsimuoto -ikonisuuden toteaminen ei tarjoa ennustettavaa selitystä sille, miksi käsi päättyy viittomien aikana tietynlaisiin ikonisiin käsimuotoihin. Esimerkiksi avaimen pitelemisen käsiote motivoi viittomakielistä käsimuotoa niin, että tämä näyttää avaimen pitelemisen käsiotteelta – mutta miksi avainta pidellään juuri tällä tavalla myös todellisuudessa?

Tästä syystä eletutkija Streeck (2009: 39) painottaa sitä, että käsien konkreettisten ominaisuuksien ymmärtäminen auttaa ymmärtämään käsieleiden ominaisuuksia. Käsieleiden aistikanava eli modaaliteetti on sama kuin viitotun

kielen modaliteetti: viittomia tuotetaan kädellä ja vastaanotetaan näöllä. Puhutussa kielessä puhutaan ja kuullaan. Jotta ymmärretään viittomisen ominaisuu-
det, tulisi perehtyä käsien konkreettisiin ominaisuuksiin.

Käsiotetta on tutkittu laajasti ja käsiotteen luokittelu eli taksonomia on kattava kuvaus käsiotteista (esim. MacKenzie & Iberall 1994; Feix ym. 2015). On tutkittu, miten käsi valmistee oteasentoa ennen varsinaista liikettä kohti kohdetta, tai miten käsi pitelee erilaisia esineitä. Perehtymällä käsiotteen konkreettisiin ominaisuuksiin voidaan analysoida käsimuoto-käsiote -suhdetta ja käsimuodon valikoitumista. Käsiotetutkimus tarjoaa siis työkalun tutkia käsiotteelle ikonista käsimuotoa. Tutkimuksessani en tarkastellut esimerkiksi esineiden käsittelyyn liittyvää liikettä ja viittomien liikkeiden ikonisuutta, vaan rajasin aiheen nimenomaan esineen pitelyyn ja viittomien käsimuotojen tarkasteluun.

Tutkimuksen lähestymistapa ikonisuuteen on siis kognitiivis-semioottinen. Kognitiivinen semiotiikka on monesta tieteenalasta yhdistyvä eli transdisiplinaarinen tieteenala, joka tutkii ihmislaajalle ominaista ilmiötä *merkitys* (Zlatev 2012: 17-19). Semioottisessa mielessä mikä tahansa voi toimia merkkinä - kuten esine, kuva, ääni, ele ja kieli (Veivo & Huttunen 1991). Kognitiivisessä mielessä merkitys liitetään cognition - neurokognitiivisten prosessien - ja ympäristön väliseen vuorovaikutukseen ja toimintaan (esim. Varela ym. 1991). Kognitiivis-semioottisesta näkökulmasta merkitys ei ole yksinään aivoissa, mielessä, kielessä tai yhteisössä vaan merkitys katsotaan kokonaisvaltaisen itse-muut-ympäristö -vuorovaikutuksen prosessien tuloksena (ks. Zlatev 2012: 17). Esimerkiksi merkitys 'avain' syntyykin aivojen, käden, avaimen, lukon ja avaimen käsittelyn aikaisen tilanteen välisen vuorovaikutuksen prosessista.

Kieli heijastaa kehollista kognitiota. Kehollisuudella on tärkeä merkitys siinä, ettei kieltä ole mielekästä tarkastella erillisenä ja itsenäisenä, vaan osana kognitiota, kehoa ja kehon vuorovaikutusta ympäristön kanssa (esim. Lakoff 1991; Evans & Green 2006). Kognitio muodostuu kehon ja ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta (Varela ym. 1991). Kognitio ei ole kuin tietokone, joka käsittelee 0101-koodeja. Koska meillä on kättelyyn liittyvä kokemus, kykenemme kuvittelemaan tietyn kättelytavan. Kättelykokemus sisältää erilaisia aistikokemuksia kuten visuaalisia kokemuksia ja tuntokokemuksia. Kokemuksen myötä kyetään siksi ilmaisemaan myös kielellisesti koettuja ja kuviteltuja asioita. Siksi tutkimus pyrkii soveltamaan käsiotetutkimusta käsimuodon ja ikonisuuden tarkasteluun.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mitkä mahdolliset tekijät ylipäättään vaikuttavat käsimuotojen valikoitumiseen. Tutkimus hakee vastauksia kysymyksiin 1) Miten käsiotteet motivoivat viittomakielisiä käsimuotoja? ja 2) Missä viittomissa käsiotteen ikonisuus ilmenee?

2 Metodologia

Tutkimusaineistona on valmis videoaineisto, joka on alun perin tarkoitettu puualaa koskevan viittomiston keräämiseen kuurojen liiton SignWiki-verkkosanakirjaa (FSW) ja korpusta varten. Videoaineistoa on yhteensä noin 20 minuuttia. Annotoidussa aineistossa on viittomakielinen haastattelija ja kaksi haastateltavaa, jotka ovat natiiveja viittomakielisiä ja joilla on paljon kokemusta puutyön parista. Kaikki videolla olleet käyttävät suomalaista viittomakieltä. Varsinaisen viittomien keräämisen aikana haastattelija osoittaa kutakin pöydällä olevaa työkalua ja kyselee haastateltavalta, miten se viitotaan. Haastateltava vastailee vaihtelevasti yksittäisellä viittomalla tai pitemmällä kuvailevalla selityksellä. Myös haastateltava ottaa joskus työkalun käsiinsä. Joskus hän viittoon samaan aikaan, kun toinen käsi pitää työkalua. Aineisto on käsitelty analysoitavanaan muotoon ELAN-ohjelman ja Excelin avulla. Viitottujen kielten tutkimuksissa ELAN-ohjelmaa on käytetty yleisesti videoaineiston annotoinnin ja haun työkaluna (ks. Crasborn & Sloetjes 2008). Annotointi tarkoittaa yleisesti ottaen kieliaineksen merkitsemistä tunnuksilla. Excel-ohjelmaa käytin ilmentymien tilastointiin ja havainnollistukseen (ks. Luojola 2006: 11).

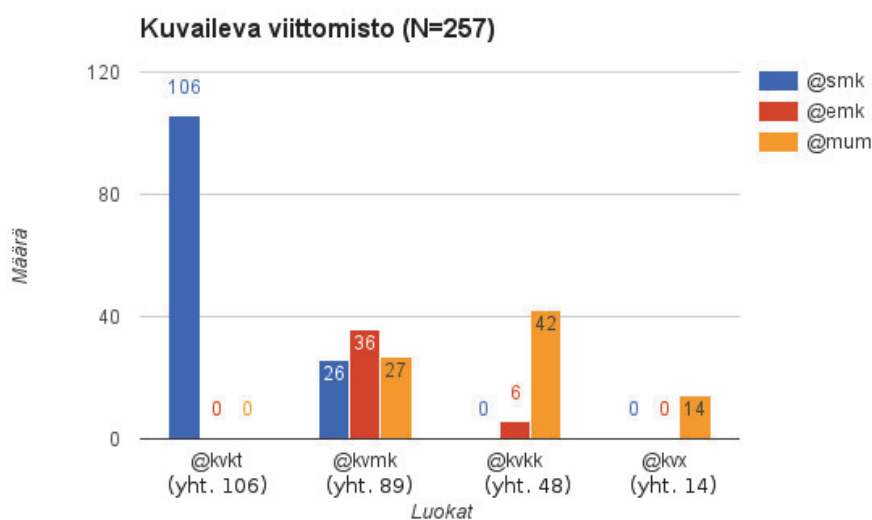
Tutkimuksen menetelmä sisälsi sekä määrällisiä että laadullisia ulottuvuuksia, vaikka tutkimus painotti laadullisuutta. Tässä tutkimuksessa määrällinen menetelmä pyrkii antamaan yleiskuvan aineistosta (ks. Luojola 2006: 35). Laadullisesta näkökulmasta tutkimus pyrki ymmärtämään käsiote-käsimuoto -ikonisuutta kokonaisvaltaisesti (Hirsijärvi ym. 2012: 161). Tutkimuksessa käytettiin työkaluna käsiotetutkijoiden kehittämiä taksonomoita (ks. Liite 1), jonka avulla tunnistetaan ja vertaillaan käsiote-käsimuoto -ikonisuuden piirteitä (ks. MacKenzie & Iberall 1994; Feix ym. 2015). Käytännössä aineistovideosta havainnoidaan taksonomian avulla, ovatko käsimuodot ikonisia käsiotteille ja miten yhdenmukaisia ne ovat käsiotteiden kanssa. Käsiote vaihtelee paljon toiminnan tavoitteesta sekä esineen ja käden fyysisistä ominaisuuksista riippuen, joten käsiotteita on hyvin monenlaisia. Käsiotetaksonomioissa eri käsiotteet jäsentyvät muotonsa ja voimankäyttönsä mukaan erilaisiin käsioteluokkiin (MacKenzie & Iberall 1994; Feix ym. 2015). Esimerkiksi niin kutsutuilla täsmäotteella ja voimaotteella on eri tehtäviä eli funktioita (ks. MacKenzie & Iberall 1994). Käsiote valikoituu täsmäotteeksi, kun ote edellyttää vähäistä voimaa ja kun esineen koko on pieni. Päin vastoin käsiote valikoituu voimaotteeksi, kun ote edellyttää kovaa voimaa ja kun esineen koko on iso. Myös intuitiivinen itsehavainnointi eli introspektiivinen analyysi oli merkittävä osa laadullista analyysia. Koska ikonisuuden havaitseminen riippuu havaitsijasta ja koska merkitykseen pääseminen onnistuu ainoastaan (ihmis)kognitiolla (ks. Wilcox 2004; Gibbs 2006), käsioteikonisuuden analysoinnissa introspektio on toistaiseksi paras menetelmä – ei kuitenkaan ainoa menetelmä.

Seuraavassa luvussa esittelen aineistosta tehtyä määrällistä ja laadullista analyysia. Ensin katsotaan aineistoa määrällisesti, ja sen jälkeen analysoidaan sitä laadullisesti. Määrällisen tarkastelun tarkoitus on johdattaa laadulliseen analyysiin, jossa tarkastellaan yksityiskohtaisesti käsimuotoa.

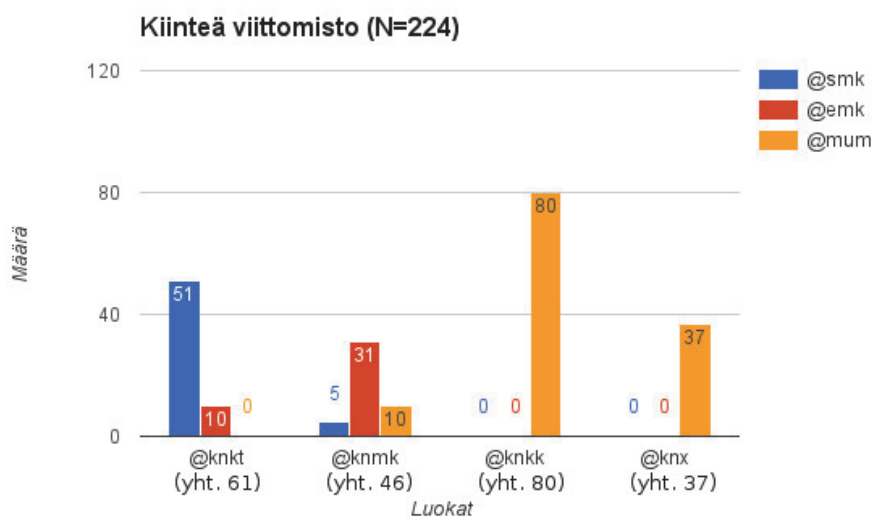
3 Tulokset ja johtopäätökset

3.1 Aineiston määrällinen esittely

Kahdenkymmenen minuutin annotoitu videoaineisto sisältää yhteensä 627 viittomaa. Kuvailevia viittomia (@kv) on yhteensä 257, ja kaikki niistä ovat ikonisia. Kiinteä viittomisto jakautuu kahteen luokkaan: arbitraarisia viittomia on yhteensä 146 ja motivoituneita kiinteitä viittomia (@kn) on 224.

KUVIO 4. Kuvailevien käsimuotojen ilmentymät

KUVIO 5. Kiinteiden käsimuotojen ilmentymät

Käsimuotojen annotoinnissa käytin Takkisen (2008; 2010) kuvailevien viittomien käsimuototyyppejä apuna. Havainnollistava tulos on kuviossa 4 ja 5. Kuvailuvan viittoman käsimuototyyppejä ovat 1) @kvkt eli kokonaista kohdetta kuvaava käsimuoto, 2) @kvkk eli kohteen käsittelyä kuvaava käsimuoto ja 3) @kvmk eli muotoa ja kokoa piirtävä käsimuoto. Lopuksi @kvx-koodia käytetään, kun jostain syystä käsimuotoa ei pystytä sijoittamaan mihinkään käsimuototyyppiin. Kiinteän viittoman käsimuototyyypeillä on samat koodit kuin kuvailevilla, mutta niillä on @kn-alkuiset koodit (Kuvio 5).

Analyysin perusteella aineiston käsimuodon ikonisuus jakautuu kolmeen motivoitumislähteeseen. Ensinnäkin käsimuodot voivat olla selkeästi motivoituneita käsiotteesta (@smk). Tässä tutkimuksessa selkeästi motivoituneella käsimuodolla tarkoitetaan sitä, että ikonisuus käsiotteelle eli käsimuodon ja käsiotteen välinen yhdennäköisyys on tunnistettu vaivatta. Toiseksi käsimuodot voivat olla motivoituneita muusta – esimerkiksi visuaalisesta – lähteestä kuin käsiotteesta (@mum). Kolmanneksi on olemassa käsimuotoja, joiden kohdalla on epäselvää, onko käsimuoto ikoninen käsiotteelle (@emk). Lopuksi osaa käsimuodoista ei ole pystytty sijoittamaan mihinkään luokkaan. Tällainen luokittelematon käsimuoto (@knx) on ikoninen jollekin muttei käsiotteelle. Koska tutkimus keskittyi nimenomaan käsioteikonisuuden selvään ja epäselvään tapaukseen, muu ja luokittelematon motivoitumislähde suljettiin analyysin ulkopuolelle.

3.2 Laadullinen analysointi

3.2.1. Käsiotteelle ikoninen käsittelykäsimuoto

Aineistohavaintojen perusteella käsittelykäsimuodot ovat ikonisimpia käsiotteille. Myös aiemmat viittomakielen tutkimukset ovat esittäneet, että käsittelykäsimuodot ovat samassa mittakaavassa sen suhteen, miten todellisuudessa kädet ottavat jostakin kiinni tai pitelevät jotakin (Schick 1990; Takkinen 2008: 25). Se, että viittomakielinen käsimuoto voi motivoitua käsiotteesta, ei ole siis uutta. Nyt edetään pintaa syvemmälle ja katsotaan, miten käsiote motivoi viittomakielistä käsimuotoa.

Ensinnäkin toiminnan tavoite – käsitteellisessä muodossa – on ensisijainen tekijä käsittelykäsimuodon valikoitumisessa. Samaa esinettä voidaan käsitellä eri käsiotteilla riippuen siitä, mikä tulos halutaan saavuttaa ja mitä ei haluta saavuttaa. Esineen käsittelyä voi viittoa vaihtelevasti eri käsittelykäsimuodoilla. Nyt seuraavalla esimerkillä havainnollistetaan sitä, miten paljon käsimuodon valikoituminen riippuu käsitteellisen toiminnan tavoitteesta: esimerkkinä on Lq-käsimuoto viittomassa KYNÄ (SUVI art. 1187) (kuvio 7). Viittoma kuvaa ikonisesti kynällä kirjoittamisen toimintaa ja kynän pitelyä (kuvio 6). Toisaalta kun tavoitteena on viittoa kynän rikkomista taivuttamalla sitä kahden käden avulla, käsimuodot muodostuvat todennäköisesti S-käsimuodoiksi (kuvio 8). Näin ollen käsittelykäsimuoto on ikonisuudeltaan erittäin toimintakeskeinen. Tästä päätellen käsittelykäsimuoto valikoituu ensisijaisesti käsitteellisen toiminnan tavoitteesta riippuen. Käsittelykäsimuoto valikoituu samalla lailla kuin

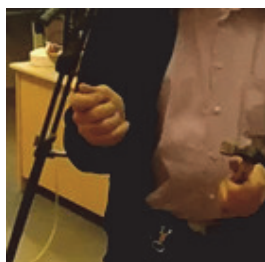
varsinainen käsiote. Käsittelykäsimuodon toimintaikonisuus on havaittu aiemminkin (Tolar ym. 2008; Perniss & Vigliocco 2014).

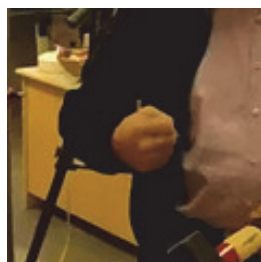
KUVIO 6. KUVIO 7. Lq. KUVIO 8. S. KUVIO 9. F.
(Feix ym. 2015)

Käsittelykäsimuodon valikoituminen riippuu myös käsitteellisen esineen fyysisistä ominaisuuksista, kuten muodosta, koosta ja painosta. Esimerkiksi kun videolla oleva viittoja kuvailee vasarointia lekavasaralla, käsi muodostaa S-käsimuodon (kuvio 8). Videoaineistossa oleva lekavasara on iso ja painava. Lisäksi kun viittoja kuvailee pienen esineen, kuten ruuvin, käsittelyä, käsimuodoksi valikoituu esimerkiksi F-käsimuoto (kuvio 9) ja Lq-käsimuoto (kuvio 7). Ruuvi on tavallisesti pieni ja kevyt, eikä sen pitämiseen tarvita suurta voimaa. S-käsimuoto ja F-käsimuoto ovat hyvät esimerkit siitä, miten käsittelykäsimuoto valikoituu käsitteellisen esineen fyysisistä ominaisuuksista riippuen.

Käsiotteet ovat eriasteisia ja erimuotoisia (esim. MacKenzie & Iberall 1994; Feix ym. 2015). Aineistossa ilmenee myös käsimuotoja, jotka ovat motivoituneita eriasteisista ja erimuotoisista käsiotteista. Se, miten käsittelykäsimuoto muodostuu, riippuu käsitteellisesti toiminnan sekä tavoitteesta että fyysisistä ominaisuuksista. Esimerkiksi käsiote voi sisältää pelkästään voimaotetta tai voimaja täsmäotetta kumpaakin (MacKenzie & Iberall 1994). Vastaava ilmiö näkyy myös viittomakielisessä käsimuodossa. Aineiston perusteella viittoja kertoo eri tavasta vasaroida peltivasaralla (Kuvio 10) ja lekavasaralla (Kuvio 11). Käsimuotojen välinen ero on se, miten peukalo asettuu vasaran runkoa vasten. Kuvion 11 käsimuoto on voimaotetta kuvaava S-käsimuoto. Kuvion 10 on sekä voima- että täsmäotetta kuvaava Ax-käsimuoto. Ero on pieni, mutta erolla on iso merkitys. S-muotoinen käsimuoto viittaa kovaa voimaa käyttävään vasarointiin ja Ax-muotoinen puolestaan viittaa taidokkaampaan vasarointiin.

Kuvio 10. Ax.

Kuvio 11. S.

Käsiotetaksonomian avulla pystytään ymmärtämään, että 1) mitä enemmän voimankäyttöä käsitteellinen käsiote vaatii, sitä todennäköisemmin käsittelykäsimuoto valikoituu voimaotteen puolelle ja 2) mitä isompi ja painavampi käsitteellinen esine, sitä todennäköisemmin käsittelykäsimuoto valikoituu voimaotteen puolelle – ja päin vastoin pieni ja kevyt käsitteellinen esine tai taidokas käsiote motivoi käsimuotoa täsmäotteen puolelle. Käsiote motivoi käsittelykäsimuotoa niin ikonisesti, että ne ovat miltei täysin saman näköisiä.

Toisaalta havaintojen perusteella viittomakieliset käsittelykäsimuodot eivät ole kuitenkaan täysin analogisia varsinaisille käsiotteille, vaikka käsittelykäsimuoto valikoituu pohjimmiltaan samalla lailla kuin käsiote. Silmiinpistävin ero käsimuodon ja käsiotteen välillä lienee käden sisäinen tilavuus. Havaintojen perusteella monet käsittelykäsimuodot ovat ”supistuneet” alkuperäisestä käsiotteesta. Käsimuodon supistumisen syitä on pohdittu alkuperäisessä pro gradu -tutkielmassa (Keränen 2017). Syitä ovat todennäköisesti kielenulkoiset tekijät. Esimerkiksi kielellisen taloudellisuuden näkökulmasta käsimuoto yksinkertaistuu viittomien tuoton tehostamiseksi. Aistikokemuksen näkökulmasta käsimuodon supistus saattaa taas toimia ”taktiilisena korvikkeena” siten, että käden puristavassa nyrkkiasennossa voi olla samankaltainen tuntokokemus kuin esimerkiksi vasaran pitelyssä. Syiden selvittäminen kaipaa kuitenkin jatkotutkimusta.

3.2.2 Käsiotteelle ikoninen piirtävä käsimuoto

Käsittelykäsimuodot eivät ole ainoita, jotka ovat motivoituneet käsiotteista. Myös piirtävät käsimuodot (ks. Takkinen 2008) voivat motivoitua käsiotteista (Tolar ym. 2008: 228; Perniss & Vigliocco 2014: 2-3). Piirtävän käsimuodon funktio tavallisesti piirtää visuaalista hahmoa, esimerkiksi PUTKI (Kuvio 12) tai PALLO. Käsiotteelle ikoninen piirtävä käsimuoto ei siis kuvaa käsiotteen toimintaa vaan visuaalista hahmoa. Seuraavaksi tarkastellaan esimerkkejä piirtävistä käsimuodoista, joita käsiote motivoi.

Kuvio 12. PUTKI.

Kuvio 13. O. Kuvio 14. Lq.

Havaintojen perusteella käsitteellistetyn esineen spatiaaliset ominaisuudet – koko ja muoto – vaikuttavat myös piirtävän käsimuodon valikoitumiseen. Seu-

raavat aineistoesimerkit ovat piirtävistä viittomista, jotka kuvaavat erikokoisia lieriöitä. Ensinnäkin kuvaileva viittoma *isohko putki* viitotaan niin, että molemmat kädet ovat C-käsimuodossa ikään kuin ne pitelisivät isohkoa putkea ja että kädet liikkuvat pois päin toisistaan (kuvio 12). C-käsimuoto kuvaa ikonisesti isohkoa kokoa ja pyöreää muotoa. Käsimuodon sisäinen tilavuus kuvaa putken halkaisijan suuruutta. Liike puolestaan piirtää esineen horisontaalista pituutta. Käsimuoto ja liike yhdessä kuvaavat esineen lieriöyttä. Toinen esimerkki on kuvaileva viittoma *keskikokoinen putki*. Se viitotaan samalla tavalla kuin *isohko putki* mutta O-käsimuodolla (kuvio 13). Käsimuodon sisäinen tilavuus on pienempi verrattuna edelliseen. Kolmas esimerkki on kuvaileva viittoma *ohut johto*, jossa on Lq-käsimuoto (kuvio 14). Johto on halkaisijaltaan pieni. Sekin viitotaan aivan samalla tavalla kuin edelliset viittomat mutta Lq-käsimuodolla. Tämä käsimuoto on ikoninen pienen esineen nipistämiseksi.

Analyysin perusteella piirtävän käsimuodon valikoituminen riippuu puheena olevan esineen koosta (ks. luku 2.6.2): mitä isompi käsitteellinen esine on, sitä todennäköisemmin käsimuoto valikoituu voimaotteen puolelle; mitä pienempi käsitteellinen esine on, sitä todennäköisemmin käsimuoto valikoituu täsmäotteen puolelle. Tästä päätellen käsitteellistetyin esineen spatiaaliset ominaisuudet motivoivat piirtävää käsimuotoa. Näin ollen viittoja ”hyödyntää” – tietoisesti tai tietämättä – käsioteikonista käsimuotoa visuaalisen muodon ja koon piirtämiseksi.

Tutkimuksen mielenkiintoinen havainto on se, että painoon liittyvä käsiotekokemus ei välttämättä motivoi piirtävää käsimuotoa. Kuvion 12 tapaisessa painavan putken kantamisessa – kämmenet alaspäin – putki tippuisi käsistä. Kun tarkoituksena on kantaa painavaa putkea, kädet kantaisivat tavallisesti putkea kämmenet ylöspäin. Koska kuvion 12 tapauksessa piirtävän käsimuodon tarkoitus on pikemminkin piirtää visuaalista hahmoa, painoon liittyvä ikonisuutta ei tarvita. Näin ollen piirtävän käsimuodon ikonisuus on ylipäättään skeemaattisempaa kuin käsittelykäsimuodon.

3.2.3 Piilevä käsiotteen ikonisuus

Tässä luvussa otetaan pro gradu -tutkielmastani (Keränen 2017) yksi esimerkki käsiotteen ikonisuuden epäselvästä tapauksesta. Epäselvän tapauksen tarkastelu tarjoaa ymmärryksen siitä, miten hienovaraisesti käsiotteen ikonisuus voi ujuttautua visuaalisen ikonisuuden kanssa käsimuotoon.

Kuvio 15. Fo.

Kuvio 16. F.

Kuvio 17. O.

Aineistossa on sellaisia käsimuotoja, jotka näyttävät nopeasti katsottuna käsiotteille ikonisilta. Toisaalta käsimuodot eivät silti ole täysin ikonisia käsiotteen toiminnoille. Videoaineistossa haastateltava kuvailee Fo-käsimuodolla tankomaista ohuehkoa metallia (kuvio 15). Fo-käsimuoto muistuttaa asennoiltaan F-muotoista nipistämisotetta (kuvio 16), mutta Fo-käsimuodossa etusormen ja peukalon asento on pyöreä. F-muotoisessa nipistämisotteessa puolestaan etusormen ja peukalon tyynyt ovat vasten toisiaan.

Taub (2001: 30) kuvailee amerikkalaisen viittomakielen viittoman DEGREE ikonisuutta siten, että Fo-käsimuodon pyöreä asento on ikoninen visuaaliselle pyöreydelle. Olen samaa mieltä hänen kanssaan siitä, että käsimuodon pyöreys on todennäköisesti visuaalisesti motivoitunut piirre, koska etusormen ja peukalon pyöreä asento on yhdenmukainen visuaalisen pyöreuden kanssa eikä F-muotoisen nipistämisotteen kanssa.

Toisaalta nyt nousee esille kysymys: mikä johtaa siihen, että käsimuoto valikoituu juuri Fo-käsimuodoksi eikä O-käsimuodoksi? Fo-käsimuoto kuvaa ikonisesti visuaalista pyöreyttä mutta niin myös O-käsimuoto (kuvio 17).

Itsehavainnoinnin eli introspektiivisen analyysin avulla voidaan tarkastella, kumpi käsimuoto tuottaa todennäköisemmin mielikuvan painavammasta ja isommasta tangosta, Fo-käsimuoto vai O-käsimuoto? Päädyn tulokseen, että O-käsimuoto kuvaa käsitteellisesti painavampaa ja isompaa esinettä, esimerkiksi isohkoa metallista putkea. Fo-käsimuoto puolestaan kuvaa pienempää ja kevyempää esinettä, kuten ohutta paperista tankoa. Introspektion perusteella esitän alustavan päätelmän, että Fo- ja O-käsimuodon pyöreys motivoituu visuaalisesta pyöreystä mutta myös käsiotteeseen liittyvästä koosta ja painosta. Aineistossa ilmenee usein vastaava ilmiö. Lieneekö kyseessä ilmiö, jossa käsiottemerkitys ja visuaalinen merkitys motivoivat yhtä aikaa viittomakielistä käsimuotoa? Kysymykseen vastaamiseksi tarvitaan täydentäviä menetelmiä ja laajempaa aineistoa.

Tässä artikkelissa kokonaista kohdetta kuvaavan käsimuodon ja käsiotteen välisellä ikonisella suhteella ei ole omaa lukuaan vähäisen evidenssin vuoksi. Tutkimuksessa löysin ainoastaan yhden kohdekäsimuodon, joka on mahdollisesti käsioteikoninen: viittojan käsi tarttuu toisen käden ranteeseen ja puristaa tätä kertoessa siitä, miten putkikiinnike puristaa putkea. Päätelin alustavasti, että kiinnikkeen ja käden puristuksen välillä lienee ikonisuutta.

4 Pohdinta

4.1 Vastauksia tutkimuskysymykseen

Kuten luvussa 1.2 esiteltiin, tässä artikkelissa kuvatun tutkimuksen tutkimuskysymykset olivat seuraavat: 1) *miten käsiote motivoi käsimuotoa?* ja 2) *missä viittomissa käsiotteen ikonisuus ilmenee?* Käsittelykäsimuodot ovat ikonisuudeltaan kaikista käsimuototyypeistä suorimmassa suhteessa varsinaisiin käsiotteisiin. Muotoa ja kokoa piirtävän käsimuodon ja käsiotteen välinen ikonisuus on ske-

maattisempi verrattuna käsittelykäsimuotoon (ks. myös Perniss & Vigliocco 2014). Kokonaista kohdetta kuvaavan käsimuodon käsioteikonisuutta ei ole vahvistettu, koska evidenssiä ei ole tarpeeksi. Aineistossa ilmenee myös epäselviä tapauksia, joissa ikonisuutta on vaikea tunnistaa. Ne muistuttavat muodoltaan paljon käsiotteita, mutta ne eivät ole täysin analogisia käsiotteiden kanssa. Epäselvässä tapauksessa saattaa piillä käsiotteen ikonisuutta. Aihe tarvitsee jatko-tutkimusta. Myös kiinteässä viittomistossa ilmenee käsiotteen ikonisuutta, mutta sen läpinäkyvyys on vähäisempää verrattuna kuvailevan viittomiston ikonisuuteen. Syynä on deikonisaatio, jossa ikonisuus vähenee ajan ja käytön myötä (Frisberg 1975; Jantunen 2003).

Käsittelykäsimuodon valikoitumisen tekijät – minkä muotoiseksi käsi asetuu – ovat samoja, joiden perusteella varsinainen käsiote valikoituu. Käsiotteen valikoituminen riippuu seuraavista tekijöistä: toiminnan tavoite (esineen pitäminen kädessä ja sen manipulointi) ja fyysiset ominaisuudet (muoto, koko, paino). Käsittelykäsimuodon valikoituminen on toimintakeskeistä siten, että se valikoituu ensisijaisesti sen perusteella, mikä toiminta toteutetaan. Fyysiset ominaisuudet ovat toiminnan oheisia tekijöitä siten, että käsimuoto muodostuu käsitteellistetyn esineen koosta, muodosta ja painosta riippuen. Tutkijat (esim. Perniss & Vigliocco 2014) ovat esittäneet, että käsimuoto voi motivoitua käsiotteesta. Tämä ei ole uutta tietoa, mutta käsiotetutkimuksen soveltaminen käsiotteen ja käsimuodon välisen ikonisuuden tutkimukseen tarjoaa täsmällisempiä havaintoja siitä, miten ja miksi käsimuoto valikoituu.

Käsittelykäsimuoto ei ole kuitenkaan täysin yhdenmukainen varsinaisen käsiotteen kanssa. Esimerkiksi viittomakielisen käsimuodon sisäinen tilavuus on supistunut verrattuna varsinaiseen otteeseen. Päätelmänä on siis, että koska käsiote ja käsittelykäsimuoto eivät ole keskenään täysin samanmuotoisia, käsimuodon valikoituminen riippuu todennäköisesti käsiotteen lisäksi muistakin tekijöistä (ks. Radden & Panther 2004).

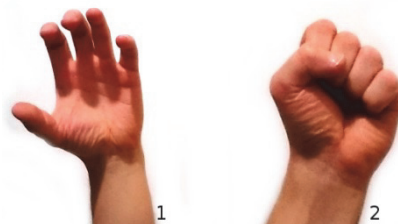
Myös piirtävää käsimuotoa motivoi käsiote, mutta käsimuodon ikonisuus on skemaattisempaa verrattuna käsittelykäsimuodon ikonisuuteen. Piirtävää käsimuotoa ei motivoi toiminnan tavoite (pitäminen tai manipulointi) tai painovoima. Ainoastaan käsitteellistetyn esineen muoto ja koko motivoivat ikonisesti piirtävää käsimuotoa. Koon ja muodon näkökulmasta käsiotteen valikoitumisen periaate on, että mitä isompi esine on, sitä todennäköisemmin käsiote valikoituu voimaotteeksi – ja päinvastaisessa tapauksessa täsmäotteeksi (ks. MacKenzie & Iberall 1994). Periaate pätee myös piirtävän käsimuodon valikoitumiseen.

4.2 Mahdolliset sovellukset ja loppusanat

Tässä luvussa esittelen pari tutkimuksen mahdollisiin sovelluksiin liittyvää esimerkkiä, jotka olen poiminut tutkielmastani (Keränen 2017). Ensinnäkin olisi kiintoisaa tutkia ikonista käsimuotoa myös siitä näkökulmasta, syntyykö eri merkitysvivahteita, kun tietty sama viittoma viitotaan toisistaan vähän eroavilla käsimuodoilla.

Kuvio 18. A.

Kuvio 19. S.

Esimerkiksi viittomalla MIES on vähintään kaksi käsimuotovarianttia: A-käsimuoto (kuvio 18) tai S-käsimuoto (kuvio 19). A-käsimuoto edustaa enemmän täsmäotetta; S-käsimuoto edustaa vahvempaa otetta (MacKenzie & Iberall 1994). Synnyttääkö A-käsimuoto pehmeämmän vaikutelman ja S-käsimuoto taas miehekkäämmän vaikutelman? Tämä olisi kiintoisa jatkotutkimusaihe. Se tarjoaisi syvempää ymmärrystä siitä, miten paljon kehollinen kokemus motivoi viitottua kieltä ja miten paljon merkitysvivahteita tietyt käsi- muodot synnyttävät.

Toiseksi tämän tutkimuksen soveltaminen viittomakielen opetukseen voi olla hyödyllistä. Käsiotteen ja käsimuodon välisen ikonisuuden ymmärtäminen auttane opiskelijaa tiedostamaan paremmin omaa kielentuottoaan ja sitä, miten tuottaa toivottuja vaikutelmia tai merkityksiä. Vieraskieliset hyötyisivät paljon käsiote-käsimuoto -ikonisuuden tutkimuksesta viittomakielen opiskelussa. Artikkelini osoittaa kaikille meille, ettei viitotun kielen opiskelussa ja käytössä ole kyse vain viittomien opettelemisesta ja käytöstä vaan myös siitä, että viitottu kieli on paljon elävämpää. Sanalla 'elävä' tarkoitan sitä, että voidaan kuvailla useita asioita lyhyessä hetkessä. Puhujatkin voivat kuvailla yksityiskohtaisesti, mutta jos kuvailu tehdään nimenomaan sanoin (ei prosodially, äänieleillä, käsi- en eleillä ja ilmeillä) siinä kestää usein paljon pidempään kuin viittojilla, kuten käden asentoa ja liikettä sen vasaroidessa sekä vesisateen pisaroita hidastettuna ja nopeutettuna. Tutkimus osoitti, että viitottu kieli heijastaa tarkasti kehollista kokemusta – kuten käsiotetta. Kuten myös moni kielentutkija, uskon siihen, että viitotun kielen tutkimuksella on paljon annettavaa niin puhuttujen kielten tutkimukselle kuin ylipäätään maailmallekin.

LÄHTEET

- Crasborn, O. & Sloetjes, H. 2008. Enhanced ELAN functionality for sign language corpora. Proceedings of LREC 2008, Sixth International Conference on Language Resources and Evaluation. Max Planck Institute for Psycholinguistics, The Language Archive, Nijmegen, The Netherlands. – <http://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/>
- Emmorey, K. 2014. Iconicity as structure mapping. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*. DOI: 10.1098/rstb.2013.0301

- Evans, V. & Green, M. 2006. *Cognitive linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Feix, T., Romero, J., Schmiedmayer, HB, Dollar, A.M. & Kragic, D. 2015. The GRASP Taxonomy of Human Grasp Types. *Human-Machine Systems, IEEE Transactions on*. – <http://grasp.xief.net> 26.10.2016
- Frisberg, N. 1975. Arbitrariness and Iconicity: Historical Change in American Sign Language. *Language* 51 (3) s. 696–719.
- Hirsijärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2012. *Tutki ja kirjoita*. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.
- Jantunen, T. 2003. Viittomien historiallinen muutos ja deikonisaatio suomalaisessa viittomakielessä. *Puhe ja kieli* 1 s. 43-60.
- Keränen, J. 2017. Käsiotteen ja viittomakielisen käsimuodon välinen ikonisuus kognitiivis-semioottisesta näkökulmasta. Po gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos.
- Lakoff, G. 1991. Cognitive Versus Generative Linguistics: How Commitments Influence Results. *Language & Communication* 11 (2) s. 53–62.
- Luojoala, T. 2006. *Kielitieteellisen aineiston kvantitatiiviset menetelmät analyysimenelmät*. Helsingin yliopisto, yleisen kielitieteen laitos.
- MacKenzie, C.L. & Iberall, T. 1994. *The Grasping Hand*. *Advances in psychology* 104. Amsterdam: North-Holland/Elsevier Science Publishers.
- McNeill, D. 1992. *Hand and Mind – What Gestures Reveal about Thought*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Perniss, P., Thompson, R.L. & Vigliocco, G. 2010. Iconicity as a general property of language: evidence from spoken and signed languages. *Frontiers in Psychology*. DOI: [10.3389/fpsyg.2010.00227](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2010.00227)
- Perniss, P. & Vigliocco, G. 2014. The bridge of iconicity: from a world of experience to the experience of language. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*. DOI: [10.1098/rstb.2013.0300](https://doi.org/10.1098/rstb.2013.0300)
- Radden, G. & Panther, K. 2004. Introduction: Reflections on Motivation. – Günther Radden & Klaus-Uwe Panther (toim.), *Studies in Linguistic Motivation* s. 1–46. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- Schick, B. 1990. Classifier predicates in American Sign Language. *International journal of sign linguistics* 1 (1) s. 15–40.
- FSW= Finsl SignWiki. Suomalaisen viittomakielen wikisanakirja. Iceland: The Communication Centre for Deaf and Hard of Hearing 2013. <http://finsl.signwiki.org> 26.10.2016.
- Streeck, J. 2009. *Gesturecraft – The manufacture of meaning*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- SUVI = Suomen viittomakielten verkkosanakirja. <http://suvi.viittomat.net> 20.10.2016.
- Takkinen, R. 2008. Kuvailevat verbit suomalaisessa viittomakielessä. *Puhe ja kieli*, 28 (1) s. 17–40.
- Takkinen, R. 2010. Kuvailevien viittomien leksikaalinen ja morfologis-gesturaalinen kuvaus: kielenopetuksen näkökulma. – Jantunen, T. (toim.),

- Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä (5), 99-113. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.
- Taub, S. 2001. *Language from the Body: Iconicity and Metaphor in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tolar, T.D., Lederberg, A.R., Gokhale, S. & Tomasello, M, 2008. The Development of the Ability to Recognize the Meaning of Iconic Signs. *J. Deaf Stud. Deaf Educ.* 13, s. 225–240.
- Varela, F.J., Thompson, E., & Rosch, E. 1991. *Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Veivo, H. & Huttunen, T. 1991. *Semiotiikka – Merkeistä mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Oy Edita.
- Wilcox, S. 2004. Cognitive Iconicity: Conceptual spaces, meaning, and gesture in signed languages. *Cognitive linguistics* 15 (2) s. 119–147.
- Zlatev, J. 2012. Cognitive semiotics: An emerging field for the transdisciplinary study of meaning. *The Public Journal of Semiotics* IV (1) s. 2–24.

LIITE 1

		Power					Intermediate			Precision						
		Palm		Pad			Side			Pad				Side		
		3-5	2-5	2	2-3	2-4	2-5	2	3	3-4	2	2-3	2-4	2-5	3	
Opp: VF:	Thumb Abducted		1: Large Diameter 2: Small Diameter 3: Medium Wrap 10: Power Disk 11: Power Sphere 	31: Ring 	28: Sphere Finger 	18: Extension Type 26: Sphere 4-Finger 	19: Distal Type 	23: Adduction Grip 			21: Tripod Variation 	9: Palmar Pinch 24: Tip Pinch 33: Inferior Pincer 	8: Prismatic 2 Finger 14: Tripod 	7: Prismatic 3 Finger 27: Quadpod 	6: Prismatic 4 Finger 12: Precision Disk 13: Precision Sphere 	20: Writing Tripod
	Thumb Adducted	17: Index Finger Extension 	4: Adducted Thumb 5: Light Tool 15: Fixed Hook 30: Palmar 					16: Lateral 29: Stick 32: Ventral 	25: Lateral Tripod 					22: Parallel Extension 		

(Feix ym. 2015)

VIITTOMAKIELI VERKOSSA

Riitta Violin-Karén

1 Johdanto

Viitotuille kielille ei ole kehittynyt tai kehitetty yleisesti käytössä olevaa kirjoitusjärjestelmää. Viittomakielet ja viittomakielinen viestintä ovat perinteisesti edellyttäneet fyysisesti samassa tilassa olemista ja katsekontaktia viittojan ja vastaanottajan kesken. Viimeisen 10 vuoden kuluessa internet-verkko ja videoteknologia on kehittynyt suurin harppauksin ja erityisen hyvin tämä näkyy monipuolisina mahdollisuuksina jakaa videoita. Viittomakielisten videoiden julkaiseminen tietoverkossa tarjoaa ensimmäistä kertaa viittomakieliselle viestinnälle foorumin, jonka kautta kuka tahansa voi nopeasti tavoittaa suuren määrän ihmisiä ajasta ja paikasta riippumatta. Verkossa tapahtuva viittomakielinen viestintä ei edellytä fyysisesti samassa tilassa olemista. Tietoliikennepalvelut ja mediapalvelimet ovat muutaman viime vuoden aikana tulleet kaikkien ulottuville ja niiden käytön osaamista voidaan pitää jo lähes kansalaistaitona. Käytettävissä on myös maksuttomia palveluita ja palvelimia, joten hintakaan ei enää muodostu esteeksi viittomakieliselle verkkoviestinnälle.

Internetpohjaisten julkaisualustojen kehittyessä jokaisen viestijän eli jokaisen, joka jakaa viittomakielisiä videoita internetin välityksellä, on syytä huolehtia myös viestien ja viestinnän sisällöstä. Tässä artikkelissa kohdistan huomion erityisesti suomalaiseen viittomakieleen ja sen *kielelliseen sisältöön* verkkoviestinnässä. Kielellisellä sisällöllä tarkoitan viittomakielisen tekstin kieliopillista rakennetta niin lauserakenteen, tekstin rakenteen kuin myös tekstityypin tasolla. Viestinnän asiasisältö eli se, mitä aihetta videolla käsitellään, on rajattu tämän artikkelin ulkopuolelle.

Jatkossa käsitteellä *viittomakieli* tarkoitan nimenomaan suomalaista viittomakieltä. Tavoitteenani on kuvata sitä kehitystä, mikä viittomakielisessä verkkoviestinnässä on tapahtunut vuosina 2008–2017. Olen valinnut vuoden 2008 aloitusvuodeksi siksi, että tutkin pro gradu -tutkielmassani sinä vuonna ver-

kossa olleita viittomakielisiä verkkotekstejä (Vivolin-Karén 2010). Sitä aikaisemmista viittomakielisistä verkkoteksteistä ei ole löydettävissä kuvausta tai selvitystä. Tutkielmani oli ensimmäinen suomalaisen viittomakielen verkkoviestintää selvittänyt työ. Pohdin pro graduissa viittomakielisten tekstien kielellistä ymmärrettävyyttä erityisesti asiakkaan näkökulmasta. Aiheen pro gradu -tutkielmaani sain vieraillessani syksyllä 2006 Tampereen kuurojen yhdistyksellä esittelemässä Kuurojen Liiton uudistuvaa verkkosivustoa. Esitykseni aikana yleisön joukosta esitettiin seuraava toive: ”Pidäthän huolta, että liiton verkkosivulle tuleva viittomakieli olisi sellaista, että tavallinen kuurokin voisi sitä ymmärtää. Nyt verkossa olevat viittomakieliset videot ovat kuurojen mielestä vaikeasti ymmärrettäviä.” Asia jäi vaivaamaan minua siinä määrin, että päätin selvittää pro gradu -tutkielmani avulla, miten katsojat kokivat videot ja mistä mahdollinen vaikea ymmärrettävyys johtui. Tämän artikkelin toisessa luvussa kuvaan lyhyesti pro gradu -tutkielmani tutkimusasetelmaa ja saamiani tuloksia. Kolmannessa luvussa kuvaan tutkielmani tulosten soveltamista käytäntöön. Neljänten lukuun olen laatinut kuvauksen viittomakielisten verkkovideoiden tarjonnan muutoksista viimeisen kymmenen vuoden aikana ja esittelen lyhyesti tutkimukset, joita aiheesta on tehty pro gradu -tutkielmani valmistumisen jälkeen. Viimeisessä luvussa pohdin viittomakielisen verkkoviestinnän mahdollisia seuraavia askelia sekä sitä, millaista tutkimusta aiheesta tarvittaisiin.

2 Viittomakieliset videot vuonna 2008

2.1 Videoiden julkaisupaikat

Vuoden 2008 syksyllä minun oli mahdollista kartoittaa ja katsoa kaikki verkossa julkaistut viittomakieliset tallenteet, sillä videoita oli lukumääräisesti niin vähän. Verkossa julkaistavien videoiden vaatimat palvelimet eivät vielä olleet jokaisen ulottuvilla, eikä mm. Facebook ja You Tube -kanavat vielä olleet käytettävissä tai ainakaan niitä ei vielä käytetty yleisesti. Viittomakielisiä videoita löytyi joidenkin viranomaisten, kuntien ja kuntayhtymien sekä viittomakielistä yhteisöä lähellä olevien järjestöjen ja yritysten verkkosivuilta. Lisäksi evankelisluterilaisen kirkon ja muutaman oppilaitoksen verkkosivuilla oli julkaistu joitakin viittomakielisiä videoita. Lisäksi oli muutamia lapsille suunnattuja lyhyitä satuja, joita oli tuotettu Kuurojen Liiton hallinnoimassa Viivi-projektissa. Yksityishenkilöiden tuottamia ja julkaisemia videoita verkosta ei vielä löytynyt. (Vivolin-Karén 2010.)

2.2 Tekstityypit ja genret

Käsitteellä *tekstityyppi* viitataan kielenkäyttöön eli siihen, millaista sosiaalista toimintaa kielellä rakennetaan. Keskeisimpiä tekstityyppejä ovat kuvaileva (deskriptiivinen), kertova (narratiivinen), ohjeita antava (instruktiivinen), perusteleva (argumentoiva) ja erittelevä tekstityyppi. *Genren* käsitteellä viitataan tiet-

tyyn kielen käytön lajityyppiin kuten esimerkiksi trilleri tai komedia. Sekä genret että tekstityypit ovat vahvasti kulttuurisia ja sosiaalisia. Siten kielen käyttäjän on täytynyt nähdä paljon kyseisen genren ja tekstityypin tekstejä ennen kuin hän voi erottaa tekstityypit ja genret toisistaan. (Pietikäinen & Mäntynen 2009.)

Kaikki vuonna 2008 verkossa olleet viittomakieliset tekstit eli videot olivat pääasiassa käännöstekstejä, ne oli käännetty suomenkielisestä kirjallisesta tekstistä – usein pohjalla oli suomenkielinen esite kuten esimerkiksi KELAn julkaisemissa viittomakielisissä videoissa. Tekstit jakaantuivat karkeasti neljään tekstityyppiin: 1) ohjeita ja toimintatapoja antaviin teksteihin (instruktiiviset tekstit), 2) tapahtumista tiedottaviin ja niitä mainostaviin teksteihin (narratiiviset tekstit), 3) organisaatiota ja asioita kuvaileviin tai niistä kertoviin teksteihin (kuvailevat tekstit) sekä 4) kyselyihin (erittelevät tekstit). Muutamat lyhyet satuvideot jätin tutkimukseni ulkopuolelle. Vuonna 2008 verkossa julkaistut viittomakieliset videot olivat tekstityypiltään hyvin instruktiivisia, informatiivisia ja virallisia eli tekstien tarkoituksena oli antaa virallisia tai virallisuonteisia toimintatapaohjeita jonkin tietyn toiminnon tekemiseksi. Tekstit eivät kannustaneet lukijaansa aktiivisuuteen tai interaktiivisuuteen tekstin kanssa vaan pikemminkin olettivat videon katsojan passiiviseksi lukijaksi. (Vivolin-Karén 2010.)

Huomionarvoista on myös se, ettei lapsille suunnattuja videoita ei ollut juuri lainkaan muutamaa lyhyttä satuvideota lukuun ottamatta eikä aikuisillekään ollut tarjolla kuin asiapitoista informaatiota. Verkkotekstien ainoana tehtävänä näytti olleen tärkeinä pidettyjen toimintaohjeiden välittäminen. Narratiivisia tarinoita esimerkiksi kuurojen ja viittomakielisen yhteisön tapahtumista tai historiasta ei ollut lainkaan. Verkkoteksteillä ei pyritty siirtämään kieltä ja kulttuuria yksilöltä ja sukupolvelta toiselle eikä tekstejä oltu tehty myöskään viihdyttävässä tarkoituksessa.

Kuten edellä todettiin, tekstit olivat suomen kielestä käännettyjä ja niiden kielellinen toteutustapa näytti hyvin yhdenmukaiselta. Niistä puuttui lähes kokonaan roolinvaihto, usein myös tilankäyttö (paikantaminen) oli erittäin vähäistä ja viittojan kasvot lähes ilmeettömät. Lisäksi erilaisten osoitusten, mukaan lukien pronominaalisten osoitusten (lähinnä ´sinä´/ ´hän´/ ´se´, ´te´/ ´he´/ ´ne´, ´te kaksi´/ ´ne kaksi´) käyttö oli hyvin niukkaa. Tällaiset osoitukset olivat vahvasti yhteydessä tilankäyttöön, siksi oli luonnollista, että jos tilankäyttö oli niukkaa, ei viitotuissa teksteissä esiintynyt osoituksia. Tekstit oli viitottu muodossa, jota haastateltavat kutsuivat passiiviksi. Viittoja ei useinkaan ilmaissut toiminnan toteuttajaa tai tekijää ja tämän haastateltavat kokivat viittomakielelle epätyypillisenä ja ymmärtämistä vaikeuttavana. (Vivolin-Karén 2010.)

Sittemmin tekijää eli agenttia ja sen häivyttämistä suomalaisessa viittomakielessä on tutkinut Ala-Sippola (nyk. Nordlund, 2012). Hän jatkaa agentin häivyttämisen tutkimusta parhaillaan työn alla olevassa väitöskirjatutkimuksessaan. Nordlundin tutkimuksesta tulee varmasti olemaan hyötyä viittomakielisten verkkotekstien tuottamisessa ja erityisesti silloin kun viittojan tehtävänä on kääntää passiivimuotoista kirjoitettua tai puhuttua tekstiä viittomakielelle.

2.3 Asiakkaan näkökulma

Syksyllä 2008 katsoin useaan kertaan läpi kaikki verkossa suomalaisella viittomakielellä julkaistut videot ja valitsin niistä viisi pro gradu -tutkielmani pohjaksi. Huomionarvoista on se, että tuolloin vielä oli mahdollista katsoa läpi useaan kertaan kaikki verkossa suomalaista viittomakieltä sisältävät videot. Tänä päivänä se olisi mahdotonta videoiden lukumäärän vuoksi. Valitsin tutkielmaani aineistoksi seuraavat videot (suluissa niiden julkaisija): 1) Mobiilitulkin käyttöohjeita (Diakonia ammattikorkeakoulu), 2) Vanhuuseläke (Kela), 3) Pienten lasten hoitoa tuetaan (Kela), 4) Läheisen kuoltua (Kuurojen Liitto ry), 5) Rikosasian selvittelyn eteneminen (poliisi). Pysin valitsemaan ne videot, jotka mielestäni edustivat parhaiten kielelliseltä sisällöltään kaikkia verkossa julkaistuja viittomakielisiä videoita. Nimitin poimimiani videoita *perusteksteiksi*. Videoita ei ole enää nähtävillä verkossa.

Käänsin jokaisen videon viittomakielisen tekstin suomeksi. Tämän jälkeen kirjoitin jokaiselle käännökselle *kaksi verrokkitekstiä*, joista toinen oli vahvasti minä-muotoon ja toinen sinä-muotoon kirjoitettu. Esimerkiksi Rikosasian selvittelyn eteneminen -tekstin käännös ja siitä luodut verrokkitekstit alkoivat seuraavasti:

”Rikosasian selvittely alkaa sillä, että rikoksen uhri tai joku muu tekee...”
(perusteksti)

”Jos joku pahoinpitelee minua tai varastaa minulta...” (minä-muotoinen verrokkiteksti)

”Jos joku lyö sinua tai varastaa sinulta...” (sinä-muotoinen verrokkiteksti)

Annoin suomenkieliset verrokkitekstit natiiville viittojalle. Hän käänsi ja viittoi ne videolle. Tämän jälkeen näytin kaikki videot viidelle viittomakieliselle kuurolle, ja pyysin heitä nimeämään kustakin kolmen videon ryhmästä mielestään helpoimmin ja vaikeimmin ymmärrettävän viittomakielisen videon. Perusoletuksena minulla oli se, että helpoimmin ymmärrettäväksi valittu teksti olisi myös kielelliseltä rakenteeltaan sellainen, joka olisi haastateltavilleni tutuin ja päivittäin arjessa käytetty eli viittoja käyttäisi osoituksia, tilaa ja ilmeitä sekä ilmaisisi tekijän. Pyysin haastateltaviani myös perustelemaan valintansa. Viidestä haastateltavasta vain yksi oli opiskellut viittomakieltä kielenä, muut olivat oppineet viittomakieltä ilman muodollista opetusta. Perusteluissa en vaatinut enkä myöskään odottanut lingvistisiä perusteluja. Kirjasin perustelut sellaisina kuin haastateltavat ne viittoivat.

Haastateltavat arvioivat lähes poikkeuksetta helpoimmin ymmärrettäväksi tekstiksi jonkin muun kuin perustekstin ts. sen tekstin, jonka olin poiminut verkosta. Perusteksti koettiin pääsääntöisesti vaikeimmaksi ymmärtää. Haastateltavien oli toisinaan vaikea jopa erottaa sitä, oliko viitotussa tekstissä vain yksi toimintatapaohje, joka eteni vaiheesta toiseen vai oliko kyseessä useampi vaihtoehtoinen toimintatapaohje. Perustekstiä kritisoitiin siitä, että tekstin viittoja näytti asettuvan täysin asian ulkopuolelle. Ulkopuolelle asettuminen aihe-

utti sen, että viittomakielelle ominaista tilankäyttöä ja roolinvaihtoa ei videoilla juuri ollut, lisäksi viittojen kasvot olivat lähes ilmeettömät. Tilankäytön, roolinvaihdon ja ilmeiden puuttuminen aiheuttivat yhdessä sen, että haastateltaville syntyi helposti kuva, ettei kääntäjä-viittoja edes itse ymmärtänyt tekstin sisältöä. Haasteltavat myös kommentoivat, että perusteksti edustaa sitä tekstityyppiä, johon he ovat tottuneet virallisten käännöstekstien yhteydessä ja myös esimerkiksi tulkkaustilanteissa mutta että kyseessä ei ollut sellainen kieli, mitä käytettäisiin vapaassa, ei-tulkatussa tai ei-käännettyssä tilanteessa.

Haastateltavien pohdinnassa vaihteli, koettiinko helpoimmin ymmärrettäväksi minä- vai sinä-muotoinen teksti. Analysoidessani haastatteluista saamiani vastauksia ja perusteluja, oivalsin hyvin pian, että olin ollut liian ehdoton laatiessani verrokkitekstejä minä- ja sinä-muotoon. Helpoimmin ymmärrettävä tekstityyppi tällaisissa instruktiivisissa eli ohjeita antavissa teksteissä näyttäisi löytyvän jostain näiden kahden ääripään välistä. Haastateltavien vastausten perusteella liian ehdoton sinä-muodon käyttö koetaan liian määrääväksi ja jopa hyökkääväksi ja syyllistäväksi. Joissakin teksteissä sinä-muoto tekee tekstin jopa sekavaksi kuten esimerkiksi tekstissä *rikosasian selvittelyn eteneminen*, jossa SINÄ-viittoman lisäksi esiintyi myös viittomat SYYTTÄJÄ ja SYYTTÄÄ. Kaikki kolme em. viittomaa ovat foneettiselta rakenteeltaan eli käsimuodon ja liikkeen osalta hyvin samankaltaisia. Niissä kaikissa viittojan aktiivisen käden etusormi on ojentuneena kohden katsojaa, muiden sormien ollessa koukistuneina kämmentä vasten ja käsi tekee pienen suoran liikkeen kohden katsojaa. Liian ehdoton minä-muodon käyttö puolestaan koettiin jossain määrin liian epäviralliseksi – ehkä jopa liian tuttavalliseksi tällaisiin viranomaisten julkaisemiin instruktiivisiin teksteihin. Liian vahva minä-muodon käyttö söi tekstin luotettavuutta ja auktoriteettia. Päädyin siihen johtopäätökseen, että hyvä ja ymmärrettävä verkkoteksti olisi todennäköisesti jostain näiden kolmen (passiivimuotoinen perusteksti, minä-muoto, sinä-muoto) tekstityypin väliltä.

3 Verkkotekstejä kehittämässä

3.1 Julkaisumahdollisuudet kasvavat

Kuurojen Liiton mahdollisuudet julkaista viittomakielisiä videoita verkossa kasvoivat merkittävästi, kun viittomakielinen Netti-tv käynnistyi itsenäisenä verkkosivuna vuoden 2009 alussa. Netti-tv oli paikka, jossa liitto julkaisi tuottamiaan viittomakielisiä videoita. Netti-tv ryhtyi myös jaottelemaan viittomakielisiä videoita niiden sisällön mukaan ja näin syntyi mm. lasten kanava, nuorten kanava ja uutiskanava. Uutiskanavalla julkaistiin liiton tuottamia uutisia sekä yleisistä asioista että erityisesti kuurojen tapahtumista ja viittomakielisen yhteisön tärkeiksi kokemista asioista. Merkittävä osa Netti-tv:n videotarjonnasta oli tiedotteita ja mainoksia tulevista viittomakielisistä tapahtumista. Ennen Netti-tv:tä Kuurojen Liitto oli tuottanut vuodesta 1983 alkaen viittomakielisiä kuukausitiedotteita, joita postitettiin viittomakielisiin kotitalouksiin aluksi

VHS- ja myöhemmin dvd-formaatissa. Kuurojen Liitolla on siis vahvat perinteet viittomakielisten videoiden tuottamiseen. Verkkolevitys Netti-tv:n kautta tarjosi entistä huomattavasti nopeamman julkaisukanavan, samalla myös Kuurojen Liiton verkkosivuilla videoiden lukumäärä jatkoi kasvuaan. Kuurojen Liiton ohella vuodesta 1991 alkaen on myös Yle tuottanut viittomakielisiä uutisia valtakunnan tv-verkossa ja myöhemmin tv-verkon lisäksi myös internet-verkossa.

3.2 Koulutusta viittojille

Julkaisumahdollisuuksien kasvaessa liitto halusi huolehtia myös videoiden kielellisestä laadusta. Pro gradu -tutkielmani myötä kävi ilmeiseksi, että kaikki verkossa julkaistut videot eivät suinkaan täyttäneet kielellisesti hyvän julkaisun kriteerejä ja olivat osittain kielelliseltä muodoltaan jopa sellaisia, että niiden ymmärtäminen oli viittomakielisille vaikeaa. Kuurojen Liitto järjesti vuosina 2008-2015 vuosittain 1-2 viikonlopun mittaista kurssia, joilla pohdittiin ja harjoiteltiin tuottamaan viittomakielistä verkkoviestintää ja erityisesti sitä, millaista kieltä verkossa julkaistavissa viittomakielisissä videoissa tulisi käyttää. Työskentelin tuolloin Kuurojen Liitossa ja minulle annettiin tehtäväksi suunnitella ja toteuttaa nuo kurssit. Kurssit olivat kaikille avoimia ja niihin osallistui vuosittain noin 20 kurssilaista. Kurssien rahoitus saatiin liikenne- ja viestintäministeriöltä ja kurssit järjestettiin yhteistyössä Kuurojen kansanopiston kanssa. Tässä esitetty yhteenveto kursseilla tehdyistä kokeiluista ja havainnoista perustuu omiin yksityisiin muistiinpanoihini kurssien suunnittelijana ja vetäjänä. Kurssien tavoitteena oli mm. etsiä vastausta seuraaviin kysymyksiin:

1. Missä määrin ja miten viitotuissa verkkoteksteissä tulee ja voi käyttää tilaa, roolinvaihtoa sekä sinä ja minä -muotoja?
2. Millaisia tekstigenrejä erilaisissa verkkoteksteissä voisi ja tulisi käyttää?

Vastauksia kurssin keskeisiin kysymyksiin etsittiin tekemällä harjoituksia. Tyyppillinen kurssilla tehty harjoitus oli sellainen, jossa kurssilaiset käänivät suomenkielisen tekstin viittomakielelle parityönä, kuvasivat viittomisen ja näin syntyneitä videoita verrattiin muiden pariin tuottamiin videoihin. Videoista poimittiin kurssilaisten hyviksi kokemia kielellisiä ratkaisuja. Löydetyt ratkaisut tukivat pro gradu -tutkielmani tuloksia. Hyviksi kielellisiksi ratkaisuuksi havaittiin kasvokkaista keskustelua selkeämpi ja jossain määrin yksinkertaisempi tilankäyttö. Kurssilaiset havaitsivat myös, että osoituksia ja roolinvaihtoa tulee esiintyä samalla tavoin kuin kasvokkaisessa tilanteessa. Lisäksi havaittiin, että videolla tulee käyttää sopivassa määrin sinä- ja minä-muotoja. Niiden käytön todettiin jopa helpottavan tekstin kääntämistä ja vastaavasti passiivin kaltaiseen muotoon pyrkiminen koettiin selkeästi vaikeuttavan käännöstyötä ja etenkin tilankäytöstä tuli tällöin selkeästi ei-viittomakielen omaista. Kurssilla tehtyjen kokeilujen selkeä tulos oli, että vaikka suomenkielinen lähtöteksti eli se mistä käännetään, on passiivissa (tehdään, mennään, lähetetään...), viittomakielisessä käännöksessä lauseet tulee olla aktiivissa eli niistä tulee käydä ilmi,

kuka on toimija (me teemme, minä menen, lähetä hakemuksesi). Kurssilla myös keskusteltiin siitä, voiko viittoja paikantaa minkä tahansa toimijan omaan kehoonsa eli esimerkiksi voiko viittoja / viittojan keho edustaa Kelan julkaisemassa videossa Kelaa. Voiko viittoja siis esimerkiksi suunnata viittoman LÄHETTÄÄ siten, että viittoman liike suuntautuu kohden viittojaa ilmaisussa, jossa neuvotaan, että hakemus tulee lähettää Kelaan. Kurssilla tästä ei saavutettu täyttä yksimielisyyttä. Osa kurssilaisista koki vieraana sen, että voisi paikantaa omaan kehoonsa jonkin sellaisen tahon tai viranomaisen, jonka palveluksessa he eivät olleet. Osa kurssilaisista piti tällaista ratkaisua mahdollisena, kääntämistä helpottavana ja selkiyttävänä ratkaisuna.

Yleisemmän tason pohdinnan lisäksi kursseilla laadittiin myös alustava kuvaus viittomakielen mainosgenrestä. Mainosgenreen päädyttiin siksi, että huomattava osa Netti-tv:ssä julkaistuista viittomakielisistä videoista oli jonkin kurssin tai tilaisuuden mainoksia. Kurssilaiset olivat motivoituneita pohtimaan ja etsimään hyvää mainosgenreä, sillä siitä oli tarjolla paljon esimerkkejä. Lopputuloksena oli näkemys, jonka mukaan hyvä mainos on kaksiosainen. Ensimmäinen osa olisi hyvin tiivis yhteenveto kurssista tai tapahtumasta ja toinen osa laajempi ja tarkempi niille, jotka ensimmäisen osan nähtyään haluavat tietää enemmän ja mahdollisesti aikovat osallistua tapahtumaan. Lisäksi tehtiin havainto, että mikäli kääntäjä-viittoja oli itse osallistunut edelliseen vastaavaan kurssiin tai tapahtumaan, mainoksesta tuli tekstityypiltään jossain määrin uskottavampi ja innostavampi – mainosmaisempi. Tällöin viittojan keho edusti usein toimijaa myös mainoksen kielellisissä rakenteissa.

4 Viittomakieliset verkkotekstit vuonna 2017

4.1 Julkaisupaikat

Tätä kirjoittaessani elokuussa 2017 olisi mahdotonta löytää ja katsoa kaikki suomalaisella viittomakielellä verkossa julkaistut viittomakieliset videot, sillä niitä on lukumääräisesti jo niin paljon. Tilanne videoiden lukumäärän osalta on siten muuttunut merkittävästi vuoden 2008 tilanteeseen verrattuna. Videoiden määrän merkittävän kasvun taustalla on se, että julkaisupaikat ovat tulleet jokaisen ulottuville. Käytettävissä on ilmaisia julkaisupaikkoja, kuten esimerkiksi kaikille avoimet sivustot YouTube, Facebook ja Instagram sekä yksityisempiä kuten esimerkiksi WhatsApp. Niiden käytön oppiminen on helppoa ja käyttö yksinkertaista. On ollut mielenkiintoista seurata, miten viittomakielisten videoiden julkaiseminen on lisääntynyt ja kehittynyt vuosien kuluessa.

Videoiden yleistymiseen on julkaisupaikkojen lisääntymisen lisäksi varmasti vaikuttanut myös kännyköissä olevien (video)kameroiden yleistyminen ja teknisen laadun parantuminen. Nämä yhdessä ovat myös johtaneet siihen, että entistä useampi rohkenee viittoa, tehdä siitä videon ja julkaista videon kaikkien nähtäville. Vuonna 2009 oli hyvin usein vaikea saada henkilöä viittomaan netis-

sä julkaistavalle videolle, nyt viittomakielisten videoiden viittominen ja lataaminen nettiin on erittäin yleistä.

Videot eivät enää sisällä yksinomaan instruktiivisia ohjeita vaan verkosta on löydettävissä huomattava määrä eri tekstityyppejä ja tekstigenrejä edustavia tekstejä. Toki instruktiivisia tekstejä on edelleen, mutta niiden rinnalle on tullut muun muassa satuja, runoja, huumoria, fiktiivisiä tarinoita, matkakertomuksia, muistelmia... Merkittävä foorumi on lokakuussa 2014 avattu Viittomakielinen kirjasto. Kirjaston avaamisen myötä viittomakielinen Netti-tv lopetti toimintansa. Viittomakielinen kirjasto on ilmeisesti maamme ainoa yksinomaan verkossa toimiva kirjasto, jolla ei ole lainkaan fyysisiä toimitiloja. Kirjaston aineisto koostuu viittomakielisistä videoista. Kirjasto on kaikille avoin eikä sen käyttö edellytä kirjautumista tai kirjastokorttia. Kirjaston rahoitus tulee opetus- ja kulttuuriministeriöstä ja on siten valtion tukemaa toimintaa. Kirjaston saama tuki on tarkoitettu verkkosivuston ylläpidon ohella viittomakielisen aineiston tuotantoon. Tässä se poikkeaa muista maamme kirjastoista: Viittomakielinen kirjasto tuottaa huomattavan osan julkaisemastaan aineistosta ja siten kirjastolla on myös suuri vastuu videoiden kielellisestä sisällöstä. Viittomakielisen kirjaston aineisto on jaoteltu seitsemään pääluokkaan: Lapset, Nuoret, Viihde ja kulttuuri, Henkilökuvat, Asiaohjelmat, Urheilu ja Historia. Oman aineistotuotannon lisäksi kirjasto tekee sivuiltaan linkin muiden tuottamaan ja verkossa avoimesti jakamaan kirjastotyyppiseen aineistoon. Omassa aineistotuotannossaan Viittomakielinen kirjasto pyrkii huomioimaan eri tekstityypit ja tekstigenret ja tuottamaan mahdollisimman erityyppistä aineistoa. Mainoksia kirjasto ei julkaise.

4.2 Huomio kielelliseen sisältöön

Vuonna 2008 verkossa olleita (instruktiivisia) käännöstekstejä tehneet viittojat ovat kertoneet yksityisesti keskusteltaessa, ettei silloin vielä osattu pohtia sitä, miten videointi vaikuttaa viittomakielisen tekstin rakenteeseen ja ymmärrettävyyteen. Tekstejä ei myöskään muokattu erityisesti verkkoa varten, tavoitteena oli tehdä käänнос, joka vastasi lähes lausetasolla suomenkielistä esitetekstiä. Huomio oli käännöksiä tehneiden viittojien mukaan enemmän teknisissä ratkaisussa ja toteutuksessa kuin kielellisissä rakenteissa. Mutta vähitellen, teknisten ratkaisujen vakiintuessa ja kehittyessä kielelliset ratkaisut saivat yhä enemmän huomiota. Videoiden lisääntyessä niistä alkoi tulla myös palautetta, jonka mukaan osa teksteistä on todella vaikeasti ymmärrettäviä. Tällainen palaute antoi tukea sille, että on myös pohdittava kielellisiä ratkaisuja. Palaute oli myös yhtenä syynä oman pro gradu -tutkielmani aiheen valintaan ja sittemmin luvussa 3.2.kuvaamani koulutuksen sisältöihin.

Myös Viittomakielten lautakunta kiinnitti huomiota videoissa käytettävään kieleen ja laati vuonna 2015 verkossa julkaistun oppaan *Laatua viittomakielelle kääntämiseen*. Opas on nelikielinen, tekstit ovat suomalaisella ja suomenruotsalaisella viittomakielellä sekä suomeksi ja ruotsiksi. Oppaaseen on koottu sekä kokemus- että tutkimuspohjaista tietoa viittomakielelle kääntämisestä. Pääkohderyhmä on viittomakieliset, ja heidän lisäkseen opas palvelee varmasti myös viittomakielen tulkkereita. Opas antaa neuvoja käännöksen sovittamisesta tietyille

kohderyhmälle ja tiettyyn tekstilajiin sopivaksi. Kielellisten neuvojen lisäksi oppaaseen on koottu tietoa niistä asioista, joita kannattaa pohtia, kun viittomakieltä videoidaan. Oppaasta löytyy tietoa sekä kääntäjien ammattitaitoon että koulutukseen liittyvistä asioista.

Oppaassa viitataan myös edellä kuvattuihin verkkokirjoituskursseihin ja kursseilla tehtyihin käännösharjoituksiin, joissa kokeiltiin saman tekstin kääntämistä erilaisille kohderyhmille ja rohkaistiin kirjallisen lähdetekstin muokkaamista viittomakielelle ominaiseen muotoon. Lautakunta korostaa kääntäjän mahdollisuutta ja ehkä jopa velvollisuutta myös toimittaa sisältöä kääntämisen ohella. Kääntäjä voi ja hänen jopa tulee muuttaa tekstin näkökulmaa viittomakieliselle katsojalle sopivaksi eli esimerkiksi muokata kirjalliset passiivilauseet viittomakielessä aktiivimuotoon. Oppaassa kuvataan lyhyesti myös erilaisia ikään perustuvia kohderyhmiä ja heille sopivaa viittomakieltä ja viittomistyyliä.

Videoinnista opas antaa hyvin konkreettisia ja selkeitä neuvoja: kuvakulmas- ta, kuvan rajaamisesta, viittomiskäsialan koosta, viittojan vaatetuksesta ja videoi- den pituudesta. Ohjeet korostavat myös sitä, että kuvaustilanteessa viittojan ja kuvaajan lisäksi paikalla tulee aina olla myös henkilö, jonka tehtävänä on tark- kailla käytettävää kieltä. Kielen tarkkailijalla on tärkeä rooli, sillä viittoja ei pysty oman viittomisensa aikana luotettavasti tarkastelemaan käyttämäänsä kieltä tai sitä, tuleeko kaikki asiat viitottua. Opas antaa neuvoja myös siihen, mitä tulee huomioida, kun kolmiulotteinen kieli litistetään kuvaustilanteessa kaksiulottei- seksi, eli miten viittojan tulisi asettua suhteessa kameraan. Lopuksi on myös oh- jeet, miten viittojan tulee käyttää katsetta, kun hänen edessään on keskustelu- kumppanin sijasta eloton kamera ja mahdollisesti myös muistin tukena käytettä- vä teleprompteri. Teleprompteri on laite, johon voidaan tallentaa ja josta voidaan lukea käännöksen glossikäsikirjoitus. Glossikäsikirjoituksella tarkoitetaan kirjoi- tetun kielen sanoja eli glosseja, jotka viittaavat tiettyihin viittomiin.

Viittomakielten lautakunnan laatimaa opasta voi pitää myös kansainväli- sesti merkittävänä, sillä vastaavaa opasta ei ilmeisesti ole julkaistu missään muualla. Tätä artikkelia kirjoittaessani pyrin kartoittamaan kaikki pro gradu - tutkielmani jälkeen ilmestyneet viittomakielisiä verkkotekstejä käsittelevät ar- tikkelit sekä Suomesta että myös kansainvälisesti. Löysin yhteensä viisi artikke- lia. Niistä kolme käsitteli verkkosivujen esteettömyyttä eli sitä, miten viittoma- kieliset verkkotekstit tulisi yhdistää verkkosivujen kirjallisiin teksteihin, miten tukea ja helpottaa viittomakielisten kuurojen navigointia kirjoitettua kieltä sisäl- tävillä verkkosivuilla ja miten tulkin tulisi sijoittua kuvaruudussa ja suhteessa kameraan (Fajardo, Parra ja Canas, 2010; Debevec, Kosec ja Holzinger, 2010; Möbus, 2010). Yhdessä käsiteltiin kuurojen julkaisemia blogeja ja erityisesti sitä, miten niissä käsitellään kuurojen kulttuuria ja kuurojen voimaantumista (Ha- mill ja Stein 2011). Ainoastaan yhdessä artikkelissa oli suosituksia, joita voisi jossain määrin verrata suomalaisten viittomakielten lautakunnan tekemään suositukseen ja jotka olivat sen kanssa yhdenmukaisia (Kushanagarmin, Natu- ralen, Paludnevicienen, Smithin, Werfelin, Doolittlen, Jacobsin ja DeCaryhden 2015). Viittomakielestä, käytettävästä tekstityypistä tai käytettävästä rakentees- ta ei artikkeleissa ole suosituksia.

Kuten edellä käy ilmi, kaikki löytämäni artikkelit keskittyivät siihen, mitä teknistä ratkaisua käyttämällä verkossa jo olevaa kirjallista tekstiä voisi saada käännettyä viittomakielelle. Viittomakielisen tekstin ymmärrettävyyttä ja kielellistä sisältöä niissä ei tarkasteltu. Verkkotekstien rakenteeseen ja tyylliseikkoihin fokuoitua tutkimusta ei ole edelleenkaan olemassa. On toki mahdollista, että asiasta löytyy hajamainintoja eri tyyppisistä yksittäisistä tutkimuksista, joissa aineistona on käytetty verkossa julkaistuja viittomakielisiä tekstejä. Lisäksi mainintoja voi löytyä viittomakielelle kääntämiseen liittyvistä tutkimuksista. Näiden kartoittaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista tämän artikkelin kirjoittamisen yhteydessä.

5 Mitä seuraavaksi?

Tuntuu lähes mahdottomalta ennustaa, mihin suuntaan ja miten nopeasti kehitys muokkaa tieto- ja viestintätekniikkaa sekä internet-maailmaa. Erilaiset palvelimet ja verkkoalustat tulevat varmasti entistä helppokäyttöisimmiksi, ne tulevat siirtämään tietoa yhä nopeammin ja yhä paremmin ja ne tulevat yhä paremmin kaikkien käytettäviksi. Lisäksi verkkoviestinnän vuorovaikutteisuus tulee lisääntymään. Verkkoon tulee todennäköisesti yhä enemmän aineistoja, joiden sisältöä kuka tahansa voi muokata omilla laitteillaan ja yhteyksillään ja joihin voi jättää videoita viittomakielisiä kommentteja. Tämän myötä myös viittomakielelle tehtyjen käännösten linkittäminen tekstin yhteyteen koee varmasti murroksen; kuka tahansa voi liittää tekstin yhteyteen viittomakielisen käännöksen tai muun videon. Uskon, että eräänlainen viittomakielinen wikipedia on hyvinkin lähitulevaisuutta, onhan meillä jo sanakirja Signwiki.

Viittomakielisen aineiston lisääntyessä se tulee todennäköisesti vaikuttamaan myös itse kieleen, viittomakielet tulevat yhdenmukaistumaan, alueelliset ja muut kielen variaatiot tulevat entisestään vähenemään. Toisaalta verkossa tapahtuva viittomakielinen viestintä on parhaimmillaan ehkäisemässä syrjäytymistä ja kielellistä yksinäisyyttä. Verkkoon kehittynee viittomakielisiä 'huoneita', joissa kasvokkainen ja reaaliaikainen keskustelu on mahdollista.

Seuraava merkittävä edistysaskel olisi tämän kaltaisen artikkelijulkaisun laatiminen viittomakielellä - sekä suomalaisella että suomenruotsalaisella viittomakielellä. Edellä mainittu viittomakielten lautakunnan laatima *Laatua viittomakielelle kääntämiseen* on ensimmäinen prototyyppi sellaisesta julkaisusta. Kyseisessä oppaassa on kuitenkin vielä hyvin vahvasti mukana myös kirjoitettu kieli. Olisi erittäin mielenkiintoista nähdä ensimmäinen tieteellinen julkaisu tuotettuna siten, että julkaisun pääkielenä olisi viittomakieli. Satujen osalta ensimmäinen prototyyppi on jo julkaistu, (<http://aineisto.viittomakielinenkirjasto.fi/hhvt/>), joskin sekin oli käännös eikä suoraan ensiksi viittomakielelle tuotettu. Tätä kirjoitettaessa on parhaillaan työn alla ensimmäinen viittomakielinen satu, jossa ei ole pohjana kirjoitettua kieltä. Satu on viitottu videolle tavalla, jota sadun luoja ja viittoja kutsui perusviittomiseksi ja tästä perusmuodosta satu on muokattu ja viitottu sekä suomalaisella että suomenruotsalaisella viittomakielellä. Muokkauksella

tarkoitetaan tässä sadun viittomista saduille tyypillisellä tekstityypillä. Sadun suomenruotsalaisella viittomakielellä tuotettu osuus syntyi osana Humanistisen ammattikorkeakoulun lopputyötä (Sandholm & Peura, tulossa). Satu julkaistaan marraskuussa 2017 Viittomakielisessä kirjastossa. Tieteellisten julkaisujen saralla mitään vastaavaa ei ole vielä tehty sen paremmin Suomessa kuin ulkomaillaakaan – tai ainakaan sellaiseen en etsinnöistäni huolimatta ole törmännyt.

Sekä internet-tekniikka että videotekniikka tulevat varmasti kehittymään huimaa vauhtia. Tekniikan ohella tulee kiinnittää vahvasti huomiota myös verkossa julkaistavien viittomakielisten videoiden kielelliseen sisältöön ja rakenteeseen. Huomiota tulee kiinnittää sekä viittomakielelle käännettävään aineistoon kuin myös suoraan viittomakielellä tehtyihin videoihin. Toimin tällä hetkellä Viittomakielisessä kirjastossa viittomakielisten videoiden tuottajana ja kaipaisin kielen rakenteeseen liittyviä suosituksia. Verkossa on jo julkaistu niin paljon viittomakielistä aineistoa, että sitä olisi varmasti mahdollista ryhtyä luokittelemaan sekä tekstigenreittäin että tekstityypeittäin. Tällainen luokittelu mahdollistaisi eri genreille ja tekstityypeille ominaisten piirteiden kartoittamisen, tutkimuksen ja kuvausten laatimisen. Mainostekstien osaltahan tällaista kuvausta on alustavasti jo hahmoteltu. Tällaisilla kuvauksilla olisi videotuotannon lisäksi tarvetta varmasti myös viittomakielen opetuksen saralla niin perusopetuksessa kuin myös sen jälkeisen tason koulutuksessa. Kuvaukset tukisivat myös medialukutaidon koulutusta ja kehittymistä. Lisäksi kaipaisin selkeitä kuvauksia toteutuneista työprosesseista. Jos olisi mahdollista nähdä sekä prosessin tuloksena syntynyt video että saada tietoa siitä, miten video on tuotettu ja millaisia kysymyksiä tuotantovaiheen aikana oli ratkaistava, tukisi se kaikkea viittomakielistä verkkotuotantoa. Lisäksi tulisi kehittää järjestelmä, jossa videoiden katsojilta kerättäisiin järjestelmällisesti palautetta. Videoita tehdään katsojia varten ja siksi katsojien mielipide on tärkeä. Vain he voivat lopulta sanoa, millainen video ja millaiset kielelliset ratkaisut palvelevat heitä parhaiten – jotta myös verkossa oleva viittomakieli olisi sellaista, että sitä olisi kaikkien viittomakielisten mahdollista ymmärtää.

LÄHTEET

- Ala-Sippola, S. 2012. Agentin ilmaiseminen suomalaisella viittomakielellä tuotetussa asiatekstissä. Helsingin yliopisto: Pro gradu- tutkielma.
- Debeyc, M., Kosec, P., Holzinger, A. 2011. Improving multimodal web accessibility for deaf people: sign language interpreter module _E-artikkeli julkaisussa *Multimedia Tools and Applications* Aug 2011, Vol.54(1), pp.181-199
<http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11042-010-0529-8>
- Fajardo, I., Parra, E., Canas, J. 2010. Do Sign Language Videos Improve Web Navigation for Deaf Signer Users? Julkaisussa *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 2010, Vol.15(3), p. 242-262.

- Hamill, A., Stein, C. 2011. Culture and empowerment in the Deaf community: An analysis of internet weblogs. Julkaisussa *Journal of Community & Applied Social Psychology* September 2011, Vol.21(5), pp.388-40
- Kushalnagar, P., Naturale, J., Paludneviene, R., Smith, S., Werfel, E., Doolittle, R., Jacobs, S., Decaro, J. 2014. Health Websites: Accessibility and Usability for American Sign Language Users. Julkaisussa *Health Communication* 05 June 2014, p. 1-8.
- Möbus, L. 2010. Making web content accessible for the deaf via sign language E-artikkeli julkaisussa *Library Hi Tech* 2010, Vol.28(4), p.569-576
<http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/07378831011096231?journalCode=lht>
- Nopola, S. ja T. (2016) Heinähattu, Viittitossu ja ärhäkkä koululainen. Viittomakielinen kirjasto.
<http://aineisto.viittomakielinenkirjasto.fi/hhvt/>
- Signwiki suomi <http://finsl.signwiki.org/index.php/Etusivu>
- Viittomakielinen kirjasto. Kuurojen Liitto ry. www.viittomakielinenkirjasto.fi
- Viittomakielten lautakunta. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 2015. Laatus viittomakielelle kääntämiseen.
<http://www.kuurojenliitto.fi/fi/artikkelit/laatus-viittomakielelle-kaantamiseen>
- Vivolin-Karén, R. 2010. "Pidättehän huolta, että se on ymmärrettävää viittomakieltä." Lukijan näkökulma viittomakielisiin verkkoteksteihin. Jyväskylän yliopisto: Pro gradu -tutkielma.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/26787>

MONIKIELISESSÄ VIITTOVASSA PERHEESSÄ KIELET TÄYDENTÄVÄT TOISIAAN - LASTEN MONIKIELISYYDELLÄ ON MONIA ETUJA

Mari Lindholm ja Maritta Tarvonen-Jarva

1 Johdanto

Suomessa viittomakieli on noin 5000 kuuron äidinkieli. Lisäksi on monia kuulevia lapsia, joiden vanhemmista ainakin toinen on kuuro viittomakielinen. Näin ollen kuulevilla lapsilla on mahdollisuus oppia luonnollisesti suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä perhepiirissä. Monikieliset perheet ovat jo monelle tuttuja, mutta miten monikielisyys näkyy ja toteutuu viittomakielisessä perheessä? Entä miten lapset vaihtavat kieltä kesken ilmauksen tai puheen? Pro gradu -tutkielmamme ”Monikielisyys viittomakielisessä perheessä: tapaustutkimus lasten koodinvaihdosta ja kielten käytöstä monikielisessä perheessä” (Lindholm & Tarvonen-Jarva 2011) keskittyi muun muassa näihin kysymyksiin.³⁰

Tutkielmamme viittovan perheen monikielisyudesta oli osa Jyväskylän yliopistossa vuosina 2007–2010 toteutettua hanketta *Multilingualism as a problematic resource* (Monikielisyys ongelmallisena resurssina). Hankkeessa monikielisyyttä tarkasteltiin sosiolingvivistisesti ja se nähtiin kielellisesti, etnisesti ja kulttuurisesti epäyhtenäisten yhteiskuntien keskeisenä voimavarana. Tutkimuksemme syntyi tarpeesta tutkia monikielisyyttä viittomakielisissä perheissä, koska Suomessa ei aihetta ole laajalti aiemmin tutkittu tästä näkökulmasta. Perheiden sisäistä kielenkäyttöä on yleisesti ottaenkin tutkittu melko vähän sosiolingvivistisestä näkökulmasta. Tutkimustieto voikin olla hyödyksi muun muassa neuvoloissa, päiväkodeissa ja kouluissa, kuten myös monikielisille perheille.

³⁰ Aiheesta on julkaistu aiemmin *Kuurojen lehdessä* 4/2014 ja *Kieli, koulutus ja yhteiskunta-verkkolehdestä* 2014.

Monikielisistä perheistä tutkimukseemme osallistui yksi perhe, jossa on kuulevia lapsia ja heidän kuurot vanhempansa. Lapset ovat simultaanisti monikielisiä, koska he ovat pienestä pitäen omaksuneet molempien vanhempiensa viitotut ja puhutut kielet. Tutkimusperheen lapsilla on käytössään kahden viittomakielen lisäksi kaksi puhuttua kieltä, joiden lisäksi he käyttivät vanhempiansa kanssa keskustellessaan toisinaan niin kutsuttuja *kontaktiviittomisen* (contact signing, ks. luku 2) muotoja ja huuliota ilman viittomaa. Tutkimuksessa analysoimme, miten perheen lapset vaihtavat näitä kieliä tilanteen mukaan, miten viitotut ja puhutut kielet vaihtelevat ja millaisia lauserakenteita eri kielten yhdistelmästä syntyy.

Sivusimme tutkimuksessa myös monikielisen perheen kieli-identiteettejä, sillä perheessä käytettiin yhteensä neljää eri kieltä. Perheen käyttämistä kielistä emme kuitenkaan mainitse muita kuin suomalaisen viittomakielen ja suomen, jotta perhe pysyy tunnistamattomana. Tutkimuksessamme keskityimme seuraamaan lasten kielenkäyttöä ja siinä erityisesti koodinvaihtoa ja lainaamista. Pro gradu -tutkielman päätutkimuskysymyksinä olivat: Miten viitottujen ja puhuttujen kielten käyttö vaihtelee perheen sisällä ja perheen ulkopuolella? Miten monikielisyys näyttäytyy monikielisessä viittomakielisessä perheessä? Lisäksi tutkimuksessa tarkasteltiin millaisia kieli-identiteettejä monikielisen perheen jäsenellä, erityisesti lapsella on. (Jarva & Lindholm 2011.)

Tässä artikkelissa esitellään gradun sisältöä tiivistetysti. Artikkelissa keskitytään gradun esittelyn lisäksi lasten monikielisuuden etuihin, johon on otettu mukaan näkökulmia tuoreesta aihepiiriin liittyvästä tutkimuksesta. Toisessa luvussa käydään läpi tutkimukseen liittyvää teoriataustaa ja esitellään tutkimuksen viitekehys. Kolmannessa luvussa esitellään tiiviisti tutkimuksen aineistoa, menetelmiä ja tuloksia. Pohdintaluvussa tarkastellaan tuloksia, peilataan niitä uuteen tutkimustietoon, tuodaan esiin jatkotutkimuksen aiheita ja pohditaan monikielisuuden etuja.

2 Monikielisen viittomakielisen perheen kielten käytöstä

2.1 Kieli sosiaalisena käytänteenä

Viittomakieliset ovat useimmiten kaksikielisiä; enemmistökielisessä yhteiskunnassa he muun muassa käyttävät kirjoitettua kieltä vuorovaikutuksessa ja tiedon hankinnassa. Käytännössä viittomakieliseen yhteisöön kuuluvat ovat lähes kaikissa tapauksissa jossakin kosketuksissa enemmistökieleen ja valitettavasti sen oppiminen ei ole aina ollut vapaaehtoista tilanteissa, joissa viitotun kielen käyttöä on rajoitettu. On todennäköistä, että mitä paremmin henkilö omaksuu eri kieliä, sitä luontevammin hän sopeutuu näihin kieliin liittyviin kulttuureihin. Kieli on kulttuurisen tietouden varasto. (Jokinen 2002, Valli, Lucas & Mulrooney 2005.)

Kaksi- tai monikielisyyteen johtavia tekijöitä on useita. Tiettyä kieltä puhuvan tai viittovan henkilön tai ihmisjoukon muuttaessa toista kieltä käyttäväl-

le alueelle, on usein edessä uuden kielen opettelu. Muuttoa tapahtuu taloudellisista syistä tai maahanmuutto voi olla työperäistä. Poliittinen federalismi ja nationalismi ovat myös syitä kaksikielisyyteen. Myös esimerkiksi eri kulttuurien väliset liitot tai kaupungistuminen johtavat usein kaksi- tai monikielisyyteen. (Valli ym. 2005). Tutkimukseen osallistuneen perheen monikielisyyteen johtava alkuperäinen seikka oli eri maista tulevien vanhempien liitto.

Viittomakielten sosiolingvistiikkaa voidaan kuvata puhuttujen kielten tapaan, vaikkakin William C. Stokoen 1950-luvulla aloittamasta pioneerityöstä lähtien useat kielentutkijat ovat huomanneet viittomakielten olevan itsenäisiä kielisysteemejä, jotka ovat myös puhuttuihin kieliin verrattuina rakenteellisesti itsenäisiä. Viittomakielten sosiolingvistiikassa päähuomio on ollut kielten alueellisessa vaihtelussa. Jonkin verran on myös kiinnitetty huomiota sukupuoleen, ikään, etniseen taustaan ja sellaisiin tekijöihin, jotka voivat olla erityisessä roolissa juuri kuurojen yhteisössä. Tällaisia tekijöitä voivat olla muun muassa koulutusta, kielen oppimisikä tai vanhempien audiologinen tausta. (Lucas, Bayley, Valli, Rose & Wulf 2003)

Tutkimuksemme viitekehys oli sosiolingvistinen ja sen teoreettisena taustana oli Monica Hellerin (2007) näkemys monikielisyydestä ja kielistä resursseina. Lähtökohtana oli myönteinen lähestyminen monen kielen käyttöön monikielisessä perheessä. Heller näkee kielen *sosiaalisena käytänteenä* (social practice) ja kielenkäyttäjät *sosiaalisina toimijoina* (social actors). Kielten rajat ovat hänen mukaansa *sosiaalisen toiminnan tuotoksia* ja kieli on hänen mukaansa ennen kaikkea sosiaalinen ilmiö. Kielen ollessa sosiaalinen käytäntö voidaan keskittyä siihen, miten kieli on kytköksissä sosiaaliseen toimintaan. (Heller 2007.) Tutkimuksemme kohteena olivatkin viittomakielisen monikielisen perheen kuurojen vanhempien kuulevien lasten (Children Of Deaf Adults) eli CODA-lasten lingvistikien resurssien käyttö, sekä niiden sekoittumiseen ja vaihtumiseen vaikuttavat tekijät. Viittomakieliseen monikielisyyteen liittyvät erityispiirteet (kuten koodinvaihto ja kontaktiviittominen) sekä eri tilanteissa käytettävät kielet ovat esimerkkejä niistä tutkimuksessamme havaituista lingvistisistä resursseista, jotka osaltaan mahdollistivat sujuvan vuorovaikutuksen erilaisissa kielenkäyttötilanteissa.

Tarkastelimme aineistostamme erityisesti perheen sisäistä kielenkäyttöä ja siinä ilmeneviä koodinvaihto- ja lainaamisilmiöitä, kuten lainasanoja huuliossa. Huulion lainasanoista oli kyse esimerkiksi niissä tapauksissa, kun viittoja käytti viittomansa viittoman yhteydessä huuliota toisesta viittomakielestä.

Koodinvaihto tapahtuu siten, että kaksikielinen henkilö vaihtaa kielen toiseksi kesken ilmauksen tai puhetilanteen (Hassinen 2005). Koodinvaihto voi olla vain yksi viittoma tai lauseen osa, koko ilmaus tai viittomakielinen jakso (Valli ym. 2005). Koodinvaihdosta on kyse esimerkiksi silloin, kun suomalaisen viittomakielen viittoja vaihtaa kesken lauseen amerikkalaiseen viittomakieleen ja taas takaisin suomalaiseen viittomakieleen. Tutkimuksemme kannalta erityisen mielenkiintoisia sosiolingvistikisistä näkökulmasta olivatkin ne lingvistiset ja sosiaaliset tekijät, jotka vaikuttivat tutkimuksessa mukana olleen perheen kielenkäyttöön.

Contact signing -termistä käytimme tutkimuksessamme suoraa käännöstä *kontaktiviittominen*. Kontaktiviittomisella tarkoitetaan kielen tilapäisiä muotoja, jotka syntyvät tilanteiden mukaan. Nämä muodot eivät ole viitotun suomen mukaan harkittuja kielimuotoja, vaan niiden tehtävänä on tuottaa kontekstiin sopivaa, osapuolten ymmärtämää kielimuotoa. Kontaktiviittomista esiintyy kuurojen ja kuulevien, natiivien ja ei-natiivien, kuten myös natiivien viittojen kesken. Kieleen voidaan ottaa mukaan esimerkiksi eleitä tai sanahahmoja, jotka eivät varsinaisesti kuulu kyseiseen viittomakieleen, näin vaikkapa CODA-lapset voivat ikään kuin helpottaa kommunikaatiota vanhempiensa kanssa. Erimaalaiset natiivit viittomakielen käyttäjät taas saattavat helpottaa kommunikointiaan ottamalla kieleen mukaan esimerkiksi kuvailevia, verbaalisia lausumia, puhutun kielen sanahahmoja tai vaikkapa elementtejä ASL:stä (American Sign Language). Sormituksen ja viittoman yhdistelmät voivat myös kuulua osana kontaktiviittomiseen. (Valli ym. 2005.)

2.2 Aiheesta tutkittua

Halusimme tutkia viittomakielisen monikielisen perheen kielenkäyttöä ja siinä esiintyviä ilmiöitä, koska vastaavaa tutkimusta ei Suomessa ollut juurikaan tehty. Gradumme valmistumisen (2011) jälkeen aiheeseen liittyen on tullut lisää tutkimusta ja tässä esittelemme niistä erityisesti sellaisia, joilla on yhtymäkohtia tutkimukseemme. Artikkelin lopussa pohdimme oman tutkimuksemme tuloksia suhteessa uuteen tutkimustietoon.

Satu Sironen tutki Pro gradu -tutkielmassa "Viittova monikielinen lapsi: Vanhempien kokemuksia viittomakielisen lapsen kielen käytöstä resurssina" viittomakielisen monikielisen perheen vanhempien kokemuksia perheensä ja lapsensa monikielisyydestä. Hän selvitti, miten monikielisyyden resurssi ilmenee viittomakielisessä perheessä. Hän tutki kahden eri viittomakielen käyttöä sekä perheen vanhempien kokemuksia monikielisessä arjessa. Vanhemmat reflektoivat itseään kokemustensa kautta. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että monet tekijät vaikuttavat perheen monikielisyyteen. Tutkimukseen osallistuneen lapsen ympärillä on viisi kieltä – kaksi viitottua kieltä ja kolme puhuttua kieltä, joiden lisäksi on vielä kahden kielen viitottua puhetta. Vanhempien kieli-tausta ja koulutus sekä asuinpaikan kieliolot ja yhteiskunnalliset palvelut vaikuttavat perheen kielivalintoihin. Vanhempien mielestä lasten monikielisyyden on koettu positiivisena voimavarana, mutta kielivalintojen tekeminen ei ole yksinkertaista. (Sironen 2012.)

Teologian tohtori Karoliina Nikulan väitöskirja "Lapsen hyvää edistämässä. Syntymäkuurojen lasten sisäkorvaistutheitoikäytännön sosiaalieettistä tarkastelua" tarkastettiin joulukuussa 2015 Helsingin yliopistossa. Nikulan (2015) mukaan nykyisissä hoitokäytännöissä kuntoutus keskittyy puhutun kielen käyttöön viittomakielen sijaan. Hänen tutkimuksensa mukaan viittomakielen käytöstä puhuttuun kieleen siirtymisessä ei ole kestäviä perusteita. Nikula korostaa vanhempien mahdollisuutta ottaa lapsen kaikki kyvyt käyttöön vastakainasettelun ja valintatilanteen sijaan. (Nikula 2015.)

Kuurojen vanhempien kuuleva lapsi eli CODA, Laura Kanto väitteli tohtoriksi Oulun yliopistosta aiheena ”Kaksi kieltä, kaksi modaaliteettia. Kuurojen vanhempien kuulevien lasten erityislaatuinen kaksikielisyys” (2016). Väitöstutkimuksen mukaan jo vuoden iästä alkaen kuulevat lapset muokkaavat käyttämänsä kieltä ja tapaa kommunikoida kumppanin käyttämän kielen mukaan. He kommunikoiivat elein ja viittomin kuuron vanhemman kanssa. Kuulevan aikuisen kanssa he käyttivät myös ääntelyä ja sanoja. He oppivat ympäristönsä samanaikaisesti niin viittomakielen kuin puhutun kielen. (Kanto 2016).

CODA-lasten kaksikielisyys on siis kaksikanavaista, kun taas kahta puhuttua kieltä omaksuttaessa käytössä on vain yksi aistikanava. Viittomakieli vähemmistökielenä voi Kannon tutkimuksen (2016) mukaan jäädä herkästi jälkeen puhutun kielen kehityksestä. Tämä voi ilmetä muun muassa siten, että kolmivuotiaat tai sitä nuoremmat lapset voivat yhdistellä viittomakielen ja puhutun kielen yksiköitä toisiinsa enemmän keskustellessaan kuuron vanhemman kuin kuulevan aikuisen kanssa. Kieliympäristön kielen käytön malli on vaikuttanut huomattavasti myös CODA-lasten kielten käyttöön. He käyttivät pääsääntöisesti kuulevan aikuisen kanssa vain puhuttua kieltä. (Kanto 2016.)

Kielten eriytymisen lisäksi Kanto (2016) käsitteli tutkimuksessaan vähemmistökielen syötöksen tärkeyttä; kaksikielinen lapsi tarvitsee sitä erityisesti kehittyäkseen tasapainoisesti. Viittomakieleen panostaminen koulussa ja lapsen muussa elämässä on Kannon mukaan sekä identiteetin että kielen kehityksen kannalta tärkeää. Lisäksi sillä on suuri merkitys lasten ja vanhempien vuorovaikutukselle. Kanto toteaa, että Suomessakin kaksikielisyys on kasvava ilmiö, mikä antaa haastetta myös puheterapeuttien työhön. Hän näkee tärkeäksi CODA-lasten molempien kielten tukemisen. Kaksikielisten lasten kielenkehityksen erityispiirteiden tuntemus ja aiheen tutkimus onkin siksi tärkeää ja ajankohtaista. Kannon mukaan viittomakielen tulisi olla äidinkieli kaksikieliselle lapselle koulussa. Hänestä olisikin hienoa, jos muun muassa eri järjestöt, päättäjät, neuvolat ja koulut huomioisivat lasten monikielisuuden sekä näkisivät sen merkittävyyden kielten kehityksessä.

Opetushallitus on vuonna 2009 julkaissut oppaan ”Oma kieli – oma mieli - Opas oman äidinkielen oppimisen tukemiseen”, jossa nähdään kielten moninaisuus Suomen vahvuutena. Oppaassa muun muassa kerrotaan, miten eri äidinkieliä käyttävät vanhemmat voivat antaa lapselleen erityisen lahjan kaksi- ja monikielisuuden muodossa ja miten äidinkieli vahvistaa kulttuurista identiteettiä. Oppaassa annetaan myös käytännön toimintaehdotuksia äidinkielen opetuksen järjestämiseksi koulussa. (Opetushallitus 2009). Suomen perustuslain (731/1999) 17§ mukaan kaikilla Suomessa asuvilla ihmisillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa äidinkieltään (Suomen perustuslaki 731/1999, Finlex).

3 Monikielinen lapsi soveltaa kieliä tilanteen mukaan

3.1 Aineisto ja menetelmät

Keräsimme aineiston käyttäen etnografista havainnointia perheessä, ja tutkimuksen pääaineistona olivatkin perheessä videokuvatut tilanteet, joissa vanhemmat ja lapset keskusteleivat arkiasioista viittomakielellä. Lisäksi analysoimme videoitua vanhempien ja koko perheen haastattelua, sekä tutkittavien omatoimisesti ottamia valokuvia.

Kirjasimme ylös perheenjäsenten ilmaisemat viittomakieliset lausumat. Näiden lisäksi merkitsimme viittoman yhteydessä käytetyn huulion ja lausuman käännöksen eli suomenkielisen vastineen. Suomalaisessa viittomakielessä on kahdenlaisia huulioita: viittomakielinen huulio ja suomenkielinen sanahahmo (Rainò 2001 ja Rauhansalo 2015). Perheen käyttämistä kielistä käytämme seuraavia lyhenteitä: Viittomakieli 1 = VK1 (suomalainen viittomakieli), puhuttu kieli 1 = k1 (suomen kieli), viittomakieli 2 = VK2, puhuttu kieli 2 = k2, muun puhutun kielen ilmaus = xxx ja muun viittomakielen ilmaus = XXX.

3.2 Tutkimuksen tuloksia

Miten koodinvaihto ja lainaaminen tutkimuksessamme ilmenivät? Löysimme aineistosta useita toimintamalleja ja esittelemme tässä tutkimuksemme tuloksia aineistoesimerkein havainnollistettuna.

- a) koodinvaihto ja koodien yhdistyminen: kieli vaihtuu kesken lausuman; lausuman sisällä eri viittomakieliä/puhuttuja kieliä.
- b) lainaaminen viittomakielestä: yhden viittoman laina viittomakieliseen lausumaan
- c) huulion lainasana: yhden viittomakielen huulio/sanahahmo ja toisen viittomakielen viittoma (lainaaminen puhutusta kielestä tai toisesta viittomakielestä)
- d) puhuminen ja viittominen samanaikaisesti

Koodinvaihto (a) tarkoittaa tietoista koodin vaihtamista keskustelukumppanin tai tilanteen mukaan. Koodien yhdistymisellä tarkoitetaan kahden kielen käyttöä samassa lausumassa. Esimerkkejä koodinvaihdosta tutkimuksessamme olivat esimerkiksi tilanteet, joissa vanhempien kanssa keskustellessaan lapsi saattoi vaihtaa kokonaan toiseen kieleen. Esimerkki lapsen ja vanhemman välisestä keskustelusta: vanhempi kysyi lapselta suomalaisella viittomakielellä (VK1) *Mitä sinä teet päiväkodissa?* Lapsi vastaa VK2-viittomakielellä ja käyttäen k2-kielen huuliota: *Minä leikin*. Hassisen (2005) mukaan *koodien yhdistyminen*, eli kahden kielen käyttö samassa lausumassa viestii lapsen epäilevän kielen valintaa tai hänen tietoisuudessaan kielet nivoutuvat yhteen. Lapsella on myös kaksi-kielinen identiteetti, eikä hänellä sen vuoksi välttämättä ole tarvetta erottaa kieliä.

Lainaamisella (b) tarkoitetaan tässä yhteydessä yksittäisen viittoman, sanahahmon tai huulion lainaa toisesta kielestä viittomakieliseen lausumaan. Vanhempien haastattelun ja heidän ajatuksiensa mukaan lainat (b) johtuvat muun muassa siitä, ettei kyseistä viittomaa löydy käytettävästä kielestä. Tästä esimerkkinä viittoma KARJALANPIIRAKKA: toinen perheen vanhemmista viittoi VK2-viittomakielellä *Haluatko sinä karjalanpiirakkaa?* Lainaten VK1-viittomakielestä viittoman KARJALANPIIRAKKA. VK2-kielestä ei löydy viittomaa tai k2-kielestä sanaa merkitykselle 'karjalanpiirakka'. Hän turvautui viittoman lainaamiseen sen sijaan, että olisi käyttänyt sormiaakkosia.

Myös monikielinen lapsi voi hyödyntää lainaamista edellä mainitun esimerkin tavoin tilanteissa, joissa tarvittavaa viittomaa ei ole käytettävissä viittomakielessä tai hän ei tiedä käyttämänsä kielen kyseessä olevaa viittomaa. Yksittäisessä virkkeessä vähintään yksi viittoma voi vaihtua toisen kielen viittomaan. Myöhemmin viittoma voi muuttua vakiintuneeksi lainaksi, jos sen käyttö on jatkuvaa. Useimmiten koodien yhdistäminen tai lainaaminen lapsien kielen käytössä tapahtui niin, että keskustellessa vanhemman kanssa käytettiin suomalaista viittomakieltä ja k2 -kielen huuliota. Koodin vaihtamisen sijaan lausumassa käytettiin kahta kieltä ikään kuin päällekkäin.

Esimerkki tutkimusaineiston ulkopuolelta: eräs kuuleva lapsi ei tiennyt vielä, miten viittoja ELOKUVA kuuroille vanhemmalleen, mutta tiesi ELÄMÄ ja KUVA -viittomat. Hän ratkaisi tilanteen viittomalla ELÄMÄ + KUVA ('elokuva'). Päivi Rainò (2004) kutsuu tätä ilmiötä väitöskirjassaan *lähikäännökseksi*: suomalaisessa viittomakielessä miellelyhtymät ovat sallittuja tuotettaessa lainanimien lähikäännöksiä. Esimerkissämme lapsi keksi yhdistää viittomat ELÄMÄ ja KUVA eräänlaiseksi tilapäiseksi yhdisteeksi samalla tavoin, kuin esimerkiksi viitottua puhetta käytettäessä tehdään. Lisäksi hän tuotti tämän lähikäännöksen kanssa suomenkielisen huulion. Kun poika viittoi näin äidilleen, tämä mietti hetken ennen kuin tajusi, mitä lapsi tarkoitti.

Koodinvaihdon ja lainaamisen lisäksi aineistosta nousi esille kaksi erityistä kielenkäyttömallia, joista ensimmäistä kutsumme huulion lainasanoiksi (c) ja toisessa on kyse puhumisesta ja viittomisesta samanaikaisesti (d). Toimintamallissa (c) lainataan yksittäinen huulio tai sanahahmo toisesta viittomakielestä tai puhutusta kielestä. Esimerkiksi lapsi viittoon suomalaisella viittomakielellä: ISÄ, mutta huulio taas on: [father]. Lapset oppivat huulion lainasanana spontaanisti itse. Toimintamallissa (d) on kyseessä viitottu puhe niin, että puhuttu kieli näkyy joko äännettöminä sanahahmohuulioina tai ääneen lausuttuna puheena. Toimintamallin (d) ääneen lausumista käyttivät lähinnä lapset. Lisäksi lapset käyttivät jonkin verran viittomia puhutun kielen lausumissa ja toisinaan huuliota ilman viittomaa.

Kuten luvussa 2.1 esittelimme, kontaktiviittomista esiintyy myös natiivien kuurojen ja kuulevien henkilöiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Aineistossamme kontaktiviittominen liittyi lähinnä toimintamalleihin (a) ja (c). Kontaktiviittomisen ilmenemisestä lisää luvussa 4.1.

Eräs mielenkiintoinen kielelliseen identiteettiin liittyvä ilmiö tapahtui varsinaisen havainnointitilanteen jälkeen, kun perheeseen unohtunutta takkia pa-

lattiin hakemaan. Lapset käyttäytyivät ikään kuin eivät kuulisi, eli he eivät reagoineet ovikellon ääneen tutkijan soittaessa ovikelloa. Tämä oli mahdollisesti omaksuttu kuurojen kulttuuriin liittyvästä käytösmallista: CODA-lapsi ei reagoinut ovikellon ääneen, vaikka todennäköisesti kuuli ovikellon soivan.

4 Lopuksi

4.1 Havaintoja tutkimuksen tuloksista

Erityisen mielenkiintoinen havainto oli se, että perheessä kielet eivät vaihdelleet vain viittomakielien välillä. Toisinaan lapset myös puhuivat ääneen, joskus yhtäaikaisesti viittomisen aikana. Tilanteesta ja keskustelukumppanista riippuen monikielisyys näkyi monimuotoisesti. Vanhempien kanssa keskustellessa lapsilla havaittiin viittomakielien lisäksi myös puhetta ja huulion käyttöä ilman viittomia. Tilanne on ihanteellisella tavalla kieliä rikastuttava, koska kummankin vanhemman kielet olivat tietoisesti aktiivisessa käytössä.

Tutkimuksessakin havaittu ilmiö kontaktiviittominen (*contact signing*) on esimerkiksi sitä, että koodinvaihdossa lausuman sisällä on aineksia eri viittomakielistä ja puhutuista kielistä. Jotta osapuolet ymmärtäisivät toisiaan mahdollisimman hyvin, kieliä voidaan vaihtaa kesken lausuman ja näin saadaan kielen tilapäinen muoto. Muodot eivät kuitenkaan ole harkittuja, vaan syntyvät kontekstisidonnaisesti. Artikkelin kirjoittajille uusi näkemys edellä mainitusta ilmiöstä olivat lainasanat huuliossa. Näissä tapauksissa viittoja käytti yhden viittomakielen huuliota ja toisen viittomakielen viittomaa. Lainoissa taas pääsääntöisesti lainattiin yksittäinen viittoma käytettävään viittomakieliseen lausumaan. Tutkimuksessa erilaiset kontaktiviittomisen muodot tulivat esille erityisen mielenkiintoisina ilmiöinä aineistoa analysoidessamme.

Tutkimuksessamme tuli esille havaintoja, joissa koodinvaihdosta voi seurata kieltä rikastuttavia asioita. Lisäksi tutkimuksen ulkopuolella tehtyjen havaintojen mukaan esimerkiksi viittomakielinen henkilö (olettaen, että kielen vastaanottaja myös osaa kieltä hyvin) voi vitsailla viittomisensa aikana käyttäen vitsin taustalla suomenkielistä sananlaskua. Myös koodinvaihto suomen, ruotsin tai englanninkielellä onnistuu usein hyvin suomen kieltä hallitsevilta viittomakielisiltä. Koodinvaihto on myös kohteliaisuutta esimerkiksi sellaisissa tapauksissa, joissa keskustelutilanteessa on paikalla vieraskielinen. Kieli voidaan muuttaa kaikkien osanottajien hallitsemaksi kieleksi, jotta myös vieraskielinen pystyy osallistumaan keskusteluun. (Jarva & Lindholm 2011.)

Marika Rauhansalo tutki maisterintutkielmassaan ”Sanahahmohuulion alan levittäytymisestä suomalaisessa viittomakielessä” (2015) ilmiötä, jossa suomalaisen viittomakielen sanahahmo (tai sen osaksi tulkittu huulion ala) levittäytyy manuaalisiin osiin. Kiinnostava huomio hänen tutkimuksessaan oli esimerkki, jossa viittoja yhdisti kaksi manuaalista osaa sanahahmohuuliota vaihtamalla – kyseisessä tapauksessa ikään kuin saadaan muodostettua uusi merkitys käyttämällä soveltuvaa viittomaa ja suomen kielen sanalainaa yhdessä:

viittomana on YHDISTYS ja sanahahmohuuliona [äry:] (RY, 'rekisteröity yhdistys'). Kyseessä on suomen kielen sanalaina, joka tuotetaan huuliossa (Rauhansalo 2015, 62.) Rauhansalon mukaan esimerkki on todiste manuaalisen viittoman ja sanahahmohuulion itsenäisestä käyttäytymisestä ja hän pohtiikin tutkielmassaan, kuinka vapaasti manuaalisen osan (eli viittoman) päälle voidaan liittää jokin sellainen sanahahmo, jota yleensä ei kyseiseen ilmaukseen yhdistetä. Rauhansalo toteaa ilmiön kertovan viittomakielten multimodaalisesta ja ekologisesta luonteesta – tilanteesta riippuen kieltä on mahdollista muunnella ja ilmauksia voidaan luoda kulloisenkin tarpeen ja vuorovaikutustilanteen mukaisesti. (Rauhansalo 2015.) Samantyyppisiä havaintoja viittomakielten multimodaalisesta luonteesta esiintyi myös meidän tutkimuksessamme; tilanteesta riippuen lapset yhdistivät elementtejä eri kielistä. Vuorovaikutuksen sujumiseksi ilmauksia luotiin hyvinkin monipuolisesti. Lisäksi mielenkiintoinen yhteneväisyys Rauhansalon tutkimukseen oli edellä mainittu viittoman päälle liitetty sanahahmo, jota ei yleensä kyseiseen viittomaan yhdistetä; tutkimusperheen lapset saattoivat lainata sanahahmon tai huulion toisesta kielestä viittomaansa ilmaukseen.

Tutkimuksessamme esiin tullut kielten yksiköiden sekoittaminen on piirre, joka on Kannon (2016) mukaan havaittu hyvin tyypilliseksi kaikilla kaksikielillä lapsilla (kuten yksittäisten sanojen korvaaminen toisen kielen sanoilla). Kyseessä ei ole puutteet kielitaidossa tai kielijärjestelmän sekavuus, vaan kieli-aidon tehokas hyödyntäminen vuorovaikutustilanteessa. (Kanto 2016).

4.2 Monikielisyyden eduista

Monikielisyydellä voidaan nähdä olevan monia etuja. Sironen (2012) mainitsi tutkimuksessaan vanhempien kokevan lastensa monikielisyyden positiivisena voimavarana ja samantyyppisiä kokemuksia tuli esille Pro gradu -tutkielmassamme (Jarva & Lindholm 2011). Kuten myös Nikulan (2015) tutkimuksessa mainitaan, kirjallinen lisätieto aiheesta olisi kuitenkin tarpeen.

Varhaisella kaksikielisyydellä on positiivista vaikutusta muun muassa lapsen analyttiseen ajatteluun, laajemman maailmankuvan muodostumiseen ja älylliseen kehitykseen. Varhainen monikielisuus on lapselle eduksi ja tämän huomioonottaminen onkin tärkeää erityisesti opetuslalla. (Oksaar 1990.)

Sini Hämäläisen (2017) tutkimuksen "Bilingualism modulates the white matter structure of language-related pathways" mukaan toisen kielen oppiminen varhaisvaiheessa voi tarjota pitkäaikaisia etuja. Toisella kielellä puhuminen ja oppiminen voi johtaa syvällisiin ja pitkäkestoisiin muutoksiin aivojen kehityksessä. Tutkimuksessa muun muassa todettiin, että nuoret kaksikieliset lapset käyttävät kielen prosessoimiseen sekä aivojen vasenta että oikeata puoliskoa. Yleensä kieltä myöhemmässä vaiheessa opittaessa oppimiseen käytetään vain aivojen vasenta puoliskoa.

Neuvoloiden, koulujen ja järjestöjen on hyvä olla viittomakielisten kanssa tekemisissä, ottaa lasten monikielisuus huomioon ja antaa sille kaikki mahdollinen tuki. On tärkeää kannustaa vanhempia käyttämään lastensa kanssa vanhempien äidinkieltä jo vauvasta alkaen. Koulujen taas tulisi esiopetuksesta al-

kaen ottaa opetussuunnitelmiinsa lasten (tässä tarkoitamme kuurojen perheiden kuulevia lapsia) äidinkielen eli viittomakielen opetus. On ollut erityisen positiivista nähdä tapauksia, joissa kuuleva lapsi on innoissaan esitellyt osaa-miaan viittomia. Kaksikielisen lapsen tulisi omaksua myös kieliin liittyvät kulttuurit. Tässä kuurojen viittomakieliset tilaisuudet ovat avainasemassa.

Toinen tämän artikkelin kirjoittajista on suomenkielinen kuuleva, joka käyttää toisena kielenään viittomakieltä. Toinen on viittomakielinen kuuro, joka taas käyttää toisena kielenään suomen kieltä. Monikielisyteen liittyvissä asioissa toimme esille erilaisia näkemyksiämme. Niihin ovat vaikuttaneet ne eri kanavat, joilla etnografisessa tutkimuksessa havainnoimme perheen kielenvalintoja. Parista toinen havainnoi enimmäkseen gesturaalisesti, näön avulla perheen käyttämää viittomakieltä, ja siihen liittyviä seikkoja kuten huulioliikkeitä. Toinen taas havainnoi auditiivisesti, kuunnellen myös perheen lasten äänen käyttöä. Kuuleva artikkelin kirjoittaja voi samaistua tutkittavan perheen kuuleviin lapsiin kuuloalueella ja kuuro kirjoittaja taas perheen kuuroihin vanhempiin yhteisen kielen näkemyksessä. Toisaalta kuulevalla, joka tulee kuulevasta perheestä, ei ole kokemusta CODA:na olemisesta. Kuurolla taas, jolla on kaksi kuuroa lasta, ei ole kokemusta siitä, millaista on olla kuulevien lasten kuuro vanhempi. Näistä seikoista johtuen molemmilla artikkelin kirjoittajista on omalla tavallaan erilaiset taustakokemukset ja kummankin roolit tutkimuksen aikana vaihtelivat. Eri kulttuuritaustojen pohjalta olemme keskustelleet erilaisista ajatuksista ja näkemyksistä, mikä on tuonut tutkimuksen tekoon haastetta. Toisaalta tutkijatiimin monikielisyys ja -kulttuurisuus on osaltaan todennäköisesti rikastuttanut tutkimukseen liittyviä näkemyksiä.

Lisätutkimusta tarvitaan erityisesti kontaktiviittomisen muodoista ja huulion lainasanoista. Yksi mielenkiintoinen tutkimuskohde on myös suomalaisen viittomakielen vaikutus kuurojen vanhempien kuulevien lasten kirjoitettuun kieleen. Lisäksi olisi tarpeellista kartoittaa mahdollisimman monen tv-ohjelman tekstityksen tai tulkkauksen mahdollisuudet teknisesti, sekä tehdä perusteellinen tietopaketti muun muassa neuvoloihin viittomakielestä ja monikielisydestä.

LÄHTEET

- Hassinen, S. 2005. Lapsesta kasvaa kaksikielinen. Jyväskylä: Gummerus.
- Heller, M. 2007. Bilingualism as ideology and practise. – Heller, M. (toim.) *Bilingualism: A social approach*. New York: Palgrave Macmillan, 1–22.
- Hämäläinen, S., Sairanen, V., Leminen, A. & Lehtonen, M. 2017. Bilingualism modulates the white matter structure of language-related pathways. *NeuroImage*, Vol 152, 15 May 2017, 249-257.
- Jarva, M. & Lindholm, M. 2011. Monikielisyys viittomakielisessä perheessä – tapaustutkimus lasten koodinvaihdosta ja kielenkäytöstä monikielisessä perheessä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Jokinen, M. 2002. Viittomakieliset – yksi suomalaisista kielellisistä identiteeteistä. – Laihiala-Kankainen, S. Pietikäinen, S. & Dufva, H. (toim.). *Moniää-*

- ninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 65-89.
- Kanto, L. 2016. Two languages, two modalities: a special type of early bilingual language acquisition in hearing children of Deaf parents. Humanistinen tiedekunta, Logopedia. Väitöskirja. Oulun yliopisto.
<http://jultika.oulu.fi/Record/isbn978-952-62-1177-0>
- Lucas, C. Bayley, R. Valli, C. Rose, M. & Wulf, A. 2003. Sociolinguistic Variation. – Lucas, C. Bayley, R. & Valli, C. (toim.) 2003. What's Your Sign for Pizza? An Introduction to Variation in American Sign Language. Washington: D.C. Gallaudet University Press, 111-179.
- Nikula, K. 2015. Lapsen hyvää edistämässä. Syntymäkuurojen lasten sisäkorvaistutushoitokäytännön sosiaalieettistä tarkastelua. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/157048/Lapsenhy.pdf?sequence=1>
- Oksaar, E. 1990. Multilingualism and Pedolinguistics. – Prillwitz, S. & Vollhaber, T. (toim.). Sign Language Research and Application. Proceeding of the International Congress on Sign Language Research and Application, March 23-25, 1990 in Hamburg, Germany, Hamburg: SIGNUM-Press, 27-35.
- Opetushallitus. 2009. Oma kieli - oma mieli. Opas oman äidinkielen oppimisen tukemiseen. Opetushallitus. Sastamala: Vammalan kirjapaino Oy.
- Rainò, P. 2004. Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä. Deaf studies in Finland 2. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Rainò, P. 2001. Mouthings and mouth gestures in Finnish Sign Language (FinSL). – Boyes Braem, P. & Sutton-Spence, R. (toim.) The hands are the head of the mouth, the mouth as articulator in sign languages. Hamburg: Signumpress, 41-49.
- Rauhansalo, M. 2015. Sanahahmohuulion alan levittäytymisestä suomalaisessa viittomakielessä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Sironen, S. 2012. Viittova monikielinen lapsi: Vanhempien kokemuksia viittomakielisen lapsen kielen käytöstä resurssina. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Suomen perustuslaki Finlex. Suomen oikeusministeriö ja Edita Publishing Oy. [Viitattu 22.8.2017] Saatavilla:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Valli, C. Lucas, C. & Mulrooney, K.J. 2005. Linguistics of American Sign Language. Gallaudet University Press.

TUKIRAKENTEITA VIITTOMAKIELISEEN OPETUKSEEN - OHJAAVA OPETUSKESKUSTELU SUOMALAISELLA VIITTOMAKIELELLÄ

Armi Kosonen

1 Johdanto

Viittomakielisten opetukseen ja opetuksen järjestämiseen on viime vuosina kiinnitetty erityistä huomiota (mm. Selin-Grönlund, Rainò & Martikainen 2014; Takala & Sume 2015). Yhtäältä sisäkorvaistutetta käyttävien lasten lukumäärä on kasvanut, minkä johdosta kuurojen viittomakielisten lasten määrä on vähentynyt (Sume 2010), toisaalta viittomakieltä käyttävien kielelliset oikeudet ovat laajentuneet (L 359/2015), mikä osaltaan vahvistaa oikeutta saada opetusta omalla kielellään. Äidinkielen ja äidinkielineen opetus on kuuroille lapselle erityisen tärkeää. Kieli vahvistaa kulttuurista identiteettiä, oman kulttuurin tuntemusta kuin myös siteitä omaan kieliyhteisöön (mm. Jokinen 2000). Kaksikielinen, puhuttua kieltä ja viittomakieltä käyttävä lapsi tarvitsee erityisesti vähemmistökielen syötöstä kehittyäkseen tasapainoisesti. Jo pelkästään lapsen ja vanhempien välistä vuorovaikutusta ajatellen viittomakielen merkitys on korvaamaton. (Kanto 2016.) Äidinkieli on myös jokaisen perusoikeus: kaikilla Suomessa asuvilla on oikeus kehittää ja ylläpitää omaa äidinkieltään (L 731/1999; ks. myös Opetushallitus 2016). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (POPS 2014) mukaan viittomakielisten opetuksen yhtenä tavoitteena on oppilaiden viittomakielisen identiteetin vahvistaminen sekä tietoisuuden lisääminen omasta kulttuuristaan ja viittomakielisestä yhteisöstä. Voidaankin puhua kuurouteen ja kuurojen kulttuuriin liittyvästä sosiokulttuurisesta näkemyksestä, jossa viittomakieli muodostaa kuurojen kulttuurin ytimen ja antaa täten pohjan kuurojen kulttuurin sisällölle sekä historian välittymiselle. Jos kuuro lapsi syntyy kuulevaan, ei-viittomakieliseen perheeseen, ei viittomakielen omaksuminen ala lapsuudessa automaattisesti, koska kielen syötöstä ei tule

luonnollisella tavalla (ks. Takkinen 2000). Viittomakielen opetukseen ja toimivan vuorovaikutuksen tukemiseen ja kehittämiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota myös silloin, kun viittomakielen taito on (esimerkiksi oppimisvaikeuden vuoksi) rajoittunut

Oppimisen yksilölliseen tukeen liitetään usein *scaffolding*-ilmiö. Scaffolding-ajatteluun kytkeytyy läheisesti sosiokulttuurinen oppimisnäkökulma ja siihen vastaavasti käsite lähikehityksen vyöhyke (engl. *Zone of Proximal Development*, ZPD). (Vygotsky 1978.) Lähikehityksen vyöhykkeellä tarkoitetaan Vygotskyn (1982) ajattelutavan mukaan etäisyyttä tämän hetkisen itsenäisen osaamisen (aktuaalinen kehitystaso) ja tuetun osaamisen (potentiaalinen kehitystaso) välillä. Lähikehityksen vyöhykkeellä (noviisi) pystyy suoriutumaan tehtävistä yhteistyössä joko osaavamman henkilön (ekspertti) tai taitavamman vertaisoppijan kanssa. Vygotskyn (1982) mukaan sen, minkä lapsi tekee tänään yhdessä aikuisen kanssa, hän osaa huomenna tehdä itsenäisesti. Koulumaailmassa scaffolding ilmaisee kuvainnollisesti sitä, miten oppilas voi opettajansa tuella opetella lähikehityksensä tasolla kypsympäisillään olevia tietoja ja taitoja. Opettaja antaa apua ja opastusta tarvittaessa, suunnaten oppilaan toimintaa kohti asetettuja tavoitteita, mutta vähentää apua ja opastusta sitä mukaa kun itsenäinen suoriutuminen alkaa onnistua. (Wood & Wood 1996.)

Amerikkalaiseen viittomakieleen (American Sign Language, ASL) ja scaffolding-ilmiöön liittyen merkittävää tutkimustyötä on tehnyt vuosituhannen vaihteessa Erting (2001). Tutkimuksessaan hän kuvaa yksityiskohtaisesti, mitä visuaalinen oppimisympäristö tarkoittaa kuurojen opetuksessa ja miten opettaja voi tukea ja edesauttaa oppilaitaan kielen oppimisessa scaffolding-menetelmää hyväksikäyttäen. Ertingin (2001) käyttämä termi *Book sharing* voidaan tulkita lukutilanteeseen liittyvänä menetelmänä, jossa opettaja tarkastelee ja käy läpi (lasten)kirjan sisältöä yhdessä oppilaittensa kanssa. Kyse ei ole pelkästään kirjoitetun tekstin tulkkaamisesta, vaan sosiaalisesta, interaktiivisesta tapahtumasta, jossa opettaja kääntää tekstin asiasisällön viittomakielellä ymmärrettäväksi ja johon sekä opettaja että oppilaat vuorovaikutteisesti osallistuvat, tuoden keskusteluun mukaan omat havaintonsa ja kokemuksensa. (ks. myös Erting & Weinstock 2009.)

Tämä artikkeli pohjautuu suomalaisen viittomakielen pro gradu -työhöni (Kosonen 2014), jossa tarkastelin kuuron oppilaan viittomakielistä opetusta vuorovaikutuksen näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, mitä scaffolding – josta tutkimuksessani käytin käsitettä *ohjaava opetuskeskustelu* – on suomalaisella viittomakielellä toteutetussa opetuksessa: miten se ilmenee ja miten sen osatekijöitä voidaan yksilöidä ja luokitella. Osa tutkimuksen tuloksista voidaan hyödyntää hyvin erilaisissa opetuskonteksteissa, mutta tässä artikkelissa esittelen oppimista edesauttavan oppimisympäristön lisäksi lähinnä vain ne ohjaavan opetuskeskustelun tukimenetelmät, jotka kytkeytyvät erityisesti viittomakieliseen opetukseen. Omien tutkimustulosteni lisäksi tuon artikkelissa esille myös joitakin amerikkalaiseen viittomakieleen liittyviä ohjaavan opetuskeskustelun tukimenetelmiä (Erting 2001), joita omassa havaintoaineistossani ei ilmennyt. Laajempi otos ohjaavan opetuskeskustelun eri muodoista ja ilmene-

mistavoista auttaneen jäsentämään ja rakentamaan kokonaisvaltaisempaa kuvaa viittomakielen ja -kielisestä opetuksesta ja niitä hyödyntävistä tukimuodoista kuurojen opetuksessa.

2 Menetelmät

Tutkimus toteutettiin ja tutkimuksen aineisto kerättiin eräässä viittomakielistä opetusta tarjoavassa koulussa, luonnollisessa luokkahuoneympäristössä. Kysymyksessä olivat yksilöopetustunnit, jossa kuuro opettaja opetti matematiikkaa yläkouluikäiselle kuurolle nuorelle. Tutkimuksen kohteena olevat oppitunnit olivat matematiikan kaksoistunteja (kesto 90 min). Oppilaan ja opettajan välinen vuorovaikutus videoitiin ja kerätty aineisto analysoitiin etenkin viittotujen kielten ja eleiden tutkimukseen soveltuvaa ELAN³¹-ohjelmaa hyödyntäen. Kerätyn aineiston luokittelussa hyödynnettiin Spradleyn (1980) domeenianalyysia. Domeenianalyysia käytetään analysointimenetelmänä muun muassa etnografisten aineistojen käsittelyssä selvittäessä kulttuurillisia elementtejä ja niiden keskinäisiä yhteyksiä. Menetelmää soveltaen kartoitin, missä määrin ja millä tavalla viittomakieleen liittyvät ominaispiirteet (etenkin ei-manuaaliset tekijät) esiintyvät tutkimusaineistossa ja miten ne ovat yhdistettävissä kuurojen kulttuuriin.

Keskeisimmät tutkimuskysymykset olivat:

1. Miten ohjaava opetuskeskustelu ilmenee kuuron oppilaan suomalaisella viittomakielellä toteutetussa opetuksessa?
2. Miten viittomakielisen ohjaavan opetuskeskustelun osatekijöitä voidaan jäsentää tai yksilöidä ja luokitella?

3 Tulokset

Suomalaisella viittomakielellä toteutettu ohjaava opetuskeskustelu jakaantui tutkimuksessani kahteen isompaan kokonaisuuteen: yhtäältä oppimista edesauttavan *oppimisympäristön* huomioimiseen ja toisaalta ohjaavan opetuskeskustelujen *tukikeinojen* käyttämiseen. Ohjaavan opetuskeskustelun tukikeinojen osalta esittelen ensin ne menetelmät, jotka tulivat esille tutkimuskohteena olleen matematiikan opetuksen aikana. Tukimenetelmiin liittyvät havainnollistavat esimerkit ovat kyseisiltä oppitunneilta. Tutkimustulosteni jälkeen esittelen myös ne amerikkalaiseen viittomakieleen liittyvät tukimenetelmät, jotka Erting (2001) löysi ja nimesi omassa 3-5-vuotiaiden kuurojen lasten viittomakielisiin lukutuokioihin liittyvässä etnografisessa tutkimuksessaan.

³¹ EUDICO Linguistic Annotator, kehitetty Max Planck Institute for Psycholinguistics -instituutissa, Nijmegenissä Hollannissa. <http://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/>

3.1 Oppimista edesauttava oppimisympäristö

Ohjaavan opetuskeskustelun yhdeksi isoksi kokonaisuudeksi lukeutuvat tekijät, joilla parannetaan oppimista edesauttavan *toimivan oppimisympäristön* luomista. Mitä se tarkoittaa kuuron oppilaan kohdalla? Toimiva oppimisympäristö on hyvä huomioida (ainakin) kolmella eri tavalla. Ensinnäkin siihen sisältyy oppilaan kieli- ja kulttuuri- identiteettiä vahvistavien *viestintätapojen* käyttö, joista keskeisimpiä on osoitusten (engl. *pointing*); ei-manuaalisten (muuten kuin käsillä tuotettujen) elementtien³²; sekä katsekontaktin käyttö. Osoituksilla voidaan kiinnittää oppilaan huomio niin yksittäiseen, rajatumpaan asiaan (esimerkiksi yksittäinen sana kirjan sivulta) kuin laajempaan kokonaisuuteen (esimerkiksi tehtävänanto kirjasta tai tietyt rivit helmitaulusta). Myös osoitustavalla (suora osoitus vs. ympyröivä liike) voidaan selkeämmin kohdentaa ja säädellä oppilaan huomiota haluttuun kohteeseen. Lisäksi osoittamista voitiin tarkentaa ja oppilaan fokuosointia parantaa käyttämällä osoittamiseen vaikkapa kynää etusormen sijaan.

Toinen kuuron oppilaan toimivaan oppimisympäristöön liittyvistä tekijöistä on *visuaalinen esteettömyys*. Se tuli esille lähinnä opetuksen yhteydessä silloin, kun opettaja hyödynsi liitu- tai helmitaulua havainnollistaakseen opettamaansa asiaa. Visuaalisen esteettömyyden sekä näkyvyyden tehostamiseksi ja varmistamiseksi on lisäksi syytä huomioida myös viittojen välinen hyvä näkyvyys (siirtämällä esimerkiksi tuolit puoliympyrään), riittävä valaistus, visuaalisten esteiden (esimerkiksi kukka-asetelma tai kirjapino pöydän keskeltä) poistaminen ja ikkunan edessä viittomisen (tilanteissa, joissa häikäisevä, voimakas vastavalotus tulee viittojan takaa) välttäminen (Mindess 2006; Wilcox & Wilcox 1997).

Kolmantena toimivaan oppimisympäristöön liittyvänä tekijänä on myönteisen *oppimisilmapiirin* huomioiminen. Tutkimuksessani se tuli esille erityisesti opettajan oppimista tukevan, kannustavan ja vahvistavan palautteen muodossa. Yleensä kannustuksen ja oppilaan tsemppauksen alullepanijana toimi opettaja, mutta myös oppilas itse saattoi toimia kannustuksen pyytäjänä. Alla kuvatut (kuvio 1) motivointitervehdykset olivat yleisimpiä tapoja, joilla myönteinen oppimisilmapiiri tuli näkyviin.

KUVIO 1 Motivointitervehdyksiä vasemmalta oikealle: peukkutervehdys, ylävitonen, toverillinen kättely ja nyrkkitervehdys.

³² Ei-manuaalisia elementtejä ovat muun muassa ilmeet, suun artikuloivat liikkeet sekä silmien, pään tai koko vartalon liikkeet (ks. esim. Takkinen 2008; Puupponen 2012).

3.2 Ohjaavan opetuskeskustelun tukikeinot

Tutkimustuloksena toiseksi osa-alueeksi nimettiin ohjaavan opetuskeskustelun *tukikeinot*. Tiivistetysti voi sanoa, että ne ovat sellaisia opettajan opetuksessaan käyttämiä toimintatapoja ja työmenetelmiä, joilla hän parantaa ja selkeyttää vuorovaikutusta ja sitä kautta edesauttaa oppilaan ymmärtämistä ja oppimista. Tukikeinojen luokittelussa käytettiin apuna Ertingin (2001) nimeämiä viittomakielisen ohjaavan opetuskeskustelun tukimuotoja. Tutkimuksessani niistä näyttäytyi opettajan kielellinen *mallintaminen*, *laajentaminen*, *kysely*, *vahvistaminen* sekä *odottaminen*. Kuviossa 2 on esitetty Ertingin (2001) nimeämät ohjaavan opetuskeskustelun tukimuodot, joista vihreällä merkityt esiintyivät myös omassa havaintoaineistossani. Esittelen ne seuraavaksi hieman tarkemmin.

KUVIO 2. Viittomakielisen ohjaavan opetuskeskustelun tukimuodot.

Mallista oppiminen ja toisten jäljitteleminen ovat oleellinen osa kielellistä kehitystä. Viittomakielisessä ohjaavassa opetuskeskustelussa *mallintaminen* (josta käytetään myös termejä *demonstratio* tai *havainnollistaminen*) ilmenee monin eri tavoin. Koska näön varassa toimiminen synnyttää kuurojen yhteisölle ominaisia tapoja ja käytäntöjä, on koulumaailmassa opettajan yhtenä mallintamisen syynä ja tavoitteena tukea kuuron oppilaan kielellistä ja kulttuurista identiteettiä sekä äidinkielen kehitystä. Näitä kuurojen yhteisölle ominaisia tapoja ja käytäntöjä ovat muun muassa osoitusten ja katsekontaktin käyttö sekä huomion kiinnittämistavat kättä heiluttamalla, valoja väläyttämällä tai olkapäätä kevyesti koskettamalla (ks. esim. Jokinen 2000), ja niiden opettaminen tapahtuu suurelta osin mallintamalla. Tutkimuksessani opettaja käytti opetuksensa apukeinona ja tukena kuurojen yhteisölle ominaisista tavoista etenkin osoittelua ja katseen tai huomion kiinnittämistä, kuten esimerkissä 1 on havaittavissa.

(1)

Opettaja OS³³ (helmitaulun ylin rivi) OS-(helmitaulun ylin rivi) OS-(helmitaulun ylin rivi) *koskettaa kädellään oppilaan kättä* *nostaa kädellään oppilaan leukaa suunnaten oppilaan katsetta itseensä päin* MONTAKO? OS-(ympyröivällä liikkeellä helmitaulun ylimmän rivin helmiryhmää) MONTAKO? MONTAKO? MONTAKO? *“Tässä helmitaululla, katsopa nyt tarkkaan, paljonko tällä rivoilla (näitä helmiä) on?”*

Mallintamisesta on kyse myös silloin, kun viittomakielen yksittäisiä ilmaisuja (viittomia) opetetaan ja vahvennetaan. Viittomien oppiminen etenee samaan tapaan kuin minkä tahansa kielen eli toisilta ihmisiltä omaksumalla. Toistuvien tilanteiden ja kieltä taitavammin käyttävän avulla kielenoppijalle vähitellen hahmottuu, mitä tietyissä tilanteissa on tapana sanoa ja minkälaisia ilmaisuja silloin käytetään. Kuviossa 3 on esitetty yksittäisiä viittomia, joita opettaja toistuvasti käyttäessään paitsi esitti tilanteeseen kuuluvina kehotuksina tai kysymyksinä, samalla myös mallinsi niitä oppilaalleen.

KUVIO 3. Suomalaisen viittomakielen viittomat LASKEA, MISSÄ, MIKÄ ja MONTAKO (Suvi artikkelit 1170, 619, 614 ja 957)

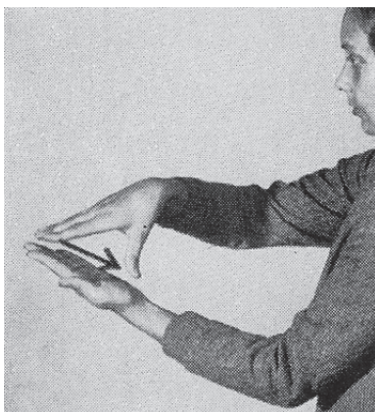
Yksittäisten viittomien kohdalla mallintamista esiintyi runsaasti myös eri lukuarvojen esittämisen yhteydessä. Oppilas halusi yleensä varmistaa opettajaltaan, miten laskutoimituksessa käytettävät numerot viitottaisiin. Välillä viittoma oli hieman epämääräisesti viitottu, jolloin opettaja mallinsi, miten se viitotaan oikein. Kuviossa 4 on esimerkki viittoman KAKSIKYMMENTÄ mallintamisesta.

KUVIO 4. Viittoman KAKSIKYMMENTÄ mallintaminen

³³ Viittomien kirjaamistapaa kutsutaan *glossaukseksi*. Yleensä glossit kirjoitetaan suur-aakkosin, jolloin ne erottuvat suomen kielen sanoista. (Ks. esim. Savolainen 2000.)

Mallintaminen liittyi läheisesti myös opettajan ohjeistuksen selkeyttämiseen. Kun esimerkiksi viittoman YHTEENSÄ perusmuodossa ei-dominoiva käsi toimii viittoman artikulaatiopaikkana (ks. kuvio 5), niin tilanteissa, joissa opettaja halusi varmistaa, että oppilas laskee helmitaululle erotetut tietyt helmiryhmät yhteen, hän havainnollisti laskutoimituksen tekemällä yhteenlaskua osoittavan viittoman siinä osassa helmitaulua, josta helmet oli tarkoitus laskea yhteen (ks. kuvio 6).

KUVIO 5. Suomalaisen viittomakielen viittoma YHTEENSÄ (Viittomakielen kuvasanakirja 1989, 379).

KUVIO 6. Viittoma YHTEENSÄ kuvailevasti havainnollistaen, minkä rivien helmet on tarkoitus laskea yhteen.

Mallintamisessa korostuvat usein myös viittomakielen ikonisuus ja kuvailevien viittomien käyttö, jotka ovat keskeisiä viittomakieliin liittyviä ominaispiirteitä. Ikonisuudella eli kuvanomaisuudella viittomakielissä tarkoitetaan sitä, että viittoman visuaalinen muoto muistuttaa jollakin tapaa kohdetta, johon viittoma viittaa, jolloin se on helpompi yhdistää niiden merkitykseen (mm. Rissanen 1985). Kuvailevat viittomat ovat vastaavasti kuhunkin kielenkäyttötilanteeseen sopivia tilannesidonnaisia viittomia, jotka perustuvat kohteen muotoon, kokoon, koostumukseen, toiminta- tai käsittelytapaan (ks. tarkemmin Savolainen 2000; Takkinen 1998, 2002, 2008, 2010).

Opetuksen tukikeinoista *laajentaminen* esiintyy Ertingin (2001) tutkimuksessa lähinnä opettajan menetelmänä ilmaista oppilaan esittämä asia tai kysy-

mys toisin, jolloin oppilas saa vaihtoehdoisen tavan itselle tuttuun ilmaisuun. Omassa tutkimuksessani laajentaminen tuli esille lähinnä opettajan menettelytapana ilmaista yhtä ja samaa tarkoittava asia eri tavoilla, konteksti ja tilanne huomioiden, jolloin oppilas sai esimerkkejä viittoman eri käyttömahdollisuuksista. Viittoman YHTEENSÄ perusmuodon ja helmitaulun tiettyjen rivien yhteyteen kohdistetun yhteenlaskua kuvaavan viittoman (ks. esimerkkikuviot 5 ja 6 edellä) lisäksi opettaja käytti myös etenkin yhden helmirivin helmien yhteenlaskua kuvaavan viittoman yhteydessä horisontaalista liikesuuntaa (ks. kuvio 7).

KUVIO 7. Viittoma LASKEA YHTEEN horisontaalisesti ilmaistuna

Kaksikätesen viittoman sijaan yhteenlaskua osoittava viittoma tehtiin myös yksikäteisesti, jolloin oppilas sai jälleen erilaisen viittomismallin varsinkin matematiikan tunneilla usein käytettyyn viittomaan.

Kyselyn ja keskustelun avulla varmistetaan, onko oppilas ymmärtänyt työskentelyn alla olevan asian. Samalla oppilasta opastetaan itsenäisempään ajatteluun. Sosiokulttuurisesta näkökulmasta katsottuna kyseleminen on mallintamisen lisäksi yksi opettajan merkittävimmistä tavoista oppilaan itsenäisemmän suorituksen tukemisessa (Tharp & Gallimore 1988). Etenkin ryhmätilanteessa opettajan on helppo opettaa vuoronvaihtoa ja vahvistaa vuorovaikutustaitoja kyselemällä esimerkiksi jokaiselta lapselta jonkun tietyn saman kysymyksen käsittelyn alla olevasta aiheesta tai kirjasta. Vahvistamalla tai selkeyttämällä oppilaan antamaa vastausta opettaja toimii samalla vuorovaikutusmallin antajana oppilailleen. Ryhmätilanteet antavat oppilaille myös erinomaisen tilaisuuden vuorovaikutusmallien saamiseen toinen toisiltaan. (Erting 2001.) Omassa tutkimuksessani kohteena oleva ja yksilöopetukseen perustuva matematiikan oppitunti ei juurikaan tarjonnut esimerkkejä vuorovaikutuksen sosiaalisen puolen vahvistamiseen. Opettajan kysymykset liittyivät lähinnä laskutoimitukseen, sen sisällölliseen vahvistamiseen tai selkeyttämiseen. Opettaja saattoi esimerkiksi kysyä PALJONKO (tämä yhteenlasku tekee) YHTEENSÄ?; MONTAKO KAPPALETTA (kirjassa laskutehtävään yhteydessä olevia kuvioita tässä) ON?; PALJONKO (yhteen laskemattomia helmiä helmitaulusta tästä vielä) PUUTTUU? Kysymykset auttoivat oppilasta keskittymään työskentelyssään olennaisempaan. Ne toimivat myös hyvänä keskustelun aloitteena tai ylläpitäjänä.

Vahvistamisella tarkoitetaan myönteisen palautteen antamista, kannustamista ja tukemista, jotta oppilas rohkaistuisi käyttämään viittomakieltään yhä enemmän ja laajemmin. Merkittävään osaan tutkimuksessa nousivat opettajan

antaman ei-manuaalisen, oppimista tukevan ohjaavan ja vahvistavan palautteen määrä sekä niin kutsutut *yläviitokset* ynnä muut vastaavanlaiset tervehdyseleet (ks. kuvio 1 motivointitervehdyksistä edellä). Viittomakieltä vahvistavien ilmaisujen lisäksi vahvistamiseksi nimetään myös oppilaan kulttuuri-identiteetin vahvistaminen. Kuuroista lapsista noin 90 % syntyy kuuleville vanhemmille, joilla ei ole aiempaa kokemusta eikä tietoa kuuroudesta tai viittomakielestä (Takala 2005). Nämä kuulevien vanhempien kuurot lapset saattavat jäädä lapsuudessaan pait-sioon kuurojen maailmasta ja -kulttuurista saaden ensikosketuksen muihin kuuroihin ja viittomakieleen vasta aloittaessaan koulunkäynnin. Etenkin näiden lasten kohdalla kuuron opettajan rooli rikkaan, vuorovaikutteisen kielenkäyttäjän mallina ja kannustimena sekä kulttuurin välittäjänä korostuu merkittävästi. (Erting 2001.) Tässä tutkimuksessa oppilasinformantin kulttuuri-identiteetin vahvistaminen tuli esiin ennen kaikkea opettajan keinoissa vahvistaa oppilaan viittomakielistä identiteettiä käyttämällä viittomakieltä monipuolisesti ja luomalla sitä kautta monitahoinen viittomakielinen oppimisympäristö. Viittomakielen käytön monipuolisuus tuli esille etenkin opettajan keinoissa saada oppilaan huomio kiinnittymään ja pysymään käsillä olevassa tehtävässä. Tarkkaavaisuuden lisäämiseksi opettaja käytti paitsi selkeää ja intensiivistä KATSO-viittomaa myös kevyttä käden tai kämmenselän koskettelua. Huomion saaminen fyysisellä kosketuksella on hyvin olennainen osa kuurojen kulttuuria (Smith & Sutton-Spence 2005), joten sen rooli vuorovaikutuksen yhteydessä on tärkeää ottaa huomioon.

Odottaminen ohjaavassa opetuskeskustelussa tarkoittaa ajan ja tilan antamista oppilaalle, sekä mahdollisuutta prosessoida ja miettiä rauhassa esimerkiksi kysymykseen vastatessaan. Opettajan kärsivällisyys kysyä (tarvittaessa useampaankin kertaan) ja odottaa rauhassa vastauksia kysymyksiinsä antoi oppilasinformantille paremmin tilaisuuksia ottaa osaa vuoropuheluun.

4 Ohjaavan opetuskeskustelun tukikeinoja Ertingin (2001) tutkimuksessa

Edellä olen esitellyt ne tukimuodot, jotka tulivat esille ohjaavaa opetuskeskustelua kartoittavassa tutkimuksessani. Koska tutkimuskohteenani oli matematiikan oppitunnit, ei opetettava oppiaine antanut laajaa mahdollisuutta sellaisten tukimuotojen esilletuloon, joita niin kutsuttujen (perinteisten) lukuaineiden oppitunneilla esiintyy. Voidakseni kuvata laajemmin viittomakielen ja viittomakielisessä opetuksessa tarvittavia tukimuotoja, esittelen seuraavaksi myös sellaisia ohjaavan opetuskeskustelun tukimuotoja, joita ei ilmennyt tutkimuksessani, mutta jotka Erting (2001) toi esille omassaan. Nämä tukimuodot ovat nimeltään *kuvailu*, *näyttäminen*, *selittäminen*, *keskustelu*, *yhdistäminen*, *soveltaminen*, *jakaminen* ja *havainnointi*.

Viittomakieleen ja etenkin kuvaileviin viittomiin (ks. esim. Takkinen 2008, 2010) liittyy läheisesti *kuvailu*, jonka avulla tarinaa "väritetään" luonnehtimalla muun muassa tarinan henkilöiden ulkoisia ominaisuuksia ja luonteenpiirteitä.

Tällöin henkilöiden persoonallisuudet tulevat ikään kuin elävämmäksi osaksi tarinaa. Esimerkkinä viittomakielisesti kerrottuna lause isosta karhusta, joka istuu tuolille pikkuruisella tuolilla sillä seurauksella, että tuoli menee rikki. Lause voidaan viittoa ISO KARHU ISTUA TUOLI RIKKI. Lause saa kuitenkin aivan eri sisällön, jos käytetään kuvailevia viittomia, jolloin katsoja saa totuudenmukaisemman kuvan siitä, *millä tavalla* karhu istuu tuolille ja *miten* tuoli sen seurauksena menee rikki. Kuvailuksi voidaan nimetä myös esimerkiksi tekstin yhteydessä olevien kuvien niin sanottua "aukipuhumista". Kuvassa oleva kohde tulee huomattavasti elävämmäksi, jos viitotaan esimerkiksi LUMI-UKKO viittoman sijaan LUMI-KISSA, jos kuvassa oleva lumiukko todellakin on kissan näköinen. Kuvailuun liittyy läheisesti myös roolinvaihto (ks. esim. Liddell 2003), jossa viittoja "siirtyy" jonkun toisen henkilön tai hahmon rooliin kehonliikkeellä tai ilmeitään muuttamalla (Hytönen & Rissanen 2006) sekä viittomien muuttaminen pienemmäksi (engl. "*miniature*" signs), jolloin ne voidaan nähdä samanaikaisesti helpommin kirjan kanssa (Erting & Weinstock 2009). Paitsi että kuvailu ja kuvailevien verbien käyttö ovat hyvin keskeistä viittomakielessä, niillä voidaan vaikuttaa merkittävästi myös oppilaiden osallistuvuuden - ja sitä kautta oppimisen - lisääntymiseen (Erting 2001).

Näyttäminen on tukimuoto, jolla tarkoitetaan kuvan ja/tai kirjoitetun sanan ja viittoman yhteyden konkreettista osoittamista. Näyttäminen edesauttaa selvittämään tekstin ja viittoman yhteyttä toisiinsa.

Selittämisellä voidaan tarkoittaa opetukseen liittyvää tukimenetelmää, jonka avulla kirjoitettu teksti tai kertomus käännetään viittomakielellä ymmärrettäväksi. Kysymys ei ole pelkästä tulkkaamisesta vaan sanan, ilmiön tai käsitteen "aukipuhumisesta" eli tekstin avaamisesta ymmärrettävään muotoon.

Yhdistäminen on sanavaraston rikastamista ja/tai yhteyksien luomista, jolloin saman asian tulkitsemiseen käytetään eri viittomia. Kerrottaessa esimerkiksi, miten henkilö askarteleo kortteja, voidaan käyttää muun muassa viittomia LEIKATA, LIIMATA, MAALATA, PIIRTÄÄ, jolloin konkreettisemmat viittomat selittävät ja auttavat ymmärtämään, mitä korttiaskartelulla tarkoitetaan. Uusien viittomien kuvailun ja konkretisoinnin myötä on hyvä antaa esimerkkejä myös muista tilanteista, joissa viittomia voidaan käyttää. Näin oppilas saa esimerkkejä, miten viittoma kytkeytyy vaikkapa tekstin tai tarinan ulkopuoliseen yhteyteen. Tällöin puhutaan *soveltamisesta*.

Jakamisen voidaan katsoa tarkoittavan yhteistä, jaettua hetkeä, jossa viittomakieli ja viittomakielinen kulttuuri luovat niin kutsutun sosiokulttuurisen ympäristön. Tämä ympäristö tarjoaa etenkin kuuroille, kuulevista, ei-viittomakielistä perheistä tuleville oppilaille samaistumisen mahdollisuuden.

Havainnoimiseksi Erting (2001) nimeää opettajan mahdollisuuden havainnoida (ja sitä kautta oppia) oppilaitensa keskinäistä vuorovaikutuskäyttäytymistä. Havainnoimisen myötä opettaja saa paremman kokonaiskuvan siitä, millä tavalla kannattaa rikastaa ja laajentaa oppilaiden viittomavarastoa ja sitä kautta myös vuorovaikutuskäyttäytymistä. Havainnoimista on myös oppilaiden mahdollisuus havainnoida niin oppilastovereittensa keskinäistä kuin oppilaan ja opettajan välistä vuorovaikutusta. Oppilaiden niin keskinäinen kuin

opettajankin havainnointi antaa heille malleja ja esimerkkejä erilaisista vuorovaikutustilanteista ja -mahdollisuuksista. (Erting 2001.)

5 Johtopäätökset

Olen tässä artikkelissa tarkastellut lyhyesti viittomakieleen ja viittomakieliseen opetukseen liittyvää scaffolding-ilmiötä eli ohjaava opetuskeskustelua. Tutkimukseni kohteena oli matematiikan tunnilla tapahtuva kuuron opettajan ja kuuron oppilaan välinen vuorovaikutus sekä siinä toteutuneet opettajan ohjauksellisen tuen elementit. Opettajan ja oppilaan välinen toimiva vuorovaikutus voidaan nähdä yhtenä hyvin keskeisenä lähtökohtana tulokselliseen opetukseen ja oppimiseen. Visuaalisesti orientoiva opetus sekä kuurojen kulttuurin huomioiva oppimisympäristö ovat avaintekijöitä kuurojen opetuksessa, lapsista aikuisopetukseen.

Oma tutkimukseni keskittyi yksilöopetuksen tarkasteluun, mutta Ertingin (2001) kuurojen esikouluikäisten kaksikielisessä (ASL ja englanti) luokassa tehdyssä tutkimuksessa korostui kuuron ja kuulevan opettajan yhdessä työskentelyn rikkaus ja hyödyllisyys. Ohjaavan opetuskeskustelun näkökulmasta katsottuna ihannetilanne kuurojen lasten ja nuorten opetukselle olisikin, jos luokassa voisi samanaikaisesti työskennellä kaksi opettajaa, toinen kuuro ja toinen kuuleva. Tällöin sekä visuaalisesti orientoiva opetus ja kuurojen kulttuurin välittäminen että kuuron oppilaan kaksikielisyyden tukeminen mahdollistuisivat varmimmin (vrt. Takala 1996).

Mustaparran (2015, 4) sanoin voi todeta, että *mitään oppiainetta ei voi opettaa käyttämättä kieltä*. Ohjaavan opetuskeskustelun eri ominaispiirteiden ymmärtämisellä sekä toimintatapojen ja tukimenetelmien omaksumisella voidaankin merkittävästi edesauttaa ja kehittää paitsi viittomakielen myös laajemmin ajatellen mitä tahansa (kuurojen) opetusta.

Elokuun alussa 2016 käyttöön otettu uusi opetussuunnitelma (POPS 2014) korostaa muun muassa tasavertaisia vuorovaikutussuhteita, yhdessä tekemistä, oppimisen iloa sekä oppilaiden omaa aktiivista roolia kaikessa oppimisessa. Vaikka uutta opetussuunnitelmaa ja sen myötä muuttuvaa opetustapaa on osin ristiriitaisinkin tuntein otettu opettajien keskuudessa vastaan (Jyrkiäinen 2017), antaa se myös mahdollisuuden opetuksen kehittämiseen ja uudistamiseen. Ohjaavan opetuskeskustelun tukimenetelmien hallinta jäsentää ja syventää opettajien opetusta ja sitä kautta helpottaa ja parantaa oppilaiden oppimista. Opettajalta menestyksekkään ohjaavan opetuskeskustelun toteuttaminen vaatii aikaa ja syvällistä perehtymistä paitsi itse menetelmään myös yksittäisten oppilaiden taitotasoon. Onnistuessaan se kuitenkin tehostaa oppimistapahtumaa, luotsaten eteenpäin itsenäisempiä, taitavampia, aktiivisempia ja oma-aloitteisempia lapsia ja nuoria.

LÄHTEET

- Erting, L. 2001. Book sharing the deaf way: An ethnographic study in a bilingual preschool for deaf children. Dissertation. University of Maryland, College Park, MD, USA.
- Erting, L. & Weinstock, J. 2009. Sharing books using ASL and Deaf cultural literacy practices: Preschool - Grade 8. CAID Pre-conference workshop's handout. Laurent Clerc National Deaf Education Center. Gallaudet University, Washington, DC, USA.
- Hytönen, N. & Rissanen, T. 2006: Viittomakielen rakenteen visuaalisuudesta ja ikonisuudesta. – Terhi Rissanen (toim.), Käden käännteessä s. 26–63. Helsinki: Finn Lectura.
- Jokinen, M. 2000. Kuurojen oma maailma: kuurous kielenä ja kulttuurina. – Anja Malm (toim.), Viittomakieliset Suomessa s. 79–101. Helsinki: Finn Lectura.
- Jyrkiäinen, J. 2017. OPS 2016 – Opettajien ja rehtoreiden käsityksiä ja kokemuksia uudesta opetussuunnitelmasta ja siihen valmistautumisesta. Tampereen yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta. Pro-gradu -tutkielma. Verkkojulkaisu: <https://tampub.uta.fi/handle/10024/100724>.
- Kanto, L. 2016. Two languages, two modalities : a special type of early bilingual language acquisition in hearing children of Deaf parents. Oulun yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Logopedia. Väitöskirja. Verkkojulkaisu: <http://jultika.oulu.fi/Record/isbn978-952-62-1177-0>.
- Kosonen, A. 2014. Ohjaava opetuskeskustelu suomalaisella viittomakielellä: tapaustutkimus kuuron oppilaan matematiikan opetuksesta. Jyväskylän yliopisto, Kielten laitos. Pro gradu -tutkielma. Verkkojulkaisu: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/43706>.
- L 359/2015: Viittomakielilaki 10.4.2015/359
- L 731/1999: Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
- Liddell, S. M. 2003. Grammar, gesture, and meaning in American Sign Language. Cambridge: Cambridge University Press
- Mindess, A. 2006. Reading between the signs. Intercultural communication for sign language interpreters. Second edition. Boston: Intercultural Press.
- Mustaparta, A-K. 2015. Lukijalle. – Anna-Kaisa Mustaparta (toim.) Kieli koulun ytimessä – näkökulmia kielikasvatukseen s. 4-6. Oppaat ja käsikirjat 2015:15. Opetushallitus. Verkkojulkaisu: <http://live.grano.fi/tuotanto/o/opetushallitus>.
- Opetushallitus 2016. Oma kieli-oma mieli. Opas oman äidinkielen oppimisen tukemiseen. Verkkojulkaisu: http://www.oph.fi/download/121981_oma_kieli_oma_mieli_2009.pdf.
- POPS. 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus.
- Puupponen, A. 2012. Horisontaaliset ja vertikaaliset päänliikkeet suomalaisessa viittomakielessä. Jyväskylän yliopisto, Kielten laitos. Pro gradu -tutkielma. Verkkojulkaisu: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/38254>.

- Rissanen, T. 1985. Viittomakielen perusrakenne. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja No 12. Helsinki: Yliopistopaino.
- Savolainen, L. 2000. Viittomakielten erilaiset muistiinmerkitsemistavat. Teoksessa Malm, A. (toim.). Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura, 189-200.
- Selin-Grönlund, P., Rainò, P. & Martikainen, L. 2014. Kuurojen ja viittomakielisten oppilaiden lukumäärä ja opetusjärjestelyt. Selvitys lukuvuoden 2013-2014 tilanteesta. Raportit ja selvitykset 2014:11. Opetushallitus ja Kuurojen Liitto. Verkkojulkaisu: http://www.oph.fi/download/158006_kuurojen_ja_viittomakielisten_oppilaiden_lukumaara_ja_opetusjarjestelyt.pdf.
- Smith, S. & Sutton-Spence, R. 2005. Adult-child interaction in a BSL nursery – getting their attention!. – Sign Language and Linguistics 8 (1/2), 129-150.
- Spradley, J. 1980. Participant observation. New York, NY, USA: Holt, Rinehart and Winston.
- Sume, H. 2010. Kuurojen ja huonokuuloisten oppilaiden opetus muutoksessa. NMI Bulletin. Oppimisvaikeuksien erityislehti, 20 (4), 4-15.
- Suvi = Suvi - Suomen viittomakielten verkkosanakirja. 2003. Helsinki: Kuurojen Liitto ry. Verkkojulkaisu: <http://suvi.viittomat.net>.
- Takala, M. 1996. Mikä kieli ja miten kuuroille esikoululaisille? Opetuskokeilu kuulovammaisten koulussa lukuvuosina 1993-1994 ja 1994-1995. – Suomen logopedis-foniatrien aikakauslehti 16 (1) s. 11-18.
- ___ 2005: Kuulovammaisuus. – Marjatta Takala & Elina Lehtomäki (toim.), Kieli, kuulo ja oppiminen - kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus s. 25-42. Helsinki: Finn Lectura.
- Takala, M. & Sume, H. 2015. Opettajien kokemuksia huonokuuloisten ja kuurojen oppilaiden opetuksesta yleisopetuksessa: Kuuleeko koulu? -tutkimushankkeen loppuraportti Opetus- ja kulttuuriministeriölle. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Verkkojulkaisu: <http://blogs.helsinki.fi/kuuleekokoulu/files/2015/12/Kuuleeko-koulu-raportti-9.12.2015.pdf>.
- Takkinen, R. 1998. Polysynteettiset viittomat. – Käsillä kääntäjät 2 s. 5-10.
- ___ 2000. Viittomakielisten lasten kielenomaksuminen. – Anja Malm (toim.), Viittomakieliset Suomessa s. 113-123. Helsinki: Finn Lectura.
- ___ 2002. Käsimuotojen salat. Viittomakielisten lasten käsimuotojen omaksuminen 2-7 vuoden iässä. Helsinki: Kuurojen Liitto ry
- ___ 2008. Kuvailevat verbit suomalaisessa viittomakielessä. – Puhe ja kieli 28 (1) s. 17-40.
- ___ 2010. Kuvailevien viittomien leksikaalinen ja morfologis-gesturaalinen kuvaus: kielenopetuksen näkökulma. – Tommi Jantunen (toim.), Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon, s. 99-113. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Tharp, R. & Gallimore, R 1988: Rousing minds to life: Teaching, learning, and schooling in social context. New York, NY, USA: Cambridge University Press.

- Viittomakielen kuvasanakirja. 1989. Kolmas painos. Helsinki: Kuurojen Liitto r.y.
- Wilcox, S. & Wilcox, P. 1997. Learning to see. Teaching American Sign Language as a second language. Washington D.C.: Gallaudet University Press.
- Wood, D. & Wood, H. 1996. Vygotsky, tutoring and learning. Oxford review of education 22 (1), 5-16.
- Vygotsky, L. 1978: Mind in society: The development of higher psychological functions. Cambridge: Harvard University Press.
- 1982. Ajattelu ja kieli. Suom. Helkama, K. & Koski-Jännes, A. Espoo: Weilin & Göös

Suomalaisen viittomakielen oppiaineesta syyskuuhun 2017 mennessä valmistuneet maisterintutkielmat:

- Alanne, Kaisa (2013). Viittomakielen lautakunnan tehtävät ja rooli kuurojen viittomakielityön ammattilaisten näkökulmasta.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201308122143>
- De Weerd, Danny (2008). Expressing existence in Flemish Sign Language.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200902161068>
- Halkosaari, Liisa-Maria (2013). Osoitukset kielen ja eleiden rajapinnalla.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201302191245>
- Jarva, Maritta & Lindholm, Mari (2011). Monikielisyys viittomakielisessä perheessä. Tapaustutkimus lasten koodinvaihdosta ja kielten käytöstä monikielisessä perheessä. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201205301765>
- Keränen, Jarkko (2017). Käsiotteen ja viittomakielisen käsimuodon välinen ikonisuus kognitiivis-semioottisesta näkökulmasta.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201701301315>
- Koslonen, Tytti (2015). Retorinen kysymys ja kysyvä fokrakenne suomalaisessa viittomakielessä.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201601101049>
- Kosonen, Armi (2014). Ohjaava opetuskeskustelu suomalaisella viittomakielellä: tapaustutkimus kuuron oppilaan matematiikan opetuksesta.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201406152028>
- Laine, Jenni (2010). Diskurssimerkitsimet tulkatussa suomalaisella viittomakielellä pidetyssä luennossa.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201005271951>
- Lapakko, Minna (2017). Viittomantunnistuksen automaattisuuden mittaaminen Stroopin testillä suomalaisessa viittomakielessä.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201707253357>
- Lappalainen, Niina (2014). Semanttinen vastaanottajarooli suomalaisessa viittomakielessä.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201408222406>
- Lautala, Saara (2012). Kieliopilliset sidoskeinot kahdessa suomalaisella viittomakielellä tuotetussa asiategistissä.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201211122986>
- Liikamaa, Arttu (2014). Kuulovammaiset ja viittomakielen käyttäjät Suomen koulutuspoliittisissa teksteissä.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201406232117>
- Lätti, Janita (2017). Viittomakielisten nuorten aikuisten käsityksiä kaksikielisyydestään.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201707063239>
- Manunen, Juha (2008). Havaintoja suomalaisen viittomakielen moninkertaisesta kiellostä.

- Nyman, Katariina (2013). Kulttuurin opetus kansalaisopistojen suomalaisen viittomakielen ja englannin kielen alkeiskursseilla.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201312202854>
- Pippuri, Outi (2014). Suomalaisten julkisuuden henkilöiden viittomanimiä ja niiden nimenantoperusteita.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201406122005>
- Puupponen, Anna (2012). Horisontaaliset ja vertikaaliset päänliikkeet suomalaisessa viittomakielessä.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201207242120>
- Rauhansalo, Marika (2015). Sanahahmohuulion alan levittäytymisestä suomalaisessa viittomakielessä.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201601271303>
- Salonen, Juhana (2012). Perfektiivisen aspektin esiintyminen suomalaisessa viittomakielessä.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201210172714>
- Sironen, Satu (2012). Viittova monikielinen lapsi: Vanhempien kokemuksia viittomakielisen lapsen monikielisydestä resurssina.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201210222751>
- Tapio, Elina (2012). Fingerspelling English words in Finnish Sign Language context – a multimodal view on interaction.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201302281279>
- Uimonen, Tuula (2017). Ilmaistaan eleillä: suomalaisen viittomakielen tulkkiopiskelijoiden el tarinat.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201706293161>
- Varsio, Karoliina (2010). Kuvaus suomalaisen viittomakielen poijurakenteista.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201002011101>
- Vivolin-Karén, Riitta (2010). "Pidättehän huolta, että se on ymmärrettävää viittomakieltä." : lukijan näkökulma viittomakielisiin verkkoteksteihin.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2011041410643>